

A'
Τόμος Β'
19ου αιών 1869

ΠΕΡΙ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ.

Αἱ μεγάλαι τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμαῦ ἀρχαὶ πραγματοποιοῦνται διερχόμεναι ἐποχὰς ἀγώνων καὶ δοκιμασιῶν, σκληρὰν ὑφιστάμεναι διαμάχην, κρυπτόμεναι πρῶτον ὑπὸ κευθμῶνας φανατισμοῦ καὶ μισαλλοθρησκείας καὶ μετέπειτα ἀπαστραπτουσai ἐν τῷ φωτὶ, προάγγελοι αὐταὶ τῆς νίκης τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἀληθείας.—Μία τῶν μεγάλων τούτων ἀρχῶν εἶναι καὶ ἡ τῆς συνειδήσεως ἐλευθερία. Ὅνομα συνδεδεμένον μεθ' ὅλης ἱστορίας ἢ μᾶλλον ἱστορία ἀνακαλοῦσα αἵματα, φόνους, διωγμοὺς, ἐγκλήματα, παρανομίας, ἀγχόνην, ἰκρίωμα, βασανιστήρια, καὶ, ἐπὶ τέλους, πεισματώδη καὶ αἱματηρὰν διαμάχην μεταξὺ φανατισμοῦ καὶ ἀνεξιθρησκείας.

Ὁ περιδοξος τῆς Ἀλβιδῶνος ἐποποιὸς εἶπέ που: φονεῦων τις ἄνθρωπον, φονεῦει πλάσμα λογικόν· ἀλλὰ δολοφονῶν καλὴν τινα βίβλον, δολοφονεῖ αὐτὸν τὸν λόγον.— Καὶ εἶχε δίκαιον ὁ Μίλτων. Εἶναι ἀνεκτὴ μέχρι τινὸς ἡ δουλεία τοῦ σώματος, ἡ σκληροτέρα αὐτοῦ καταπίεσις. Ἄλλ' ἡ τῆς ψυχῆς τυραννία, ἀλλ' ὁ τῆς συνειδήσεως κλοιὸς εἶναι τι ἐξω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἶναι τὸ ἐκλεκτότερον τῆς τυραννίας ἐξάμβλωμα. Ὁ μεσαιῶν, ὅστις κατέσκησε δόγμα τὸν φανατισμὸν, φρικιάσας εἰς τὴν ἱερὰν τῆς συνειδήσεως λέξιν, ὄπλον ὕψωσε κατὰ τοῦ φωτὸς, προσπατταλευθεῖς εἰς τὴν τυραννίαν καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίζας τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

Καὶ ὅμως ἡ ἁμαρτία γεννᾷ τὸν θάνατον.— Οἱ αἰῶνες ἐποδοπάτησαν ἐπὶ τέλους τὴν μεσαιωνικὴν σημαίαν. Κοιμωμένη ἡ συνειδησις εἰς τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, δὲν κοιμᾶται, ἀλλὰ καιροφυλακτεῖ αἰσίας περιστάσεις ἵνα καταπατήσῃ τὴν μισαλλοθρησκείαν. Σιγᾷ ἡ συνειδησις, ἀλλὰ σιγᾷ ἵνα λαλήσῃ βροντωδέστερον καὶ δι' ἐνὸς ἄλματος ὀρμήσῃ εἰς τὰς αἰθρίας τῆς ἐλευθερίας χώρας. Εἶναι Ἀνταῖος αὕτη. Πίπτει, ἀλλὰ νέας ἀναλαμβάνει δυνάμεις. Ὁχρῖᾷ, ἀλλὰ νέαν προσκτᾶται αἴγλην. Μα-

ραίνεται, ἀλλ' ἀναθάλλει ζωηροτέρα. — Μάρτυς ἡ ἱστορία. Ἡ ἀρχαιότης, ὁ μεσαίων, ὁ παπισμός, ἡ κληροκρατία τὴν κατεπίεσαν. Παρήλθον ὅμως χρόνοι, ἠλλοιώθησαν ἰδέαι, διελύθησαν τὰ σκόπη, ἀπήστραψε τὸ φῶς—καὶ μετὰ τόσους σκληροὺς ἀγῶνας ἐπῆλθεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἐπῆλθε ὁ ἐννεακαιδέκατος αἰὼν, σφριγῶσα δὲ ἡ τῆς συνειδήσεως ἐλευθερία ἀνέκραξε: Τὰ δικαιώματά μου δότε· θά θραύσω τὰς ἀλύσεις. Καὶ ἤδη ἐπὶ πολλῶν τῆς Εὐρώπης κρατῶν οὐδ' ἔχνος βλέπομεν φανατισμοῦ· ἐξέλιπον οἱ θρησκευτικοὶ διωγμοὶ καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἕως ἂν πληρωθῆ τὸ πλήρωμα τῶν χρόνων, ἡ γῆ τῶν μερόπων θ' ἀκτινοβολῆ ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς καθιερωθησομένης ταύτης ἀρχῆς. Καὶ ἴσως μὲν εἰσέτι βάρβαροί τινες φυλαὶ, πέραν τῆς Ἀφρικῆς, ἐκείθεν τῶν Ἰνδιῶν ἢ εἰς τὰς ἀχανεῖς ἐρήμους τοῦ Νέου κόσμου, χαιρεκακοῦσι βλέπουσαι ἀσπαῖρον τὸ σῶμα τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ

θαρεῖν χρεὶ' τάχ' αὐριον ἔσσετ' ἄμεινον.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνεξιθρησκείας εἶναι σειρά ἀγῶνων αἵματηρῶν, σειρά θυμάτων καὶ ἀθῶων σφαγίων, σπαιρόντων πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ φανατισμοῦ. Ν' ἀνέλθωμεν ποθοῦμεν εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ἐποχάς, νὰ προσθλέψωμεν ἐπὶ τὸν σκοτεινὸν καὶ ἀναστρον τοῦ μεσαιῶνος οὐρανὸν, ἀλλ' ἡ γραφὴς ἡμῶν ἀναχαιτίζεται, καθ' ὅσον τὸ αἶμα ἀχνίζει, τὰ σώματα σφιδάζοντα σπαίρουσι καὶ ψυχῶν μυριάδες μελανοπτερυγοῦσαι, τλήμων ἀνθρωπότης! ἀνακράζουσιν. Εἶναι σκληρὸν διὰ τὸν χρονογράφον, πικρὸν διὰ τὸν φίλον τῆς προόδου, ὅποταν βλέπῃ ὅτι δεκαεννέα μετὰ Χριστὸν ἑκατοντάδες καὶ χιλιάδες ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐτῶν δὲν ἤρκεσαν εἰσέτι ἵν' ἀπὸ πάσης τῆς ὑψηλῆς μακρὰν καταδιώξωσι τὸ φάσμα τοῦ φανατισμοῦ, μετότειχον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀνεγείροντες. Εἶναι σκληρὸν, σκληρότατον, νὰ βλέπῃ ἀφ' ἐνὸς σπεύδουσιν τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, καλλιεργούμενας ἐν τῇ Ἐσπερίᾳ τὰς ἐπιστήμας, ποδοπατουμένας τὰς προλήψεις, ὠχρίωτας τὰς δειπιδαιμονίας καὶ ἀφ' ἑτέρου... μίαν ἀρχὴν — τὸν παπισμὸν — προσπατταλευμένην ἐπὶ τοῦ φανατισμοῦ, ὡς πρόβατα ἀπολωλότα τοὺς ἀλλοθρήσκους θεωροῦσαν καὶ ἀπρὶξ κατέχουσιν τὸ κατερειπωμένον τοῦ μεσαιῶνος οἰκοδόμημα.

Ἄλλ' ἀφῶμεν νῦν τὸ παρὸν κατὰ χώραν, τὰ νέφη διασχίσωμεν τοῦ παρελθόντος, ἵνα διὰ μικρῶν ἐξιστορήσωμεν τὰ μυρὶ ἄλγεα τῆς ἀνεξιθρησκείας.

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, οὐδαμοῦ, παρ' οὐδενὶ ἔθνει, ἀπήστραφεν ἡ ἀκτίς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀνέλαμψε τῶν γραμμάτων τὸ ἀπλετον φῶς. Ἐκεῖ μόνον ἀνέθαλεν ὁ καλλιφυλλος τῆς ἐλευθερίας βλαστός. Τὰ ἔθνη τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Φοινίκων, ἡ πληθὺς τῶν βαρβάρων φυλῶν ἠγνόησαν τὸ γλυκὺ αὐτὸ ὄνομα, σκληρὰ δὲ τῶν ἱερέων ἡ τάξις δι' ἑαυτὴν καὶ μόνην ἐπεφύλαξε τὸ μονοπώλιον τῆς παιδείας. Αἱ ἀγυρτίαι τῶν μάγων, τῶν ἀστρολόγων αἱ γοητεῖαι καὶ ἡ θρασύτης τῶν ἱερέων κατέπνιξαν πᾶν ἔχνος τῆς ἐλευθερίας. Ἐκεῖ ἡ φιλοσοφία ἦν περιβεβλημένη τὸν τῆς θρησκείας μανδύαν. « Οἱ φιλόσοφοι τῆς Αἰγύπτου, λέγει ὁ Guillon, ὀνομάζονται ἱεροφάνται. Οἱ φιλόσοφοι τῶν Χαλδαίων ὀνομάζονται μάγοι, ὄνομα σημαῖνον ἱερεῖς, σοφοὺς, θεολόγους· οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἰνδιῶν εἰσιν οἱ Βραχμᾶνες· οἱ τῆς Αἰθιοπίας οἱ Εὐαγεῖς· οἱ Δρυῖδαι παρὰ τοῖς Κέλταις καὶ τοῖς Γαλάταις. » « Φιλοσοφία θρησκευτικὴ, λέγει ὁ Βροῦκερ, καθ' ὃ ἐνασχολουμένη ἰδίως εἰς τὴν μελέτην τῶν οὐραρανίων πραγμάτων καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των φαινόμενα. Πανταχοῦ, καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, αὕτη παρουσιάζει κρᾶμα παραδόσεων ἠλλοιωμένων καὶ χονδροειδῶν συμβόλων, δι' ὧν ἀνεπλήρουν τὴν ἔλλειψιν τῆς Γραφῆς· δυστυχῆς πηγὴ τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ὄλων τῶν πλανῶν αἰτινες κατέκλυσαν τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἄλλ' ἔδει ἄραγε ἐκεῖ νὰ ζητήσωμεν τὴν κοιτίδα τῆς φιλοσοφίας; Ὁχι. Ὑπῆρχεν αὕτη παρ' ἑτέρῳ λαῷ, κατέχοντι τὰς πρωτογόνους γνώσεις, τὰς ἀναγκαιοτέρας εἰς πᾶσαν κοινωνικὴν διδασκαλίαν, συγκροτούσας ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν πίστιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Πάντας ἐπανευρίσκομεν εἰς ὅλα τὰ μνημεῖα αὐτῶν, ὡς καὶ παρ' αὐταῖς ταῖς φαντασιοπληξίαις αἰτινες πολὺ μακρὰν τῆς πηγῆς των ἀπετράπησαν· αὕτη δὲ εἶναι ἡ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων χρόνων, πρώτη ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἡ δευτέρα διακρίνεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν μυθωδῶν χρόνων, ἐν οἷς ξένοι ἐλθόντες ἐξ Αἰγύπτου, Φοινίκης, ἢ Θράκης, μετεφύτευσαν εἰς Ἀττικὴν τὰς γνώσεις τῶν τόπων αὐτῶν. Εἰσαγωγὴ τῆς ἐν Ἑλλάδι φιλοσοφίας ἢ ποιητικῆς φιλοσοφίας. Ἡ τρίτη συμπεριλαμβάνει τὴν εἰκό-

να τῶν ἀναπτύξεων αὐτῆς ὑπὸ τῶν σχολῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἰταλίας, τοῦ Θάλητος, τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν (α).»

Οὕτω βλέπομεν ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς ἰδιαιτέρα τάξεις ἀνδρῶν, θρησκευτικῶν ἰδίως ἱερέων, ἐκράτει δι' αὐτὴν τὸ μονοπώλιον τῶν γραμμάτων, ὅτι οἱ ἰσχυροὶ διὰ τοῦ ξίφους καὶ τῆς μαχαίρας αὐτῶν ἔθνη ὀλόκληρα ὑπεδούλουν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τιμῶντες μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου, ὅτι ἡ τάξις τῶν μάγων καὶ τῶν ἀστρολόγων δι' ἐνὸς λαμπτήρος, φωτοβολοῦντος ἐν τῷ στερεώματι, ἐνέπνεεν εἰς τοὺς πτωχοὺς τὸν νοῦν (κανῶν ἀνευ ἐξαιρέσεως!) φόβον, διὰ μιᾶς αὐτοῦ δύσεως ἢ ἀνατολῆς δεσμεύοντες τὴν θέλησιν ἐκάστου καὶ τὰς ὀλίγας ἀστρονομικὰς ἢ ἀστρολογικὰς γνώσεις τῶν χρησιμοποιοῦντες πρὸς αὔξησιν τῆς ἑαυτῶν δυνάμεως, πρὸς μονοκρατορίαν παρὰ τῷ βεβουλισμένῳ ἐν σκότει λαῷ. Παρὰ τοῖς δυστυχέσιν αὐτοῖς λαοῖς οὐδὲν ἕτερον βλέπομεν ἢ μίαν τυφλὴν πίστιν εἰς τὴν θρησκείαν, εἴτε τὸ ἀντικείμενον ταύτης ἦν ἐν ἀπλοῦν ἄστρον ἢ μία νέα φάσις τῆς ἐρωμένης τοῦ Ἐνδυμίωνος, ἢ εἰς βοῦς, ἢ ἐν μαρμάρινον ἄγαλμα. Ἡ πίστις εἰς τὰ φαινόμενα ταῦτα τῆς φύσεως οὐδέποτε ἤλαττοῦτο, καθὼς δὲν ἐμειοῦτο τὸ σέβας τὸ πρὸς τὴν προνομιούχον τάξιν τῶν θεολόγων ἀποδιδόμενον. Ἐνόμιζον οἱ δύστηνοι ὅτι ἐὰν παρεξέτρεποντο τῆς κανονικῆς ταύτης καὶ ὀμαλῆς τροχιάς, θὰ ὑφίσταντο γενικὴν τῆς ζωῆς τῶν ἀνατροπὴν ἢ ἄλλο τι ἀπευκαταῖον καὶ ἀπρόοπτον συμβεβηκός!

Ὁ θρησκευτικώτερος καὶ εὐλαβέστερος λαὸς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦν ὁ τῶν Ἰουδαίων. Οἱ ἀρχηγέται αὐτοῦ, ἐλλαμφθέντες πρῶτοι παντὸς ἄλλου λαοῦ ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ Θεοῦ, ἐλάτρευσαν τὸν Δημιουργὸν ἐν πίστει καὶ εὐσεβείᾳ, ἔχοντες τὴν καρδίαν αὐτῶν πεπληρωμένην ὑπὸ μόνου τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγονώτερος καὶ στείροτερος εἰς τὰ γράμματα λαὸς ἦν ὁ Ἑβραῖος λαός. Οὐδεμία γνώσις ἐπιστημονικὴ παρ' αὐτῶ, οὐδεμία φιλοσοφικὴ ἰδέα, οὐδὲν ἴχνος παιδείας, οὐδὲν σοιχεῖον γραμμάτων. Ὑπῆρχον μὲν καὶ παρ' αὐτοῖς μάγοι τινὲς καὶ ἀστρολόγοι, τάξεις τινὲς προνομιούχοι, οἵτι αἱ τῶν Σαδουκαίων, τῶν

Ἑσσηνῶν, ἢ τῶν Φαρισαίων, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὑπῆρξαν ἐνδοξότερα πάντων τῶν σοφῶν τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν καὶ ἀπλαῖ γοητεῖαι ἢ φροῦδαι παραδοξολογίαι ἦσαν τὸ προῖόν τῆς σοφίας τῶν. Οὕτως ὁ λαὸς ἐκεῖνος, παρ' ᾧ ἐπέπρωτο ἐξ Ἀποκαλύψεως νὰ φωτοβολήσῃ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ὑπῆρξεν ὁ ἀμαθέστερος πάντων, καθ' ὅσον, ὡς φαίνεται, οὗτος μὲν ὑπὸ θεοῦ ἐνελάμφθη φωτὸς, ἐν ᾧ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος μεγάλως ἐμόγησαν μέχρι οὗ ἀκριβῆ τινα ἰδέαν συλλάβωσι τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ.

Παρὰ τοῖς Χαλδαίοις ἡ κυρίως ἐπικρατήσασα ἐπιστήμη ἦν ἡ τῆς ἀστρολογίας, ἐὰν δυνάμεθα ἀποκαλέσαι ἐπιστήμην τὸ βολιδόσκοπεῖν μὲν τὸν οὐρανὸν καὶ ἀτενίζειν πρὸς τὰ ἐν τῷ στερεώματι αἰωρούμενα φωτεινὰ σώματα, ἀλλὰ τὴν μελέτην ταύτην συνδυάζειν μετὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ συνεοῦν τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰς ποικίλας τῶν ἀστρῶν παραλλαγὰς. Πιστεύοντες οἱ Χαλδαῖοι ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ φύσις ἦν κεκαλυμμένη ὑπὸ ἀδύτου σκότους, ὅτι κύριος τοῦ κόσμου ἦν μία γυνή, Ὁμορᾶ καλουμένη, ἢ ὁ Βάαλ διήρπασεν εἰς δύο, ἐξ ὧν παρήχθη ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ζῶντες ὑπὸ τὸν αἰθριώτερον οὐρανὸν καὶ ἐπιπολάζοντες ἐν τῷ ζωηροτέρῳ φωτὶ τοῦ ἀστρου τῆς ἡμέρας, νομίζοντες ὅτι τὰ ἄστρα ἦσαν σώματα διευθετοῦντα τὴν φύσιν καὶ παράγοντα τὰ διάφορα αὐτῆς φαινόμενα, ἐλάτρευαν τὸν Ζωροάστρη καὶ τὸν Ὀρμούσδ, πηγὴν τοῦ φωτὸς, καταδεικνύοντες δι' ἀπάντων τούτων ὅτι ἐζήτουν ν' ἀνιχνεύσωσι τὴν ἀρχικὴν τοῦ κόσμου αἰτίαν. Μεθ' ὅλα ταῦτα, ὁ λαὸς τῶν Χαλδαίων ἐγίνετο πάντοτε θῦμα τῆς μαγίας καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν, θῦμα τῆς κρατούσης τάξεως τῶν ἱερέων, θῦμα τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνοίας. Ἡ παρ' αὐτοῖς πρόοδος τῆς ἐπιστήμης περιωρίσθη εἰς τὴν ἀπλὴν καλλιέργειαν τῆς ἀστρονομίας· ἀλλὰ φιλοσοφία παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ δὲν ἀνεπτύχθη καὶ διὰ τοῦτο τὸ πανόραμα αὐτοῦ οὐδὲν ἕτερον παρουσιάζει ἢ ἐπικράτησιν πλάνης, ἀγυρτίας, γοητειῶν καὶ δεισιδαιμονίας. Τσοσούτον δ' αἱ προλήψεις ἐκραταιώθησαν, ὥστε αἱ φάσεις τῆς σελήνης, ἢ διάφορος τῶν πλανητῶν ἀποψις, ἢ δύσις καὶ ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, αἱ συγκρούσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων ἢ ἡ ἐμφάνισις κομητῶν, ὁ οὐρανὸς τέλος πάντων ἐθεωρήθησαν ὡς τὸ βιβλίον τοῦ μέλλοντος. Ἡ ἀστρολογία ἐθεωρήθη ὡς προγνωστικὴ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δυστυ-

(α) *Histoire générale de la philosophie, ancienne et moderne, par M. N. S. Guillon. Tom. I. p. 69-71.*

χίας, ὁ κοινωνικὸς βίος συνεδυάσθη μετ' αὐτῆς καὶ ἀναπόσπαστος ταύτης ἐθεωρήθη· κατὰ μυριάδας οἱ ἀπλοῖκοι καὶ ἀδαεῖς ἄνθρωποι τρέμοντες ἀφ' ἐνὸς καὶ φοβούμενοι, χρυσίον δ' ἀφ' ἐτέρου ἀνά χεῖρας κρατοῦντες προσήρχοντο εἰς τοὺς διασήμους ἀστρολόγους, κατατιθέντες τὸν χρυσὸν εἰς τοὺς πόδας αὐτῶν, στόματι δὲ κεχρησμένοι καὶ παλλούσῃ καρδίᾳ ἀναμένοντες νὰ λάβωσιν τὸ στόμα τοῦ μέλλοντος καὶ ἡ ἱερά αὐτοῦ βίβλος — διὰ τοῦ ἀκτινοβολοῦντος χρυσίου. Ἐνθαβρυνόμενοι δ' ἐκ τούτων οἱ μάγοι, ἐναβρυνόμενοι μάλιστα ἐπὶ τῇ τέχνῃ αὐτῶν, προέβησαν εἰς τὸ νὰ δημιουργήσωσιν ἰδιαιτέραν μυστηριώδη γλῶσσαν, καὶ ἐμόρφωσαν τὴν καββαλιστικὴν, δι' ἧς ἐμυεῖτό τις εἰς τὰ μυστήρια τῆς μαγείας καὶ τῆς ἀστρολογίας.— Οὕτως οἰκτρῶς διεκωμωδεῖτο ἡ εὐπιστία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπαίζετο λίαν εὐφυῶς ἡ τῆς συνειδήσεως ἐλευθερία.

Ἐπὶ θερμότατον κλίμα ζῶντες οἱ Πέρσαι καὶ θυμῆρως χαιρετῶντες τὰς καυστικὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας, ἐνόμισαν ὅτι τὸ πῦρ ἦν ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὸ ὅποιον ἐλάτρευαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μιθρᾶ. Ἐκ τοῦ πυρὸς ἐγεννήθησαν δύο ἀρχαὶ ἀντίθετοι, ἀλλ' ἰσοδύναμοι, εἰς διηνεκὴ εὐρισκόμεναι διαμάχην, ἡ τοῦ Ὁρομάσδου καὶ τοῦ Ἀριμάνου. Θεωροῦντες τὴν μίαν πηγὴν τοῦ καλοῦ καὶ τὴν δευτέραν πηγὴν τοῦ κακοῦ, περιωρίσθησαν εἰς τὴν τυφλὴν λατρείαν τῶν δύο τούτων ἀρχῶν, ἄμοιροι, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, πάσης γνώσεως καὶ παντὸς ἔχρους ἐπιστήμης, καταδεδικασμένοι οἱ δειλαῖοι νὰ θεωρῶσι τὴν κίνησιν τοῦ κόσμου ὡς συνέπειαν τῆς διαμάχης τῶν δύο τούτων ἀρχῶν. Πίστις τυφλὴ καὶ πλήρης ἄγνοια, ἰδοὺ τὸ εἰδεχθὲς πανόραμα τοῦ περσικοῦ ἔθνους.

Τὴν αὐτὴν κατάστασιν βλέπομεν καὶ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, ὧν οἱ σοφοὶ ὀνομάζονται Βραχμᾶνες ἢ Γυμνοσοφισταί, ἄνδρες, κατὰ τὴν παράδοσιν, πανεπιστήμονες, ἀλλὰ τὰς γνώσεις των δι' ἑαυτοὺς καὶ μόνους διατηροῦντες. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν καὶ τα ἀποδιδόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν νεωτέρων συγγράματα Vedams καὶ Shasters ἀπεδείχθησαν ὡς ἔργα μετὰ Χριστὸν γενόμενα, καθ' ὅσον ὁ συγγραφεὺς αὐτὰ δὲν φαίνεται ξένος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Τὸ αὐτὸ δὲ τῶν δεισιδαιμονιῶν πανόραμα εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, εἰ καὶ ἡ χώρα τῶν Φαραῶν ἐθεωρήθη ὡς ἡ κοίτη τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων, παρ' ἧς ἐφωτίσθησαν

καὶ οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ὑπὸ τίνων αἰσθημάτων δύναται τις νὰ καταληφθῇ ἀπέναντι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν πυραμίδων καὶ τῶν ἱερογλυφικῶν αὐτῆς, ἀφ' οὗ τὸ πᾶν καλύπτεται ὑπὸ μαυδίου μυστικισμοῦ, ἀφ' οὗ τὰ πάντα φέρουσι τὴν σφραγίδα τῆς ἀποκλειστικότητος, ἀφ' οὗ πολιτισμὸς, κατὰ τὴν καθαρὰν σημασίαν τῆς λέξεως, δὲν ἀνεπτύχθη ἐν Αἰγύπτῳ; Οἱ φιλόσοφοι ἢ οἱ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων ἐκρυσταλλοῦντο δι' ἑαυτοὺς καὶ μόνους τὸ μυστήριον τῆς θρησκευτικῆς των λατρείας, αὐτὸς δὲ ὁ Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ ὅτι καθ' ὄρισμένον νόμον ἀπηγορεύετο ἐν Αἰγύπτῳ τὸ ὁμιλεῖν καὶ διαπραγματεύεσθαι περὶ θεῶν πραγμάτων. Ἡ γλῶσσα τῶν ἱερέων ἦν ἀλληγορικὴ, ἐκάστη λέξις εἶχε ποικίλην σημασίαν, καὶ διὰ τὸν λαὸν ἡ θρησκεία ἐγένετο πηγὴ τῶν σκαιότερων δεισιδαιμονιῶν, — αἰτία, δι' ἣν οἱ Ἀλεξανδρεῖς Κλήμης καὶ Κύριλλος μυρίους ἐκτοξεύουσιν ἐλέγχους κατὰ τῆς λατρείας τῶν Αἰγυπτίων.

Ἐὰν δὲ παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις δὲν ἀπαντῶμεν σοφῶν κατὰ διόξιν, οὐδὲ βλέπομεν φλόγας ἐν αἷσι σώματα ἐπιστημόνων εἰς κόριν νὰ διαλύωνται, ὡς τοῦτο πολλάκις εἶδεν ἡ Εὐρώπη ἐν τῷ μεσαιῶνι αὐτῆς, τούτου αἰτία εἶναι ὅτι ἐκεῖ ἐπέεζον καὶ τὸν λαὸν καὶ τὴν ἐξουσίαν εἰ λεγόμενοι σοφοὶ, ἐνῶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἡ ἐξουσία καὶ ἐνίοτε ὁ λαὸς αὐτὸς ἐδέσμευε τοὺς ἀθλητάς τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Παράδοξος ἀντίφασις, ἀλλὰ συμβιβασμένη μεγάλως πρὸς τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἐθνῶν.

Στρέφωμεν ἤδη τὸ βλέμμα παρὰ τὴν κλασικὴν ἐκείνην γῆν, τὴν γῆν τοῦ φωτός καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἴδωμεν ἂν καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι εἰ σοφοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς ἦσαν οἱ σφαγεῖς τοῦ λαοῦ, οἱ ἐκ τῆς ἀμαθείας τούτου ἐπωφελοῦμενοι ἀγύρται. Τὸ θέαμα ἐνταῦθα μεταβάλλεται, ἡ σκηρὴ ἀλλάσσει σκηνογραφίαν καὶ ἡ τάξις τῶν δαδούχων καὶ φωτιστῶν τοῦ λαοῦ ἄλλοιόν φέρει χαρακτῆρα.

Ἐκπλήσσειται πᾶς ὁ μελετῶν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, ὅστις — Νεῖλος εὐεργετικὸς — ἀφειδῶς τὰ νάματα τοῦ κατηγάλωσε, κινδυνεύσας νὰ ξηρανθῇ αὐτὸς ἵνα τοὺς ἄλλους εὐεργετήσῃ, ἵνα ποτίσῃ ἄλλας χώρας ἀχμηρὰς καὶ νοσώδεις.

Θαυμάζομεν τῶν νεωτέρων τὴν σοφίαν· ἀλλὰ πρέπει νὰ θαυμάσωμεν τῶν ἀρχαίων τὰ φῶτα. Ἐκπλήσσει ὁ νεώτερος πολιτισμὸς· ἴδετε ὅμως καὶ τὰ νῶτα αὐτοῦ· αἰῶνας ἐπὶ τῶν ὤμων

του φέρει. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες, τὸν σπόρον μόνον τῶν ἐθνῶν λαβόντες, τὸν σπόρον ὅστις ἐπέπρωτο νὰ ξηρανθῆ καὶ νὰ εὐρωπιάσῃ παρ' ἐκείνοις εἰμὴ ἐδίδετο εἰς χεῖρας ἰκανωτέρας, ἐφύτυσαν αὐτὸν ἐν τῇ προνομιούχῳ γῆ των καὶ μετέπειτα θεάθησαν αὐτὸν εἰς πλάτανον τανύφυλλον μεταμορφωθέντα, ἀμφιλαφῶς τὰ ἔθνη ὅλα ἐπισκιάσαντα καὶ ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν σκιάν του τοὺς σοφοὺς τῆς γῆς ὅλης περιθάψαντα.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν διανοητικὴν τῶν Ἑλλήνων ἀνάπτυξιν, εἰς τετριμμένας θὰ κατεφύγομεν φράσεις, εἰ ἐπεμένομεν εἰς τὴν λεπτομερῆ ταύτης περιγραφὴν, προκειμένου μάλιστα περὶ ἐτέρου ἀντικειμένου ἢ περὶ ἐπαίνων καὶ θυμιαμάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ εἰπώμεν ὀλίγα τινα, ἀφορῶντα τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς πολυθεικῆς θρησκείας των καὶ ἀμέσως συσχετιζόμενα πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν.

Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ θρησκεία τῶν ἐθνικῶν καθιερωμένην εἶχε τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ ὅτι ἦν ἀπηλλαγμένη φανατισμοῦ. Ἄλλ' ὁ φανατισμὸς τῶν ἀρχαίων δὲν συνίστατο εἰς τὸ καταδιώκειν τὰς θρησκείας τῶν ἄλλων, καθ' ὅσον μάλιστα οὐδὲ τοιαῦται ὑπῆρχον, ἀλλ' ἰδίως ἀπῆτει τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν χρεῶν, τὴν πίσιν πρὸ πάντων εἰς τὸ θρησκευτικὸν *statu quo*, τοῦθ' ὅπερ οὐδεμίαν δύναται νὰ προσάψῃ κηλῖδα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξιθρησκείαν. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι τὸ παλλάδιον τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, τὸ παρήγορον φῶς τῶν ἐν μέσῳ φιλοσοφικῶν κυματισμῶν εὐρισκομένων λαῶν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀναμορφοῖ τὴν κοινωνίαν καὶ φωτίζει τὸ πνεῦμα, ἀνακαλύπτει μάλιστα ἀληθείας ἀνευ τῶν ὁποίων σκότος πανταχοῦ θὰ ἐβασίλευεν, οὐδέποτε ὁμως κατάρθρωσε νὰ παραγάγῃ θρησκείαν ἣτις εἶναι ἔργον τῆς Θ. Προνοίας. Λαὸς ὁμως ἀνευ θρησκείας ὁμοιάζει πλεῖστον ἀνευ πηδαλίου, ἀκάτιον ἐν τῷ Εἰρηνικῷ Ὠκεανῷ, πτίλον ἐν μέσῳ θεέλλης. Εἶναι ἰσχυρὸς ὁ λαὸς συσσωματούμενος εἰς οὐδὲν πτοεῖται καταβάλλεται ὁμως ὑπὸ τῆς θρησκείας καὶ ἀπέναντι αὐτῆς σεβασμῶς κλίνει τὸ γόνυ. Ἀφαιρέσατε ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὴν θρησκείαν καὶ θὰ τὸν ἴδητε δίκην θαλάσσης κυματοέσσης παραφερόμενον, ποδοπατοῦντα νόμους καὶ διατάξεις καὶ κατεργαζόμενον... ὅτι κὰν ἔλθοι ἐν τῷ νῶ αὐτοῦ. Ἡ θρησκεία μόνη χειραγωγεῖ τὸν φύσει ἀχαλίνωτον λαὸν καὶ διὰ μόνης αὐτῆς γνωρί-

ζει νὰ σέβηται θεῖους τε καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, καὶ ὅλας ἐκείνας τὰς ἠθικὰς διατάξεις, ἀνευ τῶν ὁποίων ἡ κοινωνία θὰ ὠμοίαζεν ἔρημον ἐν ἧ πρὸ ὀλίγου ἐκόπασεν ἡ καταιγὶς, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐδὲν ἕτερον βλέπει τις ἢ ἐρείπια καὶ καταστροφάς.

Τίς δύναται νὰ μεμφθῆ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας διότι πάντοτε θερμῶς ὑπερησπίσθησαν τὴν θρησκείαν αὐτῶν, διότι κατεδίωξαν τοὺς ἀνατροπεῖς τῶν καθεστώτων; Τίς κηλῖδα ἐν τῇ λαμπηδόνι αὐτῶν δύναται ν' ἀπαντήσῃ δι' αὐτὸ καὶ τίς μάλιστα δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν προωρισμένοι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, γεγεννημένοι μάλιστα δι' αὐτὴν καὶ ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐτόλμων νὰ καταδιώξωσιν ἐτέρους ἀλλοίας θρησκευτικὰς τρέφοντας πεποιθήσεις, ἐὰν οὗτοι δὲν κατέτεινον εἰς τὸ διαδῶσαι αὐτὰς καὶ τοῖς ἄλλοις, ἐὰν δὲν ἔβλεπον κινδυνεύουσαν τὴν κοινωνικὴν ἰσορροπίαν των καὶ ἐπὶ κατωφεροῦς κλιτύος τὸν λαὸν ὀλισθαίνοντα; Καὶ ἐπὶ τίνος δ' ἐποχῆς ἢ ἐπὶ τίνος ἔθνους ἀπηνῶς ὁ προσηλυτισμὸς δὲν κατεδιώχθη καὶ μακρὰν δὲν ἐξωρίσθησαν ἐκείνοι οἵτινες, ἀθῶας συναντῶντες καρδίας, ἐζήτησαν νὰ προσηλυτίσωσιν αὐτὰς, νὰ ἐπιβάλωσιν αὐταῖς τὰς πεποιθήσεις των οὐχὶ διὰ διδασκαλίας καὶ πειθοῦς, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς ἀγνοίας τῶν προσηλυτιζομένων;

Τὰ πάντα ἔχουσι τὰ ὄρια των· ἔχει τοιαῦτα καὶ ἡ ἀνεξιθρησκεία. Ἐννοοῦμεν μέχρι τίνος τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῶν ἐκάστου ἐσωτερικῶν πεποιθήσεων θεωροῦμεν ὡς φανατισμὸν, ὡς ὀπισθοδρόμησιν καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐπ' αὐτοῦ πίσιν· ἀλλ' ὅταν οὗτος ἐνθαβρύνόμενος ὑπὸ τῆς αὔρας τῆς ἀνεξιθρησκείας ἦν ἀποπνέει, προβαίνει μέχρι τοῦ προσηλυτισμοῦ — ἀγνώμων πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἣν χαίρει — ὅταν βλέπων ὅτι ἐλευθέρως τὰς πεποιθήσεις του ἐξασκεῖ θέλει καὶ εἰς εὐρύτερα πεδία νὰ διαδώσῃ αὐτάς, — ἡ ἐξουσία τότε ὀφείλει νὰ καταδιώξῃ τὸν τοιοῦτον, οὐχὶ ἀποθλέπουσα πρὸς τὸν σκοπὸν του, ὅσον πρὸς τὰ μέσα ἀπερ μεταχειρίζεται πρὸς ἐπίτευξιν ἐκείνου — **ΤΗΝ ΑΓΝΟΙΑΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ...**

Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι τὰ πλεόν πεπολισμένα κράτη δὲν ἀνέχονται τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' ἀπηνῶς καὶ μέχρι σκληρότητος καταδιώκουσι τοὺς ζητοῦντας νὰ σαγηνεύσωσιν ἀθῶας ψυχάς. Διὰ τοῦτο ἡ φοβερά ἐκείνη τῶν Ἰησοῦιτῶν φάλαγξ πανταχοῦ γῆς ἐν τῷ σκότει ἐνεργεῖ καὶ οὐδέποτε ἀνέλαθεν ἐν σταθερᾷ με-

σημβρία νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν μεγάλων ἀρχῶν τῆς. Καὶ εἶναι τὸ σκοτός ὁ σκοπὸς αὐτῶν· καὶ ὁ πόθος των ἡ ἀναστροφὴ τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῖς μεσαίωνος.

Ἄλλ' ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ τὸ κώνειον, ἀλλ' ἡ εἰρκτὴ αὐτοῦ; ἐρωτήσουσιν ἡμᾶς τινες, τὸν φανατισμὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι παραδεχόμενοι.

Ῥμεν εἰλικρινεῖς. Ὀνομάσωμεν τὰ οὐκα οὐκα, καὶ τὴν σκάφην σκάφην.—Κατανοήσας ὁ πατήρ τῆς φιλοσοφίας τὰς σαθρὰς τῆς πολυθείας βάσεις καὶ τὸ ἄτοπον τῶν δογμάτων αὐτῆς, ἐλλαμπόμενος ὑπὸ τῆς ἐνότητος τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως καὶ ὑπὸ ἄλλων ἀρχῶν, κατ' εὐθείαν ἀντιθέτων πρὸς τὰς τοῦ λαοῦ πεποιθήσεις, ἐμφορούμενος, δὲν ἠδύνατο δι' ἑαυτὸν καὶ μόνον τὸ θεῖον φῶς νὰ ἐπιφυλάξῃ, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἄλλων ἀκτῖνας αὐτοῦ ν' ἀποστείλῃ ἠθέλησεν. Οὕτω τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐδίδασκε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀληθοῦς ἠθικῆς καὶ τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας, καιρίως βραπίζων τὰς πρὶν ἐν αὐτοῖς ἐπικρατούσας προλήψεις καὶ καταδεικνύων ἀφ' ἑτέρου ὁπόσον μάταιαι ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τῆς πολυθεϊκῆς θρησκείας. Τοιοῦτος ἦν ὁ προορισμὸς αὐτοῦ· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς ἐξουσίας τὸ καθῆκον ἦν νὰ μὴ ἀφήσωσιν ἐλεύθερον τὸν ἐπικίνδυνον διὰ τὸν λαὸν τοῦτον διδάσκαλον, καθ' ὅσον ἡ φιλοσοφία ἀνακαλύπτει μὲν ἀληθείας, ἀλλὰ θρησκείαν οὐδέποτε δημιουργεῖ.

« Ἡ ἐλευθερία, ἡ φιλοσοφία ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἦν ἡ Ἑλλάς, λέγει ὁ μέγας τῆς Γαλλίας ἠθικολόγος Jules Simon. Χιλιετίαν ὄλην, ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ γενικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖ ἡ φιλοσοφία γεννᾶται μετὰ τοῦ Πυθαγόρου· ἐξαγνίζεται μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ἐκτείνεται, κραταιοῦται μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ μορφώνει αὐτὰ μετὰ τοῦ στωικισμοῦ. Δύει ὁ Αἰσχύλος καὶ ἰδοὺ ἀνατέλλει ὁ Σοφοκλῆς. Ἐκαστος αἰὼν νέας δυνάμεις εἰς τὴν τέχνην προστίθει, νεας εἰς τὴν ἐπιστήμην ἰδέας. Ἴσως καὶ ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης γῆς ἡ ἐλευθερία ἔσχε τοὺς μάρτυράς τῆς· ἀλλ' ὅταν ὁ Σωκράτης ἐξέπνεε, θῦμα τῶν ἱερατικῶν εἰσηγήσεων, ἡ διδασκαλία του ἤδη ἐβασίλευεν ἐφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἴσως ἀκόμη τοῦ πνεύματος τῶν δικαστῶν του.

» Γινώσχετε τὴν θαυμασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀνάπτυξιν καὶ τὸ καταπληκτικὸν αὐτὸ φαινόμενον λαοῦ κυβερνῶν-

τος τὸν κόσμον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διὰ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἰδεῶν του. Ἡμέρα μία ἐπῆλθεν ὅτε τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος ἤρξατο ἐξασθενεῖν. Ἡ μίμησις ἐν ταῖς τέχναις ἀντικατέστησε τὴν δημιουργικότητα. Ἡ φιλοσοφία, ἐξαντληθεῖσα καὶ ἀνίκανος τοῦ λοιποῦ νέα συστήματα νὰ γεννήσῃ, ἐσκέφθη νὰ συμμετάσχῃ τῶν ἀρχαίων συστημάτων δι' εὐφροσύνης, ἀλλὰ στεῖρου ἐκλεκτισμοῦ. Τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης, ἀφαιροῦν παρά τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν πολιτικὴν σπουδαιότητα, συνετέλεσεν εἰς τὴν παρακμὴν ταύτην, διότι εἶναι ἀδύνατον ὅπως λαὸς τις μὴ ἐνεργῶν πλέον διατηρῆ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ λόγου. Αὐτὴ ἡ Ῥώμη, ἣτις ὑπῆρξε μεγάλη διὰ τῆς ἐνεργείας μόνης, δὲν ἴσχυσεν ἐπὶ πολὺ, καὶ, ὅταν ὁ κατακτηθεὶς κόσμος δὲν τῇ ἀφήσῃ μάχης πεδίου, ἐγένετο λεία εὐθέως ἐνὸς φιλοδόξου. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, μετὰ τῆς дуούσης Ἑλλάδος καὶ τῆς ὑπὸ ἓνα μονάρχην ὑποδουλωθείσης Ῥώμης, ἡ ἔλευσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρήγαγε τὴν μεγαλειτέραν φιλοσοφικὴν ἀναμόρφωσιν καὶ τὴν μεγαλειτέραν κοινωνικὴν τῆς ἱστορίας ἀναγέννησιν. »

Ἄλλ' ὅποταν ὁ Μούμμιος τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου ἐτέλει καὶ ἡ αἶγλη τῆς Ἑλλάδος ἐπισκιαζομένη ὑπὸ τοῦ κολοσσοῦ τῆς Ῥώμης εἰς τὰ βάθη τῆς λήθης ἠπειλεῖτο νὰ κρυβῆ, ὅταν ἡ Ῥώμη ἔσειεν ἀγερώχως τῶν νικῶν τῆς τὸ λάβαρον καὶ ὑπὸ τὸ βλέμμα αὐτῆς, ὡς ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ στεροπηγερέτου Κρονίδου, ὁ κόσμος ὅλος ἐλελιζέτο, ἡ θρησκεία ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοιοῦτον πέπλον ἀδιαφορίας ἐκαλύφθη, ὥστε ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως οὐ μόνον δὲν ἦν καθιερωμένη, ἀλλὰ συνάμα ἦν λέξις περιττή. Εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἡ ἀκολασία τῶν Ῥωμαίων προέβη, ἢ μᾶλλον τόσον πρόδηλον ἦν ὅτι ἐψυχορράγει τῶν ἐθνικῶν ἡ θρησκεία καὶ ἐμελλε νὰ καταπέσῃ τοῦ Δωδεκαθέου ἢ τέως ἀκατάβλητος δύναμις, ὥστε δὲν ὑπῆρχε πάλη μετὰ τῆς φανατισμοῦ καὶ ἀνεξιθρησκείας, ἀγῶν τις μετὰ αὐτῶν δὲν συνήφθη, διότι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐψυχράνθη εἰς τὰ βάθη τῶν κερδῶν καὶ σπινθῆρ τις δὲν ἐθέρμαινεν αὐτό.

Ἐπῆλθεν ὁ χριστιανισμὸς, ἀνέτειλαν αἱ πρῶται αὐτοῦ ἀκτῖνες, καὶ ἰδοὺ ὁ φανατισμὸς σκῆπτρον κρατῶν μετὰ χεῖρας τὸ φόβητρον ἐγένετο τῶν συνειδήσεων, ὁ ἄσπονδος αὐτῶν ἐχθρὸς, καὶ ἰδοὺ ἡ τρομοκρατία τὸν κόσμον λυμαίνεται καὶ σκληρὰ κλη-

ροκρατία ἐξαντλεῖ τοῦ λαοῦ τὸν εὐγενῆ χαρακτῆρα καὶ δεσμεύει τὰς ἐσωτέρας πεποιθήσεις του, καὶ ἰδοὺ σκληροὶ διωγμοὶ ἀνά τε Δύσιν καὶ Ἀνατολὴν ὡσεὶ πανηγύρεις καὶ θρίαμβοι καὶ ἑορταὶ τελοῦνται, καὶ ἰδοὺ τὸ αἷμα ῥέει ποταμηδὸν καὶ χεῖμαρροι ἐξ αὐτῶν σχηματίζονται, καὶ ἰδοὺ τὸ μαρτυρολόγιον αὐξάνει, τὰ θύματα πληθύνονται, αἰσχροῦς δὲ οἱ σφαγεῖς θρασύνονται, ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως κεκριμμένη εἰς τὰ βάθη τοῦ σκότους ἀσπαίρει φρικωδῶς, αἰσιωτέρας ἐποχὰς ἀναμένουσα, διότι ἀνωθεν αὐτῆς ὡσεὶ τοῦ Δαμοκλέους ξίφος ὁ φανατισμὸς ἐπαγρυπνεῖ· καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ἀλλοιοῦνται καὶ φύσιν μεταβάλλουσιν, ἀναμιξὲ δὲ μετὰ τῶν δημίων τὰ θύματα συμφύρονται καὶ ὁ κόσμος παρουσιάζει σκηρὴν πένθιμον, εἰς ἣν τὰ δάκρυα τοῦ κοσμοπολίτου ῥέουσι κρουνηδὸν καὶ αἱ καρδίαι τῶν κοινωνιστῶν ἐκ τοῦ πυθμένος σπαράσσονται.

Πίσεις τότε τῶν συνειδήσεων ἐζητήθη καὶ ἐκ τῆς πίσεως ταύτης ζωὴν ἔλαβε τὸ ἐπιβάλλειν θρησκείαν. Ἄλλ' ἡ ἐσωτέρα θρησκευτικὴ πεποίθησις εἶναι πολὺ βαθέως ἐν τῷ λαῷ ἐρριζωμένη καὶ ὁ ζητῶν νὰ ἀποσπᾷ αὐτὴν εἰς πῖθον ἀντλεῖ Δαναΐδων. Ἔλεγον τότε οἱ χριστιανοὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς· « Ἀπεκδύθητε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον· μὴ πιστεύετε εἰς τὰς χιμαῖρας τοῦ Δωδεκαθέου· μετ' ἐλπίδων εἰς τὸν Ὀλυμπον μὴ ἀτενίζετε· εἶναι ὄγκος βαρὺς καὶ τίποτε ἰδανικὸν ἐν ἑαυτῷ δὲν κρύπτει. Ἄφετε πλέον τοὺς θεοὺς καὶ τὰς νύμφας καὶ τὰς Ἀμαδρυάδας καὶ τὰς Ἐρινύας καὶ τὰς Μαινάδας καὶ τὸν Τάρταρον καὶ τὸν Πλούτωνα. Τὴν λαμπρὰν σελήνην ὡς θεὰν μὴ λατρεύετε· ὦ! εἶναι ψεῦδος ὅτι ἠγάπησέ ποτε τὸν Ἐνδυμίωνα· δὲν εἶναι ἄλλο παρά σῶμα οὐράνιον· ψευδεῖς ἐπίσης θεωρήσατε καὶ τοὺς περὶ ἡλίου μύθους καὶ τὰς περὶ τῶν ἀστρῶν φλυαρίας τῶν μυθολόγων σας. Εἰς ὑπάρχει θεός· αὐτὸν μετ' ἐλπίδος λατρεύετε· εἰς αὐτὸν μετὰ πόθου ἀτενίζετε.» Ἄλλ' οἱ ἐθνικοὶ ἀπήντων· « Ὅχι, μὰ τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλωνα, μὰ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὴν Ἥραν, ὄχι, ποτὲ τὴν ἱεράν θρησκείαν μας δὲν θὰ προδώσωμεν. Ν' ἀπαρνηθῶμεν τοὺς θεοὺς, καὶ στείραν τὴν φύσιν νὰ καταστήσωμεν, νὰ ἐξορίσωμεν ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν Ποσειδῶνα, τὴν Ἄρτεμιν ἐκ τῶν δασῶν, ἐκ τῶν ἀλσῶν τὰς Ἀμαδρυάδας, τὰς νύμφας ἐκ τῶν κρηνῶν! Ἄ! αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον· δὲν εἴμεθα ἐπίορκοι! ».

Ἰδοὺ τὰ στοιχεῖον τῆς πάλης ἣν ἐγέννησεν ὁ χριστιανισμός.

Διὰ τοῦτο Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἀνατολικοῦ ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐπέβαλεν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ τὴν θρησκείαν καὶ δὲν ἐφαίνετο εὖνους εἰς τοὺς ἐθνικοὺς. Διὰ τοῦτο Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης, τὰ δόγματα τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν Ἀθηνῶν καὶ Ἀλεξανδρείας ἐπιθυμῶν νὰ ἐπαναφέρῃ, κατεδίωξεν ἀνοίκτως τὸν χριστιανισμὸν καὶ σκληροὶ τῶν ἐθνικῶν διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν ἠγέρθησαν. Διὰ τοῦτο ἰδίως ὁ κληρὸς τοῦ Βυζαντίου ἐζήτει νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἂν καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, μετὰ τῶν ὁποίων ὡς στιλβωτὸς ἀδάμας διαπρέπει Ἰουστινιανὸς ὁ Μέγας, ἐθώπευσαν καὶ περιεποιήθησαν τοὺς ἐθνικοὺς διὰ πολιτικούς πρὸ πάντων λόγους· ὅθεν καὶ πολλάκις ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν αὐτοκρατόρων οὐκ ὀλίγοι ἐθνικοὶ φιλόσοφοι ἐζῶν, φανερῶς καὶ ἀπροκαλύπτως τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις δοξάζοντες καὶ μαρτυροῦντες τὴν ἀνεξιθρησκείαν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Κρούομεν ἤδη τὰς πύλας τοῦ μεσαίωνα. Ἐδῶ θὰ παραστῶμεν ἐνώπιον τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου. Ὁ οὐρανὸς ἐδῶ ἀστέρα ἓνα δὲν ἔχει φωτεινὸν καὶ Ἴρις ποικιλόχρους δὲν ἀναγγέλλει τοῦ πολιτισμοῦ τὴν ὑπαρξίν. Καταιγίδες ἐνταῦθα καὶ λαίλαπες, σάλιοι καὶ κύματα, βάθη καὶ σκότη, καὶ μία μελανείμων σχιά, ἐν φάσμα αἱματωμένον ἐν μέσῳ ὄλων τούτων, ὅπερ καλεῖται μεσαίων, ἰδοὺ ἡ εἰκὼν τῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν σκιαγράφησιν τῆς ὁποίας ἐν ὀλίγοις προβαίνομεν.

Τοῦ ἄνθους τὸ στέλεχος σκώληκος δάκνει ἰός· ἡ ζωτικὴ του δύναμις ἐξασθενεῖ καὶ ἐπὶ τέλος φθισιᾶ. Τὸ πορφυροῦν του χρῶμα ὠχριᾶ· τὰ φύλλα νεκροῦνται, τὸ στέλεχος πίπτει, κλονεῖται τὸ ἄνθος καὶ ἐν ᾧ τέως σφριγῶν καὶ νεάζον τοῦ ἡλίου τὰς χρωματικὰς ἀκτῖνας θερμῶς ἐχαιρέτα, πίπτει ἤδη καὶ πίπτει πενθίμως, καὶ πίπτει καὶ κυλιέται, φεῦ! εἰς τὴν ἰλὺν καὶ τὸν βόρβορον... καὶ ὁ διερχόμενος κόσμος βλέμμα ἐν δὲν ἀξιῶ εἰς αὐτὸ, ἐνῶ πρῶτον μέχρις ἐνοχλήσεως τὸ ἐθώπευε τὴν εὐώδη ἀμβροσίαν του ἀπομυζῶν. — Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ἐν τῷ μεσαίῳ· ἐστερέθη τῆς δημιουργικότητός του. — ἦν ὁ ἰός τοῦ σκώληκος — περιωρίσθη εἰς τὴν μίμησιν — ἦν τῆς πορφύρας ἡ ὠχρότης — ἠσθένησεν ἐπικινδύνως. — τοῦ στελέχους ἤσαν οἱ κλονισμοί· — καὶ εἰς τὸ σκότος ἐβυθίσθη — τότε ὁ κόσμος εἶδε τὸ ἄνθος ἐπὶ τῆς γῆς κυλιόμενον.

Ὅ,τι ἰδίως ἐν τῷ μεσαιῶνι εἶναι στυγερόν, ἀποτρόπαιον, ὅ,τι ἀξιοσημείωτον ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, ἢ ἡ ἐξαχρείωσις τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ φανατισμὸς αὐτῆς, τοῦ Ἰησοῦιτισμοῦ τὰ ἐγκλήματα, τῶν Ἱεροεξεταστῶν τὰ φρικώδη καὶ αἰμοσταγῆ κακουργήματα. Ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ὡμοίαζε δῆμιον, στήσαντα τὸ ἰκρίωμα αὐτοῦ ἐπὶ μιᾶς παγκοσμίου κονίττρας καὶ ἄνευ λόγου τὸν διερχόμενον σφαγιάζοντα.

Αἰῶνας ὀλοκλήρους διαρκεῖ σκληρὰ διαμάχη μεταξὺ τοῦ φανατισμοῦ, τῆς μισαλλοθρησκείας, τῆς κληροκρατίας ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας, τῶν φώτων. Σκληρὰ διαμάχη! Ἐκ τοῦ κάλυκος ἐξέρχεται τὸ ρόδον τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἀντὶ δρόσου χεῖρα σπιθαρὰν ἀπαντᾷ, ἣτις τὸ καταπιέζει, πόδας, οἵτινες τὸ ποδοπατοῦσιν. Ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶχεν ἤδη διέλθει τὴν κρισιμωτέραν ἐποχὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνεφαίνοντο ὀλίγα λάμπεις ῥώμης καὶ ὑγείας· ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἐφοβοῦντο καὶ ἔτρεμον τὴν ἐντελῆ ἀνάβρυσίν του. Ἐδεῖ νὰ διέλθῃ καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην κρίσιν.

Τὸ στίγμα τοῦτο τῆς Δύσεως ἐνεκολάφθη ἰδίως ὑπὸ τῶν σιδηρῶν τοῦ παπισμοῦ χειρῶν. Δι' αὐτὸν ἡ ἐλαχίστη διανοητικὴ πρόοδος ἦν σκώληξ κατατρώγων τὴν δυνάμιν του, οἰωνὸς τὴν ἐξασθένησίν του προμηνύων, τάφος ὑπὸ τὸν ὅποιον ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ κρυβῆ. Ἀκοίμητος φρουρὸς τῆς ἀναγεννωμένης ἐπιστήμης, τῆς ἀναγεννωμένης φιλοσοφίας, ἀλλὰ φρουρὸς ὡς ὁ τῶν εἰρκτῶν δεσμοφύλαξ, ἐρράπιζεν ἀμφοτέρας καὶ κατῶρθου διὰ τοιούτων στυγίων μέσων τὴν κάρωσιν καὶ τὴν ὀπισθοδρόμησίν του.

Μάρτυς ὁ Γαλιλαῖος! Ὁ Γαλιλαῖος ἦν ἄγγελος φωτὸς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, πνεῦμα ὅπερ ἐζήτει τὴν διάλυσιν τοῦ διακεχυμένου ἐπ' αὐτῆς σκοτούς. Ἀνεκάλυψε μίαν ἀλήθειαν, ἀλήθειαν δι' ἧς ἐμελλε νὰ καταβάλλῃ σμῆνος ἐξευτελισικῶν διὰ τὸν ἀνθρωπὸν προλήψεων, τὴν κίγησιν τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον. Ἐν τούτοις ὁ παπισμὸς ἐζήτει νὰ διαβουκολῆ εἰσέτι τὴν Δύσιν διὰ τῆς ἐναντίας γνώμης, ἐναθρυνόμενος οὕτως ὅτι συμβαδίζει μετὰ τῆς Γραφῆς, καὶ ὄχι ἀναντιρρήτως μετὰ τοῦ Διαβόλου, τὸν ὅποιον ἐθεώρει ἐνσεσαρκωμένον ἐν τῷ Γαλιλαίῳ.

Ἀλλὰ τί πρῶτον, τί δ' ὕστερον ἐξ ὄλων τῶν ἀπορροῶν τῆς παπικῆς ἐχίδνης νὰ καταλέξωμεν; Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἀλ-

ληλοδιάδοχοι φρικαλέαι συνωθοῦνται εἰκόνες, σφαγαί, δηώσεις, μαρτύρια, ἐρείπια ἀναθυμιῶντα ἐφ' ὧν ἔθεσε τὴν μέλαιναν σφραγίδά του ὁ παπισμὸς.

Βλέπομεν τὸν δυστυχεῖ Ἀβαιλάρδον τρέμοντα πρὸ τοῦ Ἱεροκριτηρίου καὶ τῶν βασανιστηρίων αὐτοῦ. Ἀκούομεν τὸν Saint Bernard ἀναφωνοῦντα: Il faut briser cette bouche avec des bâtons.

Βλέπομεν ἑκατοντάδας Ἀλβιηνῶν ἐν μέσῳ πυρὸς καὶ τοῦ κρότου τῶν τηλεβόλων σφαζομένας, αἰμωπὸν ταχυπτερυγοῦν τὸ φάσμα τῆς μισαλλοθρησκείας, ἀκούομεν δὲ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ὑψίστου κράζοντας: Tuez, tuez, Dieu reconnaitra les siens.

Πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης καθιδρύνονται ἱερά ἐξεταστήρια, διακλαδοῦνται αἱ σατανικαὶ τῶν Ἰησοῦιτῶν ἐταιρίαι καὶ σπεύρουσιν ὄθεν διέρχονται τὸν πανικόν. Ὡ! δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ φέρωμεν τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν πρὸ τῶν διακλαδουμένων γλωσσῶν τῆς μαρτυρικῆς πυρᾶς, οὐδὲ νὰ εἰσαγάγωμεν αὐτοὺς εἰς τοὺς γνοφῶδεις κευθμῶνας τῶν θολωτῶν ἐκείνων ὑπογείων, ἵνα ἴδωσιν ἐδῶ μὲν ὅστέα εὐρωτιῶντα, ἐκεῖ κεφαλὴν μὲ ὀφθαλμοὺς ἠνεωγμένους, ἀλλαχοῦ σκελετὸν ἐτοιμόρροπον, ἐν ἄλλῃ γωνίᾳ πένθιμόν τινα λαμπάδα, ἐξ ἧς νεκρικός ἀναθρώτκει καπνὸς, ἀντικρυ αὐτῆς σειρὰν νεκροκραβδάτων καὶ ἐν παντὶ τῷ κοιμητηρίῳ ἐκείνῳ ὀρχούμενον τὸν φανατικὸν καὶ σατανικὸν ἐπὶ τοῖς θύμασι γελῶντα. Μάρτυρες τούτων τὰ ὀνόματα τῶν Οὐσσίων καὶ τῶν Οὐίκληριῶν.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα κόπτεται τὸ νῆμα τοῦ μεσαιῶνος. Ἀρχεται ὑποφώσκων ὁ αἰὼν τῆς ἀναγεννήσεως. Ἐν Ῥώμῃ ἔδρευε ὁ Λέων Ι', ἐν Γαλλίᾳ ὁ Φραγκῆστος Α'.

Καὶ ὅμως ὁ φανατικὸς ἐξακολουθεῖ. Σκια εἰς τὸ φῶς.

Στρέψατε τὰ βλέμματα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἰδοὺ πικρὸν τὸ δάκρυ ἀφ' ὑμῶν λείβεται, ἀπέναντι τοῦ Βερκουίνου, τοῦ Λεκερκίου, τοῦ Σιατελαίνου. Ἴδετε τὴν γυναῖκα ἐκείνην, παρανάλωμα τοῦ πυρὸς γενομένην, διότι. . . ἐκρεωφάγητε παρασκευήν. Ἴδετε ἀνὰ ἑκατοντάδας τοὺς Διαμαρτυρομένους πίπτοντας ὡσεὶ κορυφαί τῶν ἀστάξεων, μὴ θαμβοῦσθε ἀπέναντι τοῦ ἐν Τουλούζῃ πανηγυριζομένου anto-dâ-fé. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀδάμαντες τοῦ Φραγκισκανοῦ στέμματος.

Μικρὸν μετέπειτα καὶ ἐν Vassy ἄλλη σφαγὴ λαμβάνει χώ-

ραν· βραγχνώδης ἐκεῖ φωνὴ ἀκούεται: Par la mort de Dieu, il faut tout tuer!

Καὶ ἐπὶ τέλος ἰδοὺ ἡμεῖς ἀπέναντι τῆς μοιραίας νυκτὸς τῆς 24 αὐγούστου 1572. Εἶναι ἡ νύξ τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου. Στρέψωμεν τὸ ὄμμα ἀπ' αὐτῆς, καθ' ὅσον ἄλλαι μᾶς ἀναμένουσι σκηναί. Θῦμα τοῦ φανατισμοῦ ὁ Λουκῆνιος Βανίνης εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἐφιλοσόφει ὁ Καρτέσιος, ἐδημοσίευσεν ὁ Βάκων τὸ *Novum organum* καὶ ὁ Κορνῆλιος τριωνκαίδεκα ἐτῶν ἀγεπαύετο εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Μούσης του.

Χαιρετῶμεν ἐπὶ τέλος τὸν αἰῶνα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Εἶναι ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Γαλλίας. Ποίησις, φιλοσοφία, ἐπιστήμαι, ἐγκυκλοπαιδεῖα, πάντα πρὸς τὰ πρόσω λαμβάνουσιν ὠθησιν. Ἄδει ὁ Βοαλῶ, ἄδει ὁ Κορνῆλιος, ἠθικολογεῖ ὁ Ρουσσῶ, συγγράφει ὁ Βορδαλού, καὶ ἡ πρόοδος βαίνει. Πάντες οἱ κλάδοι τῆς ἐπιστήμης θριάμβου αἴρουσι νίκας. — Ἡ δὲ νίκη τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως; — Ἀνάκλησις τοῦ ἐκ Ναμνητῶν διαγγέλματος.

Ἰδοὺ τὰ μαρτύρια ταύτης.

Ἡ ἀνθρωπότης ἡσθένει· ζοιχεῖα φθίσεως διοχετεύθησαν εἰς τὰς φλέβας αὐτῆς· ἐψυχορράγει· βορρᾶς παγερός τὴν ἠπέιλει· ἔμεινε σκελετός· ἐν τῷ σκότει ὁ ἄνθρωπος γίνεται καχεκτικός· μαρτυροῦσιν αὐτὸ οἱ ἐκ τῶν εἰρκτῶν ἐξερχόμενοι ἀπητεῖτο φῶς· ἀπητεῖτο μία ριζικὴ ἀναμόρφωσις, μία παλλιγενεσία τοῦ πνεύματος.

Τὴν ἀναμόρφωσιν ταύτην κατώρθωσεν ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις. Διδίδον τὸ βάραθρον εἰς ὃ ὀλίσθαινον οἱ φιλελεύθεροι Γάλλοι καὶ ἰδοὺ ἡμέραν μίαν ὑψοῦσι τοῦ συντάγματος καὶ τῆς δημοκρατίας τὴν σημαίαν· καὶ ἡ σημαία αὕτη εἶχε θραύσει τοὺς μετὰ τοῦ μεσαίωonos διωγμούς των. Καὶ ὅταν ἐπιπτεν ὑπὸ τὸ ἱκρίωμα ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις καθιέρου τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἴσους ἐνώπιον τοῦ νόμου ἐθεώρησε πάντας. Ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης χρυσαῖς γράμμασιν εἰς τὴν σημαίαν τῆς ἐνεκολάφθησαν καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν αὐτῆς ἐπανεπαύθη ἡ ἀνθρωπότης, μετ' ἐνδομύχου ἀγαλλιᾶσεως βλέπουσα τὸ αἰγλῆεν στέμμα τῆς ἀνεξιθρησκείας.

Ἐν ὁμῶς στίγμα ἀσχημίζει τὸ ἔργον τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Οἱ μὲν Διαμαρτυρόμενοι μετὰ πολλοὺς δισταγμούς ἤξιώθησαν ἐν Γαλλίᾳ πολιτικῶν δικαιωμάτων· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐστερήθησαν τούτων διὰ παντός.

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως μέχρι τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Μὴ δέ τις νομίση ὅτι αὕτη καθιερώθη ἐντελῶς ἐπὶ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Τὸν αἰῶνά μας φῶτων αἰῶνα τὸν ἀπεκάλεσαν, καὶ ὁμῶς ὁ τίτλος οὗτος εἶναι καταχρηστικός. Ὅποτεν βλέπωμεν τὴν Ῥωσσίαν οὔτε κἂν ἀνθρώπου δικαιώματα τοῖς Ἰουδαίοις παραχωροῦσαν, ὅποτεν πρὸ ὀλίγου ἀπεσρέφομεν τὸ πρόσωπον ἐκ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου, διότι ἐκεῖ ἐβασίλευεν ὁ μεσαιὼν ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ, ὅποτεν ἐν Ῥουμανίᾳ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Δαυὶδ ὡς κτήνη θεωρῶνται, ὦ! τότε δὲν εἶναι φῶς ὁ ΙΘ' αἰὼν.

Μόνον τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος εἶναι ἀπηλλαγμένον τοιούτων μεσαιωνικῶν κηλίδων, αὐτοῦ καὶ μόνου ἡ ἱστορία εἶναι ξένη τοιούτων θρησκευτικῶν στιγμάτων, ὡς συνδεδεμένου πάντοτε μετὰ τῆς ζωοποιῦ ἐλευθερίας. Ἐὰν δὲ ποτε ἐνεσαρκώθη ἴχνος τι φανατισμοῦ ἐν γῆ ἐλληνικῇ, τούτου αἰτιοὶ εἰσιν ὄχι ὁ ἐλληνισμός, ἀλλ' οἱ θελήσαντες νὰ διασρέψωσιν αὐτὸν, φρονοῦντες οἱ δειλαιοὶ ὅτι ἔμελλον ν' ἀλλοιωῶσιν τὸν ἐλληνικὸν χαρακτήρα, τὸν σεσημασμένον διὰ πλήρους ἀνεξιθρησκείας. Ἄλλ' οὔτοι μὲν ἤδη τεταραγμένον ὕπνον ἐν τοῖς τάφοις των ὑπνώττουσιν, ἐνῶ ὁ ἐλληνισμός ὁσημέραι ἀναπτύσσει τὰς νεωτέρας ἀρχάς, ἀπωθῶν χερσὶ τε ποσί τε τὸ ἀληθῶς κυλώνειον ἄγος τῆς ὑπεραλπίου μερίδος.

B. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ.

ΠΕΡΙ
ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ.

Καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους ἐξέλεξα τὸ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς παραμυθίων θέμα, ἀναφερομένους ἰδίως εἰς τὴν δυνατὴν ἀπὸ μέρους μου διαφώτισιν μέρους τῆς νεωτέρας φιλολογίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἰκανῶς σκοτεινοῦ, ἀλλ' ἰδίως μία αἰτία εἶναι ἢ τὴν πλάστιγγα τῆς κρίσεώς μου ἀμφιρρέπουσας βαρύνουσα, χαρίεσσά τις ἀνάμνησις, ποθητὴ ἀναπόλησις παρελθόντος θυμηρεστέρου καὶ ἀμεριμνοτέρου.

Πρὶν δὲ εἰσέλθω εἰς τὸ κύριον τοῦ λόγου θέμα, ἐπιτραπήτω μοι ἵνα προλόγου δίκην προτάξω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ μύθου.

Μόλις ὁ ἄνθρωπος ἐτέθη εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ εὐθὺς εὐρέθη ἀπομεμονωμένος καὶ ἐν καταστάσει ἀγρία καὶ βαρβάρῳ μὲν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀπλῆ. Περιέβλεπε πέριξ αὐτοῦ καὶ τὰ πάντα τῷ ἐφαίνοντο παράδοξα· ἐνῶ παρετήρει τὴν φύσιν ἤρεμον καὶ γελοέσσαν, αἶφνης σφοδρὸς ἠγείρετο ἄνεμος τὰ δένδρα ἐπισείων καὶ κονιορτὸν πολὺν ἀνακυκῶν· φοβούμενος καὶ τρέμων δὲν ἠδύνατό ποτε νὰ πιστεύσῃ, ἀλλ' οὐδὲ κἂν νὰ φαντασθῇ, ὅτι τοῦτο προῆλθε διότι κατεστράφη ἡ ἰσορροπία μερῶν τινῶν τῆς ἀτμοσφαιράς ἕνεκα τῆς μεταβολῆς τῆς θερμοκρασίας, εἴτε ἕνεκα τοῦ σχηματισμοῦ βροχῆς. Ἐν τῇ ἀπλότῃ αὐτοῦ οὔτε τί ἐστὶν ἰσορροπία ἐγίνωσκεν, οὔτε τί ἀτμοσφαῖρα, ἀλλ' ἐφαντάσθη ὅτι ὑπάρχει ἀνθρωπόμορφόν τι τέρας ἔχον πτερὰ καὶ γένηα, τοῦ ὁποῖου οἱ μὲν πόδες λήγουσιν εἰς οὐρανὸν ὄφως, τὰ δὲ πτερὰ φέρουσιν ἐπίχρυσά στίγματα, ὅτι φορεῖ ἔνδυμα οὐτινος ἢ μακρὰ οὐρὰ συρομένη χαμαὶ ἐγείρει τὸν κονιορτὸν καὶ τὰ παραπλήσια. Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυρία ἀρχὴ τοῦ μύθου, τοῦθ' ὅπερ ὑποσημαίνει καὶ ἡ παραγωγὴ καὶ σημασία τῆς λέξεως, καθότι καὶ παρ' Ὀμήρῳ ἐτι ἡ λέξις μῦθος λαμβάνεται ἐπὶ πάσης διηγήσεως εἴτε ἀληθοῦς εἴτε ψευδοῦς καὶ

εἶναι ταυτόσημος τοῦ λόγου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν τῷ Α' τῆς Ἰλιάδος, στίχῳ 25

ἀλλὰ κακῶς ἀφίει, κρατερόν δ' ἐπὶ μῦθον ἔτελλε·
καὶ κατωτέρω ἐν στίχῳ 33

ὡς ἔφατ', ἔδδεισεν δ' ὁ γέρον κ' ἐπέειθετο μῦθον κ.τ.λ.

Βαθμηδὸν ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἐξεπολιτίζοντο καὶ τὰς διηγήσεις τῶν πρεσβυτέρων οἱ νεώτεροι ἐστόλιζον, διεκόσμουν καὶ ἐπῆύξανον κατὰ τὴν φυσικὴν τάσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· οὕτως εἰς τὸ τερατόμορφον ἐκεῖνο τέρας τὸ φέρον πτερὰ, οὐρανὸν καὶ πόδας ὄφως, ἐδόθη ὄνομα Βορέας· ἐπλάσθη ὅτι ζητήσας γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέος Ὀρειθιαν καὶ ἀποτυχῶν ἤρπασεν αὐτὴν καὶ ἔφερεν εἰς τὸ Σαρπηδόνιον ἀκρωτήριον τῆς Θράκης, ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε πέντε θυγατέρας, ὅτι κατόπιν ἤρπασε καὶ δύο ἑτέρας νεάνιδας, Χλωρίν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀρκτούρου καὶ τὴν νύμφην Πίτυν, καὶ καθεξῆς. Συγχρόνως δ' ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος θεοὺς διαφόρους, οἵτινες κατ' αὐτὸν ἐδημιούργησαν τοῦ παντός τὰ διάφορα μέρη· οὕτω π. χ. βλέπων ὅτι ὁ οὐρανὸς βρέχει ἐπὶ τῆς γῆς καὶ διὰ τῆς βροχῆς ἡ γῆ γονιμοποιεῖται καὶ παράγει διάφορα φυτὰ καὶ δένδρα, ἐπλάσθη ὅτι ὑπῆρχε θεὸς Οὐρανὸς καλούμενος, ὅστις ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν θεὰν Γῆν καὶ ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε διάφορα τέκνα· συγχρόνως δ' ὁ ἀπλοῦς οὗτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἥρωας, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέδιδε πράξεις ὑπερφυσικὰς καὶ ἀνωτέρας ἢ κατ' ἄνθρωπον, ἐπλάσθη μυρία ὅσα τέρατα, μυρία ὅσα θαυμαστά.

Τὰς διαφόρους ταύτας διηγήσεις, τὰς παρὰ τῷ λαῷ σωζομένας, λαβόντες ἔπειτα οἱ συγγραφεῖς συνήθροισαν, ἐπιπροσέθησαν δὲ τὸν ἴδιον αὐτῶν χρωματισμὸν, τὴν ἰδίαν αὐτῶν ποιητικὴν ἔμπνευσιν, καὶ οὕτως ἀπετέλεσαν ὅτι ὀριστικῶς πλεόν καλούμενον μῦθον, δηλονότι ἀλληγορικὴν τινὰ παράστασιν φυσικῶν φαινομένων ἢ ἀνθρωπίνων πράξεων. Εἰς τοὺς μύθους δὲ μὴ τούτους ἀνεμίχθησαν ἔπειτα καὶ πράξεις ζώων, ζωηρῶς καὶ ἀστείως ἀλληγοροῦσαι ἀνθρωπίνους πράξεις. Ὡστε, γενικῶς εἰπεῖν, κατὰ ταῦτα περιλαμβάνουσιν οἱ μῦθοι δύο τινά: ἢ πράξεις ὁμοίων ἡμῖν ἀνθρώπων μεμιγμένας μετὰ πράξεων τεράτων καὶ ὄντων παρὰ φύσιν καὶ ἀλληγορικῶν, ἢ πράξεις ζώων καὶ ὄντων ἐν γένει ἀψύχων, ἅτινα ὁμιλοῦσι καὶ δρῶσιν ὡς ὁ ἄνθρωπος. Εἰς τοῦτο τὸ εἶδος ἡσυχολήθησαν κυρίως οἱ ἀρχαῖοι, τοῦ Αἰσώπου θέσαντος

τάς βάσεις καὶ οὕτως ἀπὸ τούτου Αἰσώπειοι ἐκλήθησαν μῦθοι. Περὶ τὸ ἕτερον δὲ εἶδος τῶν μύθων περιστρέφεται ἡ ἀρχαία μυθολογία πᾶσα καὶ τὰ παρ' ἡμῖν παραμύθια. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων, αὕτη καθ' ἡμᾶς εἶναι ἡ διαφορὰ, ὅτι ἡ μὲν ἀρχαία μυθολογία περιελάμβανε παραδόσεις, ἃς ὁ λαὸς ἐπίστευεν ὡς γενομένας, καὶ ἰστόρει τὰ συμβάντα ἡρώων, οὓς αὐτὸς ἐθεώνει ὡς πραγματικούς, ἐνῶ τούτο δὲν συμβαίνει εἰς τὰ παραμύθια. Ταῦτα δηλαδή περιλαμβάνουσι συμβάντα πλαστὰ καὶ πράξεις ἀνθρώπων ἢ οὐδέποτε ὑπαρξάντων ἢ, ἂν ὑπῆρξαν, περιβεβλημένων σκοτεινὸν περιβάλλονμα· καὶ ναὶ μὲν ὁ λαὸς, ἢ μᾶλλον οἱ ἀπλούστεροι, πιστεύουσι τὰς παραδόσεις ταύτας, ἀλλὰ τούλάχιστον οἱ πεπαιδευμένοι ἀποκρούουσιν αὐτάς, ἐνῶ τὸ πάλαι αὐτοὶ οἱ πεφωτισμένοι ἐπίστευον τὰ μυθολογούμενα, ἢ προσεποιούντο κἂν ὅτι δίδουσι πίστιν εἰς αὐτά.

Ὅτι ὅμως τὰ ἡμέτερα παραμύθια ἔχουσι τὸ σπέρμα τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ μυθολογημάτων καὶ ἐξ αὐτῶν κατάγονται, εἶναι δὴλον, καθότι πολλὰ αὐτῶν ἔχουσι ξένην συγγένειαν πρὸς τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων περὶ ἡρώων καὶ θεῶν μυθολογούμενα. Εἰς τὸ σπέρμα τοῦτο τῶν ἀρχαίων μυθολογημάτων τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ἦλθον καὶ ἀνemiχθησαν ἐνωρίς καὶ σπέρματα ἀνατολικῶν, ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν μύθων. Ἡ Χαλιμά εἶχε καταστήσει κοινὸν καὶ προσφιλεῖς τοῖς πᾶσιν ἀνάγνωσμα, οἱ δ' ἐξ Εὐρώπης ἐπανερχόμενοι ταξειδιῶται, ἀκούοντες ἐκεῖ τὰ λεγόμενα Contes des fées ἐν ταῖς μακραις τοῦ χειμῶνος νυξί, διηγοῦντο τοῖς συντοπίταις αὐτῶν τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια ὁμοῦς ἐδίδον ἰδιάζοντα χρωματισμὸν, καὶ ὧν τὰ ὀνόματα μετέπλασσον ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον. Οὕτω τὸν Μάγον Μερλίνον ἀντικατέστησαν ἄλλοι Μάγοι καὶ Μάγισσαι· τοὺς Ἰππότας τῆς Στρογγύλης Τραπέζης (Chevaliers de la Table-Ronde) οἱ Τεσσαράκοντα καὶ εἰς Δράκοντες, τὸν Κυανοπώγωνα (Barbe-Bleue) ὁ Τρίμματος, καὶ καθεξῆς. Παράδειγμα δὲ τοῦ λόγου ἡμῶν τούτου εἶναι τὸ παραμῦθι τῆς Στακτοῦς ἢ Στακτοπαίπαλης, κοινὸν ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ καὶ προσφιλεῖς παράδοσις. Πολλοὶ βεβαίως γινώσκουσι τὴν Cenerentola, ἐν τῶν ὠραιότερων μελοδραμάτων τοῦ διασημοῦ μουσικοῦ Ἰωακείμ Ροσσίνη· τὸ δράμα τοῦτο, στηριζόμενον ἐπὶ παραδόσεως τοῦ λαοῦ καὶ κατ' αὐτὴν πεποιημένον, εἶναι

αὐτὸ τοῦτο τὸ παραμῦθι τῆς Στακτοῦς μεμελοποιημένον καὶ εἰς ἰταλικούς στίχους μετηνεγμένον· ἡ δὲ παράδοσις τοῦ λαοῦ, καθ' ἣν ἐποιήθη, εἶναι μία ἐκ τῶν ἀπείρων ἐκείνων μυθιστοριῶν τῶν παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Δύσεως ἀπαντωμένων καὶ ἰσοδυναμουσῶν τοῖς ἡμετέροις παραμυθίοις, ἢ Cendrillon τῶν Γάλλων, ἢ Cenerentola τῶν Ἰταλῶν, ἢ Aschenbrödel τῶν Γερμανῶν. Καὶ ἕτερον δὲ παράδειγμα τῆς ἐπενεργείας ταύτης τῶν ξένων παραμυθίων εἶναι ἡ ἐν τοῖς ἡμετέροις εὑρεσις ξενικῶν πολλάκις ὀνομάτων, εἴτε ἀνδρῶν εἴτε καὶ γυναικῶν· οὕτως εἰς ἐν παραμῦθι εὐρηται τὸ ὄνομα Ρόζα, ὅπερ οὐδὲν ἐνέχει τὸ ἑλληνικόν.

Ἰχνη δὲ τῆς Χαλιμάς καὶ ἐν γένει τῶν ἀσιατικῶν μύθων εὐρηται ἐν πολλοῖς παραμυθίοις, καὶ ταῦτα εἶναι τὰ εὐδιακριτότερα, καθ' ἃ, τολμῶμεν εἰπεῖν, καὶ ἐμορφώθησαν τὰ ἡμέτερα παραμύθια. Οὕτως οἱ Μάγοι οἱ πολύπειροι, οἱ Μαῦροι οἱ ἀποτρόπαιοι, οἱ Δράκοντες οἱ πτερωτοὶ καὶ τὰ παντοῖα ἐκεῖνα καὶ πολυεῖδη τέρατα, ἀπεικονίσματα τῆς θερμῆς φαντασίας τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, τὰ κατὰ κόρον εἰς τὴν Χαλιμᾶν ἀπαντώμενα εὐρηται πολλαχοῦ τῶν ἡμετέρων παραμυθίων.

Τῶν ἀρχαίων δὲ παραδόσεων τὰ ἰχνη εὐρηται καθαρῶτατα, καὶ ἐνιαχοῦ τὰ ἡμέτερα παραμύθια εἶναι αὐταὶ αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις. Ὁ Ἡρόδοτος π. χ., ἐν βιβλίῳ β' παραγράφῳ 121, διηγεῖται παράδοσιν τινα περὶ τοῦ βασιλέως Ραμφινίτου, καθ' ἣν δύο ἀδελφοὶ κλέπται ἐκλεπτον τὸ θησαυροφυλάκιον αὐτοῦ χωρὶς νὰ ἀνακαλυφθῶσι ποτέ· μετὰ 2,200 ἔτη τὴν παράδοσιν ταύτην ἤκουσα ἐν εἰδῆ παραμυθίου παρὰ τινος Κυπρίου παῖς ἔτι ὧν, ὅποτε ἐγὼ μὲν μόλις ἐξ ἀκοῆς ἐγνώριζον τὸν Ἡρόδοτον, ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ κἂν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶχεν ἀκούσει· καθὰ δὲ ἐβεβαίωθη, ἐν Μήλῳ ἢ παράδοσις αὕτη εἶναι κοινὴ ἐν τοῖς στόμασι τῶν γραιῶν ὡς μῦθος.

Πρὸς μείζονα δὲ τῶν λόγων μου πίστιν, ἀσκοπον δὲν νομίζω νὰ παραβάλω δύο τῶν ἡμετέρων παραμυθίων, ἐν μὲν πρὸς παράδοσιν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἕτερον δὲ πρὸς ἀρχαίαν παράδοσιν. Καὶ ἐκλέγω τὰ δύο ταῦτα, ἅπερ καὶ ἀνωτέρω ἀνέφερα, τὸ παραμῦθι δηλονότι τῆς Στακτοῦς καὶ τὸ τοῦ Φυσικοῦ Κλέφτη.

Ὁ Ἡρόδοτος, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, διηγεῖται ἡμῖν τὴν ἐξῆς παράδοσιν. Ὁ Ραμφίνιτος ἦτο πλουσιώτατος βασιλεὺς, ἠθέλησε δὲ νὰ κτίσῃ ὅπως ἀσφαλίσῃ τὰ πλούτη του οἰκημα λίθινον,

ἔχον ἓνα μόνον τοῖχον πρὸς τὸ μέρος τῆς ὁδοῦ. Ἄλλ' ὁ ἀρχιτέκτων ἐσυλλογίσθη ὅπως ἓνα τῶν λίθων τοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν τοίχου ποιήσῃ ἐξαιρετὸν, ὥστε νὰ δύνηται νὰ ἀφαιρῆται ὑπὸ δύο ἢ καὶ ὕφ' ἑνὸς ἀνδρὸς, καὶ οὕτω δυνηθῆ νὰ οἰκονομήσῃ ὁ πτωχὸς μέρος τοῦ θησαυροῦ τοῦ βασιλέως. Πλὴν μόλις ἐπεραίωσε τὸ ἔργον, καὶ εὐθὺς βαρεῖα ἀσθένεια τὸν ρίπτει εἰς τὴν κλίνην· προσεγγιζούσης δὲ τῆς τελευτῆς, προσκαλεῖ τοὺς δύο υἱοὺς καὶ ἀφηγεῖται αὐτοῖς τὰ διατρέχοντα. Οἱ δύο ἀδελφοὶ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς συνέρχονται εἰς συμβούλιον, καὶ ἐκτελοῦσι τὸ πείραμα, ὅπερ ἐπαναλαμβάνουσι καὶ τὴν ἐπαύριον καὶ τὴν μετὰ τὴν ἐπαύριον. Ὁ Ῥαμφίνιτος ὅμως, εἰσελθὼν εἰς τὸν θησαυρὸν, βλέπει ἀγγεῖα κενὰ χρημάτων, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἐκπλήσσεται ὅταν στρεφόμενος πανταχοῦ βλέπῃ τὰ σήμαντρα σῶα. Τί σκέπτεται λοιπόν; διατάσσει νὰ στήσῃ παγίδα ἐντὸς τοῦ θησαυροῦ ὅπως συλληφθῆ ὁ κλέπτης. Τὴν ἐσπέραν οἱ ἀδελφοὶ ἐπανερχονται εἰς τὸν θησαυρὸν, πλὴν ὁ πρεσβύτερος δίκην ποντικοῦ συλλαμβάνεται εἰς τὴν παγίδα. Ἐδῶ τὴν ἐπαθαν· εὐθὺς ὅμως ὁ συλληφθεὶς συλλογιζόμενος ὅτι οὕτως ἢ ἄλλως ἦτο χαμένος, μὴ θέλων δὲ νὰ καταστρέψῃ καὶ τὸν ἀδελφόν, παρακαλεῖ αὐτὸν ν' ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν ὅπως μὴ ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον· ἡ κεφαλὴ ἀποκόπτεται καὶ ὁ ἐπιζήσας ἀδελφὸς ἀπέρχεται μετ' αὐτῆς καὶ μετ' ἐπικουρίας νέων χρημάτων εἰς τὰ ἴδια. Τὴν ἐπαύριον ὁ βασιλεὺς χαίρων εἰσέρχεται εἰς τὸ οἶκημα πεποισθὼς ὅτι συνελήφθη ὁ κλέπτης· πλὴν ὦ τῆς ἐκπλήξεως! εἰς τὴν παγίδα συνελήφθη ὁ κλέπτης, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ὤχετο ἀπιούσα· πόθεν; σεῖς καὶ ἐγὼ τὸ ἠξεύρομεν, ὁ δὲ δυστυχὴς Ῥαμφίνιτος μάτην περιβλέπει πέριξ αὐτοῦ ὅπως ἀνακαλύψῃ ὁπὴν τινα. Εὐφυῆς ὅμως ἄλλως ὢν, διατάσσει ὅπως ἀναρτήσῃ τὸ ἀκέφαλον πτώμα παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, ἐπιτάξας τοῖς ὀρισθεῖσι φύλαξι, νὰ συλλάβωσιν ὃν ἂν παρατηρήσῃσι κλαίοντα. Ἡ μήτηρ τοῦ νεκροῦ ἐν τούτοις ἤρξατο νὰ ἐκφέρῃ πικρὰ κατὰ τοῦ ἐπιζώντος ἀδελφοῦ παράπονα παραγγείλασα αὐτῷ νὰ ἄρῃ τὸ κρεμάμενον πτώμα, ἄλλως αὐτὴ μεταβάσῃ παρὰ τῷ Ῥαμφινίτῳ θὰ καταμηνύσῃ τὰ πάντα. Μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος εὐρισκόμενος ὁ δυστυχὴς ἀδελφὸς ἐσυλλογίσθη καὶ ἐτεχνάσθη τὸ ἐξῆς· φορτώσας ἐπ' ὄνου ἀσχοῦς οἴνου ἐπορεύετο πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, ὅπου δη-

λονότι τὸ τοῦ ἀδελφοῦ ἐκρέματο πτώμα· μόλις δ' ἐπλησίασεν ἐκεῖ καὶ ἤνοιξε τοὺς ἱμάντας δύο ἢ τριῶν ἀσκῶν. Ὁ οἶνος ἔρρεε ποταμηδόν, οἱ δὲ φύλακες ἔσπευσαν ὅπως τὸν συνάξωσιν. Ὁ φίλος μας ἤρχισε νὰ κόπτηται καὶ νὰ φωνάζῃ, συγχρόνως δ' ὑπόσχεται εἰς τοὺς φύλακας τὸν ἓνα ἀσκὸν ὡς δῶρον ἂν βοηθήσωσιν αὐτὸν νὰ δέσῃ τοὺς ἱμάντας. Οἱ φύλακες ἄσμενοι ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον, μετ' ὃ παρεκάθησαν εἰς εὐωχίαν εἰς ἣν προσεκάλεσαν καὶ τὸν κλέπτην τοῦ θησαυροῦ. Τὸν πρῶτον ἀσκὸν διεδέχθη δεύτερος καὶ τὸν δεύτερον τρίτος ἕως οὔ οἱ φύλακες οἰοθαρεῖς ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἔπεσαν χαμαὶ καὶ ἐκοιμήθησαν. Συγχρόνως εἶχεν ἐπέλθει καὶ ἡ νύξ· τότε ὁ κλέπτης ἐκρεμά τὸ σῶμα, τὸ φορτῶναι ἐφ' ἑνὸς τῶν ὄνων, συγχρόνως δὲ ξυρίζει τὸ δεξιὸν γένειον καὶ τὸν δεξιὸν μύστακα τῶν φυλάκων καὶ φθάνει παρὰ τῆ μητρί. Τὴν ἐπαύριον δύο περιέμενον τὸν Ῥαμφίνιτον ἐκπλήξεις, ἡ κλοπὴ τοῦ νεκροῦ καὶ τῶν φυλάκων τὸ ξύρισμα· ἐσυλλογίσθη νέον μηχανήμα· ἐνθέτει ἐντὸς οἰκήματος τὴν κόρην αὐτοῦ ἣν διατάσσει πάντας τοὺς πολίτας νὰ δέχηται, ἀφοῦ ὅμως ἕκαστος ἔλεγε πρότερον αὐτῇ τί σοφώτατον καὶ τί ἀνιαρώτατον ἔπραξεν ἐν τῷ διαστήματι τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ὁ κλέπτης, μαθὼν τοῦτο, ἐνόησε τοῦ βασιλέως τὸν σκοπὸν· διὸ ἀποταμῶν ἀπὸ τοῦ βραχίονος τὴν χεῖρα προσφάτου νεκροῦ καὶ κρατῶν αὐτὴν ὑπὸ τὸ ἱμάτιον, ἔρχεται πρὸς τὴν βασιλόπαιδα νύκτωρ. «Τί σοφώτατον ἔπραξας, τί δ' ἀνιαρώτατον ἐν τῷ βίῳ; ἐρωτᾷ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ῥαμφινίτου. — Ἀνιαρώτατον μὲν ὅτι ἀπέκοψα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδελφοῦ μου ὅτε συνελήφθη ὑπὸ παγίδος ἐν τῷ θησαυρῷ τοῦ βασιλέως, σοφώτατον δ' ὅτι ἀπήγαγον τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ἀφοῦ ἐμέθυσα καὶ ἐξύρισα τοὺς φύλακας. — Σὲ συνέλαβον, κραυγάζει ἡ βασιλόπαις, ἀρπάζουσα τὴν πρόσθετον χεῖρα, ἐνῶ ὁ κλέπτης σιγανὰ σιγανὰ ἀπέρχεται. Σπεύδουσι πάντες μετὰ φῶτων ἐντὸς τῆς αἰθούσης, καὶ βλέπουσι τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως χεῖρα νεκροῦ κρατοῦσαν. Ὁ Ῥαμφίνιτος, μαθὼν καὶ τὴν νέαν ταύτην πανουργίαν, ἐθαύμασε τὴν ὀξύνοϊαν καὶ τὴν τόλμην τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δι' ἐπισήμου διαταγῆς ἀφοῦ τὸν ἠμνήστευσε τὸν προσεκάλεσεν ἐνώπιον αὐτοῦ· παρουσιασθεὶς δ' ἐκεῖνος πρὸ τοῦ βασιλέως ἔλαβε παρ' αὐτοῦ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα.

Τὴν παράδοσιν ταύτην, ὡς καὶ πρὸ ὀλίγου ἀνέφερα, ἤκουσα παρ' ἀπλοῦ ἀνδρὸς ἀπαραλλάκτως, ἀλλ' ὡς παραμύθιον καὶ με

μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι τὸν μὲν Ῥαμφίνιτον ἀντικατέστησεν ἕνας βασιλεὺς, τὴν δὲ Αἴγυπτον μία χώρα. Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς Κυπριακοῖς τοῦ κυρίου Σακελλαρίου ἀπαντῶμεν μῦθόν τινα ὁ φυσικὸς κλέφτης ἐπιγραφόμενον, ἐνέχοντα πολλὰ στοιχεῖα τῆς παραδόσεως ταύτης. Ἐν τῷ παραμυθίῳ τούτῳ δὲν πρόκειται περὶ τῆς οἰκοδομῆς θησαυροῦ, οὐδὲ περὶ ἀρχιτέκτονος ἀφέντος λίθον ἐξαιρετὸν, ἀλλὰ θεὸς τις ἐρωτᾷ τὸν ἀνεψιόν του ποία εἶναι ἡ καλλιτέρα ἐργασία, — νὰ κλέπτωμεν καὶ νὰ τρωῶμεν, ἀποκρίνεται ὁ ἀνεψιός. Ἄφου δὲ δι' ἐπιτηδείων μέσων κλέπτει δύο πρόβατα καὶ ἕνα βόυν, συμφωνεῖ μὲ τὸν θεῖόν του ὅπως ἔλθωσιν εἰς τὴν κάσσαν τοῦ βασιλέως τῆς χώρας καὶ κλέψωσι χρήματα. Καὶ οὕτως ἐρχόμεθα ἐπὶ τὸ προκείμενον τῆς Ἡρόδοτου παραδόσεως. Ὁ ἀνεψιὸς ἐσκέφθη τὸ ἐξῆς ὅπως καταβῆ εἰς τὸ βασιλικὸν θησαυροφυλάκιον· ἀνέβη ἐπὶ τῆς στέγης αὐτοῦ διὰ τινος παρακειμένου δώματος, καὶ ἐκβαλὼν μίαν πλάκα, ἠνέωξε διόδον καὶ κατήρχετο ἐκάστοτε μετὰ τοῦ θείου του διὰ σχοινοῦ ἐντὸς αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἠγνόησεν, ὅτι λείπουσι χρήματα, πλὴν, ἤττον εὐφυῆς τοῦ Ῥαμφίνιτου ὦν, ἠγνόει τί νὰ πράξῃ· εὐτυχῶς τότε συνέβη νὰ εὐρίσκηται εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους κλέπτης πανουργότατος καὶ εὐφυέστατος. Τοῦτον συνεβουλεύθη ὁ βασιλεὺς περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ κλέπτης διατάσσει νὰ κλείσωσι καλῶς τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα τοῦ θησαυροῦ, ἵνα ἴδῃ μήπως εἰσέρχηται ποθεν φῶς· ἢ ἐπὶ τῆς στέγης περιαιρετὴ πλάξ προῦδωκε τὰ πάντα. Λέγει λοιπὸν εἰς τὸν βασιλέα νὰ θέσῃ κάτωθεν αὐτῆς μέγαν λέβητα μὲ βραστὴν πίσσαν καὶ οὕτω νὰ συλληφθῶσιν οἱ κλέπται. Τὸ ἑσπέρας ὁ θεὸς καὶ ὁ ἀνεψιὸς ἐρχονται κατὰ τὸ σῆμα εἰς τὸν θησαυρόν· ὁ θεὸς καταβαίνει πρῶτος πλὴν κολλᾷ ἐντὸς τῆς πίσσας ὡς αἱ μυῖαι τοῦ Αἰσώπου ἐντὸς τοῦ μέλιτος· φωνάζει εἰς τὸν ἀνεψιόν του νὰ τὸν σύρῃ ἀνωθεν· πλὴν εἰς μάτην· ἢ πίσσα τὸν κατέκαυσε· τότε ὁ ἀνεψιὸς ὅπως μὴ φωραθῆ καὶ αὐτὸς συλλαμβανομένου τοῦ θείου του, καταβαίνει μὲ προφύλαξιν καὶ κόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ θείου ἀπέρχεται. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ βασιλεὺς βλέπων σῶμα ἀνευ κεφαλῆς ἐντὸς τῆς πίσσης καταφεύγει πρὸς τὸν κλέπτην καὶ τὸν συμβουλεύεται ἐκ νέου. — Κρεμάσατε, λέγει, τὸ σῶμα εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ ὅστις διαβάς πρὸ αὐτοῦ δακρύσῃ ἅς συλληφθῆ. Ὁ φίλος μας ἰδὼν τοῦτο σπεύδει ἐντρομος πρὸς τὴν θεῖαν του καὶ διηγηθεὶς εἰς

αὐτὴν τὰ διατρέξαντα, τὴν παρακινεῖ, ἂν θέλῃ νὰ κλαύσῃ, νὰ λάβῃ κύπελλα μὲ γάλα ὄξινον καὶ ἅμα φθάσῃ πρὸ τοῦ σώματος τοῦ συζύγου τῆς νὰ τὰ ρίψῃ χαμαὶ καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ κλαίῃ, οὕτω δὲ θέλει φανῆ ὅτι κλαίει διὰ τὴν τοῦ γάλακτος ἀπώλειαν. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ βασιλεὺς, ἰδὼν ὅτι καὶ διὰ τούτου τοῦ μέσου οὐδὲν κατώρθωσεν, ἐρωτᾷ ἐκ νέου τὸν ἐξ ἀπορρήτων του· οὗτος συμβουλεύει αὐτὸν νὰ θέσῃ κάτωθεν τοῦ πτώματος φλωρία ἱκανὰ καὶ ὁ σύντροφος τοῦ θανόντος δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ κρατηθῆ, ἀλλὰ θὰ ἔλθῃ νὰ κλέψῃ αὐτὰ καὶ οὕτω τότε τὸν συλλαμβάνουσιν. Ἄλλ' ὁ ἀνεψιὸς ἅμα εἶδε τὰ φλωρία ἠγνόησε τὸν σκοπὸν τοῦ τοποθετήσαντος αὐτὰ ἐκεῖ· πονηρότερος ὅμως ἐκείνου ὦν, ἀλείφει τὰ ὑποδήματα αὐτοῦ μὲ κόλλα καὶ περιήρχετο πολλάκις ἄνω καὶ κάτω ὑπὸ τὸ πτώμα, ὥστε ὑπεξήρесе τὰ πλεῖστα τῶν φλωρίων προσκολληθέντα ἐπὶ τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. Τὴν ἐπομένην πρωΐαν ὁ βασιλεὺς μετρήσας τὰ φλωρία βλέπει ὅτι ἔλειπον πολλά, οἱ φύλακες ὅμως οὐδένα εἶχον ἰδεῖ κύψαντα νὰ συνάξῃ ἐξ αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς ἐκ νέου καταφεύγει εἰς τὸν μυστικὸν σύμβουλον αὐτοῦ, ὅστις τὸν προτρέπει νὰ λάβῃ κάμηλον καὶ φορτώσας αὐτὴν διὰ πολυτιμοτάτων πραγμάτων νὰ τὴν περιφέρῃ δι' ἀνθρώπων του εἰς τὰς ὁδοὺς. Ὁ παῖς τότε φορτώσας ἐπ' ὄνου οἶνον περιήρχετο πωλῶν αὐτὸν τέσσαρας παράδας τὴν ὁκτῶν. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ βασιλέως ἀπαντήσαντες αὐτὸν καὶ εὐρόντες τὸν οἶνον πάμφθηνον, ἐπιον κατὰ κόρον, ὡς εἶκος, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐμέθυσαν· ὁ δὲ παῖς λαβὼν τὴν κάμηλον μετὰ τῶν ἐμπορευμάτων ἔφυγεν ἀφου ἐξύρισε προηγούμενος τὸν ἡμισὺν μύστακα καὶ τὸ ἡμισὺν γένειον τῶν ἀνθρώπων τοῦ βασιλέως. Ὁ παῖς δ' ἀπαγαγὼν τὴν κάμηλον εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, πάντα μὲν τὰ ἐπ' αὐτῆς πολύτιμα εἶδη ἐφύλαξεν, αὐτὴν δ' ἔσφαξε καὶ τὸ λίπος τῆς εἰς δύο ἐνέκλισε πίθους. Διπλῆ τὴν ἐπαύριον ἐκπληξίς περιέμενε τὸν βασιλέα· ἢ ἀξιογέλαστος κατάστασις τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ καὶ τῆς καμήλου ἢ κλοπῆ· ὁ παρ' αὐτῷ σύμβουλος συνεβούλευσε τότε αὐτὸν νὰ πέμψῃ γραῖάν τινα, ἣτις περιφερομένη ἀπὸ θύρας εἰς θύραν νὰ ζητῆ λίπος καμήλου πρὸς θεραπείαν, βέβαιος ὦν, ὅτι ὅπου εὐρη τοιοῦτο ἐκεῖ θὰ ἦναι καὶ ὁ κλέπτης, καθότι τότε ἦν σπάνιον καὶ δυσεύρετον τὸ τῆς καμήλου λίπος. Ἡ θεία τοῦ παιδὸς ἅμα παρουσιάσθη πρὸς αὐτὴν ἡ γραῖα ἄσμενος τῆ ἔδωκε τὸ λίπος, δι' οὗ ἡ γραῖα εὐθὺς ἐσημείωσε τὴν θύ-

ραν ὅπως τὴν γνωρίσῃ. Ὁ παῖς ἐπανελθὼν καὶ ἰδὼν τὴν θύραν σεσημειωμένην ἠγνόησε τὰ διατρέχοντα καὶ σπεύσας ἐσημείωσε διὰ τοῦ λίπους πάσας τῆς πόλεως τὰς θύρας. Ὁ βασιλεὺς μαθὼν παρὰ τῆς γραίας τὰ διατρέξαντα, ἐξέρχεται πρὸς ἀναζήτησιν τῆς σημειωθείσης θύρας, πλὴν ἐκπληκτος βλέπει πάσας τῆς πόλεως τὰς θύρας. — Τί νὰ πράξω; ἐρωτᾷ τὸν ἐξ ἀπορρήτων του. — Αὐτὸς ἐνὶ καλλίτερος ἀπὸ μένα καὶ ἐγὼ ἐν ἴσχυρῶ νὰ σᾶς συμβουλέψω, ἀποκρίνεται οὗτος. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐσύναξεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως τὸν στρατὸν καὶ διεκήρυξεν, ὅτι ἂν παρουσιασθῇ πρὸς αὐτὸν ὁ κλέπτης θὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν μεγάλην δῶρα. Πλὴν οὗτος ἐνδύθει ὡς στρατιώτης, «ἐγὼ εἶμαι,» ἀνακράζει πρὸς τὸν βασιλέα, πλὴν ὡς ἤκουσε «πιάστε τον,» ἀναμίγνυται μὲ τοὺς στρατιώτας καὶ φωνάζων καὶ αὐτὸς «πιάστε τον» διαφεύγει τὸν κίνδυνον. Ὁ βασιλεὺς τότε ἐκ νέου διακηρύσσει πρὸς τοὺς πολίτας ὅτι ὅστις εἴπῃ ἀκριβῶς ὅλα τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλόπαιδα θέλει γίνεαι γαμβρὸς αὐτοῦ. Ὁ κλέπτης παρουσιάζεται νύκτωρ πρὸς τὴν βασιλόπαιδα ἔχων ὑπὸ τὸν μανδύαν αὐτοῦ χεῖρα νεκροῦ καὶ διηγεῖται πρὸς αὐτὴν τὰ πάντα· ἡ βασιλόπαις δράττεται τοῦ βραχιόνος αὐτοῦ, ὃν ἐκεῖνος ἀφήσας αὐτῇ ἀπέρχεται οἴκαδε. Ὁ βασιλεὺς τότε θαυμάσας τὴν σοφίαν καὶ εὐφυΐαν τοῦ κλέπτου ὠρίσθη ὅτι θὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον του, θὰ τῷ δώσῃ δὲ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Ὁ μῦθος οὗτος διαφέρει μὲν κατὰ πολλὰ τῆς Ἡροδοτείου παραδόσεως, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἡ αὐτή· ὁ κλέπτης τοῦ Κυπριακοῦ παραμυθίου φαίνεται μὲν πολλὰ ἐπιδειξιώτερος τοῦ κλέπτου τοῦ Ῥαμφινίτου, πλὴν αἱ πράξεις αὐτοῦ ὑπερβολικαὶ οὔσαι φερόνται πιθανότητος, ὅπερ δὲν συμβαίνει παρ' Ἡροδότῳ, τοῦ κλέπτου τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις καὶ πιστευταὶ εἶναι καὶ λίαν ἀκριβεῖς. Ἐμακρηγόρησα εἰς τὴν παραβολὴν τῶν δύο τούτων μύθων ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως. Ἦδη δὲ συντόμως λίαν ἔρχομαι νὰ παραβάλω τὸ ἡμέτερον παραμῦθον Στ ακ τ οῦ πρὸς τὸ Γαλλικὸν Cendrillon.

Οἶαν τάξιν παρὰ τῷ λαῷ ἡμῶν κατέχουσι τὰ παραμῦθια, τοιαύτην παρὰ τοῖς Γερμανοῖς κατέχουσι τὰ Märchen, παρὰ δὲ τοῖς Γάλλοις τὰ Contes des fées. Τὰ τῶν Γάλλων συναγαγὼν ὁ Charles Perrault καὶ δώσας αὐτοῖς ἐξωτερικὸν χρωματισμὸν

καὶ μορφήν τεχνικὴν ἐξέδωκε καταστάς οὕτω τὸ εὐάρεστον τῶν παιδῶν ἀνάγνωσμα. Ἐν τούτων εἶναι ὁ μῦθος ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν Cendrillon. Ὁ μῦθος οὗτος εἶναι ἀπαράλλακτος πρὸς τὸν ἡμέτερον τῆς Στακτοῦς, ὃν ἐσχάτως εἶδον ἐν τοῖς Κυπριακοῖς παραμυθίοις τοῦ κυρίου Α. Σακελλαρίου. Κρίνω περιττὸν νὰ εἴπω τὴν ὑπόθεσιν, καθόσον οἱ πλειότεροι ὑμῶν ἐξ ἀπαλῶν δυνύχων γινώσχετε τὸν μῦθον· παραθέτω μόνον ἐνταῦθα ἐν τεμάχιον αὐτολεξεῖ ἵνα ἴδητε τὴν ὁμοιότητα. Ὁ Κύριος Perrault λέγει ἐν σελίδι 8 τοῦ μύθου αὐτοῦ· «Ἡ νεάνις οὐδόλως ἐβαρύνετο καὶ ἐλησμόνησε τί εἶχε παραγγεῖλει αὐτῇ ἢ προμήτωρ, εἰς τρόπον ὥστε ἤκουσε τὸ ὠρολόγιον σημαῖνον μεσονύκτιον ἐνῶ εἰσέτι ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο ἡ ἐνδεκάτη ὥρα· ἀνηγέρθη καὶ ἔφυγε ταχέως ὡς ἔλαφος. Ὁ βασιλόπαις τὴν ἠκολούθησεν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν συλλάβῃ. Ἀπὸ τὴν βίαν τῆς ἔπεσε τὸ ὑέλινον ὑπόδημά της, ὅπερ ὁ βασιλόπαις κύψας ἔλαβε μετὰ προσοχῆς.» Τὸ Κυπριακὸν παραμῦθον λέγει· Ἐτούτη σὰν εἶδεν ποῦ ἦταν ἡ ὥρα νὰ πάη στὸ σπῆτι ἐσηκώθη καὶ ποχαιρέτισεν κ' ἔρχοτον. Τὸ βασιλόπουλον ποῦ τὴν εἶδεν μὲ τοιαῦτα ὠμορφα ῥοῦχα ἔτρεξεν ποπισόν της. Ἐτούτη γὰρ νὰ μὴ γνωριστῇ ἐβούρησε καὶ στὸ βούρημα ἔπεσεν ἡ μπότα της· ἔσκυψε τὸ βασιλόπουλο καὶ πιασέν τὴν.»

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω· νῦν δὲ μεταβαίνω εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἡμετέρων παραμυθίων. Ὡς εἶκος, ἐνεκα τῶν διαφορῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἐλήφθησαν διάφορον εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Ἐν αὐτοῖς κυρίως πρωτεύουσιν αἱ Μοῖραι. Αὗται ἐφορῶσιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ρυθμίζουσι τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἐπιβλέπουσιν ἐπὶ τοῦ μέλλοντός των. Ἐκ τῶν παραμυθίων δὲ τόσῳ πολὺ ἐβριζώθη ἡ ἰδέα αὐτῆ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον κοινῶς δοξάζεται ὅτι τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ παιδὸς αἱ Μοῖραι ἐπισκέπτονται νύκτωρ αὐτὸ καὶ ἐπιδαφιλεύουσι τὰ δῶρά των. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ πατὴρ ἢ ἡ μήτηρ στρωννύουσι πρότερον τράπεζαν καὶ ὑπὸ τὸ τοῦ παιδὸς προσκεφάλαιον ἐθέτουσι δῶρα, ὅπως αἱ Μοῖραι εὐχαριστηθῶσιν ἐλθοῦσαι. Αἱ Μοῖραι ἐν τοῖς παραμυθίοις συνήθως μὲν παριστῶνται ὑπὸ τὴν μορφήν καὶ μεταβάλλονται εἰς ὠραίας νεάνιδας κεκοσμημένας δι' ἀδαμάντων, σμαράγδων καὶ μυρίων ἄλλων πολυτίμων λίθων καὶ ἀπαστραπτούσας ὑπὸ καλλονῆς καὶ δροσερότος. Δυνάμεθα δὲ νὰ συσχετίσωμέν πως τὰς Μοῖρας τῶν ἡμε-

μετέρων παραμυθίων πρὸς τὰς Κήρας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἢ τὰς *Parcas* τῶν Ῥωμαίων, τὸσω μᾶλλον καθόσον καὶ ἐκεῖναι ἐπὶ τῶν τυχῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν ἀπέβλεπον. Αἱ Μοῖραι ὅμως αὐταὶ συχνάκις ἐν τοῖς παραμυθίοις συγγέονται μὲ τὰς μαγίσσας, αἵτινες μετὰ τῶν μάγων κατέχουσι σημαντικὴν ἐν αὐτοῖς θέσιν. Ἐκτὸς ὅμως τούτων καὶ ἄλλα τοιαύτης φύσεως πρόσωπα ἀπαντῶμεν πολλαχού ἐν τοῖς παραμυθίοις, οἷον δράκοντας, τέρατα, ἵππους πτερωτοὺς, βασιλεῖς τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ζώων. Ἐνίστε ἀπαντῶνται οἱ βρυκόλακες καὶ πολλὰ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρόν παραμυθίων περὶ τούτους περιστρέφονται· διότι, κατ' ἐμὲ, δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται παραμύθια μόνον τὰ στερεότυπα τὰ ἀρχόμενα μὲ τὸ μίαν φοράν κ' ἕναν καιρὸν, ἀλλὰ καὶ αἱ περὶ βρυκόλακων παραδόσεις, οἱ περὶ στοιχειῶν λόγοι, αἱ περὶ Νηρηίδων καὶ Λαμιῶν διηγήσεις, τί ἄλλο εἶναι ἢ αὐτόχρημα παραμύθια καθὸ περὶ ἀλληγορικὰ καὶ τερατώδη στρεφόμενα ἀντικείμενα; Ἀλλὰ δύναται νὰ μοὶ παραστήσῃ τις τότε ὅτι καὶ τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων πολλὰ εἶναι παραμύθια· βεβαίως· παραμύθια ὅμως ἐνίστιχα, παραμύθια περιβληθέντα ποιητικὴν μορφήν καὶ χάριν. Καὶ οὕτω δὲν διστάζω καθόλου νὰ κατατάξω μετὰ τῶν παραμυθίων τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, ἅτινα ὀνομάζω, τὸν Γάλλον *Fauriel* καὶ τὸν Γερμανὸν *Passow* ἀκολουθῶν, πλάσπια τραγούδια, ἅτινα συνήθως ἐνέχουσιν, ὡς τότε ἐλέγον, ὑπόθεσιν πλαστήν ἢ φαντασίαν. Πολλὰ δὲ καὶ τῶν βλαχικῶν τραγουδιῶν, ὡς τὰ περιστρεφόμενα περὶ τὰ στοιχεῖα ἐν γένει, κατατακτέα ἐν τοῖς παραμυθίοις. Ἴδου π.χ. τοιοῦτον εἶναι τὸ δημοτικὸν ἄσμα τὸ φέρον ἐπιγραφὴν *Βρυκόλακας* (α), τὸ ὁποῖον πολλοὶ λέγουσιν ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ ἀθάνατος Γερμανὸς ποιητῆς *Bürger* ποιῶν τὴν *Λεονόραν* αὐτοῦ, ἂν καὶ ὑπάρχουσιν οἱ δισχυριζόμενοι ὅτι τὴν *Λεονόραν* ἐνεπνεύσθη ἐκ τῶν τριῶν γερμανικῶν τούτων στίχων, οὓς ἤκουσε παρὰ νεανιδὸς τινος ἐν ἀστροφεγγεῖ ἐσπέρα

Der Mond der scheint sohelle

Die Todten reiten soehnelle

Feins Liebchen, grant dir nicht!

(α) Ἰδὲ *Passow Carmina Popularia*, σελ. 394, ἄσμα 517.

δηλαδὴ

Γλυκὸ φῶς ἡ Σελήνη σκορπίζει
Νεκρῶν στίφος ταχύπουν βαδίζει,
Δὲν φοβείσαι, παρθένος μικρά;

Ο ΒΥΚΟΛΑΚΑΣ.

Μάνα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιόους καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,
Τὴν κόρη τὴ μονάκριθη, τὴ πολυαγαπημένη,
Τὴν εἶχες δώδεκα χρόνων κ' ἤλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε,
Ἵ τὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουzes, Ἵ τ' ἀφεγγα τὴν ἐπλέκες,
Ἵ τ' ἄστρο καὶ Ἵ τὸν αὐγερινὸ τ' ἐφικιανες τὰ σγουρά της·
Ὅπου σοῦ φέρναν προξενίαν ἀπὸ τὴ Βαθυλῶνη,
Νὰ τὴν παντρέψῃς μακρυὰ, πολὺ μακρυὰ, Ἵ τὰ ξένα.
Ὅχιτ' ἀδελφοὶ δὲ θέλουze, κί ὁ Κωσταντίνος θέλει·
— «Δός τηνε, μάνα, δός τηνε τὴν Ἀρετὴ Ἵ τὰ ξένα,
Ἵ τὰ ξένα κ' εἶ ποῦ περβατῶ, Ἵ τὰ ξένα ποῦ πηγαίνω,
Νάχω κ' ἐγὼ παρηγοριά, νάχω κ' ἐγὼ κονάκι.»
— «Φρόνιμος εἶσαι, Κωσταντῆ, κί ἄσχημ' ἀπηλογίθης·
Κί ἂν μώρθη, γιέ μου, θάνατος, κί ἂν μώρθη, γιέ μου, ἀρρώστια,
Κί ἂν τύχη πίκρα ἢ χαρὰ, ποῖος θά μοῦ τήνε φέρει;»
Τὸ Θεὸ τῆς ἔβαλ' ἐγγυτὴ καὶ τοὺς ἀγίους μαρτύρους,
ἂν τύχη κ' ἔρθη θάνατος, ἂν τύχη κ' ἔρθ' ἀρρώστια
Κί ἂν τύχη πίκρα ἢ χαρὰ, νὰ πάη νὰ τήνε φέρη.
Καὶ σὰν τὴν ἐπατρέψανε τὴν Ἀρετὴ Ἵ τὰ ξένα
Κ' ἐμπῆκε χρόνος δύσεφτος καὶ μήνας ὠργισμένος
Κ' ἔπεσε τὸ θανατικὸ κ' οἱ ἐννιά ἄερφοὶ πειθάναν,
Βρέθηκ' ἡ μάνα μοναχὴ σὰν καλαμιὰ Ἵ τὸν κάμπο.
Ἵ τ' ὄχτῶ μνήματα δέρνετε, Ἵ τ' ὄχτῶ μυριολόγει,
Ἵ τοῦ Κωσταντίνου τὸ θαυτὸ ταῖς πλάκαις ἀνασκάνει·
— «Στήκου, Κωσταντινάκι μου, τὴν Ἀρετὴ μου θέλω·
Τὸ Θεὸ μοῦ ἔβαλες ἐγγυτὴ καὶ τοὺς ἀγίους μαρτύρους,
ἂν τύχη πίκρα ἢ χαρὰ, νὰ πάς νὰ μοῦ τὴ φέρης.»
Τ' ἀνάθεμα τὸν ἔβγαλε μέσ' ἀπὸ τὸ κυβοῦρι.
Κάνει τὸ σύγνεφ' ἄλογο καὶ τ' ἄστρο σαλιβάρι.
Καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιὰ καὶ πάει νὰ τήνε φέρη.
Πέρνει τὰ ὄρη πίσω του καὶ τὰ βουνὰ ἔμπροστά του,
Βρίσκει τὴν κ' ἐχτενίζονταν ὄξου Ἵ τὸ φεγγαράκι·
ἂπὸ μακρυὰ τὴν χαιρετᾷ κί ἀπὸ μακρυὰ τῆς λέγει·
— «Περβάτησ', Ἀρετοῦλά μου, κυράνα μας σὲ θέλει.»
— «Ἄλλοίμον', ἀδερφάκι μου! καὶ τ' εἶναι τοῦτ' ἡ ὥρα;
ἂνίσως κ' εἶναι γιὰ χαρὰ νὰ βάλω τὰ χρυσὰ μου,
Κί ἂν ἦναι πίκρα πὲς μοῦ το, νάρτω κατὰ πὼς εἶμαι.»
— «Περβάτησ', Ἀρετοῦλά μου, κ' ἔλα κατὰ πὼς εἶσαι.»
Ἵ τὴ στράτα ποῦ διαβαίνανε, Ἵ τὴ στράτα ποῦ πηγαίνανε,
ἂκουν πουλιὰ καὶ κελαιδοῦν, ἀκοῦν πουλιὰ καὶ λένε·
«Ποῖος εἶδε κόρη ὠμορφὴ νὰ σέρνη πειθαμένος;»
— «ἂκουσε, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
«Ποῖος εἶδε κόρη ὠμορφὴ νὰ σέρνη πειθαμένος;»

— «Λωλά πουλιά 'ν κι'ας κελαδοῦν, λωλά πουλιά 'ν κι'ας λένε.»
 Καὶ παρακεῖ ποῦ πήγαιναν, κι' ἄλλα πουλιά τοὺς λένε·
 «Τὶ βλέπομε τὰ θλιβερά, τὰ παραπονεμένα,
 Νὰ περβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους;»
 — «'Ακουσε, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
 Πῶς περβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.»
 — «Πουλάκια 'ναι κι'ας κελαδοῦν, πουλάκια 'ναι κι'ας λένε.»
 — «Φοβοῦμαι σ', ἀδερφάκι μου, καὶ λιθανιαῖς μυρίζεις.»
 — «'Εχτὸς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα 'ς τὸν 'Αἰ Γιάννη
 Κ' ἐθύμισέ μας ὁ παππᾶς μὲ περισσὸ λιθάνι.»
 Καὶ παρεμπρὸς ποῦ πήγαινε, κι' ἄλλα πουλιά τοὺς λένε·
 «'Ω Θεὸ μεγαλοδύναμη, μεγάλο θάμα κάνεις,
 Τέτοια πανώρια λυγερὰ νὰ σέρνῃ πεθαμένος.»
 Ἦ ἀκουσε πάλ' ἡ 'Αρετὴ κ' ἐβράγισ' ἡ καρδιά της.
 — «'Ακουσε, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
 Πές μου, ποῦ 'ν τὰ μαλλάκια σου, τὸ πηγορὸ μουστάκι.»
 — «Μεγάλῃ ἀρρώστια μ' εὔρηκε, μ' ἐβρίξε τοῦ θανάτου,
 Ποῦ πέσαν τὰ ξανθὰ μαλλιά τὸ πηγορὸ μουστάκι.»
 Βρίσκουν τὸ σπῆτι κλειδωτὸ, κλειδομανταλωμένο,
 Καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα ποῦ 'ταν ἀραχνιασμένα.
 — «'Ανοίξε, μάνα μου, ἀνοίξε, καὶ νὰ τὴν 'Αρετὴ σου.»
 — «'Αν ἦσαι Χάρος διάβαινε, κι' ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,
 'Ἡ δόλια ἡ 'Αρετοῦλά μου λείπει μακριὰ 'ς τὰ ξένα.»
 — «'Ανοίξε, μάνα μ' ἀνοίξε, κι' ἐγὼ 'μαι ὁ Κωστής σου·
 'Εγγυτὴ σέβαλα τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀγίους μαρτύρους,
 'Αν τύχῃ πίκρα γιὰ χαρὰ νὰ πᾶ' νὰ σοῦ τὴ φέρω.»
 Κι' ὥστε νὰ 'βγῆ 'ς τὴν πόρτα της ἐβγήκεν ἡ ψυχὴ της.

Εἰς τὰ παραμῦθια δ' ἐπίσης δεόν νὰ καταταχθῶσι καὶ αἱ παντοῖαι ἐκεῖναι παραδόσεις περὶ παλαιῶν φρουρίων καὶ πύργων καὶ πρὸ πάντων γεφυρῶν, ὧν διασημότεραί εἰσιν ἡ τῆς γεφύρας τῆς Ἄρτας, ἡ τῆς Καρυταίνης, τοῦ Εὐρώτα ἐν Σπάρτῃ, καὶ ἡ τῆς τοῦ Διαβόλου ἐν Πόρω. Ἄξιοσημείωτον δ' εἶναι ὅτι τῶν παραδόσεων τούτων πολλὰ ὁμοιάζουσι μὲ γερμανικὰς παραδόσεις, αἵτινες πλεῖσται ὑπάρχουσι περιστρεφόμεναι περὶ τοιαῦτα κτίρια· οὕτω π. χ. ἡ παράδοσις περὶ τῆς γεφύρας τοῦ Διαβόλου τοῦ Πόρου ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐν Ἑλβετία παράδοσιν περὶ τῆς αὐτότης γεφύρας τοῦ Διαβόλου.

Συνήθως δὲ τὰ παραμῦθια περιστρέφονται περὶ ὀλίγου χρόνου διάστημα καθότι καὶ πολλὰ παρεμβάλλονται αὐτοῖς ἐν εἴδει ἐπεισοδίων καὶ περιγράφουσιν ἐν γένει ὠρισμένας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πράξεις. Τὰ πάντα ὁμως ἐν αὐτοῖς παρίστανται ἀμφίβολα καὶ φασματώδη οὕτως εἰπεῖν, τὰ δὲ πρόσωπα διαδραματίζουσι τὰς διαφόρους πράξεις ὡς εἰ ὠθοῦντο ὑπὸ τινος εἰμαρμένης,

ὑπὸ τινος τυφλῆς ἀνάγκης, ὑπὸ τινος ἐνστίκτου, ὡς εἰπεῖν, χωρὶς νὰ ἔχωσι συνείδησιν τοῦ τί πράττουσιν. Ὁ ἀνεπιὸς π. χ. ἐν τῷ Κυπριακῷ παραμυθίῳ, οὗτινος τὴν περίληψιν ἐποίησα ἀνωτέρω, ἔκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ θείου· ἡ κεφαλὴ αὕτη δὲν ἀφήκεν ἴχνη αἱμάτων καθ' ὁδὸν δυναμένων νὰ διευκολύνωσι τὴν ἀνακάλυψιν; ὁ ἀνεπιὸς διατί νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν κόρην τοῦ βασιλέως ἐνῶ ἡδύνατο νὰ ἀποφύγῃ; καὶ ἂν ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ὑπάγῃ διατί νὰ μὴ ἀποκρύψῃ ὅσα ἔπραξεν; ὁ δεῖνα Μαῦρος εἶναι φυλακισμένος εἰς τὸ δεῖνα φρούριον· διατί; ἔνεκα τίνος λόγου; ἀγνωστον. Περιεργον δ' εἶναι ὅτι τὰ παραμῦθια περιστρέφονται συνήθως περὶ βασιλεῖς καὶ βασιλόπιδας καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει σαφῶς τὴν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων παραμυθίων ἐπενέργειαν τῆς ἀσιατικῆς μυθολογίας. Ἐπίσης δὲ περιεργον εἶναι ὅτι τὰ ἡμέτερα παραμῦθια σπανιώτατα ὀρίζουσι τὸν τόπον ἐν ᾧ λαμβάνουσι χώραν, ἐνῶ τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὰ Contes des fées τῶν Γάλλων καὶ τὰ Märchen τῶν Γερμανῶν, ἅτινα μάλιστα ἐκτὸς τούτου ἔχουσι καὶ τὸ ἰδιόζον, ὅτι πολλάκις ἐν αὐτοῖς ἀναφέρονται καὶ ἱστορικὰ πρόσωπα. — Ὡστε ἐν γένει θέλετε νὰ κατασκευάσητε ἐν παραμυθίῳ; Λάβετε ἓνα βασιλέα, εἶτα ἓνα Μάγον ἢ μίαν Μοῖραν, ἐπιπροσθέσατε καὶ ὀλίγον ἀθάνατο νερὸ, διότι ἐλησμόνησα νὰ σᾶς εἴπω ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι ἐν τῶν κυριωτέρων συζατικῶν τῶν παραμυθίων, καὶ θὰ σχηματίσητε πλήρες παραμῦθιον, κατὰ τὴν χάριν μόνον καὶ τὴν ἀπλότητα ὑπολειπόμενον τῶν δημοτικῶν παραμυθίων.

Δυστυχῶς ὀλίγα μέχρι τοῦ νῦν ἐξεδόθησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ δημοτικὰ παραμῦθια καὶ ὡς ἐκ τούτου δυσκολία ἐπιγιγνεται εἰς τὸν θέλοντα νὰ γράψῃ τι περὶ αὐτῶν. Καὶ μέχρι μὲν πρὸ ὀλίγου οὐδεμία σχεδὸν συλλογὴ παραμυθίων ὑπῆρχεν· ἐσχάτως ὁμως ὁ κύριος Ἀθανάσιος Σακελλάριος Ἁγιοπετρίτης, καθηγητὴς ἐν τῷ ἐν Πειραιεῖ γυμνασίῳ, ἐν τῷ γ' τόμῳ τῶν Κυπριακῶν αὐτοῦ, συγγραφῆς σπουδαίας καὶ αὐτῶν τῶν Εὐρωπαϊῶν τὴν προσοχὴν ἐπισπασάσης, ἐδημοσίευσεν ὀκτὼ παραμῦθια Κυπριακὰ, οὐ μόνον διακρινόμενα διὰ τὴν ἀφέλειαν αὐτῶν ἀλλὰ καὶ χρησιμεύοντα πολὺ ὡς μνημεῖα τῆς νεοελληνικῆς ἡμῶν γλώσσης. Ταῦτα ἐπιγράφονται ὡς ἑξῆς: Παραμῦθι τοῦ Τρίμματου, τῆς Στακτοῦς, τοῦ ἄρχοντα μὲ ταῖς τρεῖς κόραις, τοῦ γυιοῦ τοῦ βασιλέα καὶ τῆς κόρης

τοῦ Θρουμποπούλη, τοῦ βασιλέα μὲ τὸ προκομμένον παιδίον του, τοῦ φυσικοῦ Κλέφτη, τοῦ μεταμορφωμένου εἰς ὄφιν βασιλοπούλου, τοῦ Μαύρου καὶ τῶν Μαγισσῶν. Ὁ κύριος Βλάσιος Γ. Σκορδέλης ἐν τῇ ἀξιολόγῳ διατριβῇ του (α) Ἀνάλεκτα περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως παρεμβάλλει καὶ τέσσαρας μύθους τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ὧν οἱ μὲν δύο ἐπιγράφονται μῦθος Χελιδῶνος, μῦθος Τρυγόνου, οἱ δ' ἕτεροι δύο εἶναι ἀνεπίγραφοι, προτάσων καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ πῶς ἐν Φιλιππουπόλει ἀφηγοῦνται οἱ μῦθοι. Ὁ κύριος Ν. Γ. Πολίτης ἐν τῇ Πανδώρα (β) ἐν συντόμῳ διατριβῇ, περὶ τῶν παραμυθίων παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν ἐπιγραφομένη, παρεμβάλλει δύο ἢ τρία ἔνστιχα παραμύθια. Ὁ κύριος Γ. Χασιώτης εἶχε προκηρύξει ἄλλοτε ὅτι θὰ ἐκδώσῃ συλλογὴν τῶν παρὰ τοῖς Ἑπειρώταις παραμυθίων καὶ ἐξέδωκε μάλιστα καὶ τὸν πρόλογον αὐτῶν ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Χρυσάλιδι (γ), πλὴν ἕνεκα λόγων ἡμῖν ἀγνώστων ἢ εἰρημένη ἐκδοσις δὲν εἶδε μέχρι τοῦδε τὸ φῶς. Πρό τινος ἐπληροφόρηθη, ὅτι ὁ ἀκάματος καὶ δραστήριος καθηγητῆς, ὁ ἀείμνηστος Μαυροφρύδης, ὁ αἰώρως ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἀρπαγείς, εἶχε συλλέξει πλῆθος παραμυθίων ἅτινα ἠτοιμάζετο νὰ ἐκδώσῃ ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ὧν ὁ Α' τόμος εἶδε μόνον τὸ φῶς, πλὴν μετὰ τὸν θάνατόν του κακὰ κακῶς ταῦτα ἀπώλοντο. Γερμανὸς δ' ἀνὴρ, ὁ πολυμαθὴς καὶ σοφὸς J. C. von Hahn, ἐν τῷ συγγράμματι Griechische und Albanesishe Märchen, gesammelt, übersetzt und erläutert, Leipzig 1864, ἐδημοσίευσέ μεταπεφρασμένα 34 ἑλληνικὰ καὶ ἀλβανικὰ παραμύθια. Καὶ ὁ Γάλλος Μεσαιωνοδίφης J. A. Buchon ἐν τῷ συγγράμματι La Grèce continentale et la Morée ἔχει τρία παραμύθια (δ), ἅτινα ἤκουσε μὲν εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, ἐπιγράφονται δὲ ἡ Ροδιά, ὁ Δρακοφάγος, τὸ μικρὸ μάρμποῦνι μάγος.—Εἰς τὴν ἡμετέραν δὲ γλῶσσαν ὑπάρχει δημοσιευμένον ἐν εἰσέτι παραμύθιον, τὸ ἀθάνατο νερὸ ἐπιγρα-

(α) Ἐν τῇ Πανδώρα τόμος ΙΑ' σ. 452.

(β) Τόμος ΙΗ' σ. 93.

(γ) Ἔτος Δ' φυλλ. 90, σ. 440.

(δ) Σελ. 263 καὶ ἐξῆς.

φόμενον, γεγραμμένον εἰς γλῶσσαν ἀπλὴν καὶ μετὰ τέχνης ἀρκετῆς καὶ εὐρισκόμενον ἐν βιβλίῳ ἐπιγραφομένῳ ὁ Ἀμάραντος, ἤτοι τὰ ῥόδα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ὀλυμπίου, ἐν Πετροπόλει, αωμγ'. Τὸ παραμύθι τοῦτο ἤθελον ποιῆσαι ἐγκλημα πραγματικῶς ἐὰν ἤρκούμην νὰ σᾶς τὸ ἀναφέρω μόνον διὰ τῶν δύο τούτων λέξεων, διότι, κατ' ἐμὲ κριτὴν, εἶναι ἐν τῶν ἀριστουργημάτων, ἐν τῶν ἐξοχωτέρων μνημείων τῆς νεοελληνικῆς γλώτσης καὶ φιλολογίας. Τόσω ἀπλοῦν ὅσω καὶ ἀφελές, περικλείει ἐν ἑαυτῷ ἰδέας φιλοσοφικωτάτας καὶ σκηνας καὶ περιγραφὰς, ἃς ἤθελε φθονῆσαι καὶ ὁ κάλλιστος ποιητῆς. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ παραμυθίου τούτου εἶναι γνωστὴ τοῖς πλείστοις ἐκ τῶν προτέρων. Βασιλεὺς χώρας τινός, ἀγαπώμενος ὑπὸ πάντων τῶν ὑπηκόων του, ἀσθενεῖ βαρέως καὶ πλησιάζει πρὸς τὴν τελευτὴν του· γέρων τις παρασᾶς τῷ λέγει ὅτι ἵνα ἰαθῇ πρέπει νὰ πῆν τὸ ἀθάνατο νερὸ πρὸς τοῦτο δὲ νὰ πέμψῃ ἓνα τῶν πιστοτέρων αὐτοῦ. Ὁ υἱὸς του ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον καὶ ἀρχίζει τὴν πορείαν του καθ' ὁδὸν ἀπαντᾶ ἀνάκτορον, ἐν ᾧ κατῶκει ἀγαθὸς τις ἀνὴρ μετὰ τῆς συζύγου του, ἔχων καὶ κόρην ὠραιότατην· ὅτε ἐγέλα δύο ῥόδα ἐπιπτον ἐκ τῶν παρειῶν τῆς, ὅτε δ' ἐκλαίε μαργαρίται ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς· τὴν ἀγαπᾷ μεταβαίνει ἐκεῖ ἐνθα ἦν τὸ ἀθάνατο νερὸ, ἀφοῦ προηγουμένως διῆλθε δύο ἀνοιγοκλειόμενα ὄρη, τὸ λαμβάνει, τὸ φέρει πρὸς τὸν πατέρα του καὶ τέλος νυμφεύεται τὴν κόρην. Νὰ κάμω ἀνάλυσιν τοῦ παραμυθίου τούτου θὰ ἦτο τὸ αὐτὸ ὡς νὰ τὸ καταστρέψω, διὰ τοῦτο παρατίθημι ἐνταῦθα τρία ἢ τέσσαρα ἀποσπασμάτια, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς κόσμημα τοῦ ξηροῦ μου λόγου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως ἐξ ὄνου γνησθῇ ὁ λέων.

« Τὸ βασιλόπουλο ἐπῆγε νὰ ἰδῇ τοὺς φίλους του καὶ νὰ τοὺς ἀφήσῃ ἄγεία. Τέλος πάντων ἀποχαιρετήθη καὶ μὲ τοὺς γονεῖς του, καὶ ἦταν ἔτοιμο ν' ἀναίβῃ ἔς τ' ἄλογό του καὶ ν' ἀρχίσῃ τὸ ταξιδί του· ἀμμὴ ἕξαφνα ἦλθε ἔς τὸ νοῦ του μιὰ καλὴ συμβουλή τῆς μάνας του, ὅπου ἀπὸ μικρὸς συχνὰ συχν' ἄκουε ἀπὸ τὸ στόμα τῆς. Ἡ φρόνιμη μητέρα, κάθε ἡμέρα καὶ κάθε ὥρα σχεδόν, ἔλεγε τ' ἀκριβοῦ τῆς· « Παιδί μου, εὐχὴ γονέων ἔπαρε καὶ σὲ βουνὸν ἀναίβα.» Ἀγκαλὰ κ' οἱ καλοὶ γονεῖς, ἀποχαιρῶντας τὸν υἱόν τους, πολλὴ ὥρα τὸν εἶχαν ἀγκαλιασμένο, καὶ

τὸν ἐδρέχανε μὲ τὰ δάκρυά τους· ἀπ' τὴ μεγάλη τους ὄμως πίκρα, ὅπου πρώτη φορά ἐπρεπε ν' ἀποχωρισθοῦνε μὲ τὸν ἀκριβό τους, ἀπομωρωθήκανε καὶ δὲν ἐνιώσανε πῶς αὐτὸς ἔφυγεν ἀπὸ ταῖς ἀγκάλαις τους, χωρὶς νὰ πάρῃ τὴν εὐχὴ τους. Τὸ βασιλόπουλο ἐκεῖνη τὴ στιγμή ἔσκυψε τὸ κεφάλι του κ' ἔτσι ἔλεγε μέσα του· «Γί' ντροπὴ σ' ἐμένα ὅπου εἶμαι βασιλόπουλο, νὰ λησμονήσω ἐκεῖνο τὸ χρέος ὅπου κ' οἱ ἀπλοῖ ἄνθρωποι πολλὰ καλὰ τὸ γνωρίζουνε καὶ τὸ λένε συχνὰ 'ς τὰ παιδιὰ τους: Εὐχὴ γονέων ἔπαρε καὶ σὲ βουνὸν ἀναίβα.» Ἔτσι τὸ βασιλόπουλο ἐσυλλογίζονταν ἐκεῖνη τὴ στιγμή, κ' οἱ ἄνθρωποι ὅπου 'στέκονταν πλησίον του ἀπορούσανε τὴ μεγάλη του συλλογὴ· ἔπειτα ἐσήκωσε τὸ κεφάλι του, ἐπρόσταξε τὸ δούλό του νὰ κρατήσῃ τὰ χαλινάρια τ' ἀλόγου του, καὶ παρευθὺς ἀνέβηκε 'ς τὸ παλάτι, ἐπῆρε τὴν εὐχὴ τοῦ πατέρα του καὶ τῆς μάνας του καὶ, χωρὶς νὰ χάνῃ καιρὸ, ἐκατέβηκε πάλι, ἦλθ' ἐκεῖ ποῦ τὸν ἐπροσμένανε, ἐκάθησε 'ς τ' ἀλόγῳ του, κ' ἐκίνησε 'ς τὸ δρόμο του. Δὲν ἔκαμε πολλὰ πατήματα, καὶ πάλ' ἐθυμήθηκε τὰ ἴδια λόγια τῆς μάνας του· ἀμμὴ ἐτότες ἡ καρδιά του ἦταν ἡσυχῆ, ἐπειδ' εἶχε πλέον μαζύ του τὴν εὐχὴ τῆς. »

« Ἡ κόρη χαιρετῶντας, γλυκὰ ἐχαμογέλασε, κ' ἐν τῷ ἅμα δυὸ ὠραῖα καὶ δροσερὰ τριαντάφυλλα ἔπесαν ἀπὸ τὰ δυὸ τῆς μάγουλα. Τὸ βασιλόπουλο ἦταν ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ βλέποντας τέτοι' ἀγγελικὰ κάλλη καὶ τέτοιαις ἀνήκουσταῖς χάραις τῆς κόρης· καὶ ἦταν ἔτοιμο νὰ τήνε ζητήσῃ εὐθὺς τοῦ πατέρα τῆς γιὰ γυναϊκά του, ἀν κάθε στιγμή δὲν εἶχε 'ς τὸ νοῦ του τὸν ἄρρωστο πατέρα του, κ' ὁ στοχασμὸς αὐτὸς δὲν τοῦ καταπύκραινεν τὴν καρδιά. Ὡς τόσ' ὁ πατέρας τῆς κόρης ἔδειξε τοῦ βασιλόπουλου μεγάλη φιλοξενία· ἐδιώρισε νὰ ἐτοιμάσουν ἓνα πλουσιοπάροχο τραπέζι. Στὸν καιρὸ τοῦ γεύματος, τὸ βασιλόπουλο ἐδιηγήθηκε διάφορα περιστατικά, ὅπου τοῦ εἶχανε συνέβῃ 'ς τὸ ταξεῖδι του, καὶ τέλος πάντων, ὅτι πηγαίνει νὰ φέρῃ τ' ἀθάνατο νερό, γιὰ νὰ προφθάσῃ τὸν πατέρα του, ὅπου κινδυνεύει ν' ἀποθάνῃ. Ἡ κόρη ἔδινε μεγάλη προσοχὴ 'ς τὴν ὁμιλίαν τοῦ βασιλόπουλου· τὰ λόγια του τῆς ἐφαίνονταν πολὺ φρόνιμα καὶ πολὺ νόσιμα· καὶ ὅσω περισσότερο ἐπρόσεχε 'ς τὴν ὁμιλίαν του, τόση περισσότερη εὐχαρίστησι ἠύρισκε ν' ἀκούῃ καὶ νὰ βλέπῃ τὸ βασιλόπουλο. Ὅταν ὁμως τὸ βασιλόπουλο ἐφάνέρωσε ὅτι βιάζεται νὰ κι-

νῆσῃ 'ς τὸ δρόμο του, ἡ κόρη κατάκαρδα λυπήθηκε· μετὰ τὸ γεῦμα ἔπесε σὲ μεγάλη συλλογὴ κ' ἐγίνε μελαγχολικὴ· ἔπειτα ἐζύγωσε 'ς τὴ μητέρα τῆς, ἐπῆρε τὰ χέρια τῆς, τὰ 'σφιξε καλὰ καλὰ, τὰ φίλησε κάμποσαις φοραῖς, κ' ἀγάλια ἀγάλια ἔτσι τῆς εἶπε· «Μητέρα μου, ἐγὼ πολλὰ λυποῦμαι ὅπου τὸ βασιλόπουλο θὰ φύγῃ.» Δὲν ἐπρόφθασε νὰ πῇ αὐτὰ τὰ λόγια, καὶ τὰ γλυκὰ ματάκια τῆς ἐγεμίσανε δάκρυα, ὅπου εὐθὺς ἐγείνανε μαργαριτάρια, κ' ἐκυλίσανε 'ς τὴν ποδιά τῆς μητέρας τῆς. Ἡ μητέρα ἐχαμογέλασε· αὐτὴ ἐκατάλαβε τί εἶχ' ἡ κόρη τῆς. »

« Ὅταν τὸ βασιλόπουλο ἔμεινε μόνο του, ἄρχισε νὰ μελαγχολῇ· ἐθυμήθηκε τὸν ἄρρωστο πατέρα του, ἄρχισε νὰ μαλόνῃ τὸν ἑαυτό του, καὶ 'ς τὴν καρδιά του εἶχε μεγάλη στενοχωρία. Τώρα τοῦ θαμβόνανε τὸ νοῦ τὰ κάλλη τῆς κόρης, τώρα ἡ καρδιά του ἔκλαιε, ἐπειδὴ τοῦ φαινότανε σὰν ν' ἄκουε καὶ τὴν ἀδυνατισμένην του φωνὴ νὰ μουρμουρίζῃ ταῦτα τὰ λόγια· «Παιδί μου, ξεφυχῶ! ποῦ 'ναι τ' ἀθάνατο νερό;» Καὶ τοῦτος εἶναι ὁ μεγαλείτερος ἀγῶνας ὅπου ὑπόφερε τὸ βασιλόπουλο, κλονιζόμενον μεταξὺ σὲ δυὸ αἰσθήματα, καὶ τὰ δυὸ δυνατὰ—δυνατὰ καὶ ὠραῖα αἰσθήματα, ὅπου 'μοιάζουνε μὲ δυὸ ὠραῖαις Ἀμαζόναις, καὶ σοῦ φαίνεται σὰν νὰ ταῖς βλέπῃς νὰ πολεμοῦνε. Κ' ἡ δυὸ ἔχουν ὀνόματα τῆς ἀγάπης· τὸ ὄνομα τῆς μιᾶς—ἀγάπη 'ς τὰ κάλλη, τὸ ὄνομα τῆς ἄλλης—ἀγάπη 'ς τοὺς γονεῖς. Δὲν ἐβγήκαν νὰ παλεύσουν 'ς τὰ μαρμαρένι' ἀλώνια, ἀμμὴ ἐμβῆκαν νὰ πολεμήσουν 'ς τὴ μεγάλη καρδιά τοῦ βασιλόπουλου· γερὰ ἐπίασθησαν, σὰν παλληκάρια ἐχτυπήθησαν. Κ' ἡ δυὸ ὠραῖαις κοπέλαις, κ' ἡ δυὸ Ἀμαζόναις—ἡρώϊσσαις· ἦθελα κ' ἡ δυὸ νὰ νικήσουνε, ναί, τό' θελα, ἀμμὴ δὲ γίνεται νὰ νικήσουνε κ' ἡ δυὸ· ἡ μιὰ πρέπει νὰ πέσῃ. Καὶ μοῦ φαίνεται, σὰν νὰ τήνε βλέπω—ἔπεσ' ἡ μιὰ. Καὶ ποιά στοχάζεσθε; Ἡ Ἀμαζόνα—ἡ ἀγάπη 'ς τὰ κάλλη, ἔπесε. Ἡ Ἀμαζόνα—ἡ ἀγάπη 'ς τοὺς γονεῖς, ἐνίκησε. Τὸ βασιλόπουλο ἀποφάσισε νὰ σηκωθῇ πολλὰ πρωτὶ, καὶ νὰ φύγῃ κρυφ' ἀπὸ τὴ κόρη. »

« Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὴ νύφη. Ἡ κόρη κάθε πρωτὶ ἀνέβαινε 'ς ἓν' ἀπὸ τὰ πλέον ὑψηλὰ δώματα τοῦ πατρικοῦ τῆς παλατιοῦ. Ἐδῶ ἄλλοτε ἤρχοντανε νὰ καμαρόνῃ τὰ ὠραῖα λουλούδια καὶ σπάνια μυριστικά τῆς, ὅπου ἀνθίζανε μὲ τὰ πλέον ζωηρὰ καὶ λαμπρὰ χρώματα μέσα σὲ μαρμαρέναις

γλάστραις, πλειὸ ἄτπραις κι' ἀπὸ τὸ χιόνι. Ἄμμῃ τῶρα ἀνέβαινε νὰ ξανασάνῃ ὀλίγο, ὅταν ἡ μεγάλη λύπη ἐπλάκονε τὴν καρδιά της. Ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ τοῦτο μέρος εφάινονταν ὄλα τὰ περίχωρα. Κάνεις ἐδῶ δὲν ἤκουε τοὺς ἀναστεναγμούς της, ἔξω ἀπὸ τὸ περιστεράκι της. Μιὰν ἡμέρα, ἡ κόρη ἀπὸ τὴ μεγάλη της στενοχωριά ἄρχισε νὰ τὸ μαλόνη, καὶ νὰ τοῦ κἀνη χίλιας ἐρωτήσεις γιὰ τὸ βασιλόπουλό της· τὸ καυμένο τὸ περιστεράκι, σὰν νὰ αἰσθάνοντανε τὴ μεγάλη λύπη τῆς κόρης, ἐπέταξε 'ς τὰ χεράκια της, καὶ σκύφτοντας τὸ χαϊδευμένο κεφαλάκι του τὸ 'κρυψε 'ς τὸν κόρφο τῆς ὠραίας παρθένου. Βαρειά ἡ κόρη ἀνεστέναξε, μὴ λαμβάνοντας κἀμμιὰν ἀπόκρισι 'ς ταῖς ἀναρίθμηταις ἐρώτησαῖς της. Σὲ τέτοια μεγάλη λύπη βυθισμένη ἡ κόρη ἐξαφνα ἐπαρατήρησε πλῆθος ἀνθρώπους, ὅπου ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ δάσος καὶ ἤρχοντανε τὰ ἴσα πρὸς τὸ παλάτι. Τούτη εἶναι ἡ στιγμή ὅπου ἔφθασε τὸ βασιλόπουλο, καὶ μὴ δίνοντας καιρὸ τῆς κόρης νὰ 'πῆ τὰ παράπονά της, τῆς ἐπρόσφερε τὰ χρυσὸ ἀμάξι νὰ καθῆσῃ μὲ τὴ μητέρα της καὶ τὸ βασιλόπουλο ἐκάθησε 'ς τὸ 'δικό του ἀμάξι μὲ τὸν πατέρα τῆς ἀγαπημένης του. Τὸ ταξειδί τοῦτο δὲν ὠμοιάζε τελείως μὲ τ' ἄλλα ταξειδία του, ὅπου ἦτανε γεμάτ' ἀπὸ κάθε λογῆς κινδύνους. Τῶρα δὲν εἶχε τί νὰ φοβηθῆ πλέον· ὁ πατέρας του ἐζοῦσε, ἡ μητέρα του ἐχαίρουνταν, ἡ ἀγάπη του κάθε στιγμή ἦταν ἐμπροσθὰ του. Ἡ κόρη εἶχε πάρει μαζύ της ἓνα πλῆθος μαργαριτάρια ἀπὸ ἐκεῖνα ὅπου ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ ματάκια της, ὅταν ἔλειπε τὸ βασιλόπουλο, καὶ τῶρα ἀπὸ τὸ χρυσὸ της ἀμάξι μὲ τὸ ζωγραφισμένο της χεράκι τὰ 'σκόρπιζε 'ς τοὺς πτωχοὺς, ὅπου ἐπέφτανε μὲ τὸ κεφάλι, ποιὸς νὰ τὰ πρωταρπάξῃ. Ἡ κόρη ἐξεκαρδίζονταν ἀπὸ τὰ γέλοια καὶ ρόδα 'ς τὰ ρόδα ἐσωριάζονταν ἀπὸ τὰ μάγουλά της. Ἐκεῖ νὰ 'σουνε καὶ νὰ 'θλεπες εὐμορφιά!—ὀλόχρυσον ἀμάξι καὶ μέσα κόρη 'ν' ἥλιος, νὰ περνᾷ μέσ' ἀπὸ δώδεκα βασίλεια στρωμένα μαργαριτάρια καὶ τριαντάφυλλα, καὶ τριαντάφυλλα καὶ μαργαριτάρια. Ὁλόκληρο βασίλειο ἐβγήκε ν' ἀποδεχθῆ τὴ νύφη. Ὁ βασιλιάς κ' ἡ βασίλισσα δὲν ἤλπιζανε ποτέ τους νὰ ἴδουν τέτοια ὠραία κόρη· αὐτοὶ δὲν ἐπιστεύανε τὰ μάτια τους, δὲν ἠξέ-
ρανε ποιὸν νὰ πρωταγαλιάσουν, τὸν υἱὸ τους ἢ τὴ νέα κόρη τους. Ἔτσι περάσανε τὴν πρώτη μέρα, χαϊδεύοντας τ' ἀκριβά τους παιδιά. Ἡ ἄλλη μέρα ἐδιωρίσθηκε γιὰ τὸ γάμο· ὄλα ἦταν

ἔτοιμα. Ἡ κόρη ἐφόρεσε τὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἄστρα, τ' ὠραιότερο ἀπὸ τὰ τρία φορέματα, ὅπου τῆς 'χάρισ' ἡ μητέρα τ' ἀγαπημένου της. Ἐφόρεσ' ὄλα τὰ δακτυλίδια, ὅπου τῆς εἶχε ἀφήσει τὸ βασιλόπουλο ὅταν ἔφυγε κρυφά της. Τῶρα τοὺς ἔδωκε μιὰ χαρούμενη 'ματιὰ, ἐχαμογέλασε, κι' ἀπὸ τὰ δυὸ παρθενικά της μάγουλα ἔπесαν δύο κόκκινα κόκκινα τριαντάφυλλάκια, καὶ δροσερὰ δροσερὰ, σὰν νὰ τὰ 'κοφες ἐκείνη τὴ στιγμή ἀπὸ τὴ τριαντάφυλλιά. Ἡ κόρη τὰ 'πῆρε 'ς τὰ ὠραία της χεράκια καὶ ματιαῖς ματιαῖς ἔδινε, πότε 'ς τὰ τριαντάφυλλα, πότε 'ς τὰ δακτυλίδια, κι' ἀναγαλλιάζοντάς τα ἔτσι τὰ ἐτραγοῦδησε·

Ῥόδα μου καὶ τριαντάφυλλα!
Χρυσὰ μου δακτυλίδια!
Νὰ ζῆτε ποῦ μὲ φέρετε
'Σ τ' ἀγκάλαις τοῦ καλοῦ μου
Τοῦ ἀκριβοῦ ἀετοῦ μου. »

Οὕτω τελειώνει τὸ ὠραῖον τοῦτο παραμῦθιον.

Ἐπολείεται μοι ἔτι νὰ εἶπω δύο λέξεις περὶ τοῦ πῶς γίνεται παρὰ τοῖς ἀπλουστέροις καὶ τοῖς διατηρήσασι τὰ ἀρχαῖα ἤθη ἢ ἀφήγησις τῶν παραμυθίων.

Τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν συνήθων τῆς ἡμέρας βιωτικῶν ἀσχολιῶν καὶ ἐργασιῶν, καθορῆται οἱ πάντες περὶ τὴν πυράν. Ἐξω μαίνεται ὁ βορρᾶς καὶ πυκνὴ στοιβάζεται ἡ χιών. Οἱ ἄνδρες καπνίζουσι, αἱ γυναῖκες νήθουσι, τὰ παιδιά γελῶσι καὶ παίζουσι· μόλις ὅμως ἐπέλθῃ ἡ τεταγμένη ὥρα καὶ εὐθὺς πάντες σιωπῶσι καὶ προσεκτικὰ τὰ ὦτα ἐκτείνουσι. Τότε μία, ἡ γεροντοτέρα τῆς συντροφίας, ἀρχίζει τὸ παραμῦθι διὰ τῆς ἐπωδοῦ

Κόκκινη κλωστή κλωσμένη
'Σ τὴν ἀνέμη τυλιγμένη
Δός της μπάτσο νὰ γυρίσῃ
Παραμῦθι ν' ἀρχινήσῃ
Καὶ τὴν καλὴ μου συντροφίαν
Νὰ τὴν καλησπερίσῃ.

Καλησπέρα τῆς εὐγενείας σας.

— Καλησπέρα, γρηᾷ μπάμπω, ἐκφωνοῦσιν ἅπαντες.

Καὶ αἱ φιλοφρονήσεις παύουσι καὶ ὁ μῦθος ἀρχεται πλέον διὰ τοῦ συνήθους τύπου «μιὰ φορὰ κ' ἓναν καιρὸ», προχωρεῖ τῶν πάντων τηρούντων θρησκευτικὴν σιωπὴν καὶ λήγει διὰ τοῦ ἐτέ-

ρου τύπου «τούς αφήσαμε καλά, περίκαλα καὶ ἡμεῖς ποῖο καλ-
λίτερα.»

Ὁ Γάλλος Pouqueville, ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ
τῶν ἐθίμων αὐτῆς, γράφει ἐν τῇ περιηγήσει του τὰ ἐξῆς περὶ
τῆς διηγήσεως τῶν παραμυθίων ἐν Ἡπείρῳ (α).

« Οἶαι τερψίθυμοι ἐσπέραι ἐν τοῖς κόλποις τῆς οἰκογενείας
κατὰ τὰς μακρὰς ἀγρυπνίας τοῦ χειμῶνος! Ἐνῶ ἡ ἀτρακτος
κυκλοφορεῖ εἰς τὰς χεῖρας τῶν γυναικῶν καὶ ἡ πίπα εἰς τὰς τῶν
ἀνδρῶν, ὁ ῥήτωρ, ὅπως εὐαρεστήσῃ τὴν συντροφίαν, διηγεῖται
παραμύθια τῶν μαγισσῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰς παραδόσεις
τῶν βρυκολάκων τῆς Τζουμέρκας. Συσφίγγονται, ἀγωνιῶσιν,
ἀκούουσι μετ' ἀπληστίας, φοβοῦνται ν' ἀναπνεύσωσι μήπως χά-
σσωσι τίποτε ἐκ τῶν ὠραίων αὐτῶν διηγήσεων, ὧν τὸ νῆμα δια-
κόπτουσι μόνον ὅπως τείνωσι τὸ οὖς εἰς τὸν θόρυβον τῶν ἀνέ-
μων, οἵτινες παταγοῦσιν εἰς τὰ ὄρη. Φοβοῦνται δι' ἀπόντα φί-
λον, λυποῦνται διὰ τοὺς ποιμένας τοὺς ἐπὶ τῶν καταρράκτων
τοῦ Ἀχελώου ἐσκηνωμένους. Αἱ ὥραι παρέρχονται· ἡ εὐσεβὴς
οἰκοδέσποινα ζωपुरοῖ τὴν κανδήλαν τὴν καίουσαν πρὸ τῶν εἰκό-
νων τῶν ἁγίων, τῶν πατρῶν τῆς οἰκίας. Μετὰ ταῦτα ψάλλου-
σιν ἐν χορῶ ὕμνον πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ τὸ λιθαιωτὸν τὸ
προσφερόμενον πρὸς τὸν Θεὸν ἀποπερατοῖ μετὰ τῆς προσευχῆς
ἡμέραν εἰρήνης καθιερωθεῖτα διὰ τῆς ἐργασίας. »

ΜΙΧΑΗΛ Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

(α) Pouqueville, Voyage en Grèce, Tom. II, l. VI, ch. 1, p. 356.

ΟΙ ΜΟΡΜΩΝΟΙ.

Κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ παρόντος αἰῶνος δεκαετηρίδα ἐξῆ ἐν
τῇ κώμῃ Μαγχεστρία παρὰ τὴν Παλμύραν (Πολιτεία Νέας
Ἰόρκης) νέος τις ἀγρονόμος Ἰωσήφ Σμιθ ὀνομαζόμενος, ἀν-
θρωπος νουεχῆς μὲν, εἰς τὸν ὑπατον ὅμως βαθμὸν ἐγνώστης
καὶ φιλάργυρος. Μὴ τυχῶν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς, μόλις
ἐγνώριζε ν' ἀναγινώσκῃ καὶ ἔγραφε μετὰ δυσκολίας. Ἐπὶ πολ-
λὰ ἔτη ἐπηγγέλλετο τὸν μάγον κερδοσκοπῶν ἐπὶ τῶν βαλαν-
τιῶν τῶν εὐπίστων γειτόνων του· ὅτε δὲ ἐνόησεν ὅτι αἱ ἀγυρ-
τεῖαί του μετ' οὐ πολὺ δὲν θὰ εἶχον πλέον οὐδεμίαν ἀξίαν, ἀπε-
φάσισε νὰ εὕρῃ ἄλλο μέτον διὰ νὰ κορέσῃ τὴν ὑπέρομετρον φι-
λαργυρίαν του. Ἡ σύμπτωσης ἦλθε μετ' ὀλίγον εἰς βοήθειάν του.
Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἱερεὺς τις ἐκ Σαλήμ, Σολωμῶν Σπά-
ουλδιγκ καλούμενος, ἔγραψε μυθιστόρημα, ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο
τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἰνδῶν, ἐξέφραζε τὴν ἰδέαν ὅτι
οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν δέκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ, ἐθεώρει τὴν
Ἀμερικὴν ἕδραν ἀρχαίου πολιτισμοῦ, γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ
γεννέτεραν προφητῶν. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ μετηνάστευ-
σαν, κατ' αὐτὸν, φέροντες τὴν περὶ Μεσσαίου προφητείαν εἰς
Ἀμερικὴν, ὅπου καὶ ἐμελλε νὰ πληρωθῇ αὐτή. Ὁ Σπάουλδιγκ
συνέταξε τὸ μυθιστόρημά του οὕτως, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι
ἔργον ἀρχαίου τινός, τεθαμμένον ἐπίτηδες διὰ νὰ εὕρεθῃ ἀπὸ τοὺς
μεταγενεσέρους, ἐμιμήθη τὸ ὕφος τῆς Γραφῆς καὶ ὠνόμασεν αὐτὸ
«Τὸ ἀνευρεθὲν βιβλίον». Μετὰ τρία δὲ ἢ τέσσαρα ἔτη ἐπεξεργα-
σθεὶς αὐτὸ ἐκ νέου, τὸ ἔπεμψεν εἰς τὸν ἐν Πιττσβούργῃ ἐκδότην
μῆς ἐφημερίδος διὰ νὰ τὸ δημοσιεύσῃ διὰ τοῦ τύπου. Οὗτος ὁ-
μως, τίς οἶδε διὰ τίνους λόγους, ἀντὶ νὰ τὸ ἐκτυπώσῃ ἔρριψεν
αὐτὸ ἐντὸς τῆς θήκης τοῦ γραφείου του, ἐθα ἔρευνῶν ἡμέραν
τινὰ ὁ Σίδνεϋ Ρίγτον, εἰς ἐκ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ τυπογραφείου,
τὸ εὗρε, τὸ ἀντέγραψε καὶ ἔδωκε τὸ ἀντίγραφον εἰς τὸν φίλον
του Ἰωσήφ Σμιθ.

Τοῦ τυχαίου τούτου συμβάντος ἐπωφελοῦμενος ὁ Σμιθ, ἐσχεδίασε τὴν κορωνίδα τῶν μέχρι τοῦδε ἀγυρτειῶν του· νὰ γίνη δηλ. θεμελιωτὴς νέας θρησκείας. Τὴν ἀληθῶς πρωτότυπον ταύτην ιδέαν του ἰσχυροποίησεν ἡ τότε ἐν Νέα Ὑόρκη διαδοθεῖσα φήμη ὅτι ἀνεκαλύφθη «Χρυσὴ Βίβλος» ἐν Καναδᾷ, καὶ τὸ ἐξῆς γελοῖον συμβεβηκός. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1827, ἐξελθὼν εἰς περίπατον, εὔρεν ἐντὸς δάσους ὡραίαν λευκὴν ἄμμον, ἐξ ἧς ἐπλήρωσε τὸν σάκκον του· ἐπιστρέψας εἰς τὴν κατοικίαν του, εὔρε τὴν οἰκογένειαν, παρ' ἧ κατώκει, εἰς τὴν τράπεζαν. Ἡ οἰκοδέσποινα ἰδοῦσα τὸν ἀρκούντως ὀγκώδη σάκκον ἠρώτησε τὸν «ἐνοικιάτορά της» τί περιείχε· οὗτος δὲ ἀπήντησεν ὀλίγον σοβαρῶς ὅτι περιεῖχε «τὴν Χρυσὴν Βίβλον»· ἰδὼν ὅτι ἐπιστεῦθη, προσέθηκεν· «εὐδαίς ἐκτὸς ἐμοῦ δύναται νὰ ἴδῃ τὴν Βίβλον χωρὶς νὰ ἀποθάνῃ· ἂν θέλητε ὁμῶς εἶμαι ἕτοιμος νὰ σᾶς δείξω αὐτήν» ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ ὅλοι ρίψαντες κατὰ γῆς τὰ κοχλιάρια τῶν ὠρμησαν ἔξω τοῦ δωματίου. Ἐννοήσας τότε ὁ Σμιθ ἀπέναντι ποίας εὐπιστίας παρίστατο, ἐπροχώρησε μετὰ θάρρους εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ σχεδίου του. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ ψεύδηται ἀναιδῶς λέγων ἄλλοτε ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν αὐτοπροσώπως, καὶ ἄλλοτε ὅτι διὰ τοῦ ἀγγέλου του τῷ ὑπέδειξε λόφον τινα, ἐνθα ἐὰν ἐσκαπτε θὰ εὔρισκεν ἱερὸν βιβλίον. Ἐκήρυττεν ὅτι ἐγγὺς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅτι ἐλεύσεται ὁ Μεσσίας, καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ κηρυχθῆ τὸ πλήρες Εὐαγγέλιον εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Ἐκοινοποιοίε ὅτι ἐξελέχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ διαδώσῃ τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο βιβρίον, τὸ περιέχον τὸ Εὐαγγέλιον τῆς οὐρανοῦ βασιλείας. Τὸ βιβλίον ἐκεῖνο συνέκειτο, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν εἰς τὸν μωρόπιστον ὄχλον, ἐκ πολλῶν μεταλλίνων πλακῶν, ἐφ' ὧν ἦσαν ἐγκεχαραγμένοι διὰ παραδόξων σημείων αἱ θρησκευτικαὶ διδασκαλίαι καὶ τὰ δόγματα τοῦ εἰς Ἀμερικὴν μεταναστεύσαντος λαοῦ, ἐξ οὗ κατάγονται οἱ Ἴνδοι. Μετὰ τοῦ βιβλίου ἦτο τεθαμμένον καὶ ἐργαλεῖόν τι ἐκ δύο κρυσταλλοειδῶν λίθων συγκείμενον (συνηρμοσμένων εἰς σχῆμα ὀμαματοῦαλίω), τὸ ὁποῖον ἀνευρὼν ὁ Σμιθ (ὡς ἔλεγε) ἐβοήθειτο εἰς τὸ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰ ἐπὶ τῶν πλακῶν παράδοξα σημεία. Τὸν ἐνὰ ἐκ τῶν λίθων ὠνόμαζε «Θουμίμ» καὶ τὸν ἕτερον «Οὐρίμ».

Θέλων ὁ Σμιθ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν διαταγὴν τοῦ Ἰεχωβά, νὰ κηρύξῃ δηλ. τὸ Εὐαγγέλιον, ἤρχισε, μεταφράζων, τὰ δημοσιεύη

ἕκαστον κεφάλαιον αὐτοῦ, ἢ ὀρθότερον ἐξέδιδε μεταβαλὼν ὀλίγον τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σπάουλδιγγ. Ἐπειδὴ ὁμῶς, ὡς εἶδομεν, ἦτον ἀγράμματος, ἠναγκάσθη νὰ προσλάβῃ συμβοητοὺς τὸν ἀγρονόμον Μαρτίνον Χάρρις καὶ τὸν διδάσκαλον Oliver Cowderis. Ἴνα μὴ βλέπωσι δὲ οἱ συνεργάται τὰς ἀνυπάρκτους μεταλλικὰς πλάκας, ἔθετεν αὐτὰς ἐντὸς τοῦ πύλου του καὶ ἐκάθητο, φέρων τὰ προφητικὰ δίοπτρα, ὅπισθεν παραπετάσματος, ὁπόθεν ὑπηγόρευεν εἰς αὐτοὺς τὴν μετάφρασιν, δηλ. ἡ εἶχε τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σπάουλδιγγ ἐντὸς τοῦ πύλου του, ἡ ἀπεμνημόνευε ἀφ' ἐσπέρας τεμάχια αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπαύριον τὰ ὑπηγόρευεν ὡς μετάφρασιν τῶν ἐπὶ τῶν πλακῶν σημείων. Ἡμέραν τινα ὁμῶς εὐρέθη εἰς δυσχερῆ θέσιν· ὁ Μαρτίνος Χάρρις ἐπέμεινε νὰ ἴδῃ τὰς πλάκας, ὁ δὲ Σμιθ ἠρνεῖτο νὰ τὰς δείξῃ προφασίζόμενος ὅτι τὸν ἐλυπεῖτο διότι θὰ ἀπέθνησκεν ἅμα ἠτένιζε τὸ ἱερὸν βιβλίον· θὰ συνέβαινε δέ τι, τὸ ὁποῖον θὰ κατέστρεφεν ἴσως τὰ σχέδια τοῦ προφήτου, ἂν δὲν τῷ ἐπήρχετο ἡ ιδέα νὰ δείξῃ εἰς τὸν συνεργάτην του τεμάχιον χάρτου, ἐφ' οὗ ἦσαν γεγραμμένα διάφορα γωνιώδη σχήματα, καὶ νὰ τὸν πείσῃ ὅτι εἶναι ἀντίγραφον τῶν πλακῶν.

Ἐκ τῶν δημοσιευομένων τεμαχίων ἐμάνθανεν ὁ λαὸς βαθμηδὸν τὴν ἐπὶ τῶν πλακῶν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, οἵτινες ἦσαν ἄποικοι ἐξ Ἰουδαίας καὶ μάλιστα ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰωσήφ. Εἰς τὸν πρόλογον περιεῖχετο ὅτι Μορμών ὁ προφήτης ἔθαψε τὰς πλάκας εἰς μνημόσυνον μεγάλης νίκης. Κατὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην ἡ μάλλον τὸν τραγέλαφον, οἱ εἰς Ἀμερικὴν μεταναστεύσαντες Ἰουδαῖοι διεχωρίσθησαν εἰς δύο φυλάς: τοὺς Νεφίτας καὶ Λαμανίτας. Μετὰ αἵματηροὺς ἐμφυλίους πολέμους κατώρθωσαν οἱ Λαμανῖται, οἱ πρόγονοι τῶν Ἰνδῶν, νὰ ἐξολοθρεύσωσι τοὺς Νεφίτας κτλ. Πάσας τὰς χιμαίρας ταύτας παρέλαβεν ὁ Σμιθ ἐκ τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Σπάουλδιγγ, παρενθέσας μετὰ αὐτῶν καὶ τινὰς προφητείας, θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς διδασκαλίας, καὶ ἄλλα ἀποκυήματα τῆς ἱερᾶς κεφαλῆς του. Τὸ ὕφος τοῦ βιβλίου εἶναι κακόζηλον, πλήρες ἀσυνταξιῶν καὶ ὁμοιάζει ὀλίγον πρὸς τὸ τῆς Γραφῆς· περαιωθείσης τῆς ἐκτυπώσεως τὸ ὠνόμασεν ὁ Σμιθ «Βιβλίον Μορμών».

Τὸ πρᾶγμα ἤρχισε νὰ ἀποκτᾷ σπουδαιότητα καὶ νὰ ἐπισύρῃ

τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ. Ἐν ταῖς συναναστροφαῖς οἱ μὲν διε-
τείνοντο ὅτι ὑπῆρχον τῷ ὄντι αἱ πλάκες, οἱ δὲ διεφιλονείκουν
τὴν ὑπαρξίν των· καὶ αὐτὴ ἡ δημοσιογραφία διηρέθη εἰς δύο ἀν-
τίπαλα στρατόπεδα. Καθηγητὴς τις Ἄνθων καλούμενος, εἰς τὸν
ὁποῖον ἔδειξεν ὁ Χάρβρις τὸ ἀντίγραφον, δι' οὗ τὸν ἠπάτησεν ὁ
Σμιθ, ἐπεφάνητο ὅτι ἦν ἐπίτηδες παραμεμορφωμένον ἀντίγρα-
φον τοῦ ὑπὸ Οὐμβόλδου δημοσιευθέντος Μεξικανικοῦ Ἡμερο-
λογίου. Ἡ ἐν Νέα Ὑόρκη Ματθίλδη Δάβισων ἐκήρυξε διὰ τῶν
ἡμερησίων ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν πλακῶν ἱστορία συμφωνεῖ κατὰ γράμ-
μα σχεδὸν μὲ τὸ μυθιστόρημα τοῦ πρώτου συζύγου της, τοῦ
προμνησθέντος Σπάουλδιγγ. Ἐὰν ὁ Σμιθ ἔζη ἐν ἄλλῃ κοινωνίᾳ,
δὲν θὰ ἐτόλμα πλέον νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸ δημόσιον, καθ' ὅσον ἡ
ἀγυρτεία του ἀπεκαλύφθη· ἀλλ' ὁ εὐπιστος ὄχλος οὐδόλως ἐπί-
στευσεν εἰς τὰς διακηρύξεις τοῦ Ἄνθωνος, τῆς χήρας καὶ τοῦ
φανακισθέντος Χάρβρις, καὶ οὕτως ὁ προφήτης ἐπροχώρει ἀτάρα-
χος, ἐκήρυττεν ὅτι ὁ Ἰεχωβά ἐνεφανίζετο εἰς αὐτὸν καθ' ἐκά-
στην, ὅτι συνωμίλει φιλικώτατα μὲ τοὺς πρωτεύοντας τῶν ἀγ-
γέλων, ἀφώριζε τοὺς ἀπιστοῦντας, ὑπέσχετο τὴν βασιλείαν τοῦ
οὐρανοῦ εἰς τοὺς πιστεύοντας, καὶ βλέπων ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν
ὀπαδῶν του ἠξάνετο ὀσημέραι σημαντικῶς, ἀπεφάσισεν νὰ συ-
στήσῃ καὶ Ἐκκλησίαν. Ἀνὰ χεῖρας ἔχων τὸ προῖον τῆς βιομη-
χανίας του «τὴν Βίβλον Μορμών» παρουσιάσθη ὁ εἰκοσιπενταε-
τῆς Σμιθ δημοσίᾳ ὡς προφήτης καὶ ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, ἐκή-
ρυξεν ὅτι πλησιάζει ἡ ἡμέρα τῆς Κρίσεως καὶ ὅτι διετάχθη ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ ἵνα ἐπαναφέρῃ τὴν ἀληθῆ βασιλείαν, νὰ συναθροίσῃ
τὰ ἔθνη ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς Σιών, καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἐνώπιον
τοῦ Ἰεχωβά τὴν Ἐκκλησίαν ἀγνὴν καὶ ἁγίαν.

Τὴν ἕκτην ἀπριλίου τοῦ 1830 ἐθεμελιώθη ἐν Μαγκεστρία
τῆς Νέας Ὑόρκης ἡ νέα θρησκεία, τῆς ὁποίας οἱ ὀπαδοὶ ἀπεκά-
λεσαν ἑαυτοὺς Μορμώνους (ἐκ τοῦ προφήτου Μορμών, τοῦ συν-
τάξαντος τὴν ἐπὶ τῶν πλακῶν ἱστορίαν) καὶ ἁγίους τῶν τελευ-
ταίων ἡμερῶν. Ὁ Σμιθ, περιβεβλημένος ἀπεριόριστον ἐξουσίαν,
ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς, εἶναι δὲ, ὡς προφήτης, τὸ στόμα τοῦ
Ἰεχωβά· οἱ πιστοὶ ὀφείλουσι νὰ ὑποτάσσωνται ἀγογγύστως εἰς
τοὺς λόγους του, διότι εἶναι λόγοι τοῦ Σαβαώθ.

Ὁ νέος προφήτης, φύσει εὐγλωττος καὶ ἰσχυρὸς τὸ σῶμα,
περιώδευε τὴν χώραν καὶ συνήθροϊζε μαθητάς. Φαντάσθητι, ἀνα-

γνωῖστα, προφήτην φέροντα ἐπενδύτην καὶ λευκὸν τοῦ χοροῦ ἑ-
σωκάρδιον, κηρύττοντα τὸ Εὐαγγέλιόν του ἐν τοῖς ζυθοπωλείοις
καὶ καφφενείοις, ὀμιλοῦντα τὰ ἀργοτικὰ τῶν ἀχθοφόρων καὶ ἁ-
μαξηλατῶν καὶ διακοπτόμενον ἀπὸ τὰς ὠρυγὰς καὶ τὰς βαναύ-
σους βλασφημίας τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου του! Πολλάκις θέ-
λων νὰ δώσῃ δείγμα τῆς ἰσχύος του διέκοψε τὴν διδασχὴν, ἐξε-
δύθη τὸν ἐπενδύτην καὶ τὸ λευκὸν ἑσωκάρδιον καὶ προσεκάλεσεν
ἓνα ἢ πολλοὺς νεοφωτιστοὺς νὰ παλαίσωσι!

Ὁρισμένα δόγματα δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς ἡ νεοσύστατος Ἐκ-
κλησία· προῖοντος δὲ τοῦ χρόνου ἐμορφώθη ἡ μορμωνικὴ δογ-
ματικὴ ἀληθῆς ἐωλοκρασία πασῶν τῶν θρησκείων μὴδ' αὐτοῦ
τοῦ Ἰσλαμισμού καὶ τοῦ Βουδδισμού ἐξαιρουμένων. Ὁ Σμιθ καὶ
οἱ ὀπαδοὶ του ἐνόμιζον ἑαυτοὺς προωρισμένους ἵνα σχηματίσωσι
κοινότητα, ἣτις ν' ἀποτελῇ ἀποκλειστικῶς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν
μέλλουσαν νὰ βιώσῃ ἐν καιρῷ τῆς οὐρανοῦ βασιλείας. Διὰ τοῦτο
ὠνόμαζον τοὺς λοιποὺς χριστιανοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἀπίστους. Ἡ
ἐκπεσοῦσα Ἐκκλησία ἔπρεπε, κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτῶν, νὰ ἀνακαινι-
σθῇ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς πρώτης ἀποστολικῆς, καὶ πρὸς
τοῦτο ἦσαν ἀναγκαῖαι αἱ προφητεῖαι, αἱ Ἀποκαλύψεις, ἡ Ἀπο-
στολή, τὸ χάρισμα τοῦ λαλεῖν ἐν γλώσσαις, καὶ τὰ θαύματα.
Ὁ προφήτης ἐν τούτοις ἐξηκολούθει τὰς ἀποκαλύψεις του γε-
νόμενος στενὸς τοῦ Ἰεχωβά φίλος. Ἡμέραν τινὰ ἐπεσκέφθησαν
αὐτὸν δύο σύζυγοι ἐπιθυμοῦντες νὰ μεταλάβωσιν· ὁ Σμιθ οὐδέ-
ποτε μέχρι τοῦδε ἐσκέφθη ἂν ἡ θρησκεία θὰ ἔχη Εὐχαριστίαν ἢ
ἄχι, καὶ, ἂν ἔχη, πῶς θέλει τελειοθῆαι· σχεθεῖς ὀλίγον λέγει ὅτι
εἶναι ἔτοιμος νὰ μεταδώσῃ αὐτοῖς τῶν μυστηρίων, ἀλλὰ δυστυ-
χῶς δὲν ἔχει οἶνον· ὁ ἀνὴρ τῶν δίδει ἐν τάληρον ὅπως πορευθεῖς
ἀγοράσῃ· ἐξέρχεται· καθ' ὁδὸν ἐμφανίζεται εἰς αὐτὸν ὁ φίλος
τοῦ Σαβαώθ, μόνῳ αὐτῷ ὀρατὸς, καὶ τῷ λέγει νὰ κρατήσῃ τὸ
τάληρον καὶ νὰ οἰκονομήσῃ τὸ πρᾶγμα μὲ ζῦθον ἢ ὕδωρ· ἐπι-
στρέφει λοιπὸν καὶ μεταδίδει τῷ ἀνδρογύνῳ τὴν μετάληψιν ἀνα-
μίξας ὀλίγον ὕδωρ μὲ ζῦθον. Ἐκτοτε οἱ Μορμῶνοι μεταλαμβά-
νουν μὲ ἀπλούστατον ὕδωρ. Μετὰ τινὰ καιρὸν ὁ Θεὸς τῷ λέ-
γει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει χρέος νὰ τὸν διατρέφῃ καὶ νὰ τῷ πα-
ρέξῃ κατοικίαν. Τὰ μέλη τῆς κοινότητος τῷ ἔκτισαν οἶκον καὶ
τὸν διέτρεφον, ἀφοῦ οὕτω διέταξεν ὁ Σαβαώθ.

Ἡ πολυγαμία συγκατελέχθη μετὰ τῶν δογμάτων τῆς μορ-

μωνικῆς θρησκείας πολὺ βραδύτερον ἕνεκα τῆς ἐξῆς αἰτίας. Κατὰ τὰ 1843 διεπράξατο ὁ Σμῖθ μοιχείαν, δι' ἧς ὁ σύζυγός του τὸν ἐγκκέτελεπεν. Ἐχων πάντοτε συμβοηθὸς τὰς ἀποκαλύψεις, εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς τὸν διέταξε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ λαμβάνωσιν ὅσας γυναῖκας ἕκαστος θέλῃ. Οἱ πιστοὶ ὑπετάγησαν προθύμως εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐξ ἀποκαλύψεως διάταξιν. Δικαιολογοῦσι δὲ αὐτὴν (τὴν πλειονότητα ἢ οὐράνιον γάμον ὡς ὀνομάζουσι τὴν πολυγαμίαν) κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. «Ἡ πλειονότης τῶν γυναικῶν ὄχι μόνον ὠφελεῖ τὴν κοινωνίαν, καθ' ἧς αὐξάνουσα τὸν πληθυσμόν, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀναγκαῖα εἰς τὰς γυναῖκας, αἵτινες τότε μόνον δύνανται νὰ ἀξιωθῶσι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὅταν συζευχθῶσιν ἢ σφραγισθῶσιν μετὰ πιστὸν ἄνδρα, δηλ. μορμῶνον· αἱ μὴ ἀξιωθεῖσιν τῆς τιμῆς ταύτης θὰ ὑπηρετῶσιν ὡς δοῦλαι τὰς λοιπὰς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ βασιλείᾳ.»

Ἄλλ' ἀκολουθήσωμεν τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τῆς θαυμασίως προδουούσης ταύτης θρησκείας, ἥτις εἶναι τὸ παράδοξότερον κοινωνικόν, πολιτικόν καὶ ἱστορικόν φαινόμενον τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἐπειδὴ ἡ κοινὴ γνώμη δὲν διέκειτο τόσον εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας, ἀπεφάσισαν οὗτοι νὰ μεταναστεύσωσι, καὶ μετέβησαν εἰς τὴν κωμόπολιν Κιρτλάνδην, πρὸς τὰ βόρεια μέρη τῆς πολιτείας Ὀχίω κειμένην. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν των ἄπειρον πλῆθος περιέργων συνέβρον ἐκ τῶν πέριξ διὰ νὰ βλέπωσι τὰ παράδοξα ταῦτα ὄντα. Τότε οἱ πιστοὶ ἐπιπτον κατὰ γῆς, ἐστέναζον, ἀνέσπων τὰς τρίχας των, ὠρούοντο, ἠτένιζον πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐπήδων ὡς μαινόμενοι, ἐλάλουν γλώσσας, καὶ ἰδίως τὴν τῶν Ἰνδῶν, τοὺς ὁποίους προσεπάθουν νὰ προσηλυτίσωσιν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπίθουν πάντα ταῦτα. Ἐκαστος τῶν πιστῶν ἐμπορούμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐπροφήτευεν, ἐβλεπε τὸν Θεόν, ἐμαίνετο καὶ ἔδακνεν ὡς Καννίβαλος. Ὁ φανατισμὸς οὗτος ἐξηγεῖ κάλλιστα τὴν καρτερίαν καὶ ὑπομονήν, τὴν ὁποίαν ἔδειξαν μετὰ ταῦτα οἱ Μορμῶνοι· πόσους διωγμοὺς, πόσας καταδυναστεύσεις δὲν ὑπέμειναν ἀγογγύστως!

Οἱ Μορμῶνοι ζῶσιν ἀποκεχωρισμένοι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἕνεκα τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῶν παραδόξων ἀντιχριστιανικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ φανατισμοῦ των. Αἱ ἐπὶ τῆς χώρας ἀπαιτήσεις των, τὰς ὁποίας κηρύττουσιν ἀναφανδὸν καὶ θεωροῦσι δικαίας

ὡς «ἀπόγονοι τῶν ἁγίων», καθιστῶσιν ἀδύνατον τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀμερικανῶν συμβίωσιν. Ἡ ἀσυνήθης καὶ τεραστία πρόσδος τῶν ἀποικιῶν των καὶ ἡ ὁσημέραι αὐξάνουσα δύναμις αὐτῶν ἐξήγειραν τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος τῶν πέριξ, καὶ ἡ ἐν καιρῷ τῶν ἐκλογῶν συμπεριφορὰ των τοὺς κατέστησαν ἀπεχθεῖς παρὰ τοῖς βορείοις. Ἠρξάντο λοιπὸν τρομεροὶ κατ' αὐτῶν διωγμοί, τοὺς ὁποίους καὶ ὑπέθαλπεν ἡ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Ἐντεῦθεν δύνασαι νὰ ἐννοήσῃς, ἀναγνώστη, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ ὁ ἐντελής χωρισμὸς τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴν πολιτείαν, τὰ ὁποῖα νομίζομεν ὅτι ὑπάρχουσι πράγματι ἐν Ἀμερικῇ, εἶναι κεναὶ φράσεις ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον γραφόμεναι. Συνέβησαν τότε, ὑπερμεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἐν τῇ μεγάλῃ Δημοκρατίᾳ, καταπιέσεις καὶ ἐπεμβάσεις εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, ὁποῖαι οὐδέποτε ἐν Εὐρώπῃ ὑπετράπησαν.

Ὁ πρῶτος διωγμὸς ἐγένετο κατὰ τοῦ δυστυχοῦς ψευδοπροφήτου. Κατὰ τὸ 1832 ὁ ὄχλος συλλαβὼν αὐτὸν ἐν Σιναχάρῃ (Ὀχίω) τὸν ἐξυλοκόπησαν ἐλεεινῶς, ἔπειτα ἀλείψαντες αὐτὸν μετὰ πίσσαν ἐκόλλησαν ἐπὶ τοῦ σώματός του πτερὰ, καὶ εἰς τοιαύτην κατάστασιν ὄντα τὸν ἔστειλαν πρὸς τοὺς ὀμοθρήσκους του. Ἐπτάκις μετετέθη ἡ ἔδρα τῆς Ἐκκλησίας ἕνεκα αἱματηρῶν διωγμῶν. Οἱ Μορμῶνοι ἠμύνοντο γενναίως, ἀλλ' ἠττώμενοί πανταχοῦ, ὡς ὄντες ὀλιγάριθμοι σχετικῶς πρὸς τοὺς διώκτας των, ἀπεσύροντο πάντοτε πρὸς δυσμὰς, μεταβαίνοντες, ὡς διωκόμενα θηρία, ἀπὸ πολιτείας εἰς πολιτείαν· ἀπώλεσαν πολλάκις τὰς περιουσίας των καὶ ὑπέστησαν πολλὰς βιαιοπραγίας. Ἀλλὰ τὸ περιέργον εἶναι, ὅτι ὅσω ἐδιώκοντο, τόσω περισσότερον ἠῦξανεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, ὡς ἡ ἐλαστικὴ σφαῖρα, ἥτις τόσω μᾶλλον ἀναπηδᾷ ὅσω περισσότερον πιέζεται. Τὴν ἐπαύριον ἐκάστου διωγμοῦ ἠγείροντο πλήρεις δυνάμεως, ἐνεργητικότητος καὶ ὑπομονῆς. Οἱ προεξάρχοντες αὐτῶν ἐνόησαν ὅτι ἐπάναγκες διὰ τὴν ἐδραίωσιν καὶ μετάδοσιν τῆς θρησκείας των ἦτο νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὸν λαὸν τὴν ἀγάπην, τὴν πηγὴν τῆς εὐημερίας τῶν ἀτόμων καὶ ἐθνῶν· ὅθεν ἐδογματίσαν ὅτι ὁ βῆθυμος καὶ ὀκνηρὸς δὲν εἶναι καλὸς χριστιανὸς ἢ μᾶλλον Μορμῶνος, καὶ δὲν θὰ μετᾴσῃ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Οὕτως οἱ Μορμῶνοι ἐπιδοθέντες εἰς τὴν ἐργασίαν ἐπλούτησαν, αἱ ἀποικίαι των ἦν-

θουν καὶ πλῆθος ἀπίστων ἐλκυόμενον ὑπὸ τῆς θεᾶς τῆς εὐήμερίας κατετάσσετο εἰς τὰς τάξεις των. Τούτου ἕνεκα δυνάμεθα ἴσως νὰ εἴπωμεν· «ὄπου πατήση ὁ ποῦς Μορμώνου ἡ γῆ βλαστάνει, αἱ ἔρημοι μεταβάλλονται εἰς καρποφόρους ἀγρούς, τὰ ἔλη ἀποξηραίνονται, ἀνοίγονται διώρυγες, καταστρώννυνται ὁδοὶ καὶ ὁ κρότος τῶν ἀτμομηχανῶν ἀναγγέλλει εἰς τὸν ὁδοιπόρου τὴν παρουσίαν τοῦ Μορμώνου.»

Διωχθέντες ἐκ τῶν πολιτειῶν τοῦ Ὀχίο καὶ Μισσουρή, εὔρον ἄσυλον κατὰ τὸ 1840 ἐν τῇ παρὰ τὸν Μισσισιπῆν κώμῃ Commerce (πολιτεία Ἰλλινοῦ) καὶ ἤρχισαν νὰ καθιδρύωσιν ἀποικίας. Ἐκ δεκάδος ῥυπαρῶν καλυθῶν, τὰς ὁποίας εὔρον, συνέστησαν ἐν διαστήματι τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν τὴν ὠραιότεραν καὶ μεγαλειότεραν τῆς Ἰλλινοῦ πόλιν, ἔχουσαν πανεπιστήμιον, σχολεῖα, νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα καὶ λοιπὰ κοινωφελῆ καταστήματα, καὶ ἐπέσυραν τὸν θαυμασμὸν τῶν γειτόνων. Ἐπί τινος παρὰ τὸν Μισσισιπῆν λόφου ὠκοδόμησαν ναὸν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μὲ κωδωνοστάσιον 200 ποδῶν ὁ ναὸς οὗτος, κρᾶμα ἐλληνικῆς καὶ γοθθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἦν ὁμολογουμένως τὸ ὠραιότερον ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀμερικῇ οἰκοδόμημα· ἀλλὰ, κακῆ μοίρα, μόλις ἐπεραιώθη καὶ αὐθωρεὶ διηρπάγη ὑπὸ τῶν ἀλλοπίστων, τὸ ἐσωτερικὸν του κατεκρή καὶ ἔμειναν οἱ γυμνοὶ τοῖχοί του μαρτυροῦντες εἰς τὸν ὁδοιπόρον ὅτι ἔζησάν ποτε ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ οἱ Μορμώνοι. Ἡ νέα Σιών ὠνομάσθη «Ναουβού» κατὰ τινὰ ἐν τῇ βίβλῳ Μορμῶν ἀπαντωμένην λέξιν, σημαίνουσαν «ἡ ὠραία.» Τὰ περίξ νοσῶδη τέλματα ἀπεξηράνθησαν καὶ μετεβλήθησαν εἰς εὐθαλεῖς λειμῶνας καὶ καρποφόρους ἀγρούς, κεκαλυμμένους ἀπὸ σῖτον, κριθὴν, γεώμηλα καὶ ἀραβοσίτους.

Ὁ Ἰωσήφ Σμιθ, υἱὸς ἀμαθῆς πτωχῶν χωρικῶν, ἦρχεν ἤδη τῆς νέας πόλεως ὡς στρατηγός, προφήτης καὶ πρῶτος δήμαρχος· ἵνα μὴ μένη δὲ ὄλιως διόλου ἀργὸς ἐγένετο συγχρόνως καὶ ξενοδόχος, παρακινηθεὶς ἴσως καὶ πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ φίλου του Ἰεχωβά. Ὁ λόγος του ἦτο διαταγὴ διὰ 15,000 ἀνδρῶν ἐτοιμῶν καὶ εἰς πῦρ καὶ εἰς θάνατον. Τὴν πρωίαν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐπιτελείου του, ἐν ᾧ συγκατελέγοντο καὶ ἕξ κυριαί, ἐπεθεώρει τὸν στρατὸν, τὴν μεσημβρίαν ἔδιδε φαγητὸν, τὴν δειλὴν ἐδίκαζε, καὶ τὸ ἑσπέρας καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἐδίδασκε, μὲ τὴν βίβλον ἀνὰ χεῖρας, τοὺς κεληρότας ὑπηκόους του. Ἐν τῷ οἴκῳ

του ἦν γλυκὺς καὶ φιλόστοργος πατήρ, ἐν τῇ πόλει αὐστηρὸς ἀσυνόμος, μὴ ὑποφέρων τοὺς μεθύσους, τοὺς ὀκνηροὺς καὶ τοὺς ταραξίας. Ἄλλ' ὁ ἄλλων ἱατρὸς αὐτὸς ἔλκεσιν ἔβρουε. Νομίζων ἑαυτὸν ἀσφαλῆ πλέον, μεθυσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας, ἀπώλεσε τὸ πλεῖστον τῆς ὑποκρισίας του καὶ ἄφρινεν ἐνίοτε νὰ καταπίπτῃ τὸ προσωπεῖον. Αὐτὸς ὁ προφήτης, ὁ διδάσκων καὶ τιμωρῶν τοὺς ἄλλους, δὲν ἠδυνήθη νὰ χαλιναγωγῆσῃ τὰ πάθη του, ἔμεινεν οἷος ἦτο, δηλαδὴ φιλάργυρος μέχρι μονομανίας, ἐγωϊστῆς, φιλήδονος καὶ εἰς τὸ ἑπακρον φιλόδοξος. Τὰ ἐλαττώματά του ἐγένοντο βαθμηδὸν πασίγνωστα. Τὸν μᾶϊον τοῦ 1844 ἔσχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἐπιθυμήσῃ τὴν προεδρείαν τῆς Συμπολιτείας καὶ παρουσιάσθῃ ὡς ὑποψήφιος· ἀλλὰ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀμερικῆς δὲν ἐξελέχθη. Εἶχε σημάνει πλέον καὶ αὐτοῦ ἡ ὥρα.

Τὸ παράτολμον τοῦτο τοῦ Σμιθ διάβημα ἠῤῥῆξε τὴν κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἀπέχθειαν τῶν περίξ, ὑποπτειομένων ὅτι οἱ Μορμώνοι διενοοῦντο, ἀυξήθεντες, νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸ πολίτευμα δι' ἱεροκρατίας. Ἡ ἀντιπάθεια καὶ τὸ μῖσος ἠῤῥῆξαν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν· ὀλόκληρος ἡ Πολιτεία Ἰλλινοῦ ἔχωρίσθη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα ὑπὲρ καὶ κατὰ τῶν Μορμώνων, καὶ μετ' ὀλίγον κατέφυγον εἰς τὰ ὄπλα. Λυσσώδης ἐμφύλιος πόλεμος ἐπέκειτο· ὁ προφήτης ἐδείχθη κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν δειλὸς καὶ ἀναποφάσιτος· οἱ ὀπαδοὶ του ἀφωπλίσθησαν ἀμαχητὶ, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Χιράμ ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς Καρχηδόνα. Ὅτε τὸν συνέλαβον ἐφώνησε τοὺς ἐξῆς λόγους, οἵτινες ἐξεπληρώθησαν τάχιστα· «βαδίζω ὡς ἀρνίον ἐπὶ σφαγῆν, ἀλλ' ἀποθνήσκω ἀθῶος.» Ὁ μανιώδης συρφετὸς τῆς Καρχηδόνας συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν δεσμοφυλάκων εἰσῆλθεν εἰς τὴν φυλακὴν τὴν νύκτα· ὁ Χιράμ ἔπεσε πρῶτος, ὁ δὲ Σμιθ θέλων νὰ δραπετεύσῃ διὰ τοῦ παραθύρου ἐτρώθη ὑπὸ σφαίρας· κράξας δὲ «Κύριε Θεέ μου», κατέπεσε νεκρός. Τινὲς τῶν τοῦ ὄχλου ἤρπασαν τὸ πτώμα του, τὸ ἐστῆριξαν ἐπὶ τοῦ τοίχου, καὶ πολλοὶ ἐδοκίμασαν ἐπ' αὐτοῦ τὴν εὐθυβολίαν τῶν ὀπλων των.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ παραδόξου τούτου ἀνδρός. Οἱ ὀπαδοὶ του τὸν θεωροῦσιν ὡς μάρτυρα, οἱ δ' ἐχθροὶ του ὡς κακοῦργον· ἡμεῖς ἐπιμένομεν ὀνομάζοντες αὐτὸν «παραδόξον». Μάρτυς δὲν εἶναι ὁ Σμιθ, ὡς δὲν εἶναι ἤρωσ ὁ στρατιώτης ὅστις

βιάζεται νὰ προχωρήτη διότι αἰσθάνεται ἐπὶ τοῦ χροτάφου τὸ πολὺχροτον τοῦ ἀξιωματοῦ.

Ὁ θάνατος τοῦ Σμιθ οὐδόλως ἔβλαψε τὴν νέαν θρησκείαν· ἐξεναντίας μάλιστα οἱ Μορμώνοι προσεκτήσαντο ἔκτοτε μείζονα ἐνεργητικότητα καὶ καρτερίαν, καθ' ὅσον ἔχουσι πλέον καὶ «μάρτυρα». Ἐτερος ἀντάξιός τῳ Σμιθ ἀγύρτης ἔλαβε τὰς ἡνίας τοῦ μορμωνικοῦ κράτους. Εἶναι δὲ οὗτος εἰς ἕκ τῶν ἐπὶ Σμιθ δώδεκα Ἀποστόλων, ὁ λεπτουργὸς Βρίγγαμ Γιούγκ, ἀνωρωπος προορατικός, νοῦς πολιτικός, διευθύνων τὸ ἐκ τυχοδιωκτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον συγκείμενον ποίμνιόν του μὲ θαυμαστὴν δραστηριότητα καὶ σύνεσιν. Ἐνεκα τῆς περὶ τὸ λέγειν δεινότητος ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν Μορμώνων «Λέων τοῦ Κυρίου».

Ἀλλὰ καὶ ἐν Νάουβου δὲν εἶχον οἱ Μορμώνοι μόνιμον πόλιν. Μετὰ ἐν ἔτος ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσι πάλιν. Διαβάλλαντες ἀπεράντους πεδιάδας καὶ ἀπόκρημνα ὄρη, ἐζήτησαν νέαν πατρίδα, ἐν ἣ νὰ δύνανται ἀκωλύτως νὰ λατρεύωσι κατὰ τὸν ἴδιον ἑαυτῶν τρόπον τὸν πλάστην των! Ἡ ἐπὶ τῆς «μεγάλης μορμωνικῆς ὁδοῦ» πορεία τῶν Μορμώνων εἶναι ὁμοία μὲ τὴν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐξοδὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν. Σῶμα προφυλακῆς ἐπροπορεύετο ἵνα ἀνευρίσκη καὶ ἀνοίγη δρόμους· ὁλόκληρα δύο ἔτη ὠδοιπόρου. Τὸν χειμῶνα μάλιστα τοῦ 1846—7 μεταβαλόντες τὸ ἐκ σκηνῶν στρατόπεδόν του εἰς ξυλίνην πόλιν, διεχείμασαν παρὰ τοῖς Ποτοβαταμὺ Ἰνδοῖς, οἵτινες τοὺς ἐπεριποίηθησαν μὲγάλως. Πυρετοὶ, λιμοὶ, ψύχη καὶ καύσωνες ἠραίωσαν ἐπαισθητῶς τὰς τάξεις των. Τὸν ἰούλιον τέλος τοῦ 1847 ἐστρατοπέδευεν ἡ προφυλακὴ ἐντὸς πεδιάδος μεταξὺ τῶν ὀρέων Ῥόκη καὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ, μετὰ τινα δὲ καιρὸν ἐφθασαν καὶ οἱ λοιποὶ. Ἐξαιρουμένων τῶν πρὸς τοὺς Ἰνδοὺς διὰ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας ἀγώνων, ζῶσιν ἔκτοτε οἱ Μορμώνοι ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐτυχίᾳ· ὡς διὰ μαγείας ἀνέθορον πόλεις, ἡ γῆ κατέστη καλλιεργήσιμος, ἀνεκαλύφθησαν ὄρυχεῖα γαιανθράκων καὶ ὠκοδομήθησαν ἐργοστάσια. Τὸ πᾶν ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ ἀναγγέλλει τὸ ἐπιχειρηματικόν, τὸ φίλεργον, τὸ ἐφευρετικόν καὶ τὴν νοημοσύνην τῶν Μορμώνων. Οἱ ἐξ ἄλλων χωρῶν δυστυχεῖς συνέρρευσαν ἀγεληδὸν εἰς Ἰτά, ἐνθα παρέχεται εἰς αὐτοὺς γῆ, προστασία, ἐλευθερία, καὶ ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ὁ πρῶν ἐπαίτης γίνεται εὐπορος κτηματίας.

Ἡ Ἀμερικανικὴ κυβέρνησις προαισθάνεται ἐντρομος ὅτι μετ' ὀλίγον τὸ territorium Ἰτά θὰ γείνη πολιτεία καὶ ἐπομένως θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ συνέδριον. Κατὰ τὸ 1858 ἐπεχείρησε κατ' αὐτῶν πόλεμον, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε. Θὰ ἦτο φρόνιμον ἐὰν δὲν τοὺς παρηνώχλει, διότι φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸν σπόρον τῆς διαλύσεώς των.

Ἴσως ὁ λαβὼν τὴν ὑπομονὴν νὰ ἀναγνώσῃ τὰς γραμμὰς ταύτας ἐρωτήσῃ «ποῦ ἔγκειται τὸ μυστήριον τῆς προόδου τοῦ μορμωνισμοῦ, ἐνῶ οὗτοι εἶναι ὁμολογουμένως τραγέλαφος; Ἐν πρώτοις μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ μορμωνισμὸς ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν Ἀμερικῇ, ἐν τῇ χώρᾳ δηλ· ἐκείνῃ, ἐνθα οἱ κάτοικοι καὶ τοῦ μικροτέρου χωρίου εἶναι διηρημένοι εἰς 12 τοῦλάχιστον αἱρέσεις, εἰς ἃς προστίθενται καθ' ἡμέραν ἄλλαι παραλογώτεραι. Μόνον ἐν Ἀμερικῇ ἠδύνατο νὰ βλαστήσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ τὸ δηλητηριῶδες φυτὸν τοῦ μορμωνισμοῦ.

Τάξεις τινὲς τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ ἀπώλεσαν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ συναίσθημα τῆς ἀληθείας, ὥστε πιστεύουσιν ἀβασανίστως καὶ παραδέχονται τὰ μᾶλλον ἀλλόκοτα πράγματα. Δευτέρα αἰτία τῆς προόδου τοῦ μορμωνισμοῦ εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ κέρδους, ὑφ' ἧς πολλοὶ πένητες παρεκινήθησαν νὰ ἐγκολπωθῶσι τὸν μορμωνισμὸν, καθ' ὅσον μάλιστα οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ ἐπλήρουν καὶ τὰ ἔξοδα τῆς μεταβάσεως εἰς τοὺς προσηγλυτοὺς.

Μεγάλως πρὸς τούτοις συνέτεινεν εἰς τὴν αὐξησιν καὶ πρόδον τοῦ μορμωνισμοῦ ἡ ἐν αὐτῷ ἀνάμιξις τοῦ πνεύματος μετὰ τῆς ὕλης, ὑφ' ἧς προσεικύνθησαν ὡς διὰ μαγνήτου πολλοὶ ἐξ ἐκείνων, οἵτινες θέλουσι μὲν νὰ λατρεύωσι τὸν Θεὸν, χωρὶς ὅμως νὰ ἦνε ἠναγκασμένοι νὰ ἀρνηθῶσι τὴν σάρκα καὶ τὸν Μαμμωνᾶν. Ὡς διηγοῦνται πολλοὶ τῶν περιηγητῶν, οἱ Μορμώνοι προτάσσουσι ἐκάστου χοροῦ, ἐφεσπερίδος ἢ ἄλλης διασκεδάσεως, προσευχῆν, ἱκετεύοντες τὸν ὕψιστον ὅπως τοὺς βοηθήσῃ νὰ διασκεδάσωσι καλῶς. Μετὰ τὴν προσευχὴν ἔρχεται ζωηρότατος χορὸς, εἰς τὸν ὁποῖον λαμβάνουσι μέρος πάντες, μέχρι τῆς πρώτης παραμένοντες. Ὁρχοῦνται δὲ καὶ ἐν τῷ ναῷ ὡς οἱ Κουάκεροι. Οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν χώραν τῶν Μορμώνων λέγουσιν ὅτι ἡ κατῆφεια εἶναι ἐξωρισμένη ἐκεῖθεν, οἱ πάντες μειδιῶσιν, ἀδελφούς καὶ ἀδελφὰς ἀλλήλους προσαγορεύοντες. Γυναῖκες, ἄνδρες, καὶ παιδία ἄδουσι σχεδὸν πάντοτε.

ἀπὸ τὴν ἐν τῷ μορμωνικῷ χαρεμίῳ θέσιν των. Ὅτι ἡ πολυγαμία εἶναι τὸ πρωτεῖον αἷτιον τῆς προόδου τοῦ μορμωνισμοῦ εἶναι ἀπίθανον, καθ' ὅσον αὕτη εἰσῆχθη εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὴν σύστασιν τῆς νέας θρησκείας· δὲν ἀρνούμεθα ὁμῶς ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν ἐσχάτως μάλιστα προσηλυτισθέντων εἰλκύσθησαν ὑπ' αὐτῆς μόνης.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔστωσαν ἱκανὰ εἰς τὸν νουνεχῆ ἀναγνώστην ὅπως λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ παραδόξου τούτου πολιτικοιστορικοῦ φαινομένου.

Ἄλλοίως ὁμῶς ἐσωτερικῶς διάκεινται οἱ Μορμώνοι· πολλαὶ φροντίδες καὶ θλίψεις, προϊόντα τῆς πολυγαμίας, κρύπτονται ὀπισθεν τῶν γελώτων καὶ τῶν ἀσμάτων. Πολυάριθμοι τῆς Ἰτὰ πολίτιδες ἐγκαταλείπουν τὸν Πασσᾶν μεθ' ὃν «ἐσφραγίσθησαν» νυμφεύονται τοὺς μιγάδας τῶν συνόρων ἢ τοὺς Ἰνδοὺς τῶν δασῶν, προτιμῶσαι τὴν ἀγρίαν τῆς ἐρήμου ζωὴν

(Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ.)

ΑΡΙΣΤΟΜ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ.

Η ΠΟΛΙΣ ΒΗΘΛΕΕΜ.

Τοπογραφία.—Κλίμα.—Ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων.

Ἡ Βηθλεέμ, πόλις τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Ἰουδαίας, ἥτις κατὰ τὴν Παλαιὰν Γραφὴν Γῆ Χαναάν καὶ Γῆ Ἐπαγγελίας λέγεται, κεῖται πρὸς δυσμὰς τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ καὶ πρὸς νότον τῆς εἰς Χεβρών ἀγούσης ὁδοῦ, ἐπὶ γραφικωτάτης ἀμφιθεατρειδοῦς θέσεως ἐπικαθημένης ἐπὶ τοῦ φερωνύμου τῆ χώρα ὄρους Ἰούδα, ἐκ τεσσάρων αὐτοῦ ὄφρων σχηματιζομένη, ἐξ ὧν ἡ μὲν Ἀνατολικῶς ἀρχομένη καὶ πρὸς τὴν Κοιλιάδα Ποιμενίον, νῦν καλουμένην, κλίνουσα (ἐν ἣ τὸν ἀγγελικὸν οἱ Ποιμένες ὕμνον ἤκουσαν) τὸν μεγαλοπρεπῆ τῆς Γεννήσεως φέρει ναὸν, περὶ οὗ λεπτομερῶς θέλομεν πραγματευθῆ κατόπιν, ἡ δὲ ἀμέσως ἐπομένη τὴν πόλιν, αἱ δὲ παρακολουθοῦσαι δύο μαγευτικὴν τὴν θεὰν παρέχουσι, κατάφυτοι ὄλως καὶ ἐστεμμέναι ἐξ ἐλαιῶν, συκῶν καὶ ἀμπελοκήπων, ὡς ἅπας ὁ περίξ χώρος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τερπνοῦ τούτου ἀμφιθεάτρου, τοῦ ὑφ' ὀμαλῆς τινος φάραγος διακοπτομένου, δίκην θεατρικῆς σκηνῆς, μόλις δέκα λεπτὰ ἄπωθεν, γοητευτικὸν ἐπίπεδον ἐκτυλίσσεται ὑψούμενον, χλοερώτατόν τε καὶ κατάφυτον, Οἶκος Ἰεσσαὶ ἢ Οἶκος Δαυὶδ παρὰ τῶν ἐγγχωρίων καλούμενον νῦν, ἐνθα πλείστα παλαιὰ ἐρείπια δεικνυνται καὶ ὑδροθῆκαι λαξευταὶ ἐν πέτρᾳ ρίζιμαία, ἀρχαιότητα λείψανα ἀρχαιοτάτων ἴσως οἰκοδομῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἔδαφος ἐκ πλακῶν ὑπὸ γῆν κεχωσμένων ἀρκούντως. Ὅπισθεν δὲ τῆς μεταξὺ Ἱερουσαλήμ καὶ Βηθλεέμ ἐνυπαρχούσης εὐθείας ὁδοῦ, ἀριστερόθεν, ὁ Ἰππόδρομος ὑπάρχει Χαβραθᾶ, ἐνθα ὁ τῆς Ῥαχὴλ ὀράται θολωτὸς τάφος, κατεχόμενος ἤδη παρὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ κατωτέρω ἑτέρα ὄφρυς, ἐφ' ἧς ὁ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ ἐπικάθηται ναὸς, ἀφ' οὗ ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς ἢ τε πρὸ αὐτοῦ κοιλάς καὶ ἀγία πόλις Ἱερουσαλήμ ἀφ' ἐνὸς καθορᾶται, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ Βηθλεέμ μετὰ τῶν περιχώρων, ὡς ἀναφέρει καὶ Ἰωάννης ὁ Φωκᾶς (σελ. 14 §. κζ') οὕτως· «Ἀπὸ δὲ τῆς Ἱερου-

« σαλήμ μέσον τῶν δύο ὁδῶν, τῆς πρὸς τὴν ὄρεινὴν ἀπαγού-
 « σης καὶ τῆς πρὸς τὴν μονὴν τοῦ κοινοβιάρχου (Θεοδοσίου) καὶ
 « τῆς Λαύρας, ἐστὶ βράχιον καὶ ὁδὸς ἐν αὐτῷ μέχρι Βηθλεέμ
 « ἀπὸ τῆς ἁγίας πόλεως ἀπάγουσα. Ἡ δὲ Βηθλεέμ πόλις ἀπέ-
 « χει τῆς ἁγίας πόλεως ὡσεὶ μίλια ἕξ, ἧς μέσον καὶ τῆς ἁγίας
 « πόλεως ὑπάρχει Μονὴ τοῦ ἁγίου προφήτου Ἡλιοῦ . . . μέ-
 « σον τῆς μονῆς καὶ τῆς Βηθλεέμ τριγωνίζει τὸν χῶρον ὁ τῆς
 « Ῥαχὴλ τάφος, ὑπὸ τετρακαμάρου θολωτοῦ σκεπόμενος κτί-
 « σματος.»

Τὸ παρὰ τῆς Γραφῆς μνημονευόμενον τοῦτο ὄρος Ἰουδα, ἀπ' ἀνατολῶν διὰ πολλῶν καταφέρεται ἀπορρώγαδων ὄφρυων πρὸς τὸν Ἰορδάνην καὶ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν, τὴν καὶ θάλασσαν ἄλτων, Σοδομίτιδα καὶ Ἀσφαλίτιδα λίμνην ἀναφερομένην πρὸς δυσμὰς δὲ ἤττον ἀποτόμως. Διὰ δὲ τῶν πολυειδῶν τούτων ἀπορρώγαδων ὄφρυων καὶ ὄροπεδίων τὰ γνωστὰ σχηματίζει ὄρη ἑλαιῶν, Γαλιλαίας, Ἀμμορίου, Σκανδάλου, Σαλῶν, Σιών κτλ. ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς διαφόρους κοιλάδας Ῥαφαεῖμ, Χαβραθὰ κτλ. Τοῦτο, ὡς καὶ τὸ μετ' αὐτοῦ συνεχόμενον ὄρος Ἐφραῖμ, ἕξ ἑδάφους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον σύγκειται μαλακῆς καὶ λευκῆς ἀργίλλου καὶ σιδηροῦ καὶ μέλανος βασανίτου· τὸ πρῶτον ὁμοῦς ἐν πλείστοις μέρεσιν ἀνυδρον, ἐνῶ τὸ δεύτερον εὐπορεῖ ὑδάτων κατὰ τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς. Κλίμα ἀναφορικῶς τοῦ ὕψους τοῦ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἔχει χειμερινότατον, καταλογιζόμενον κατὰ τινὰς ἐπέκεινα τῶν 2,538 ποδῶν.

Ἐκ τῆς τοῦ Ἰορδάνου κοιλάδος ὡς εὐθύγραμμός τις σχεδὸν ὄρεινὴ φαίνεται σειρὰ, τὸ πλεῖστον εἰς ἀποτόμους καταπίπτουσα βράχεις· με' ὄλην δὲ τὴν ὡς ἐβρέθη τῶν πηγῶν ὀλιγότητα, πολλὴν ἔχει τὴν εὐφορίαν οἴνου, σύκων, ἐλαίου, μέλιτος, σησάμου, ὀπωρῶν καὶ λοιπῶν προϊόντων καλῆς ποιότητος, ὡσαύτως δὲ καὶ ὀσπρίων καὶ λαχάνων, παραδόξως εἰς ἀνύδρους χώρους ἐπιδιδόντων καὶ μόνον πόσιν λαμβανόντων τὴν πρωϊνὴν ὄροσον, ἧτις καθ' ὄλην τὴν θερινὴν καὶ φθινοπωρινὴν ἐποχὴν ἀφιλοῦς καταπίπτει λίαν ὑγραίνουσα τὸ ἔδαφος· ταύτας δὲ καὶ ἡ Παλαιὰ Γραφή μνεῖαν ποιεῖται. «Ἡ ὄροσος Ἀερμῶν ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών» (Δαυτὶδ ψαλμ. ραβ').

Ἡ Βηθλεέμ ἀπέχει τῆς Ἱερουσαλήμ ἕξ μίλια ἢ δύο λεύγας μᾶλλον, ὡς φρονοῦσιν ὁ τε Εὐσέβειος, Ἰωάννης Φωκᾶς καὶ Ἱε-

ρώνυμος, ὁ δὲ Ἰώσηπος (Ἀρχ. Βιβλ. Ε', Κεφ. Β') φαίνεται φρονῶν ὅτι ἀπέχει στάδια τριάκοντα, ἅπερ 3,750 βήματα ἀποτελοῦσιν. Ὁ δὲ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ Μάρτυς (Ἀπολ. Β'), πέντε καὶ τριάκοντα στάδια. Τῶν τελευταίων ὁμοῦς τούτων συγγραφῶν τὰ στοιχεῖα τὰ πὰς διαστάσεις ταύτας σημαίνοντα φαίνεται διεφθάρησαν· διότι ἅπαντες οἱ λοιποὶ ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι τὸ μεταξὺ Ἱεροσολύμων καὶ Βηθλεέμ διάστημα οὐχὶ πλείοτερον τῶν δύο λευγῶν ὑποθέτουσιν. Ὁ δὲ Ἱερώνυμος εἰς τὴν πρὸς Δάρδανον ἐπιστολὴν του μεταξὺ τῆς Ἰόππης καὶ τῆς Βηθλεέμ ὑποθέτει τεσσαράκοντα ἕξ. Κατὰ τὸν Μοῦγκον (Palestine I. Munk) ἡ Βηθλεέμ χωρίζεται τὰς Ἱερουσαλήμ διὰ τῆς κοιλάδος Ῥαφαεῖμ.

Ὁ Volney διαβεβαίει, ὅτι τὸ τῆς Βηθλεέμ ἔδαφος εἶναι γονιμώτατον· διότι ἐν αὐτῇ παράγονται διάφοροι καρποὶ, ἄμπελοι, ἑλαῖαι, σήσαμον καὶ ἄλλα. Ἐντεῦθεν ἴσως παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἢ πόλιν αὕτη ἔλαβε Ἐφραθὰ, ὅ ἐστι γονιμότης (fertilité). ἕξ ἐναντίας ὁ Σιατωμβριάνδος ἐν τῷ Ὀδοιπορικῷ αὐτοῦ (Itinéraire de Paris à Jérusalem) σημειοῖ ὅτι δὲν εὔρε τὸ καρποφόρον ἐκεῖνο, ἅπερ εἰς αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Σιατωμβριάνδου εἶναι κατὰ τὸ φαινόμενον ἀληθῆς, ἅτε δὴ παραμελουμένης τῆς γεωργίας ἐν ταῖς χώραις ἐκεῖναις. Ἄλλως καὶ μ' ὄλην τὴν τῆς γεωργίας ἀμέλειαν ἐν Βηθλεέμ διάφορα γίνονται προϊόντα ἐξαιρέτα, οἷον σῦκα, ἔλαιον, σταφυλὴ, σήσαμον κτλ.

Τὸ ὕψος δὲ τῆς Βηθλεέμ εἶναι 2,538 πόδας, δηλονότι εἶναι 59 πόδας ὑψηλοτέρα τῆς Ἱερουσαλήμ.

Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης τὸ ἀρχαιότατον ἀκολουθοῦσιν ἔθιμον, ἅπερ καὶ ἐν Ἀραβίᾳ εἶναι ἐν χρήσει, διαιρούμενοι κατ' οἰκογενείας ἢ φυλάς, ἐκάστη τῶν ὁποίων πρόγονόν τινα ἢ ἀρχηγέτην ἔχει, οὗτινος τὸ ὄνομα φέρει. Τοιαύτας δὲ φυλάς ἡ Βηθλεέμ μετρεῖ ὀκτὼ ἢ δέκα περίπου.

Οἱ ἄνδρες κοινὸν ἔχουσιν ἔνδυμα τὸν περσικὸν κἀνδυν, τὴν ὀθωμανικὴν πλατεῖαν ἀναξυρίδα καὶ τὴν κίδαριν λευκὴν συνήθως. Αἱ γυναῖκες τὴν παλαιὰν τοῦ τόπου φέρουσι σπολήν, ἀσπαρτιζομένην ἀπὸ κεφαλόδεσμον ὀγκῶδες, ἡρμένον ἄνω διὰ φεσίου ἕξ ὑφάσματος ἐρυθροῦ, ὀμαλοῦ κατὰ τὴν κορυφὴν, κεντημένον με' χρώματα μετάξης, καὶ χρυσὸν κυάνεον, περὶ δὲ τὸ

μέτωπον χρυσοῦς προσαρτῶσι κόσμους, ἔτι δὲ πίπλον ἀπὸ κορυφῆς μέχρι γονάτων καταφθάνοντα, παρεμφερῆ μέ τινας βυζαντινάς εἰκόνας τῆς Θεομήτορος, ἐπενδύτην εἶδους στενοῦ κένδεως ἐξ ὑφάσματος συνήθως ἐρυθροῦ ἢ οὐρανοχρόου πεποικιλμένου διὰ κεντημάτων μετὰξῆς, ἐσθήτα τέλος ποδῆρη, στενήν, διεσταυρωμένην ἔμπροσθεν καὶ κομβουμένην κατὰ τὸ στήθος διὰ καρφίδων πεταλλωτῶν ἀργυρῶν ἢ χρυσοῶν, περὶ δὲ τὸν τράχηλον περιδέραια χρυσαῖ ἢ ἀργυραῖ.

Ἄμφότερα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὰ γένη εἶναι εὐάρεστα, ἀναστήματος ὑψηλοῦ, ἀνευ ἐλαττωμάτων, καλλιπάρηρα, μ' εὐσχηματίστους ῥίνας, ὀφθαλμοὺς ωραίους, στόμα μικρὸν καὶ χεῖλη κοράλλινα, ξανθόκομα τὸ πλεῖστον. Ὅσον δὲ φιλόξενα καὶ εὐπροσῆγορα καὶ τίμια, τόσον ἄσφατα κατὰ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας των, ὥστε, ἐνῶ πολλάκις πεισματωδῶς συζητοῦν περὶ θρησκευτικοῦ τινος θέματος, αἰφνης δι' ἐλαχίστην ἀφορμὴν μεταβάλλουν θρήσκευμα, ὅτε μὲν δυτικοὶ, ὅτε δὲ ὀρθόδοξοι καὶ τάνάπαλιν γενόμενοι. Ἄλλως τε εἶναι ζωηρότατοι καὶ ἐπιτήδειοι εἰς ωραίας τέχνας, γνωστοὶ τοῖς πᾶσιν ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν καὶ ἐγκόλαψιν ὀστράκων, δι' ὧν ἀναπλάττουσι διάφορα λεπτοφυῆ καὶ ἔντεχνα ἔργα, οἷον εἰκόνας, κιβώτια, τραπέζας καὶ ἄλλα· ὑπεραγαπῶσι δὲ καὶ τὰ ὄπλα.

Τοὺς νεκροὺς των κηδεύουσι διὰ περιέργου τρόπου, ἀναγομένου ἐν μέρει εἰς τὰ ἐβραϊκὰ ἀρχαῖα ἔθιμα. Ἀθροίζεται ἅπανα ἢ προαναφερθεῖσα μεγάλη οἰκογένεια εἰς τὴν τοῦ τεθνεῶτος οἰκίαν καὶ μεταφέρουσι τὸ νεκρὸν αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν, ἔνθα ἢ νεκρώσιμος κατὰ τὸ εἶωθὸς ψάλλεται ἀκολουθία· ἢ σύζυγος δὲ καὶ μήτηρ αὐτοῦ, ἐὰν ἔχη τοιαύτην, συνοδευόμεναι ὑπὸ συγγενίδων μὲ κόμας λελυμένας καὶ ἐπὶ τὸ δεξιὸν τοῦ στήθους ἐφαπλουμένας φέρονται εἰς τὸν τάφον, ἐν ᾧ ἀμφότεραι κατέρχονται· ἐκεῖ ἢ μὲν μήτηρ τοὺς μαστοὺς ἐκβάλλουσα, ἢ δὲ σύζυγος γυμνοῦσα τὰ στήθη, τῶν ὀλοφυρμῶν καὶ κοπετῶν ἄρχονται θρηγοῦσαι καὶ ἐγκωμιάζουσαι διὰ λέξεων λίαν συγκινητικῶν τὸν φίλτατον αὐτῶν. Μεταφερομένου δὲ εἶτα τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον ἀπαίρονται μὲν αἱ κοπτόμεναι οἴκαδε, οἱ δὲ συνεκπέμποντες ἄνδρες γραμμὴν ὠδὲ πῶς σχηματίζουσιν· ἕκαστος κατὰ βαθμὸν ἡλικίας τὸν πλησιέστερον καὶ γηραιότερον προσερχόμενος ἀσπάζεται συγγενῆ καὶ συνέπεται αὐτῷ ἰστάμενος, εἶτα ὁ κατόπιν ποιῶν ὁμοίως

κατὰ σειρὰν παραμένει, καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τοῦ ἐσχάτου. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τοῦ θλιβεροῦ τούτου ἀσπασμοῦ ἐπανακάμπουσιν ἅπαντες μετὰ τοῦ ἱεροῦ κλήρου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποβιώσαντος καὶ παραθέτουσι τράπεζαν, ἐσθίοντες καὶ ψάλλοντες θρηνωδῶς ἐλεγεία, κατόπιν ὀρθοῦνται τῆς τραπέζης καὶ χειροκρατούμενοι ὀρχοῦνται κυκλοειδῶς πένθιμόν τινα χορόν. Τὰ πένθιμα δὲ ταῦτα συμπόσια ἐπαναλαμβάνουσιν ἐπὶ μίαν περίπου ἑβδομάδα, πέμποντες οἱ οἰκειότεροι τῶν συγγενῶν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποβιώσαντος διάφορα βρώματα καὶ ποτὰ, καὶ συνερχόμενοι καὶ αὐτοὶ ἐκεῖ συντρῶγουσι διὰ νὰ μετριάσωσι τοιοῦτοτρόπως τῶν πενθούντων τὴν λύπην. Τῶν συμποσίων τούτων καὶ τῶν ἄλλων πενθίμων ἐθίμων ποιεῖται μνεῖαν ἢ τε Παλαιὰ καὶ ἢ Νέα Γραφή, (ὄρα Μαρκ. ε. 38. ἱερ. 17, καὶ ἱς' 7. Βασιλ. Β' γ' 35. Τωβίτ δ' 17. Ὡσ. Θ', 4. καὶ Ἑβρ. Ἀρχ. Κ. Κοντογόνη §. 14. Σελ. 261.)

Τοὺς γάμους αὐτῶν συνάπτουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ τῶν τῆς φυλῆς των, σπανίως δὲ καταφεύγουσιν εἰς ξένην, καὶ τελοῦσιν αὐτοὺς κατὰ τὸ ἀραβικὸν ἔθιμον, οὐδεμίαν δὲ παρὰ τῆς νύμφης οἱ γαμοῦντες λαμβάνουσι προῖκα, ἀλλ' ὑποχρεοῦνται οἱ νυμφιοὶ νὰ προκαταβάλλουσιν εἰς χεῖρας τῶν γεννητόρων τῆς νύμφης ποσότητὰ τινα χρηματικὴν ἢ εἰς κτήματα ἐκτιμουμένην.

Οἱ ἄνδρες, ὡς εἶπομεν, εἰς τέχνας καταγίνονται, αἱ δὲ γυναῖκες εἰς τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν τῶν ἰδίων ἀγρῶν καλλιέργειαν. Ὠραῖον δὲ καὶ λαμπρότατον ἀληθῶς θέαμα κατὰ τὴν τῶν καρπῶν συγκομιδὴν, νὰ βλέπη τις ἐν τῷ μικρῷ μὲν, ἀλλ' εὐθαλεῖ καὶ τερπνῷ τῆς Βηθλεὲμ παραδείσῳ, χορείας ῥοδοχρόων παρθένων κομιζούσας ἐπὶ κεφαλῆς ἐντὸς κανίστρων τοὺς καρποὺς καὶ προσφερούσας ἐξ αὐτῶν εἰς πάντα καθ' ὁδὸν ἀπαντῶμενον ὀδοπόρον μὲ τὸ εὐπροσῆγορον ἐκεῖνο τῆς ἀφειλείας καὶ ἀθωότητος ὕφος, ὅπερ τὴν πάλαι τῶν τῆς ὑδρογείου κατοίκων ἀνακαλεῖ ἀπλοϊκότητα καὶ φιλοξενείαν.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ Βηθλεὲμ εἰς διαφόρους τῶν περιγητῶν διαφόρους ἐμποιεῖ ἐντυπώσεις. Ἴδου πῶς π. χ. διατίθεται ὁ Michaud· «Ἡ Βηθλεὲμ εἶναι τόπος πεφιλημένος μοι· ὁ λόφος ὑπομειδᾷ πλέον τῶν ἄλλων τῆς Ἰουδαίας· τὸ ὄνομά της προφέρεται μὲ γλυκύτητα, τὸ πᾶν εἶναι εὐγενὲς καὶ καθαρὸν εἰς τε τὰς ἐκφράσεις καὶ ἀναμνήσεις ἅς διεγείρει. . . Ἡ Βηθλεὲμ ἔχει εἰδύλλια, ὡς ἢ Ἱερουσαλήμ ἔχει θρήνους.»

Ἴδου καὶ ἕτερον χωρίον, νεωτάτου περιηγητοῦ, τοῦ Μισλίνου, λίαν ἐκφραστικὸν τῆς καταστάσεως τῆς Βηθλεέμ. «Ἴσως ὁ τόπος δὲν εἶναι γελόεις, ἀλλ' ἡ ἱερὰ ἰδέα ἡ ὀδηγοῦσα τὸν προσκυνητὴν, ὡς ὁ ἀστὴρ τῶν Μάγων, εἶναι πλήρης τοσοῦτου φωτὸς ἀληθείας, ὥστε ἀμέσως καθωραΐζει τὴν φύσιν· νομίζει τις ὅτι ἄλλος ἥλιος λάμπει ἐπὶ τῆς πόλεως, ἐν ἧ ὁ τοῦ Ἰακώβ ἀνέτειλεν ἀστὴρ καὶ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ· οἱ βράχοι τῆς μεταβάλλουσι χρῶμα, τὰ ὄρη τῆς, ὡς ἐκεῖνα τοῦ Λιβάνου, διαιροῦνται εἰς δόμους, αἱ συκαὶ, αἱ ἐλαῖαι εἶναι πολυπληθέστεραι καὶ χλοερώτεραι τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἡ μικρὰ τοῦ Δαυὶδ πόλις, ἐπικαθημένη ἐπὶ τοῦ ὑψομένου λόφου τῆς, ὡς λαμπρὸν ἐξαστράπτει διάδημα τῶν ὁρέων τῆς Ἰουδαίας.»

Αἱ βροχαὶ εἰσὶ λίαν ἄφθονοι καὶ τακτικαὶ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ μάλιστα κατὰ τὸν δεκέμβριον καὶ ἰανουάριον, εἰς δὲ τοὺς ὑψηλοτέρους τόπους, ὁποῖοί εἰσιν ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Ναζαρέτ καὶ ἡ Βηθλεέμ, καταπίπτει πολλάκις καὶ ἄφθονος χιὼν. Συχνότατα κατὰ τὸν φεβρουάριον μῆνα βλέπει τις εἰς τὰ ὄρη ἄφθονον χιόνα, ἡ δὲ Γραφή πολλάκις ποιεῖται μνειάν χιόνος καὶ παγετοῦ. «Τοῦ διδόντος χιόνα ὡσεὶ ἔριον, ὀμίχλην ὡσεὶ σποδὸν πάσσοντος,» λέγει ὁ Δαυὶδ, ψαλ. ρμζ' 16. Εἰς δὲ τὰ Μακκαβαϊκὰ βιβλία ἀναγινώσκωμεν ὅτι ὁ Τρύφων δὲν ἠδυνήθη ν' ἀπέλθῃ μετὰ τοῦ ἵππικοῦ του εἰς Γαλαὰδ διὰ τὸ πλῆθος τῆς τότε καταπιπτούσης χιόνος (Α' Μακκαβ. ιγ' 22). Ἀναγινώσκωμεν πρὸς τούτοις εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ (λη' 30) ὅτι πολλάκις γίνονται παγετοί. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωακείμ, λέγει ὁ προφήτης Ἱερεμίας (μγ' 22, κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', κατὰ δὲ τὴν Βουλγάτην καὶ τὸ πρωτότυπον λς' 22), ἐκάθητο ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ κατὰ τὸν ἔνατον μῆνα καὶ «ἦν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐσχάρα πυρός.» Ὁ δὲ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (Κεφ. ιη' 18), λέγει, ὅτι οἱ ὑπῆρέται ἐκείνων οἵτινες συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν «ἀνθρακιὰν πεποιηχότες, ὅτι ψυχὸς ἦν, ἐθερμαίνοντο.» Τὸ ψυχὸς δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα ἐνίοτε ὑπάρχει τόσον δριμύ, ὥστε πολλάκις ἀνθρώποι νέοι περιπατοῦντες παγόνουσι· τοιαῦτα παραδείγματα ἔχομεν πολλά. Περιηγητὴς τις ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1754 ὀλίγον πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἐν τῇ Ναζαρέτ ἀπέθανον δύο νέοι ὑπὸ τοῦ ψυχους.

ΑΔΕΛΦΙΚΗΣ ΣΤΟΡΓΗΣ.

Β.

Ἡλέκτρα, παρ' Εὐριπίδῃ.

Τὸν αὐτὸν συναγωνισμὸν ὃν ἐπεχείρησεν ὁ Βολταῖρος τὸν Κρεβιλλιῶνα φαίνεται ὅτι ἀνέλαβεν ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Εὐριπίδης πρὸς τὸν Αἰσχύλον, οὗτινος ἐξυμνεῖτο τὸ πνεῦμα πάντοτε πρὸς πλείονα ταπεινώσιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἑτέρου. Ἀνέπλασε τὰς Χοηφόρους διὰ τῆς Ἡλέκτρας καὶ τὰς Εὐμενίδας διὰ τοῦ Ὁρέστου. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ἡλέκτρα ἔσφαλε διτῶς, διότι ἐτόλμησε νὰ ἐπικρίνῃ, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Αἰσχύλου τὴν τραγωδίαν καὶ δὲν ἔφθασε τὸ ὕψος τῆς, ἐν δὲ τῷ Ὁρέστῃ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος.

Ἡ Ἡλέκτρα εἶναι μυθιστόρημα, παρωδία καὶ τραγωδία ἐν ταυτῷ, καὶ παρέχει κάλλιον πάντων τῶν ἄλλων δραμάτων τοῦ ἰδεῖν περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ εὐφυοῦς καὶ τολμηροῦ τούτου ποιητοῦ, ὅστις ἀπορρίπτει τὰς κοινὰς μυθολογικὰς παραδόσεις καὶ ζητεῖ τὰ παράδοξα καὶ ἐπιτετηδευμένα συναξάρια, ἐπικρίνει τοὺς θεοὺς ἐν τοῖς λόγοις τῶν προσώπων του, ψάλλει ἐν τοῖς χοροῖς μετὰ ποιήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἀξιοθαυμάστου τοὺς μύθους τῆς πολυθείας, κινεῖ μάλιστα πάντων τὴν συμπάθειαν καὶ τολμᾷ νὰ παρενεῖρῃ εἰς τὰς παθητικώτερας σκηνὰς τὴν παρωδίαν καὶ τὴν φιλολογίαν. Αἱ ἀντιφάσεις αὐταὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐριπίδου εὐρηγται συνηνωμένα ἅπασαι ἐν τῇ Ἡλέκτρα.

Ἐν πρώτοις τὸ μυθιστόρημα ἐπέχει τόπον τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἡλέκτρα ἐβιάσθη ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου νὰ ὑπανδρευθῇ γέροντα γεωργόν, καὶ ζῆ μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς ἐντὸς καλύβης εἶναι πτωχῆ, αὐτοπροσώπως ὑπάγει πρὸς ζήτησιν ὕδατος, καὶ φέρει

αὐτὸ ἐντὸς ἄγγους ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς κεκαρμένης εἰς ση-
μείον πένθους. Μάτην ὁ σύζυγός της, ὅστις σέβεται ἐν αὐτῇ
τοῦ Ἀγαμέμνονος τὸ αἷμα καὶ ἐν τῷ προλόγῳ προειδοποιεῖ
ἡμᾶς ὅτι οὐδέποτε ἐπλησίασε τὴν κλίνην τῆς Ἥλέκτρας (ἢ ἢν
οὐποθ' ἀνήρ ὅδε, σύνοιδέ μοι Κύπρις, ἤσχυνεν εὐνῆ, παρθένος
δ' ἔτ' ἐστὶ δῆ), μάτην, λέγομεν, ὁ σύζυγός της ἰκετεύει αὐτὴν
νὰ μὴ καταγίνηται εἰς τὰς ἐπιπόνους ἐκείνας ἐργασίας. Ἀλλ' ἡ
Ἥλέκτρα τῷ ἀπαντᾷ

Δεῖ δὴ με κάκλευστον εἰς ὅσον σθένω
μόχθου ἴκικουφίζουσαν, ὡς βῆον φέρης,
συνεκκομίζειν σοὶ πόνους. Ἄλις δ' ἔχεις
τάξωθεν ἔργα τᾶν δόμοις δ' ἡμᾶς χρεῶν
ἐξευτρεπίζειν. Εἰσιόντι δ' ἐργάτη
θύραθεν ἢ δὴ τᾶνδον εὐρίσκων καλῶς.

(Ἥλέκτρα, 71—76.)

Ὁ σύζυγός αὐτῆς ἀπέρχεται εἰς τὴν ἐργασίαν του, ἡ δὲ Ἥλέ-
κτρα πορεύεται εἰς τὴν κρήνην καὶ ἐπιστρέφει μετ' ὀλίγον συν-
διαλεγομένη περὶ τῶν δυστυχιῶν αὐτῆς μετὰ τοῦ ἐκ νεανιδῶν
τοῦ χωρίου συγκειμένου Χοροῦ. Τότε ἔρχεται ὁ Ὀρέστης μετὰ
τοῦ Πυλάδου. Κρυβέντες ὀπισθεν βράχου, ἤκουσαν τὴν συνδιά-
λεξιν τῆς Ἥλέκτρας· τὴν γνωρίζουσιν, ἀλλ' αὐτὴ οὐδαμῶς. Λέ-
γουσιν, ὅτι κομίζουσιν εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Ὀρέ-
στου, καὶ ἐρωτῶσιν αὐτὴν περὶ τοῦ βίου της. Ἐν τῷ μεταξὺ
ἐπανέρχεται ὁ γέρον γεωργὸς καὶ ἀπορεῖ βλέπων τὴν γυναῖκα
αὐτοῦ συνδιαλεγομένην μετ' ἀνδρῶν ξένων·

τίνας τούσδ' ἐν πύλαις ὄρω ξένους;
τίνας δ' ἔκατι τάσδ' ἐπ' ἀγραύλους πύλας
προσῆλθον; ἢ μοῦ δεόμενοι; Γυναικὶ τοι
αἰσχρὸν μετ' ἀνδρῶν ἐστάναι νεανιδῶν.

(Αὐτ. 341—344.)

Ἡ Ἥλέκτρα καθησυχάζει τὸν σύζυγον αὐτῆς, καὶ οὗτος φιλο-
ξενεῖ τότε τὸν Ὀρέστην καὶ τὸν Πυλάδην, ἐξαιτούμενος συγ-
γνώμην διὰ τὴν πενιχρότητά του·

καὶ γὰρ εἰ πένης ἔφυν,
οὔτοι τό γ' ἦθος δυσγενὲς παρέξομαι.

(Αὐτ. 362—363.)

Ὁ Ὀρέστης καὶ ὁ Πυλάδης δέχονται τὴν ξενίαν, καὶ ὁ Ὀρέστης,
πρὶν ἢ εἰσέλθῃ εἰς τὴν καλύβην τοῦ ξενοδόχου του, φιλοσοφεῖ
ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ μεγαλείου τῶν πενήτων καὶ ἐπὶ τῆς ἀναλγη-
σίας τῶν πλουσίων. Ἡ δὲ Ἥλέκτρα, ἣτις μεθ' ὄλον τὸ ἐγκώμιον

τοῦτο ἀνησυχεῖ πάντοτε, ὡς οἰκοδέσποινα, διὰ τὸ κακὸν γεῦμα
ὄπερ θέλει παραθέσει εἰς τοὺς ξένους αὐτῆς, ἐπιπλήττει τὸν σύ-
ζυγόν της διότι φιλοξενεῖ τοὺς ξένους τόσῳ πτωχὸς ὢν, καὶ
βιάζει αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς εὐρεσιν πρεσβύτου τινός, ὅστις ἀνε-
θρεψεν ἄλλοτε τὸν Ἀγαμέμνονα, καὶ ὅστις κατοικεῖ πλησίον των·

κέλευε δ' αὐτὸν εἰς δόμους ἀφιγμένον
ἔλθειν ξένων τ' ἐς δαῖτα πορσῦναί τινα.

(Αὐτ. 412—413.)

Ὁ γεωργὸς ἐκεῖνος, σύζυγός εὐσεβῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀ-
γαμέμνονος, ἡ Ἥλέκτρα, καταστᾶσα οἰκοδέσποινα καὶ οἰκονό-
μος ἀγαθὴ καὶ ἀνησυχούσα ἕνεκα τοῦ ἀχρείου δαίπνου ὄπερ θέ-
λει προσενέγκῃ εἰς τοὺς ἑαυτῆς ξένους, ὁ οἰκίσκος ἐκεῖνος, οὐ-
τινος ἢ πενιχρότης καὶ ἡ ἀρετὴ γοητεύουσι τὸν Ὀρέστην, με-
ταβαλλόμενον εἰς φιλόσοφον, ἰδοὺ τὸ τὴν ἱστορίαν ἀντικαταστή-
σαν μυθιστόρημα· διότι μέχρι τοῦδε μόλις λέξεις τινὲς ἐλέχθη-
σαν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ δράματος, περὶ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ φό-
νου τοῦ Ἀγαμέμνονος, περὶ τῆς ἀποτροπαίου ἀποστολῆς τοῦ
Ὀρέστου.

Τὸ μυθιστόρημα διαδέχεται ἡ παρωδία.

Ὁ πρεσβύτης ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ γεωργὸς προσκαλεῖ πα-
ρακαλῶν νὰ φέρῃ συγχρόνως καὶ ἐκλεκτὰ τινα φαγητὰ, ἔρχεται
κομίζων ποίμνης νεογνὸν θρέμμα, καὶ τυρεύματα, καὶ ἀσκὸν οἴ-
νου παλαιοῦ. Ὁ ἀσκὸς εἶναι μικρὸς· ὅθεν παρακινεῖ ὁ πρεσβύτης
τὴν Ἥλέκτραν νὰ ἀναμίξῃ τὸν ἐν αὐτῷ οἶνον μετ' ἄλλου ἀσθε-
νεστέρου, διὰ νὰ δώσῃ ἀφθόνως ἐξ αὐτοῦ πρὸς πόσιν εἰς τοὺς
ξένους. Μετὰ τὴν καλὴν ταύτην συμβουλήν ὁ πρεσβύτης κλαίει
καὶ τῆς Ἥλέκτρας πυθομένης τὴν αἰτίαν τῶν δακρῶν διηγεῖται
αὐτῇ, ὅτι διαβαίνων παρὰ τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος προσέ-
πεσε καὶ ἔσπειρε σπονδὰς λύσας τὸν ἀσκὸν, ἀμφέθηκε δὲ μυρσί-
νας ἐπὶ τοῦ τύμβου· εἶδε δὲ ἐπὶ τοῦ ἐπιτυμβίου λίθου «ξαν-
θῆς χαίτης βοστρύχους κεκαρμένους,» προσενεχθέντας τῇ σκιᾷ
τοῦ Ἀγαμέμνονος·

σκέψαι δὲ χαίτην, προσσιθεῖσα σῆ κόμη,
εἰ χρωῖμα ταύτη κορυμῆς ἔσται τριχός·
φιλεῖ γὰρ αἷμα ταῦτόν οἷς ἂν ἦ πατρὸς,
τὰ πόλλ' ὅμοια σώματος πεφυκέναι.

(Αὐτ. 520—523.)

Ἐν ταῖς Χοηφοροῖς ὁ τῆς κόμης βόστρυχος χρησιμεύει ὡς

σημείον δι' οὗ ἡ Ἥλέκτρα ἀναγνωρίζει τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς.
Ἄλλ' ἐνταῦθα, δυσπιστοτέρα οὔσα χλευάζει τὸν πρεσβύτην·

Ἐπειτα χαίτης πῶς συνοίσεται πλόκος;
ὁ μὲν παλαιστραὶς ἀνδρὸς εὐγενοῦς τραφεὶς,
ὁ δὲ κτενισμοῖς θῆλυς· ἀλλ' ἀμήχανον.
Πολλοῖς δ' ἂν εὖροις βοστρύχους ὀμοπτέρους
καὶ μὴ γεγῶσιν αἵματος ταυτοῦ, γέρον.

(Αὐτ. 527—531.)

Ἄφοῦ ἡ Ἥλέκτρα ἀπορρίπτει τὴν πρώτην ἐνδειξιν ἣν ἐπενόησεν ὁ Αἰσχύλος, ὁ καλὸς πρεσβύτης μεταβαίνει εἰς τὴν δευτέραν, ἥτοι εἰς τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν τοῦ Ὁρέστου, ἅτινα προσομοιάζουσι τὰ τῆς Ἥλέκτρας. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἡ τοῦ Αἰσχύλου Ἥλέκτρα ἀναγνωρίζει τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς· ἀλλ' ἡ τοῦ Εὐριπίδου δὲν πείθεται.

Πῶς δ' ἂν γένοιτ' ἂν ἐν κραταιέῳ πέδιφ
γαίας ποδῶν ἔχμακτρον, εἰ δ' ἔστιν τότε,
δυοῖν ἀδελφοῖς ποῦς ἂν οὐ γένοιτ' ἴσος
ἀνδρὸς τε καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἄρσῃ κρατεῖ.

(Αὐτ. 534—537.)

Μένει δὲ πλέον τὸ τρίτον σημεῖον, ὅπερ ἐφευρεν ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς Χοηφόροις, ἥτοι τὸ ἐνδυμα τὸ ὁποῖον ἔφερον ὁ Ὁρέστης ὅτε ἀπέσπασεν αὐτὸν ἡ Ἥλέκτρα ἀπὸ τοῦ θανάτου μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος. Τὰ αὐτὰ πάλιν σκώμματα ἀπὸ μέρους τῆς Ἥλέκτρας·

Εἰ δὲ κἄκρεκον πέπλος,
πῶς ἂν, τότε ἂν παῖς, ταῦτ' ἂν ἔχοι φάρη,
εἰ μὴ ξυναύξοιθ' οἱ πέπλοι τῷ σώματι;

(Αὐτ. 541—543.)

Οὕτως ἐπικρίνει ἡ Ἥλέκτρα εὐφυῶς τὸν ἐν ταῖς Χοηφόροις τελούμενον ἀναγνωρισμὸν. Ἄλλ' εἶναι τάχα τοιαύτη ἡ ἀποστολή δραματικοῦ προσώπου; Πότε λοιπὸν μετὰ τὸ μυθιστόρημα καὶ τὴν παρωδίαν θὰ ἔλθῃ τέλος πάντων ἡ τραγωδία; Πότε θέλει ἀναλάμψει ἡ παρ' Εὐριπίδῃ περιπάθεια; Πότε θέλομεν ἰδεῖ τὴν Ἥλέκτραν ἐκφράζοσαν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς τὴν συγχινητικὴν ἐκείνην φιλοστοργίαν, ἥτις παρ' Αἰσχύλῳ καὶ Σοφοκλεῖ κολάζει πῶς τὴν πρὸς τὴν Κλυταιμνήστραν, σφαττομένην ὑπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἀποστροφὴν καὶ φρίκην;

Καθ' ἡμᾶς, ἡ τραγωδία παρ' Εὐριπίδῃ ἀρχεται κατὰ τὰς τελευταίας σκηνὰς τῆς Ἥλέκτρας· ἐξακολουθεῖ ὁμως θαυμασῶς ἐν ταῖς πρώταις σκηναῖς τοῦ Ὁρέστου, ἐνθα ἡ Ἥλέκτρα

διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς στοργῆς καθίσταται μετὰ τῆς Ἀντιγόνης τὸ λαμπρότερον καὶ θαυμαστότερον πρότυπον τῆς ἀδελφικῆς εὐσεβείας· ὑπερτερεῖ δὲ μόνον ἡ Ἀντιγόνη τὴν Ἥλέκτραν κατὰ τοῦτο, ὅτι δεικνύει υἱικήν ἐνταυτῷ καὶ ἀδελφικὴν στοργήν, καὶ ὅτι εἶναι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ εὐγενεστέρα καὶ πολυπαθεστέρα μάρτυς τῶν οἰκογενειακῶν ἀρετῶν, καὶ τοῦτο μάλιστα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Οἰδίποδος, ἵνα δοξασθῇ ἡ ἱερότης τῆς οἰκογενείας ἐκεῖ ὅπου ἐπροπηλακίσθη (α).

Ὁ φόνος τῆς Κλυταιμνήστρας ἐτελέσθη. Ὁ Ὁρέστης καὶ ἡ Ἥλέκτρα ἐξέρχονται τοῦ ἀποτροπαίου οἴκου ἀποστάζοντες τῷ μητρικῷ αἵματι· ἀλλὰ τὸ αἷμα τοῦτο διεφώτισεν αὐτοὺς, καὶ ἐνόησαν οἷον διεπράξαντο ἀνοσιούργημα. Ἡ Ἥλέκτρα, ἡ ἀμειλικτοτέρα τοῦ Ὁρέστου πρὸ τοῦ φόνου, μέμφεται αὐτῇ ἑαυτήν, καὶ ἰδίως ζητεῖ νὰ συγχωρήσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς ἵνα καταπραύνη τὴν μανίαν του.

Δακρύτ' ἄγαν γ', ὦ σύγγον', αἰτία δ' ἐγώ.
Διὰ πυρὸς ἔμολον ἅ τάλαι-
να ματρὶ τᾶδ', ἅ μ' ἔτικτε κούραν.

(Αὐτ. 1181—1183.)

Ὁ δὲ Ὁρέστης, ἥσσον γενναῖος, καθότι κατέχουσιν ἤδη αὐτὸν οἱ ἔλεγχοι τοῦ συνειδότος, ἐπιπλήττει τὴν ἀδελφὴν ἐκείνην, ἥτις τὸν ὠθησεν εἰς τὸ ἐγκλήμα.

Φρονεῖς γὰρ ὅσια νῦν, τότε οὐ φρονοῦσά γ' εὔ,
δεινὰ δ' εἰργάσω, φίλα,
κασίγνητον οὐ θέλοντα.
Κατείδες, οἷον ἅ τάλαιν' ἔξω πέπλων
ἔβαλεν, ἔδειξε μαστὸν ἐν φοναίσι,
ἰὼ ἰὼ μοι, πρὸς πέδιφ
τιθεῖσα γόνιμα μέλεα; τακόμαν δ' ἐγώ.

Ἡ δὲ Ἥλέκτρα·

Σάφ' οἶδα, δι' οὐδύνας ἔθας,
ἰήιον κλύων γόνον
ματρὸς, ἅ σ' ἔτικτεν.

Καὶ ὁ Ὁρέστης·

Βοᾶν δ' ἔλασκε τάνδε, πρὸς γένυν δ' ἐμᾶν
τιθεῖσα χεῖρας, «τέκος ἐμὸν, λιταίνω!»
παρήδων τ' ἐξ ἐμᾶν
ἐκρήμαθ', ὥστε χέρας ἐμὰς λιπεῖν βέλος.

(Αὐτ. 1203—1217.)

(α) «Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις.» Παυλ. Ἐπισ. πρὸς Ῥωμ.

Ὁ δὲ Χορὸς, ὁ ἄχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης τοσοῦτω ἀμείλικτος, μεταμελόμενος καὶ αὐτὸς διὰ τὸ ἐγκλημα ὅπερ συνεβούλευσεν, ἀναβοᾷ πρὸς τὸν Ἥλέκτραν·

Τάλαινα, πῶς ἔπλες φόνον δι' ὀμμάτων
ἰδεῖν σέθεν ματρὸς ἐκπνεούσας;

Ὁ δὲ Ὁρέστης ἀντιφωνεῖ·

Ἐγὼ μὲν ἐπιθαλὼν φάρη κόραις ἐμαῖσι
φασγάνῳ κατηρξάμαν,
ματέρος ἔστω δέρας μεθείς.

Καὶ ἡ Ἥλέκτρα κόπτεται ὀδυρομένη καὶ λέγουσα·

Ἐγὼ δὲ γ' ἐπεκέλευσά σοι,
ξίφους τ' ἐφηψάμαν ἕμα.

(Αὐτ. 1219—1223.)

Φρικώδης ὁ διάλογος τῶν δύο τούτων μητροκτόνων τέκνων, μικρὸν μάλιστα μετὰ τὸ ἐγκλημα! Πῶς ὑπομένομεν τὴν θέαν καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν, οὕτω κεκαλυμμένους διὰ τοῦ μητρικοῦ αἵματος; Ὁ μὲν Ὁρέστης κατανύσσει ἡμᾶς ἔνεκα τῶν ἐλέγχων τοῦ συνειδότος, ἡ δὲ Ἥλέκτρα συγκινεῖ ἡμᾶς διὰ τῆς μετανοίας τῆς, καὶ ἰδίως διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀφοσιώσεως. Εἰς ἑαυτὴν ἀποδίδει τὸ ἐγκλημα, ὅπως πραύνη καὶ ἀθώωσῃ τὸν Ὁρέστην· ὑπομένει μάλιστα τὰς ἐπιπλήξεις τοῦ Ὁρέστου καὶ τοῦ Χοροῦ· κύπτει τὸν αὐχένα ἐνώπιον τῶν μομφῶν τούτων τῶν δικαίων, ἃς τῇ ἀποτείνουσιν οἱ μὴ δικαιούμενοι νὰ τὸ πράξωσιν· ἀφοσιούται εἰς τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς, θά εἶναι ἡ σύντροφος καὶ ἡ φύλαξ αὐτοῦ. Τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐκδίκησις ἐξέπνευσαν ἄρχεται δὲ ἡ ἀφοσιώσις καὶ ἡ θυσία.

Ἐν τῷ ἐλληνικῷ θεάτρῳ δὲν ὑπάρχει εἰκὼν τρομερωτέρα τῆς σκηνῆς τῶν Εὐμενίδων τοῦ Αἰσχύλου. Εἰς τὴν τρομερὰν ταύτην εἰκόνα ἀντιτάσσει ὁ Εὐριπίδης εἰκόνα συγκινητικὴν. Ὁ Ὁρέστης διαμένει εἰσέτι ἐν Ἄργει, ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ· ἀλλὰ πολιορκεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, παροργισθέντος διὰ τὸν τῆς Κλυταιμνήστρας φόνον, καὶ ἰδίως συνταράσσεται ὑπὸ τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος. Ἦρξατο ἡ τῶν Ἐρινύων καταδίωξις. Ἐξηντηλημένος ἐξαπλοῦται ἐπὶ τῆς κλίνης του καὶ κοιμᾶται παραδεδομένος εἰς ἀνήσυχον ὕπνον. Μόνη παρ' αὐτῷ ἀγρυπνεῖ ἡ Ἥλέκτρα ὅπως ἀποτρέπῃ πάντα θόρυβον καὶ ἐπιδαφιλεύῃ κατὰ τὴν ἀφύπνησιν τὰς ἀναγκαιούσας περιποιήσεις· διότι μόνη ἡ ἀδελφὴ του δύναται νὰ πραύνη τὰς βασάνους του. Ὁ Αἰσχύλος παριστᾷ ἡμῖν ἓνα βωμὸν, ἓνα ἰκέτην, τὰς Μαινάδας περιστοιχούσας τὸν φονέα, τὸν

Ἀπόλλωνα χειραγωγοῦντα τὸν Ὁρέστην καὶ συνηγοροῦντα ὑπὲρ αὐτοῦ, τὴν Ἀθηνᾶν καταβάσαν ἐξ οὐρανοῦ ὅπως τὸν ἀθώωσῃ· ἰδοὺ οἱ μεγάλοι χαρακτῆρες τῆς ἡρωϊκῆς καὶ θρησκευτικῆς ποιήσεως, οἱ θεοὶ ἀναμιγνύμενοι μετὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μεγαλεῖον τῶν βωμῶν, ἡ ἱερότης τῶν ἰκετῶν. Ὁ δὲ Εὐριπίδης παριστᾷ ἡμῖν ἓνα ἀσθενῆ ἐπὶ κλίνης κατακείμενον καὶ καταβεβλημένον ὅλως, ἀδελφὴν πεφιλημένην, ἀγρυπνοῦσαν ἐπ' αὐτοῦ· ἰδοὺ οἱ χαρακτῆρες ποιήσεως ἀνθρωπινωτέρας καὶ περισσότερον ἡμᾶς συγκινοῦσας. Ἡ πρώτη ἐκπλήττει καὶ πτοεῖ.

Ἐγειρ', ἔγειρε καὶ σὺ τήνδ', ἐγὼ δὲ σέ.

ἐξ ἀρκύων πέπτωκεν οἴχεται θ' ὁ θήρ.

(Αἰσχ. Εὐμενίδες, 140—147.)

Ἡ δευτέρα συγκινεῖ ἡμᾶς καὶ καταλύσσει·

Ὡ φίλταται γυναῖκες, ἡσύχω ποδὶ
χωρεῖτε, μὴ ψοφεῖτε, μὴδ' ἔστω κτύπος.

Ἀποπρὸ βᾶτ' ἐκείσ', ἀποπρὸ μοι κοίτας.

Χορὸς.

Ἰδ', ἀτρεμαίαν ὡς ὑπόροφον φέρω
βοάν.

Ἥλέκτρα.

Ναί, οὕτω,

κάταγε, κάταγε, πρόσθ' ἀτρέμας, ἀτρέμας ἴθι·

λόγον ἀπόδος ἐφ' ὅτι χρέος ἐμόλετέ ποτε.

Χρόνια γὰρ πέσων ὄδ' εὐνάζεται.

Χορὸς.

Πῶς ἔχει; λόγου μετάδος, ὦ φίλα.

Ἥλέκτρα.

Τίνα τύχαν εἶπω; τίνα δὲ συμφορὰν;

ἔτι μὲν ἐμπνέει, βραχὺ δ' ἀναστένει.

Χορὸς.

Τί φῆς; ὦ τάλας!

Ἥλέκτρα.

Ὀλεῖς, εἰ βλέφαρα κινήσεις

ὑπνου γλυκυτάταν φερομένου χάριν.

Χορὸς.

Ὁρᾷς; ἐν πέπλοισι κινεῖ δέμας.

Ἥλέκτρα.

Σὺ γὰρ νιν, ὦ τάλαινα,

θωῆξας' ἔβαλες ἐξ ὕπνου.

Χορὸς.

Ἵπνώσσει.

Ἡλέκτρα.

Λέγεις εὔ.

Χορός.

Πότνια, πότνια νύξ,
 ὑπνοδόττειρα τῶν πολυπόνων βροτῶν,
 ἐρεβόθεν' ἴθι, μόλε, μόλε καταπτερος
 τὸν Ἀγαμεμνόνιον ἐπὶ δόμον.

(Αὐτ. 136—179.)

Ἐν τούτοις μεθ' ὅσους καὶ ἂν καταβάλλωσιν ἀγῶνας ἡ Ἡλέκτρα καὶ ὁ Χορός, ἐξυπνᾷ ὁ Ὀρέστης, ἤδη ἤσυχος καὶ γαλήνιος, ἐμψυχωθεὶς καὶ παρηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ γλυκεῆς ἐκείνου ὕπνου.

Ὡ φίλον ὕπνου θέλγητρον, ἐπικούρον νόσου,
 ὡς ἤδύ μοι προσήλθεσ ἐν δέοντί τε!
 ὦ πότνια λήθη τῶν κακῶν, ὡς εἶ σοφῆ,
 καὶ τοῖσι δυστυχοῦσιν εὐκατά θεός.
 Πόθεν πότ' ἦλθον δεῦρος πῶς δ' ἀφικόμεν;
 ἀμνημονῶ γάρ, τῶν πρὶν ἀπολειφθεὶς φρενῶν.

Ἡλέκτρα.

Ὡ φίλαθ', ὡς μ' ἠΰφρανας εἰς ὕπνον πεσῶν!
 Βούλει θίγω σου κἀνακουφίσω δέμας;

Ὀρέστης.

Λαβοῦ, λαβοῦ δῆτ', ἐκ δ' ὄμορξον ἀθλίου
 στόματος ἀφρώδῃ πέλανον ὀμμάτων τ' ἐμῶν.

Ἡλέκτρα.

Ἴδού τὸ δούλευμ' ἠδὲ, κοῦκ ἀγαίνομαι,
 ἀδέλφ' ἀδελφῆ χειρὶ θεραπεύειν μέλη.

Ὀρέστης.

Ἐπόθαλε πλευροῖς πλευρά, καὶ χμῶδῃ κόμην
 ἀφελε προσώπου· λεπτὰ γὰρ λεύσσω κόραις.

Ἡλέκτρα.

Ὡ βοστρύχων πινῶδες ἀθλιῶν κἀρα,
 ὡς ἠγρίωσαι διὰ μακρᾶς ἀλουσίας!

Ὀρέστης.

Κλινόν μ' ἐς εὐνήν αὔθις· ὅταν ἀνῆ νόσος
 μανίας, ἀναρθρός εἰμι, κάσθενῶ μέλη.

Ἡλέκτρα.

Ἴδού· φίλον τοι τῷ νοσοῦντι δέμνιον,
 ἀνιαρὸν ὄν τὸ κτήμ', ἀναγκαῖον ὄμως.

Ὀρέστης.

Αὔθις μ' ἐς ὄρθον στήσον, ἀνακύκλει δέμας·
 δυσάρεστον οἱ νοσοῦντες ἀπορίας ὕπο.

Ἡλέκτρα.

Ἡ κἀπὶ γαίας ἀρμόσαι πόδας θέλεις,
 χρόνιον ἔχνος θείας; μεταβολὴ πάντων γλυκύ.

Ὀρέστης.

Μάλιστα· δόξαν γὰρ τὸδ' ὑγίειας ἔχει·
 κρεῖσσον δὲ τὸ δοκεῖν, κὰν ἀληθείας ἀπῆ.

Ἡλέκτρα.

Ἄκουε δὴ νυν, ὦ κασίγνητον κἀρα,
 ἕως ἐῷσι σ' εὐ φρονεῖν Ἐρινύες.

Ὀρέστης.

Λέξεις τι καινόν; καὶ μὲν εὔ, χάριν φέρεις·
 εἰ δ' ἐς βλάβην τιν', ἄλις ἔχω τοῦ δυστυχεῖν.

(Αὐτ. 211—240.)

Δυστυχῶς ἡ Ἡλέκτρα ποιεῖται λόγον περὶ τῆς Ἑλένης, ἐπανεληθούσης ἐκ Τροίας μετὰ τοῦ Μενελάου, τὸ δὲ δλέθριον ἐκεῖνο ὄνομα ἀκούσας ὁ Ὀρέστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἡ Ἑλένη ἦτον ἀδελφὴ τῆς Κλυταιμνήστρας, παραφρονεῖ καὶ πίπτει εἰς τὴν συνήθη μανίαν του. Ἐνταῦθα δὲν ἐμφανίζονται αἱ Ἐρινύες ὡς παρ' Αἰσχύλῳ, ἀλλὰ μόνον κατὰ διάνοιαν βλέπει αὐτὰς ὁ Ὀρέστης. Ὅταν δὲ πρᾶυνθῆ, γνωρίζει ὅτι αἱ φρικαλεαὶ ἐκεῖναι ὀπτασίαι εἰσὶν ἀπλῶς τῆς παραχῆς του ἀποτέλεσμα· διότι, ὁπότεν τὸν ἐρωτᾷ ὁ Μενέλαος, ὑπὸ τίνος πάσχει νοσήματος, ἀπαντᾷ· «Ἡ συνειδήσις μὲ τύπτει διὰ τὰ ἐγκλήματά μου.»

Ἡ σύνεσις, ὅτι σύννοδα δεῖν· εἰργασμένος.

(Αὐτ. 395.)

Καὶ τὸ νόσημα τοῦτο, ἂν καὶ ἀόρατον εἰς τοὺς ἄλλους, ἂν καὶ μόνον ἠθικόν, οὐχ ἦσσαν ἔχει τι τὸ φρικῶδες, ὁ δὲ ἐξιλασμός του μητρικοῦ φόνου συνεπῶς ἐστί μέγας.

Μισούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καταρῶμενος ὑπὸ τῶν οἰκειῶν, συνταρασσόμενος ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τοῦ συνειδότος, μόνον παρὰ τῆ ἀδελφῆ αὐτοῦ εὐρίσκει ἀνάπαυσιν ὁ τάλας Ὀρέστης. Ἡ Ἡλέκτρα μόνῃ τὸν ἀγαπᾷ, ἡ Ἡλέκτρα μόνῃ τὸν οἰκτεῖρει καὶ τὸν παρηγορεῖ· συμμερίζεται δὲ τὴν μέριμναν ταύτην μεθ' ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ, τοῦ Πυλάδου, οὔτινος ἡ φιλία ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν στοργὴν τῆς Ἡλέκτρας. Μετὰ τὸν φόνον τῆς Κλυταιμνήστρας, ὁ Πυλάδης ἀφίνει πρὸς καιρὸν τὸν Ὀρέστην, ὅπως ἐπανακάμψῃ εἰς Φωκίδα, τὴν πατρίδα αὐτοῦ· ἀλλ' ἅμα μαθὼν τὰς τοῦ φίλου του συμφορὰς τρέχει πρὸς αὐτόν. Βλέπων αὐτὸν ἐρχόμενον ὁ Ὀρέστης ἐμψυχοῦται· διότι εἶναι τόσῳ γλυκὺ

εἰς τοὺς δυστυχεῖς τὸ νὰ αἰσθάνωνται ὅτι ἀγαπῶνται καὶ βοηθοῦνται!

Ἄλλ' εἰσορῶ γὰρ τόνδε φίλτατον βροτῶν,
Πυλάδην, δρόμῳ στείχοντα Φωκίων ἄπο,
ἠδεῖαν ὄψιν· πιστὸς ἐν κακοῖς ἀνὴρ
κρείσσον γαλήνης ναυτίλοισιν εἰσορᾶν. (Αὐτ. 723.)

Ἡ χαρὰ αὕτη ἐπιβρώννυει τὴν καρδίαν του· ἡ ἐξασθένησις καὶ ἡ ἀπόγνωσις του εἶναι ἤδη μικροτέρα· δὲν ἐπικαλεῖται πλέον τὸν θάνατον ὡς τὸ τέρμα τῶν δεινῶν αὐτοῦ· μελετᾷ δὲ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἀργείων καὶ νὰ δικαιολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ. Φοβεῖται ὅμως μὴ καταληφθῇ πάλιν ὑπὸ τῆς μανίας του· ἀλλ' ὁ Πυλάδης εἶναι παρ' αὐτῷ.

Ἄλλὰ κηδεύσω σ' ἐγώ.

Ὁρέστης.

Δυσχερὲς ψεύειν νοσοῦντος ἀνδρός.

Πυλάδης.

Οὐκ ἔμοιγε σοῦ.

Ὁρέστης.

Εὐλαβοῦ λύσεως μετασχέιν τῆς ἐμῆς.

Πυλάδης.

Τὸδ' οὖν ἴτω.

Ὁρέστης.

Οὐκ ἄρ' ὀκνήσεις;

Πυλάδης.

Ὅκνος γὰρ τοῖς φίλοις κακὸν μέγα.

Ὁρέστης.

Ἔρπε νῦν, οἶαξ ποδός μου.

Πυλάδης.

Φίλα γ' ἔχων κηδεύματα.

Ὁρέστης.

Καί με πρὸς τύμβῳν πόρευσον πατρός.

Πυλάδης.

Ὡς τί δὴ τότε;

Ὁρέστης.

Ὡς νιν ἱκετεύσω με σῶσαι.

Πυλάδης.

Τό γε δίκαιον ᾧδ' ἔχει.

Ὁρέστης.

Μητέρος δὲ μηδ' ἴδοιμι μνήμα!

(Αὐτ. 791—798.)

Μάτην ὁ Ὁρέστης ἐπικαλεῖται τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὴν δι-

καισύνην τῶν Ἀργείων· καταδικάζεται εἰς θάνατον μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἡλέκτρας. Αὐτὴ δὲ μόνη ἢ διαφορὰ ὑπάρχει εἰς τὴν καταδίκην, ὅτι ὁ λαὸς, ἀντὶ νὰ τοὺς λιθοβολήσῃ κατὰ τὸν νόμον, τοῖς ἐπιπρέπει νὰ θανατωθῶσιν αὐτοχειρί. Ἐπιστρέφει λοιπὸν ὁ Ὁρέστης πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, ἵνα συναποθάνῃ μετ' αὐτῆς· τότε δὲ εἰς τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τῆς Ἡλέκτρας καὶ τοῦ Ὁρέστου, ἀποχαιρετισμοὺς μεμιγμένους μετὰ πόθων, ἰδίως παρὰ τῆ Ἡλέκτρα, τότε λέγομεν διαλάμπει ἡ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς στοργή.

Ἡλέκτρα.

Θανούμεθ'· οὐκ οἶόν τε μὴ στένειν κακὰ
πᾶσιν γὰρ οἰκτρὸν ἢ φίλη ψυχὴ βροτοῖς.

Ὁρέστης.

Τὸδ' ἤμαρ ἡμῖν κύριον· δεῖ δ' ἢ βρόχους
ἄπτειν κρεμαστούς, ἢ ξίφος θήγειν χερί.

Ἡλέκτρα.

Σὺ νῦν μ', ἀδελφε, μὴ τις Ἀργείων κτάνῃ,
ὑβρισμα θέμενος τὸν Ἀγαμέμνονος γόνον.

Ὁρέστης.

Ἄλις τὸ μητρὸς αἷμ'· ἐγὼ δὲ σ' οὐ κτενῶ
ἀλλ' αὐτόχειρι θνήσχω ὅτῳ βούλει τρόπῳ.

Ἡλέκτρα.

Ἔσται τὰδ'· οὐδὲν σοῦ ξίφος λελεῖψομαι·
ἀλλ' ἀμφιθεῖναι σὴ δέρη θέλω χέρας.

Ὁρέστης.

Τέρπου κενὴν ὄνησιν, εἰ τερπνὸν τόδε
θανάτου πέλας βεβῶσι περιβαλεῖν χέρας.

Ἡλέκτρα.

Ἦ φίλτατ', ὦ ποθεινὸν ἤριστόν τ' ἔχων
τῆς σῆς ἀδελφῆς ὄνομα καὶ ψυχὴν μίαν.

Ὁρέστης.

Ἐκ τοῖ με τήξεις· καὶ σ' ἀμείψασθαι θέλω
φιλότητι χειρῶν· τί γὰρ ἔσ' αἰδοῦμαι τάλας;
Ἦ στέρν' ἀδελφῆς, ὦ φίλον πρόσπτυγμα' ἐμὸν,
τὰδ' ἀντὶ παίδων καὶ γαμηλίου λέχους
προσφθέγματ' ἀμφὶ τοῖς ταλαιπώροις πάρα.

Ἡλέκτρα.

Φεῦ·

Πῶς ἂν ξίφος νῦν ταῦτόν, εἰ θέμις, κτάνοι,
καὶ μνήμα δέξαισθ' ἐν, κέδρου τεχνάσματα!

(Αὐτ. 1033—1053.)

Τοῦ κοινοῦ τούτου μνήματος, τῆς τελευταίας εὐχῆς τῆς ἀ-

δελφικῆς ταύτης στοργῆς, ἀνατίθῃσιν ὁ Ὀρέστης τὴν φροντίδα εἰς τὸν Πυλάδην. Ἄλλ' οὗτος δὲν θέλει νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἀλγεινὸν ἔργον τοῦ ἐπιζῶντος· θέλει νὰ συναποθάνῃ μετὰ τοῦ Ὀρέστου καὶ τῆς Ἥλέκτρας. Οὕτω λοιπὸν περὶ τὸν Ὀρέστην θνήσκοντα συμπεριμιλλῶνται ἀδελφῆς στοργῆ καὶ φίλου ἀφροσύνης· θιξικάρδιος ἰδέα τῆς ἀρχαίας ποιήσεως, καὶ ἰδίως τοῦ Εὐριπίδου, ὅστις εὐρῶν ἐν τῷ Ὀρέστη ἓνα τῶν ἡρώων ἐκείνων, οὗς ὠδήγει καὶ κατεδίωκεν ἐν ταῦτῳ ἡ ἀμείλικτος ὀργὴ τῶν θεῶν (διότι ὁ μὲν χρῆσιμος τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπιτάσσει αὐτῷ νὰ φονεύσῃ τὴν μητέρα του, αἱ δ' Ἐρινύες τὸν τιμωροῦσι διὰ τὴν πράξιν), ἠθέλησε ν' ἀντισταθμίσῃ τοὺς πόνους οὗς δοκιμάζει διὰ τῆς τρυφερότητος ἣν ἐμπνέει! Καταδιώκεται ὑπὸ τῶν Ἐρινύων, ἀλλ' ἀγαπάται ὑπὸ τοῦ Πυλάδου καὶ παρηγορεῖται ὑπὸ τῆς Ἥλέκτρας· ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τῶν θεῶν, ἀλλ' ἀποθνήσκει μετὰ τῆς ἀδελφῆς καὶ τοῦ φίλου του. Ὅχι, δὲν εἶναι πλέον θνητὸς ἀσεβῆς καὶ ἱερόσυλος ὁ ἐμπνέων καὶ ὁ αἰσθανόμενος τοιαῦτα εὐγενῆ πάθη· ὄχι, ὁ Ὀρέστης δὲν θὰ εἶναι πλέον ἕρμαιον τῆς Στυγός, ἐὰν καταβῇ εἰς τὸν τάφον, συνοδευόμενος καὶ στηριζόμενος ὑπὸ δύο γενναίων ψυχῶν. Ἡ ἱερά τῶν ἀνθρώπων φιλία κρύπτει καὶ ἐπαυροῦ τὴν ἀδικίαν τῶν θεῶν· ἡ γῆ διαμαρτύρεται κατὰ τοῦ οὐρανοῦ διὰ τῆς βροντωδεστεράς καὶ καθαρωτέρας αὐτῆς φωνῆς, ἥτοι τῆς φωνῆς ἣν ἐκπέμπει καρδία φιλόστοργος καὶ ἀφρωσιμένη· ἐὰν δὲ ἐν τῇ θάυμαστῇ ταύτῃ δημιουργίᾳ τοῦ Ὀρέστου, παραμυθουμένου κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς ὑπὸ τῆς ἀγάπης ἀδελφῆς καὶ φίλου, ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τοῦ ὄσω δυστυχοῦς τόσω καὶ ἀγαπωμένου τούτου ἀνδρός, διακρίνωμεν τὴν σκέψιν τοῦ φιλοσόφου καὶ τὴν τόλμην τοῦ ἐπικριτοῦ τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων, θαυμάζομεν ἐν αὐτῇ τὴν βαθύτητα τοῦ παθητικοῦ πνεύματος τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρωπίνου οἴκου κατ' αὐτὰ τὰ μυχιαίτατα αὐτοῦ ἀπόρρητα.

SAINT-MARC GIRARDIN.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΕΝ Τῇ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΙ.

Τὸ ὄνειρον, ὅσον ἀπλοῦν φαινόμενον καὶ ἂν εἶναι, κατέπληξε μεγάλως τοὺς ἀνθρώπους· αἱ δεισιδαιμονίαι, αἱ προλήψεις καὶ οἱ παιδαριώδεις φόβοι συνεδυσάσθησαν μετ' αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι οἱ ὄνειρομάντις, ἐνεκα χρημάτων, ἀνέλαβον τὴν ἐξήγησιν τῶν ὀνείρων. Ἡ ὄνειρομαντεία ἐπίσης ἐξησκῆθη καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ, καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὐταί, εἰ καὶ φαντασιώδεις, ἐπηρείδοντο ἐπὶ συμπτώσεων καὶ παρατηρήσεων οὐχὶ τόσον χιμαιρικῶν. Αἱ παράδοξοι εἰκόνες, τὰ διαφορικὰ ἐκεῖνα ἰνδάλματα, εἰσὶ πολλάκις ἀντανακλάσεις τῶν διαρκῶν αἰσθημάτων ὑφ' ὧν παθαινόμεθα, καὶ συνεπῶς διατελοῦσιν εἰς στενὴν σχέσιν μετὰ τῆς νόσου ἢ τῆς υγείας. Οὕτως οἱ ἰατροὶ εὐρον ἐνίοτε ἐν τοῖς ὀνείροις πολύτιμον διαγνωστικὸν μέσον. Ὁ Ἰπποκράτης, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Γαληνός, πολλοὶ νεώτεροι φυσιολόγοι ἀνεγνώρισαν ὅτι δὲν εἶναι ὄλως ἀνωφελὲς τὸ ἐρωτᾶν τὰ ὄνειρα τοῦ ἀσθενοῦς. Οὐ μόνον τὰ ὄνειρά εἰσιν ἀληθῆς κάτοπτρον τῆς φυσιολογικῆς ἢ παθολογικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ προδίδουσι τὴν διάθεσιν τοῦ πνεύματος τοῦ κοιμωμένου, ἀνακαλύπτουσι τὰς ἰδέας αἵτινες ἀπησχόλησαν αὐτὸν κατὰ τὴν παρελθούσαν νύκτα, ἐκεῖνας μάλιστα τῶν τὰ ἔχνη ἐξηφανίσθησαν ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἐξάγουσιν ἐν τῷ φωτὶ ἰδέας εὐρισκομένας παρ' ἡμῖν ἐν λανθανούσῃ, οὕτως εἰπεῖν, καταστάσει καὶ οὕτως οὐκ ὀλίγοι ἐν ὀνείροις συνέταξαν στίχους, λόγους, μουσικὴν καὶ μαλιστα ἐπιστημονικὰς ἀνακαλύψεις. Ἐντεῦθεν ἡ θεία ἢ ὑπερφυσικὴ τῶν ὀνείρων καταγωγὴ. Ἐντεῦθεν ὁ προφητικὸς χαρακτήρ δι' οὗ ἡ ἀρχαιότης πᾶσα τὰ περιέβαλεν.

Ἐτέρα περίστασις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ψευδοῦς ταύτης ἰδέας. Ἐν τῷ ὀνείρῳ ἡ προσωπικότης ἡμῶν ἀφαιρεῖται· διότι, ὡς παρετήρησεν ὁ Καρτέσιος, ἡ ψυχὴ δὲν δύναται ν' ἀντι-

δράση κατὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς προσγινομένων ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώσεων, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἐσμὲν ξένοι εἰς ἑαυτούς. Παρασυρόμεθα λοιπὸν ἴν' ἀποδώσωμεν εἰς ἄλλους, εἰς πρόσωπα φαντασιώδη, τοὺς ψευδεῖς λόγους τοὺς ὁποίους προσφέρομεν, τὰς ἀπασχολούσας ἢ ταρασσούσας ἡμᾶς ἰδέας. Ὑπὸ τὸ κράτος Ὁρησκευτικοῦ φόβου, πίστεως εἰς οὐράνια πνεύματα, βλέπομεν αὐτὰ ἐν ὄνειρῳ· ἀποδίδομεν αὐτοῖς λόγους καὶ πράξεις ἐν ἀρμονίᾳ εὐρισκομένας μετὰ τῶν ἰδιαιτέρων ἡμῶν πεποιθήσεων, μετὰ τῶν φόβων ἢ τῶν ἐλπίδων ἡμῶν.

Ἴδου αἱ προαισθήσεις τὰς ὁποίας ἡ ἱστορία ἀνέφερε μετὰ δεισιδαίμονος, οὕτως εἶπεν, περιεργείας. Ἡ ἀνησυχία ἢ ἡ ἐπιθυμία ἀναλαμβάνουσιν ἐν τῷ ὄνειρῳ πλείονα ζωηρότητα καὶ μεταμορφοῦνται εἰς ὀπτασίας συμφωνούσας ἐνίοτε μετὰ τῆς πραγματικότητος.

Οἱ ἀρχαῖοι μάντιες ἀνεγνώρισαν ὅλα ταῦτα τὰ γεγονότα, χωρὶς ὅμως ν' ἀνακαλύψωσι τὴν φυσικὴν αὐτῶν αἰτίαν, τὴν καθαρὰν φυσιολογικὴν ἀρχὴν των. Ἠρεύνησαν τὰ καταλληλότερα μέσα δι' ὧν νὰ περιάψωσιν εἰς τὰ ὄνειρα τὸν χαρακτήρα τῆς ἐκπλησσοῦσης τὸ ἡμέτερον πνεῦμα ἐμπνεύσεως, προκαλοῦντες οὕτω τὰ τηλαυγῆ ἐκεῖνα ὄνειρα, τὰ ὁποῖα ἀπέναντι αὐτῶν εἶχον ὑπερφυσικὴν ἀρχήν. Πρέπει ν' ἀναμνησθῶμεν ἐνταῦθα τὴν ἐπιβρόχην ἣν ἐπὶ τῶν ὄνειρων ἐξασκοῦσι τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν προτεραίαν, ζωηρῶς συνεκίνησαν τὴν φαντασίαν· τούτοις πρέπει νὰ προσθέσωμεν οὐσίας τινὰς τοῦ στομάχου, καὶ τινὰς καπνοὺς ναρκωτικούς. Οὕτως, οἱ ἐν τοῖς μαντείοις ὑπάρχοντες μάντιες, ἐν οἷς αἱ ἀπαντήσεις ἐδίδοντο δι' ὄνειρων, κατέφευγον εἰς ὅλα ταῦτα τὰ μέσα· ἐξέλεγον σπήλαια ζοζώδη, ὡς τὸ ἄντρον τοῦ Τροφωνίου, ἢ τόπους ὅθεν ἀναθρόσκουσι θειώδεις ἀτμοὶ, ὀξὺ θεϊκόν, οἷτινες ἕνεκα τῆς καταπληκτικῆς αὐτῶν ὀψευδῶς ὠνομάσθησαν Πύλαι τοῦ Ἄδου, Χαρώνιον, Πλουτώνεια. Ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πολλὰ τοιαῦτα ἄντρα, ἐκ τοῦ βυθοῦ τῶν ὁποίων ἀνέβλυζον θερμαίπηγαί. Ἐν Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας ὑπῆρχε τοιοῦτό τι σπήλαιον, παρὰ τὸν ναὸν τῆς Κυβέλης. Περὶ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ὅτε ὁ ναὸς τῆς θεᾶς ἐξ ὀλοκλήρου ἐγκατελείφθη ἕνεκα τῆς καταργήσεως τοῦ ἐθνισμοῦ, φιλόσοφος τις, πιστὸς δικμείνας εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς πατρίδος του πίστιν, κατέβη μεθ' ἐνὸς τῶν συντρόφων

αὐτοῦ εἰς τὸ Χαρώνιον, ἀνεξαρτήτως ὄλων τῶν κινδύνων οὓς ἔμελλεν, ὡς ἐλέγετο, νὰ διατρέξῃ. Ἐξῆλθε σῶος καὶ ἀβλαβής, ἀλλὰ μόλις, καθ' ἃ ἀναφέρουσιν, ἐπανήλθεν εἰς τὰ ἴδια, εἶδεν ἐν ὄνειρῳ τὸν Ἄτυν, φρύγιον θεόν, ἐραστήν τῆς Κυβέλης, καὶ παρερέθη ἐν τοῖς Ἰλαρίοις, ἐορτῇ τελουμένη πρὸς τιμὴν αὐτοῦ.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ ὄνειρον τοῦτο προῦκλήθη ἐκ τοῦ εἰσελθόντος εἰς τοὺς πνεύμονας αὐτοῦ ἀερίου. Εἰσελθὼν εἰς τὸ Χαρώνιον πλήρης τῶν τῆς θεᾶς ἀναμνήσεων καὶ τῆς πρὸς τὴν λατρείαν αὐτῆς πίστεως ἀνεκάλεσεν ἐν τῷ ὄνειρῳ αὐτοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν ἣ ἡ Κυβέλη ἐλατρεύετο εἰσέτι· τὸ ὄνειρόν του ἄρα ὑπῆρξεν ἡ ἀντανάκλασις τῆς ἰδέας του. Οἱ ἱερεῖς τῆς Κυβέλης, εἰσερχόμενοι ἐπίσης ἐν τῷ ἄντρῳ ἐκείνῳ, κατελαμβάνοντο ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μανίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἐπιστεύοντο ὡς θεόπνευστοι.

Ὅτι ἐγένετο ἐν τῇ Φρυγίᾳ, τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις Χαρώνιοις. Κατὰ τὸν Στράβωνα, εἰς τὰ θερμὰ ὕδατα τοῦ τῶν Ἀχαράκων, τειθειμένου μεταξὺ Τράλλεως καὶ Νύσσης, οἱ ἀσθενεῖς εὐρισκον ἀνακούσισιν τῶν νοσημάτων αὐτῶν, οἱ δὲ θεοὶ ἀνεκάλυπτον αὐτοῖς ἐν ὄνειρῳ τὸ μέσον τῆς ἰασεῶς των ἢ ἐμετρίαζον τὰς ἀλγηδόνας των.

Εὐκόλως ἤδη ἐννοοῦμεν τὴν ἐμπιστοσύνην ἣς ἀπήλαυον τὰ μαντεῖα. Τὰ ὄνειρα τῶν ἀσθενῶν, ἐνοπτριζόμενων ἱαματικῶς θεότητος, ἐχρησίμευον ὡς προφανεῖς ἀποδείξεις τῆς ὑπερφυσικῆς καὶ θείας καταγωγῆς τῶν μαντείων. Αἱ θαυμάσιαι ἰάσεις ἐνέτεινον τὴν ὑπόληψιν ταύτην καὶ πλείστοι ὅσοι μετέβαινον διὰ προσκύνησιν εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Ἰσιδος, τοῦ Σέραπεως, θεοτήτων συγκοινωνουσῶν δι' ὄνειρου μετὰ τῶν λατρευόντων αὐτάς. Οἱ προσερχόμενοι νὰ ἐρωτήσωσι τὸν Σέραπιν, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κανώπου, ἐκοιμῶντο νυκτὸς ἐκεῖ ἴν' ἀναφανῆ εἰς αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐν ὥρᾳ ὕπνου. Τοῦτο ἐπραξαν οἱ φίλοι τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τὴν περίστασιν τῆς ἀσθενείας του, ἐξ ἧς καὶ ἀπέθανεν. Ἐν τινι πόλει τῆς Λυδίας, οἱ ἀσθενεῖς ἐκοιμῶντο ἐν τῷ ναῷ τῶν θεῶν Σωτήρων, ἐνοπτριζόμενοι αὐτοὺς ἐν ὥρᾳ ὕπνου. Κατὰ τὸν Παυσανίαν καὶ ἐν Λακωνίᾳ, ἐπὶ τῆς οἰτυλαίας ὁδοῦ ἐν Οὐλάμαις, ὑπῆρχε ναὸς τις ἀφιερωμένος τῇ Ἴνοι, ἐν ᾧ οἱ κοιμῶμενοι ἐπίσης ἐν τῷ ὕπνῳ εἶχον θείας ἀποκαλύψεις. Ἐν Χερσονήσῳ, ἢ θεᾷ Ἡμιθέᾳ τὰ αὐτὰ ἐτέλει θαύματα ἃ καὶ ἡ

Ἴσις, φαινομένη ἐν ὄρειρῳ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ εὐκρινῶς ἀποκαλύπτουσα αὐτοῖς φάρμακα ἰαματικά· πολλοὶ ἀπηλπισμένοι ἀσθενεῖς ἰῶντο ὡς ἐκ θαύματος, κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην. Ἐν τῷ Χαρωνίῳ τῆς Νύσσης αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς συνεβουλεύοντο τὴν θεότητα ἐν ὄνειρῳ καὶ ἀκολουθῶς διεδήλουν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τὰ ἀναγκαῖα φάρμακα. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἦν διατεθειμένη κλίνη τις διὰ τὴν ἐπώασιν, ὡς ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς θυσιαστηρίοις τοῦ θεοῦ.

Γνωστὸν εἶναι ὁποῖαν ἐπιβροήν ἐξασκεῖ ἡ φαντασία ἐπὶ τῆς πορείας ἀσθενειῶν τινων, ἰδίως ἐπὶ τῶν νευρικῶν νοσημάτων. Ἐντυπώσεις ζωηραὶ καὶ αἰφνίδιοι προξενοῦσι μεταβολήν, ἥτις δύναται νὰ ἔχη τὰς εὐτυχεστέρας, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀλεθριωτέρας συνεπείας, καὶ εἶναι ἀδιαφιλονείκητον ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος ἀκράδαντου πίστεως εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἁγίους ἐγένοντο ἰάσεις δι' ἃς ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ καταργήσῃ τοιοῦτον εἶδος οἰωνοσκοπίας, συνδυαζομένης μετὰ τοσοῦτων εὐεργεσιῶν, καὶ ἧς ἡ πραγματικότης ἐξησφαλίσθη διὰ καταπληκτικῶν ἰάσεων. Μετεβλήθη μόνον τὸ ὄνομα καὶ οἱ ἅγιοι ἀνήγγελλον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τὰ φάρμακα τὰ ὁποῖα ἀνεκάλυπτον αὐτοῖς πρότερον οἱ θεοί.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἀφιέρωσεν εἰς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ δύο ἐκκλησίας εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου· ὁ μὲν εἰς εὐρίσκετο ἐν τόπῳ ὀνομαζομένῳ Ἀνάπλους, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου, ὁ δ' ἕτερος ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου ὄχθης, ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Πρόοχοι.

Ἡ δευτέρα τῶν ἐκκλησιῶν ἀντικατέστησε, κατὰ παράδοσιν τινα, ναὸν καθιδρυθέντα ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν. Ἴδου τί λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Κεδρηνός, οὗ τὴν μαρτυρίαν ἐπεβεβαίωσαν καὶ ἕτεροι χρονογράφοι, ὁ Ἰωάννης Μαλαλᾶς καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος·

«Οἱ Ἀργοναῦται, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο ὁ Θεσσαλὸς Ἰάσων, ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ὑλας, ὁ Τελαμῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, θελήσαντες, ὅπως μεταβῶσιν εἰς Κολχίδα, ἵνα διέλθωσι διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐφόρευσαν ἐν ναυτικῇ τινι μάχῃ τὸν Κύζικον, βασιλεύοντα ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀντιστάντα εἰς τὴν δίοδον αὐτῶν. Ἐχυρίευσαν λοιπὸν τὴν Κύζικον, κυριωτέραν πόλιν τῶν μερῶν αὐτῶν, ἀλλὰ μαθόντες ἀπο-

λούθως ὅτι ὁ Κύζικος ἦν τῆς αὐτῆς μετ' αὐτῶν γενεᾶς, ἵνα ἐξιλεώσωσι τὸ ἔγκλημά των, ἀνίδρυσαν εἰς τοὺς τόπους αὐτοῦ ναὸν μεγαλοπρεπῆ· συνεβουλεύθησαν δὲ καὶ τὸ ἐν Θέρμαις μαντεῖον, ἐρωτῶντες τὸν Ἀπόλλωνα εἰς τίνα θεότητα ἐμελλον ν' ἀφιέρωσωσιν αὐτόν. Τὸ δὲ μαντεῖον ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὡς ἑξῆς· «Κάμετε πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἐξάψῃ τὸ θάρρος καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ μεγαλεῖον· ἐντέλλομαι ὑμῖν νὰ σεβασθῆτε θεὸν μοναδικὸν βασιλεύοντα εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν καὶ οὗ ὁ ἀφθιτος λόγος ἐνσαρκωθήσεται ἐν τῷ κόλπῳ ἀδαοῦς παρθένου. Ὁ θεὸς οὗτος διέρχεται τὸ σύμπαν ὡς διάπυρον βέλος, ζωποιοῦν αὐτό. Ἀφιερωθήτω ὁ ναὸς οὗτος εἰς τὴν παρθένον ταύτην, καλουμένην Μαρίαν.»

Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ χριστιανὸς χρονογράφος τίθησιν εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἀπόλλωνος ἓνα τῶν ἀποκρύφων τούτων χρησμῶν, οὗς, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν σιβυλλῶν, ἐχάλκευον οἱ νεόφυτοι ἵνα παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐθνικοὺς τὴν ὁμολογίαν τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ. Αἱ ἀπαιτήσεις αὗται τῶν θεῶν, συνεχῶς ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, εὕρισκον παρὰ τοῖς Ἑλλησι γενικὴν ἐμπιστοσύνην. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ χρονογράφου αὐτοκαλουμένη Μαρία δὲν ἦν ἄλλη ἢ ἡ θεὰ Ῥέα.

Ὁ ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ ἀναφερόμενος ναὸς ἀφιέρωθη ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν εἰς τὴν Ῥεάν, ἀκολουθῶς μεταποιηθεὶς εἰς ἐκκλησίαν τῆς Θεομήτορος. Καὶ ἕτεροι δὲ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, οἱοὶ ὁ Μαλαλᾶς καὶ ὁ Κάλλιστος, ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἰδὼν ἐν τινι ναῷ τῶν Ἑθνικῶν τὴν εἰκόνα ἐνός ἀγγέλου, φέροντος ἐνδυμασίαν μοναχοῦ, ἐκοιμήθη εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον καὶ εἶδεν ἐν ὄνειρῳ ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφιέρωσῃ τὸν ναὸν εἰς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ. Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξεν.

Ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος, ζήσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰα' αἰῶνος, δίδωσι περίεργον περὶ αὐτῶν διήγησιν, ἐξ ἧς ἀναγράφεται τὴν ἐξῆς παράγραφον·

«Ὁ περίδοξος Κωνσταντῖνος, προσκληθεὶς ἕνεκα ὑποθέσεώς τινος εἰς τὸν τόπον ἐν τῷ ὁποίῳ ἦν ὁ ναὸς οὗτος, εἶδε τὸ ἀγαλμα τὸ ὁποῖον ἀνίδρυσαν οἱ Ἀργοναῦται. Συλλαβὼν μέγαν θαυμασμὸν διὰ τὸν τόπον αὐτόν, ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἀφηγήθη εἰς τοὺς συνοδοιπόρους του τὸ ἐξῆς γεγονός, ἀναφορικὸν

πρὸς τὸ ἐν λόγῳ ἀγαλμα. Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐμελλε νὰ κοιμηθῆ, εἰκὼν τις ὁμοία πρὸς τὸ ἀγαλμα τοῦ Σωσθενίου (ναοῦ ἀνδρουλέντος ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν) ἐπεφάνη αὐτῷ καθ' ὕπνον. «Εἰμί, τῷ εἶπε, Μιχαήλ ὁ στρατηγὸς τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὑποκειμένων τῷ Θεῷ Σαβαώθ, ὁ φύλαξ τῆς χριστιανικῆς ὀρησκείας, ὅστις σ' ἐβοήθησα κατὰ τῶν ἀσεβῶν τυράννων, ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὴν πίστεως καὶ λατρείας σου.» Ἐξυπνήσας ὁ Κωνσταντῖνος ἔσπευσε νὰ δώσῃ τὰς δεούσας διαταγὰς πρὸς διακόσμησιν τοῦ τόπου ἐν ᾧ εἶδε τὴν ὀπτασίαν ταύτην· ἀνίδρυσε μετὰ καταπληκτικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ δι' ὑπερόγκων δαπανῶν βωμὸν πρὸς ἀνατολὰς, τοῦθ' ὅπερ ἐφειλύσατο πολὺν χρόνον ἐπὶ τὸν τόπον αὐτὸν μέγαν ἀριθμὸν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ξένων. Ὁ ἀρχάγγελος συνεχῶς ἐπεφάνετο αὐτῷ. Πάντες οἱ ἀπειλούμενοι ὑπὸ δυσαρέστου τινὸς συμβεβηκότος, οἱ προσβαλλόμενοι ὑπὸ ἀγνώστου κακοῦ ἢ ἀνιάτου νόσου, εὔρισκον ἐκεῖ, ἐπικαλούμενοι τὸν Θεόν, θαυμαστὴν ἐπικουρίαν. Κατὰ τινα παράδοσιν, ἐρειδομένην ἐπὶ ρητῆς μαρτυρίας, ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ ἐπιφάνεται εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, σωτὴρ τῶν προσερχομένων γιγνόμενος. Ἴδου διατί, ἀπὸ ἀρχαιοτάτης χρονολογίας, ὁ τόπος οὗτος ὀνομάζεται Μιχαήλιον.»

Βλέπομεν ἄρα διὰ τῆς προηγουμένης διηγήσεως ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἐξετέλεσεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγνώστου ἐθνικοῦ Θεοῦ, ὃν ὑπελάμβανεν ὡς ἅγιον Μιχαήλ, τὸ ἀρχαῖον ἔθος τῆς ἐπιώσεως, ὅπερ ἐξηκολούθησε πολὺν μετ' αὐτὸν χρόνον. Κατὰ τὸν Πολύβιον λοιπὸν, ἐν τῇ ἀντικαταστάσει τῶν δύο ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ, συγχεομένων συνεχῶς ἕκτοτε ἕνεκα τῆς κοινῆς εἰς τὸν ἀρχάγγελον ἀφιερώσεώς των, ἀνιδρύνοντο οἱ ναοὶ δύο ἱαματικῶν θεοτήτων.

Ἐρρέθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ Σέραπις ἐπεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀσθενοῶν, οἵτινες ἐζήτουν τὰς συμβουλὰς του κοιμώμενοι ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ αὐτοῦ. Ὁ Ἰάσων συνεχέετο μετὰ τοῦ Ἰασονίου ἢ Κυζικηνοῦ Ἀπόλλωνος, θεότιτος ἱαματικῆς προεδρευούσης εἰς τὰς θερμὰς πηγὰς, αἵτινες ὑπῆρχον ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ. Τὸν Ἀπόλλωνα τοῦτον, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Κεδρηνοῦ, συνεβουλεύθησαν οἱ Ἀργοναῦται. Ὀνομάζετο ἐπίσης Παιῶν (ἱαματικὸς) καὶ κατὰ τὸν Ἀρτεμίδωρον ἢ θεότιτος αὕτη ἐπεφάνετο ἐν ὄνειρῳ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἀγγέλλουσα τὴν ταχεῖαν ἀνάρρωσίν των.

Τὰ δύο Μιχαήλια ὑπῆρχον τὸ σύνθηρες θεάτρον τῶν ἐμφανίσεων τοῦ ἀρχαγγέλου. Ἴδου τί ἀναφέρει ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Σωζομένης.

Ἡ περιφημότερα καὶ πλέον τῶν ἄλλων συγναζομένη ἐκκλησία ὑπὸ τε ἐντοπίων καὶ ξένων εἶναι ἢ ἐν ταῖς Ἑσπείαις τελεμελιωμένη· καλεῖται ἤδη Μιχαήλιον· ὀνομάζεται οὕτω, διότι κοινῶς πιστεύεται ὅτι ἐκεῖ ἐπιφάνεται ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Δύναμαι νὰ μαρτυρήσω ἐνταῦθα τὰς εὐεργεσίας ἃς ἐπεδαψίλευσέ μοι ἢ μεσιτεία αὐτοῦ, καὶ ἢ ἀλήθεια αὕτη βεβαιωθήσεται ὑπὸ τῆς πείρας πολλῶν προσώπων, ἅτινα, προσεγγόντα εἰς τὸν Θεὸν ἐν ταῖς ἀσθενείαις καὶ τῇ καχεξίᾳ αὐτῶν, ἠσθάνθησαν ἀνακούφισιν. Θὰ παρεξέβαινον πολὺ μακρὰν εἰς λεπτομερῶς ἀνέξερρον τὰς θαυμασίους ἰάσεις ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ παρέλθω ἐνσιγῆ τὴν τοῦ Ἀκουιλίνου, περιωρίμευ γερικοῦ, μετ' εὐκαθ' ἐκόσῃν εἰμί ἐν ταῖς δικαστηρίαις. Ἀφηγήσομαι λοιπὸν ὅ,τι εἶδον καὶ ὅ,τι παρ' αὐτοῦ ἔμαθα. Προσβληθεὶς ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, προελθόντος ἕνεκα πλεονασμοῦ χολῆς, ἔλαβε φάρμακόν τι. Μόλις τὸ ἔλαβε καὶ εὐθὺς τὸ ἐξήμεσεν, οἱ δὲ ἀγῶνες οὗς κατέβαλλεν ἐν τῷ ἐμέτῳ αὐτοῦ τοιοῦτοτρόπως διέχυσαν τὴν χολὴν του, ὥστε ὄλον τὸ δέρμα του ἐχρωματίσθη· ἕκτοτε δὲν ἔτρωγε καὶ οἱ ἰατροὶ ἀπηλπίζθησαν διὰ τὴν ἰασίν του. Ἡμιθανὴς διέταξεν εἰς τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ νὰ τὸν μεταφέρωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἢ νὰ ἰαθῆ ἢ ν' ἀποθάνῃ. Ὅταν μετέβη ἐκεῖ, ὁ Θεὸς ἐπεφάνη αὐτῷ νυκτὸς ἐντειλάμενος αὐτῷ ἵνα λάβῃ ποτὸν ἐκ μέλιτος, οἴνου καὶ πεπέρεως. Ἰάθη λοιπὸν, εἰ καὶ οἱ ἰατροὶ ἐθεώρησαν τὸ πόμα ὡς λίαν θερμὸν δι' ἀσθένειαν χολερικὴν. Ἐμαθα ὅτι ὁ Προβιανὸς, αὐλικὸς ἰατρός, ἰάθη ἐν τῷ Μιχαηλίῳ δι' ἐκτάκτου ὀπτασίας ἐκ τῆς ποδαλγίας αὐτοῦ. Ἐγένετο λοιπὸν χριστιανὸς καὶ ἐπεδοκίμαζεν ὅλα τὰ δόγματα τῆς ἡμετέρας ὀρησκείας, παράδοξον μόνον εὕρισκων ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐσώθησαν ὑπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὅτε ἢ ἀμφιβολία αὕτη ἐτάρασσε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, εἶδεν ὄνειρον ἐν τῷ ἑσπείῳ ἐπεφάνη αὐτῷ ὁ σταυρὸς τεθειμένος ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἐκκλησίας· διεκρήχθη δ' αὐτῷ ὅτι ἀρ' ἧς ἡμέρας ὁ σταυρὸς καθηγιάσθη ὑπὸ τῶν παθῶν τοῦ Σωτήρος, οὐδὲν γενήσεται ἄνευ αὐτοῦ, διὰ μεσιτείας τῶν ἀγγέλων ἢ τῶν ἀνθρώπων, εἴτε διὰ τὸ κοινὸν καλὸν τῆς ἐκκλησίας, εἴτε διὰ τὴν ἰδιαιτέραν ὠφέλειαν ἐκάστου πιστοῦ. Μὴ δυνήθεις ἴ' ἀφηγήσασθαι πάντα τὰ ἐν τῇ

ἐκκλησία ταύτη γενόμενα θαύματα, περιωρίσθην μεταξύ ἄλλων εἰς ταῦτα.»

Τὸ γεγονός τὸ γενόμενον ἐν τοῖς Μιχαηλίοις τοῦ Βοσπόρου δὲν εἶναι τὸ μόνον ὃ ὀφηγεῖται ἡ ἱστορία τῆς ἐποχῆς ταύτης. Εὐρίσκομεν ἐπίσης ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ παράδειγμα χριστιανικῆς μεταστροφῆς διὰ τῶν αὐτῶν μέσων καὶ τῶν αὐτῶν δεισιδαιμονιῶν. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Δαμιανὸς ἐμαρτύρησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἐν Κιλικίᾳ. Ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξε περίφημος ἕνεκα τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐτιμᾶτο ὑπὸ τὰ ὀνόματα: Σωτήρ καὶ Ἰατρός. Ἡ ἐπώσις ἐτελείτο ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ αὐτῷ. Τῆς εἰς τοὺς ἁγίους Κοσμᾶν καὶ Δαμιανὸν ἐκκλησιαστικῆς τιμῆς διαδοθείσης ἐν Ἑλλάδι, ἄγνωστον διὰ ποίαν αἰτίαν, ὡς τοῦτο συνέβη διὰ τὸσους ἄλλους ὁμολογητάς, οἱ δύο μάρτυρες ἔσχον ἐκκλησίαν ἐν Βυζαντίῳ, ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Βλαχερνῶν. Μίαν νύκτα ἐπεφάνησαν ἐν ὄνειρῳ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν, προσβεβλημένον ὑπὸ βαρείας ἀσθενείας, καὶ τὸν ἐθεράπευσαν. Ἀναμιμνησκόμεθα ἐνταῦθα τὰς θαυμασίας ἐμφανίσεις ἃς ἐποίουν πιθανῶς ἐν Κιλικίᾳ ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Δαμιανός, ἐν τῇ πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνιδρυθείσῃ ἐκκλησίᾳ ἀντὶ τοῦ ἀσκληπιείου ναοῦ. Ὁ Ἰουστινιανός, εὐγνωμονῶν εἰς τὴν ἐπικουρίαν αὐτῶν, ἀντικατέστησε διὰ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον τὸ ὁποῖον ὁ πατριάρχης Πρόκλος κατεσκεύασεν εἰς τὸ Ζεῦγμα, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β'. Τῆς ἀγγελίας τῆς ἰάσεως τοῦ αὐτοκράτορος διαδοθείσης, ἡ πρὸς τοὺς δύο ἁγίους τιμὴ ἐκραταιώθη πλείοτερον ἐπεκαλοῦντο αὐτὸν τοῦ λοιποῦ κατὰ τῶν ἀσθενειῶν, ἐν ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐνεκα τῆς περιστάσεως ταύτης ἐπιστεύθη φυσικῶς ὅτι ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Δαμιανός ἦσαν κάτοχοι ἰατρικῶν γνῶσεων, καὶ βραδύτερον, κατὰ τινὰς παραδόσεις, ἐβρέθη ὅτι ζῶντες ἐξήσκησαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱατροῦ. Μετ' ὀλίγον ἱατροὶ καὶ χειρουργοὶ ἐτίμησαν αὐτοὺς ὡς πάτρωνάς των. Ἐκτοτε οἱ δύο μάρτυρες ἐπεφαίνοντο ἐν ὄνειρῳ εἰς τοὺς ἀσθελεῖς καὶ ἐδήλουν αὐτοῖς τὰ τῆς ἰασεὸς των φάρμακα.

Ἡ ἄλυσις τῶν δεισιδαιμονιῶν τούτων, εὐεργετικῶν ὑπὸ τινὰς ἐπόψεις, δὲν διεβράβη λοιπὸν ταύταις συνεδέετο ἢ διὰ τῶν ὄνειρων ἔμπνευσις, γιγνομένη παρὰ τοὺς τάφους. Ὁ Ἡσαΐας ἐξήλεγχεν ἤδη τοὺς Ἰουδαίους κοιμωμένους ἵνα ἴδωσιν ὄνειρα προ-

φητικὰ, ἔθιμον ἐξασκούμενον, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὑπὸ τῶν Νασαμώνων καὶ γιγνόμενον παρὰ τοὺς τάφους τοῦ Ἀμφιάρω, τοῦ Ἀμφιλόχου, τοῦ Κάλχαντος, οὗς ἐθεώρουν ὡς μαντεῖα. Κατὰ τινὰ ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, τὸ αὐτὸ ἔθιμον ἐπεκράτει καὶ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Κατὰ τὸν ἡγεμόνα αὐτὸν, οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐπορεύοντο ἵνα κοιμηθῶσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἂν τεστραμμένου ὀβελίσκου, ὅπως βλέπωσι προφητικὰ ὄνειρα.

Τὰ κατὰ τὸν μεσαῖωνα παρὰ τοῖς τάφοις καὶ ταῖς λειψανοθήκαις γιγνόμενα ἐννεαήμερα τῆς αὐτῆς φαίνονται καταγωγῆς. Ἐκοιμῶντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἵνα ἀπολαύσωσιν ἰδιαιτέρας χάριτος καὶ ἰάσεως τῶν ἀσθενειῶν των. Εἰς τινὰς τόπους, τύποι ὄλως ἔθνη κοὶ διετηροῦντο κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ προεκάλουν τὰ παράπονα θεολόγων τινῶν. Ἄλλως τε καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀπέρριψεν ἀπολύτως τὰ ὄνειρα, θεωροῦσα αὐτὰ ὡς τὸν χαρακτήρα τῆς θείας ἔμπνευσεως. Χριστιανός τις ἐπίσκοπος ἔγραψε σύγγραμμα Περὶ τῆς διὰ τῶν ὄνειρων ἔμπνευσεως, τὸ ὁποῖον ἀπέστειλεν εἰς τὴν περίφημον Ὑπατίαν.

Ἰδιάζουσά τις τάξις ὄνειρων ἐλάμβανε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς ἀγνοίας καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν τοῦ θαυμαστοῦ τὸν χαρακτήρα. Εἰσὶ δ' αἱ δραπέτιδες καὶ πάντοτε αἰφνίδιοι εἰκόνες, ἐνίοτε φρικαλεαὶ καὶ τρομακτικαὶ, αἵτινες παρουσιάζονται εἰς τοὺς κεκλεισμένους ἢ ἡμικλείστους ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, ἐν ὧρα τοῦ ὕπνου. Αἱ τοιαῦται φαντασιώδεις εἰκόνες ἐπηρέαζον μέγαν τὸς εὐπίστους ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἡμιμαθεῖς. Σύμπλεγμα διαβόλων, πνευμάτων, ἀγγέλων ἐπαιζε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολὺ περίεργον πρόσωπον, οὗ αἱ διάφοροι φάσεις ἐξιστοροῦνται λεπτομερῶς εἰς τὰ βιβλία τῶν ἁγιογράφων.

Οὕτω τὸ ἀπλοῦν τῶν εἰκόνων τούτων φαινόμενον, αἵτινες εἰσιν οἶονεῖ ἢ ἐνσάρκωσις τῶν ἐν ὧρα νυκτὸς συγκεχυμένων ἐντυπώσεών μας, ὑπῆρξε τὸ θέμεθλον ἐφ' οὗ ἠρείσθη τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐλεεινὸν καὶ ἐτοιμόρροπον οἰκοδόμημα τῆς δεισιδαιμονίας, καταπεσὸν ἅμ' ἀνέτειλεν ἢ τῶν φάτων ἡῶς, ἅμα αἱ τρεῖς τοῦ μεσαίωτος χίμαιραι: ἀλχημεία, μαγεία, ἀστρολογία, μετεμορφώθησαν εἰς χημείαν, ἰατρικὴν, ἀστρονομίαν.

ALFRED MAURY.

(Παράφρασις ΘΕΑΙΤΗΤΟΥ.)

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΦΥΣΙΟΔΙΦΩΝ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΥΠΕΡΒΟΡΕΙΟΥΣ ΧΩΡΑΣ.

Τίς φυσιοδίφης δὲν ὠνειροπόλησεν ἐπιστημονικὴν ἐκδρομὴν, ἣν φίλοι τινὲς, οἱ μὲν ζωολόγοι, οἱ δὲ βοτανικοὶ ἢ γεωλόγοι, μετὰ ἱατροῦ καὶ ζωγράφου ἐπιχειροῦσιν, ἐπιβαίνοντες πλοίου ἐμπορικοῦ ἄνευ πυροβολοστασίων καὶ πυροβόλων, κυβερνωμένου ὑπ' ἀξιωματικῶν ἄνευ ἐπωμίδων, μάλιστα δ' ἄνευ ἐπισήμων ὁδηγιῶν; Τὸ ὄνειροπόλημα τοῦτο θὰ ἐπραγματοποιεῖτο συνεχῶς, ἔάν ἄνδρες ἐπιστήμονες μόνον ἤρκουν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐλλείπει ἄνθρωπος ἱκανῶς μεγαλοφυΐης καὶ σοφός, ὅπως διευθύνῃ τὴν περιήγησιν, οὐχ ἦττον δὲ πλούσιος, ὅπως δύνηται ἐπαρκεῖν πρὸς τὰς ἀπαιτούμενας ὑπερόγκους δαπάνας.

Ὁ τοσοῦτω σπάνιος οὗτος ἄνθρωπος εὐρέθη· ὁ διδάκτωρ Βέρνας, πολίτης τῆς ἐλευθέρως πόλεως Φραγκφόρτης, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς ὑπερβορείους χώρας, κατώρθωσε νὰ ἀπαρτίσῃ τάγμα ὁλόκληρον ἐκ ζωολόγων, γεωλόγων, παλαιοντολόγων, καὶ λοιπῶν σοφῶν ἐκ τῶν συντελεσάντων τὰ μάλιστα διὰ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης. Ἐν βρίκιον, Ἴωακείμ Ἐνρίχος καλούμενον, ἔχον πλήρωμα ἐξ ὀκτῶ ἀνδρῶν καὶ κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Στέρ, ἐναυλώθη ἐν Ἀμβούργῳ καὶ ἐρωδιάσθη δι' ὄλου τοῦ ἀπαιτουμένου ὕλικου πρὸς θαλασσοπλοίαν εἰς τὰς ἀρκτῶς θαλάσσας. Τὴν 29 μαΐου τοῦ 1861 τὸ πλοῖον ἦρε τὴν ἄγκυραν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ἀμβούργου, καὶ ρυμουλκούμενον ὑπ' ἀτμοπλοίου μέχρι Γλουεξστάδης κατέπλευσεν ἐκεῖθεν βραδέως τὸν Ἄλβιν, καὶ διενυκτέρευσεν ἐν τῷ ὀρμίτῳ τῆς Κουξάβης, κειμένῳ παρ' αὐτὰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ εἰς τὴν Βόρειον Θάλασσαν.

Τὴν ἐπιούσαν τὸ πλοῖον ἀναχθὲν διέκρινε μακρόθεν τὴν ἀγγλικὴν νῆσον Ἐλγολάνδη. Οὕτως γαλήνης, ἐρρίψαν τὸν καθετήρα εἰς τὴν Θάλασσαν· ἢ δ' ἄμμος, ἧς ἐπληροῦτο ὅτε ἀνειλ-

κύσθη, προήρχετο ἀναμφιλέκτως ἐκ τῆς νήσου Ἐλγολάνδης. Ἡ νῆσος αὕτη, συνισταμένη ἐκ πρασίνου ψαμμολίθου καὶ ἑτέρων κρητιδοειδῶν στρωμάτων, περιφθίρεται διηνεχῶς ὑπὸ τῆς θαλάσσης, διότι ἡ συνιστώσα αὐτὴν κρητὶς γῆ δὲν ἐμπεριέχει χάλικας, οἵτινες, συσσωρευόμενοι ὑπὸ τὴν ἀπορρώγα ἀκτῆν, ἤθελον ἀπαρτίσει ὡς ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Νορμανδίας καὶ τῆς Ἀγγλίας πρόχωμα θραῦον τὰ κύματα καὶ προασπιζόμενον τὰς ἀραιότερας γαίας κατὰ τῆς καταστρεπτικῆς ἐνεργείας τῶν κυμάτων. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν σχεδὸν τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ νῆσος Ἐλγολάνδη, ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῆς θαλάσσης καταξαινομένη, ἐξαφανισθήσεται ὁλοσχερῶς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὕδατων.

Τὴν πρώτην ἰουνίου 1861 οἱ περιηγηταὶ παρετήρησαν τὴν παραλίαν τῆς Νορβηγίας παρεμφερῆ πρὸς μακρὰν ἐλικοειδῆ γραμμὴν· ὄντες ἤδη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Σταβαγγέρας, ἀπεφάσισαν ν' ἀποβιβασθῶσιν, ὅπως σχηματίσωσιν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ἀλιείας τῶν μαινίδων (ἀριγγῶν), κυρίως ἐνταῦθα γινομένης. Ἡ πολίχνη Σταβαγγέρα κεῖται ἐν τῷ μυχῶ ἐλικομόρφου καὶ βαθέως κολπίσκου. Ὁ κολπίσκος οὗτος ἐνεφράττετο κατὰ τὴν εἴσοδον ὑπὸ χθαμαλῶν, στρογγύλων καὶ ἀδένδρων νησιδίων, ἐξετείνετο δ' ὡς λίμνη εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ξηρᾶς, περιοριζόμενος ὑπὸ χιονοβάτων ὀρέων, ὧν οἱ κρυσταλλῶνες ἐφαίνοντο διήκοντες μέχρι τῆς θαλάσσης· ἀλλὰ τὰ ὄρη ταῦτα ἐστεροῦντο τῶν γραφικῶν σχημάτων τῶν Ἄλπεων ἢ τῶν Πυρηναίων, καθὸ ἀπολήγοντα εἰς αἰχμάς, ὄβελους, θόλους ὑψουμένους γαύρως εἰς τὸν οὐρανόν· ἀλλ' ὅμοια πρὸς μακροὺς σαρκοφάγους, διὰ λευκῶν σαβάνων κεκαλυμμένους, ἐξετείνοντο οἱ ὁμοίμορφοι οὔτοι ὄγκοι ἐπὶ πολὺ, ὡς ἡ κατατομὴ ἀπεράντου ὄροπέδιου.

Μετ' οὐ πολὺ ἀλιεῖς, πολλῶν πλοιαρίων ἐπιβαίνοντες, ἐπλησίαζον πρὸς τὸ πλοῖον, ἐρχόμενοι ν' ἀνταλλάξωσιν ἰχθῦς ἀντὶ ἄρτου, ἀλλ' οὐχὶ χρημάτων. Οἱ περιηγηταὶ ἀπεβιβάσθησαν, καὶ οἱ μὲν ζωολόγοι ἐνηττοχολήθησαν εἰς τὴν θήραν καὶ τὴν ἀλιείαν, ὁ ζωγράφος ἀντέγραψε τοπογραφίας, οἱ δὲ γεωλόγοι ἀπέσπασαν ἐκ τῶν βράχων ἐκεῖνων τὰ πρῶτα δείγματα τοῦ Νορβηγικοῦ γρανίτου. Σπεύδοντες ὅμως νὰ φθάσωσιν εἰς Βεργένην οἱ περιηγηταὶ ἔμειναν δύο μόνον ἡμέρας ἐν Σταβαγγέρα. Ἡ Βεργένη εἶναι ἡ ἐμπορικωτάτη πόλις τῆς Νορβηγίας, κατοικοῦσι δ' αὕτην

25,000 ἄνθρωποι, ἐνασχολούμενοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον εἰς τὴν ἀλιεῖαν καὶ τὴν ἐμπορίαν τῶν ἰχθύων. Ἡ Βεργένη εἶναι ἐμπορικὴ ἀποικία τοῦ Ἀμβούργου, ὡς οὕσα τὸ κέντρον τῶν ἀλιεῶν τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίου Νορβηγίας· δύο εἶδη ἰχθύων, ἡ μαινίς καὶ ὁ ἀντακαῖος, ἐνασχολοῦσιν ἀποκλειστικῶς δόκληρον στόλον ἀλιευτικῶν πλοίων, ἀπὸ τῆς νοτίου ἄκρας τῆς Νορβηγίας μέχρι τοῦ βορείου ἀκρωτηρίου κλιμακῆδόν τεταγμένων. Αἱ μαινίδες, κατὰ τὰς δοξασίας αὐτῶν τῶν ἀλιέων, ἐνδιατιῶνται εἰς τὰ βάθη τῶν πολικῶν θαλασσῶν, ὁπόθεν μεταναστεύουσι καθ' ὠρισμένας ἐποχάς. Ἡ σωρεία αὐτῶν, παραπλέουσα κατὰ πρῶτον τὴν Γροιλανδίαν, διαιρεῖται παραλλήλως τῆς Ἰσλανδίας εἰς δύο τάγματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν, προχωροῦν πρὸς δυσμᾶς, διαχεῖται καθ' ἀπάσας τὰς παραλίας τῆς βορείου Ἀμερικῆς, τῆς Σκωτίας, Ἀγγλίας, Ἰρλανδίας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου· τὸ δ' ἕτερον, διευθυνόμενον εὐθὺ πρὸς τὸ βόρειον ἀκρωτήριο, καταπλεῖ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Νορβηγίας, ὅπως εἰσέλθῃ ἔπειτα διὰ τοῦ Κατεγάτου εἰς τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν. Ἀποτελεσθέντος δὲ τοῦ ἔργου τῆς παραγωγῆς, αἱ μαινίδες ἐπανακάμπτουσιν εἰς τὸν Παγωμένον Ὠκεανόν, ἀφοῦ ἀποδεκατισθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀλιέων πάντων τῶν ἐθνῶν, οἵτινες ἀναμένουσι τὴν διάβασιν αὐτῶν. Ταῦτα μὲν ὁ μῦθος· κατὰ δὲ τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν, αἱ μαινίδες δὲν διαμένουσιν εἰς τὰς πολικὰς θαλάσσας, ἀλλὰ διατρέβουσιν εἰς τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν, τῶν περιοριζομένων ὑπὸ τῶν παραλίων ἐνθα ὀχεύονται. Ἀλιεύονται δὲ καθ' ὅλον τὸ ἔτος δι' ὄρμιων, οἷον εἰς τὸν κολπίσκον Μόλδον. Εἰκοσακισχίλιοι ἄνδρες, ἐπιβαίνοντες τετρακισχιλίων πλοίων, ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἀλιεῖαν αὐτῶν. Οἱ ἰχθύς ὅτε μὲν πλέουσιν οὕτω πλησίον τῆς ἐπιφανείας καὶ ἀποτελοῦσι τοσοῦτω συμπεπυκνωμένας ἀγέλας, ὥστε ἡ θάλασσα κατὰ μέγα μέρος φαίνεται στίλβουσα ἐκ τῆς ἀντανακλάσεως τῶν λεπίδων αὐτῶν· ὅτε δὲ διατελοῦσιν εἰς ἱκανὸν βάθος, ἀλλ' οἱ ἀλιεῖς βλέπουσιν ἐλαιώδη τινα οὐσίαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐπιπολάζουσαν, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ χολῆ χιλιᾶδων ἰχθύων, κατασπαρραττομένων ὑπὸ κητῶν ἀδδηράγων· προσθετόν δ' εἰς ταῦτα καὶ τοὺς δελφίνας καὶ τὰς φώκας, αἵτινες δεινὴν θραύσιν προξενοῦσιν εἰς αὐτά. Ἀλλ' ὁ τρομερώτερος αὐτῶν ἐχθρὸς εἶναι ἡ φάλαινα, ἧς τὴν ἐμφάνισιν ἄσμενοι ἀσπάζονται οἱ ἀλιεῖς, διότι, ἀπωθοῦσα

τὰς ἀγέλας τῶν μαινίδων ἐντὸς τῶν κολπίσκων, κωλύει τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν, ἄχρις οὗ συλληφθῆ ἢ καταβρωθῆ καὶ ἡ τελευταία.

Εἰς Βεργένην, ὡς πανταχοῦ τῆς Νορβηγίας, ὑπεδέχθησαν φιλοφρονέστατα τοὺς περιηγητάς· ἀλλ' ἔνεκα τῆς βραχύτητος τοῦ θέρους τῶν βορείων χωρῶν ἐδέησε ν' ἀναχωρήσωσι ταχέως καὶ ἐπεβιάσθησαν αὐθις οἱ περιηγηταὶ ὅπως ἐπισκεφθῶσι τὸν κολπίσκον Μόλδον, ὅστις ἐν τῷ βορρᾷ θεωρεῖται ἐκ τῶν γραφικωτέρων τῆς Νορβηγίας· ἐν τούτοις, εἰς ὄμματα συνωκειωμένα πρὸς τὰς μεγαλοπρεπεῖς θεάς τῆς Ἑλβετίας, αἱ μονότονοι γραμμαὶ τῆς Νορβηγίας παρέχουσι ὀλίγα θέλγητρα, καίτοι ὁ κολπίσκος Μόλδος ἀναμιμνήσκει ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὰς γραφικὰς θεάς τῆς λίμνης τῶν Τεσσάρων Τοπαρχιῶν.

Πρὸ ἡμῶν ὑψοῦτο ἐπὶ χθαμαλῆς χερσονήσου σύμπλεγμα λόφων χλοερῶν ἀποκρυπτόντων ἡμῖν τὴν θέαν τῶν ὀρέων, ὧν ὑπερέκειτο ἡ τοῦ γιγαντώδους Ῥομδαλσόρνου κορυφή. Πρὸς ἀνατολὰς ὁ ὀφθαλμὸς εἰτέδυν ἐντὸς γαληνίου κολπίσκου· ἐν τῷ μυχῷ δ' αὐτοῦ τὰ ὄρη προσεγγίζοντα ἐσχημάτιζον κλεισώρειαν διαβρέομένην ὑπὸ ἐλικοειδοῦς ποταμίου πηγάζοντος ἐκ τῆς βίας τῶν κρυσταλλῶνων.

Ἐσπεύσαμεν ν' ἀποβιθασθῶμεν, ἵνα περιέλθωμεν ἐτέραν κοιλάδα, ἐξ ἧς πηγάζει ὁ ποταμὸς Ῥομσδάλος. Πανταχόθεν ὑψοῦνται ὄρη σχιστολίθων, ὧν τὰ σχεδὸν κάθετα στρώματα εἰς αἰχμᾶς καὶ πυραμίδας ἀπολήγουσιν, ἀναμιμνήσκοντα εἰς ἡμᾶς τὰ ὄξυκόρυφα σχήματα τοῦ Χαμενιξίου καὶ τῆς ἀλύσου τοῦ Βολαισίου. Ἀφικνούμεθα εἰς τὴν μεγάλην ὁδὸν τὴν διερχομένην ἐπὶ γηλόφων διαχωριζομένων ὑπὸ χαραδρῶν γαιανθρακωδῶν. Ὁ ποταμὸς Ῥομσδάλος μόλις ρεῖ ὑπὸ τῆς πλημμυρίδος ἀναστελλόμενος, λάρσι δὲ καὶ κόρακες καὶ παρόχθια πτηνὰ τὰς φαιμῶδεις αὐτοῦ ὄχθας ζωογονοῦσιν. Ἡ ἕτερα ὄχθη τοῦ ποταμοῦ σχηματίζει τὸ ὄριον λείας ἐπιφανείας ἐκτεινομένης ἡρέμα κατακλινῶς μέχρι τῆς βίας τῶν ἀντερεισμάτων τῆς κοιλάδος. Τὸ σχῆμα τῶν λόφων ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἀναμιμνήσκον εἰς ἡμᾶς τὰ στρογγύλα ἐκεῖνα σχήματα, τοὺς βράχους ἐκείνους τοὺς ἠκρωτηριασμένους διὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ἀρχαίων κρυσταλλῶνων, ἅπερ τις βλέπει κατὰ πᾶν βῆμα ἐν Ἑλβετία. Πορευθέντες παρὰ τὴν κοίτην ρυακίου τινὸς ἀνευρίσκομεν ὅτι τὸ στῶμα τῆς ἀργίλλου ἐπικαλύπτει ἀμέσως τὰς ἀνισότητάς τοῦ βράχου

εἰς τὰς πτυχὰς κυρίως συσσωρευόμενον. Παρὰ τὸν ποταμὸν ὁ βράχος ἐκτείνεται ὑπεραιωρούμενος καὶ σχηματίζει σπήλαιον ὁροσερὸν, ὅπου καταφεύγουσι τὰ ποίμνια, ὡς εἰς ἄσυλον, κατὰ τὴν θερμότητα τῆς ἡμέρας. Οἱ ἀπηρωρημένοι κλάδοι τῶν σημυδῶν καὶ κλήθρων ἐπιστεφόντων τὸν βράχον, αἱ σκολιαὶ ρίζαι αἱ διερχόμεναι ἐκ τῶν ρωγμῶν, οἱ πράσινοι λειχῆνες καὶ τὰ βρύα, κοσμήματα τοῦ βράχου, ὡς τὸ γένειον εἰς τὸν πώγωνα τοῦ γέροντος, τὸ βαθύσκιον τοῦ σπηλαίου, ἐν ᾧ ὁ ποταμὸς καὶ τὰ ὄρη λάμπουσι διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, πάντα ταῦτα ἐξαιρουσι τὸν καλλιτεχνικὸν ἡμῶν θαυμασμὸν, ἕκαστος δ' ἀποφασίζει νὰ ἐπανεέλθῃ τὴν ἐπαύριον ἔχων τὰς ὀθόνας καὶ τοὺς χρωστῆρας αὐτοῦ.

Ἐν Νορβηγίᾳ ἀνεγνωρίσαμεν κατὰ πρῶτον τὰ ἀναμφήριστα ἴχνη τῆς ἀρχαίας ἐπεκτάσεως τῶν κρυσταλλῶνων, τὰ τοσοῦτον πρόδηλα εἰς τὰς Ἄλπεις, τὰ Πυρρηναῖα καὶ τὰ Οὐόσγια.

Τινὲς ἐκ τῶν φυσιοδιφῶν ἐξέθετον ἐναμίλλως εἰς τοὺς φίλους τῶν τὴν θεωρίαν τῆς ἀρχαίας ἐπεκτάσεως τῶν κρυσταλλῶνων. Τὴν δ' ἐπιούσαν παρετήρησαν ἀλλοιὸν τι φαινόμενον, ἐπίσης περιέργον. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δηλαδὴ τοῦ κολπίσκου τὸ ὕδωρ ἦν γλυκύτατον, ἐνῶ εἰς ἐνὸς καὶ ἡμίσεως μέτρου περίπου βάθος ἦν ἄλμυρόν. Τὸ γλυκὺ ὕδωρ, καθὰ ἐλαφρότερον, καταρρέον ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ διατελεῖ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἄλμυροῦ, ὡς τὸ ἔλαιον ἐπιπολάζει ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Τούτου ἕνεκα ὁ καθετὴρ ἀνέσυρεν ἀπὸ τοῦ πυθμένος ἔχινους, ὄστρακὸν δερμα καὶ θαλασσίους ἰχθῦς. Τούναντίον δὲ τὰ φυκία καὶ ἄλλα παρόχθια θαλάσσια φυτὰ ἀθλίως ἐβλάστανον· διότι τὸ γλυκὺ ὕδωρ μὴ ὑποβοηθοῦν τὴν αὔξησιν ταύτην ἀντικαθίστησι κατὰ τὸ θέρος τὸ ἄλμυρόν ὕδωρ· τοῦτο δὲ πάλιν ὑπερισχύει τὸν χειμῶνα, ὅτε τὰ ρυάκια καὶ ποτάμια τὰ ἐκ τῆς τήξεως τῶν χιόνων σχηματιζόμενα πηγνυνται, οἱ δὲ ἄνεμοι ἀνακυκῶντες τὰ γαλήνια ὕδατα τοῦ κολπίσκου ἀναμιγνύουσι τὸ ἄλμυρόν ὕδωρ τοῦ πυθμένος μετὰ τοῦ γλυκέος ὕδατος τῆς ἐπιφανείας.

Ὅπως λάβωσιν ἰδέαν τινὰ τῶν ὑψηλῶν ὄροπεδίων τῆς Νορβηγίας οἱ περιηγηταὶ ἀπεφάσισαν νὰ διέλθωσι τὸ ὄρος Δόβρον καὶ οὕτω νὰ φθάσωσιν εἰς Δρονθειμην, τὸ δὲ βρίκιον ἐμελλε νὰ ἔλθῃ διὰ θαλάσσης πρὸς συνάντησίν των. Μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἔμπορός τις ἐκ Νάης ἐμίσθωσεν εἰς αὐτοὺς τέσα-

σαρα ἀμάξια, ἅτινα ἐλκόμενα ὑπὸ ταχυδρομικῶν ἵππων ἐμελλον νὰ μεταβιβάσωσιν αὐτοὺς διὰ τοῦ ὄρους. Δὲν θέλομεν παρακολυθῆσαι αὐτοὺς ἀπὸ σταθμοῦ εἰς σταθμὸν μέχρι τοῦ τῆς Ζερκίνδης, κειμένης παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Σνεεχατένου. Τὰ ὄρη τῆς χώρας ταύτης οὐδόλως ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς Ἄλπεις ἢ τὰ Πυρρηναῖα. Ἀλλὰ σχηματίζουσι μονότονον ὄροπέδιον ἀνώμαλον, πλήρες ἐλῶν καὶ λιμνῶν, 1000 ἕως 1500 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ὑψούμενον. Κορυφαί τινες, ἐν αἷς συγκαταριθμεῖται καὶ τὸ Σνεεχάτενον, ὑπέρκεινται τούτου τοῦ ὄροπεδίου.

Ἡ τοποθεσία εἶναι μεγαλοπρεπῆς, ἀλλὰ μελαγχολικωτάτη. Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐπιπέδου αἱ οἰκίαι ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ὁ ταχυδρομικὸς σταθμὸς τῆς Ζερκίνδης, κείμεναι ἐπὶ τοῦ πρανοῦς τοῦ καταλήγοντος εἰς κοιλάδα γαιανθρακώδη· προσωτέρω αἱ σειραὶ τῶν λόφων, τὰς ὁποίας εἶχομεν διαβῆ τὴν πρωΐαν. Πέραν ἐκτείνονται παραλλήλως, ὡς μακρὰὶ λευκόφαιοι γραμμαὶ, αἱ κυματώσεις τοῦ ὄροπεδίου, ἡρέμα ὑψούμεναι μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Σνεεχατένου· ἢ ἐντὸς τῶν πτυχῶν τοῦ ὄροπεδίου φαινομένη χλόη ἀντικαθίσταται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπὸ σωρῶν χιόνος, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μεγεθυνομένων· ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος τέλος, αἱ χιονοστιβεῖς κορυφαὶ τοῦ Σνεεχατένου καὶ τοῦ Σκρεαχοέγγου. Καὶ ἡ μὲν ἀποψὶς αὐτῶν στερεῖται μεγαλοπρεπειᾶς, διότι ἡ βάσις τοῦ ὄρους συγχέεται μετὰ τοῦ ὄροπεδίου, τὸ δὲ τῆς κορυφῆς εὐθύγραμμον εἶναι λίαν ὁμοιόμορφον· ἀλλὰ τὸ σύνολον εἶναι ἀξιοσημεῖωτον. Τὸ Σνεεχάτενον ἔχει σχῆμα οἰονεὶ ἀπεράντου ἀμφιθεάτρου, ἵπποδρόμου, ἢ κρατῆρος ἀνατετραμμένου. Ὁ πυθμὴν τοῦ κρατῆρος γέμει χιόνος, ἐκ δὲ τῶν ἐπὶ τῆς αἰγλήσεως ἐπιφανείας ἐκτεινομένων σκιῶν ἀποδεικνύεται τὸ κάθετον τῶν πλευρῶν· ἢ ἐξῶθεν κλίσις δὲν εἶναι ἀπότομος, καθόλου δὲ τὸ Σνεεχάτενον παρεμφερές ἐστι πρὸς κοῖλον κῶνον.

Ἀναπαυθεῖσα μίαν ἡμέραν ἢ συνοδία ὠδεύσε πάλιν τὴν ἐπιούσαν καὶ ἔφθασε μετὰ δύο ἡμέρας εἰς Δρονθειμην, πρῶν πρωτεύουσαν τῆς Νορβηγίας. Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψῃ ἐνταῦθα, διότι ἡ ὠραία αὕτη πόλις περιεγράφῃ συνεχῶς· ὅθεν παρακολουθοῦμεν τὴν ἐκδρομὴν εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς Νορβηγίας, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Λαπονία, καὶ ὅπερ οἱ κάτοικοι καλοῦσι Φινμάρκ· τὸ πλοῖον εἶχε προσέλθει εἰς τὸν τόπον τῆς συνεντεύξεως.

Ἄφοῦ ἐξῆλθε τοῦ κολπίσκου τῆς Δρονθείμης, περιέπλευσε τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Λοφοδῶν, διάσημον διὰ τὰς ἀλιείας τῶν ἀντακαίων. Ἐκεῖ ἔτεμε τὸν Πολικὸν κύκλον, οἱ δὲ περιηγηταὶ παρετήρησαν τὸ πρῶτον τὸν ἥλιον τὴν 5 Ἰουλίου κατὰ τὸ μεσονύκτιον· στιγμὴ πανηγυρικὴ διὰ τοὺς περιηγητάς, ὧν ἡ φαντασία πρὸ πολλοῦ ὑπέθαλπε τὸ ὄνειρον περιηγήσεως εἰς τὰς ἀρκτώας χώρας! Τὴν ἐννάτην ἑσπερινὴν ὥραν τὸ ἄστρον τῆς ἡμέρας ἦν τοσοῦτον ἐγγὺς τοῦ ὀρίζοντος, ὥστε εἰς τὰ μέσα γεωγραφικὰ πλάτη ἡμῶν ἤθελε δύσει μετὰ ἡμίσειαν ὥραν· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ καταδῦσαι εἰς τὸν Ὠκεανόν, ἐφάνη διολισθαίνον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἣν προσψαύει τὸ μεσονύκτιον ὁ δίσκος αὐτοῦ καὶ ἄρχεται κατὰ μικρὸν ἀνυψούμενος, καθόσον ὁ ὠροδείκτης δεικνύει τὰς πρωϊνάς ὥρας. Ὅτε ὁ ἥλιος κλίνει πρὸς τὸν ὀρίζοντα, ὁ οὐρανός, ὅταν μάλιστα ἦ συννεφής, βάπτεται διὰ λαμπροτάτων καὶ ποικιλοτάτων χροῶν· ἡ δὲ βραδύτης τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ κινήσεως τοῦ ἄστρου τούτου ἐπιτρέπει εἰς τὸν ζωγράφον νὰ ἐνσαρκώσῃ ἐπὶ τῆς ὀθόνης τὰ τοῦ φωτός θέλγητρα, τὰ τοσοῦτον εὐκόλως ἀπολλύμενα εἰς τὰ μέσα πλάτη ἡμῶν. Μετὰ τινὰς ἡμέρας, κατὰ τὸν διάπλουον τοῦ ἀρχιπελάγους τῶν Λοφοδῶν, γαληνιώσης τῆς θαλάσσης, θόρυβός τις παρεμφερὴς πρὸς ραγδαϊοτάτην βροχὴν κατέπληξε τοὺς περιηγητάς ἡμῶν· εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τοῦ πλοίου ἡ θάλασσα ἐφρυσσε· πλησιάσαντες δὲ διέκριναν ἀναβρασμὸν τινα, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου σημεῖά τινα ἐκινουῦντο ἄλλα μὲν λευκὰ ὡς ἄργυρος, καὶ ἄλλα μέλανα· στιλπνὴ τις βολὴ ἀνέθρωςκεν ἔστιν ὅτε ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἐπαναπίπτουσα δ' ἀνετίνασσε τὸ περὶ αὐτὴν ὕδωρ· ἦν ἀγέλη ἀντακαίων πρασίνων, οἵτινες ἐπαιζον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, καὶ ἐπάλαιον πρὸς τοὺς λάρους τοὺς ἐφορμῶντας κατ' αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ἀέρος. Αἱ ἀγέλαι αὗται συνοδεύονται πάντοτε ὑπὸ κητῶν, οἷον δελφίνων καὶ φαλαινῶν. Μία ἐξ αὐτῶν παρέσχεν εἰς τὸ πλήρωμα περιέργον θέαμα. Ἦκούοντο κρότοι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὅμοιοι πρὸς πυροβολισμούς. Τὸ πλοῖον προσεγγίζει εἰς τὸν θόρυβον καὶ παρατηρεῖ κολοσσιαίαν φάλαιναν ποιοῦσαν ἀγῶνας γυμναστικῆς. Κατὰ πέντε περίπου λεπτά τὸ οὐραῖον αὐτῆς πτερυγίον, ἔχον πλάτος 10 ἕως 12 μέτρων, κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ πλοιάρχου, ἐξήρχετο ἡρέμα τοῦ ὕδατος, ταλαντευόμενον δὲ δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ πρὸς ἐπίτασιν τῆς

ὀρμῆς αὐτοῦ ἐπληττεν οὕτω σφοδρῶς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ὥστε ἀνεπήδα μετέωρον, μεταπίπτον δὲ παρῆγεν ὀμοκέντρους καὶ κυκλικούς κυματισμούς, διήκοντας πόρρω ἐπὶ τῆς θαλάσσης· μόλις ἐξηφανίζετο ἡ οὐρὰ καὶ ἀνεφαίνετο ἡ κεφαλὴ εἰς ἀπόστασιν τινα ἐκσφενδονίζουσα κρουνὸν ὕδατος, ὅμοιον πρὸς τὸν τῶν δεξαμενῶν τῶν δημοσίων ἡμῶν κήπων· ταῦτά ἐπανελαμβάνοντο μετὰ στιγμῶν τινῶν ἡρεμίαν· ἦτον ἄρα γε τοῦτο μάχη ἢ παιδιὰ; ἡ τελευταία ὑπόθεσις ἔχειται πλείονος πιθανότητος· ἡ γαλήνη ἐκώλυσεν ἡμᾶς τοῦ νὰ πλησιάσωμεν, ὅπως ἐπιθεβαιωθῶμεν περὶ αὐτοῦ. Αἱ μάχαι ἐν τούτοις εἰσὶ συχναί, Νορβηγός δέ τις φυσιοδίφης ἠτύχησε νὰ παρασταθῇ εἰς τὴν πάλην δύο ξιφίων πρὸς φάλαιναν, ἧτις κατατρυπηθεῖσα ἐπὶ τέλους ἐξέπνευσε.

Ὁ πρῶτος λιμὴν ὅπου προσωρμίσθη τὸ πλοῖον, διαπλευσαν τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Λοφοδῶν, ἐστὶν ὁ τῆς Τρομσόης. Ἡ πόλις κεῖται ἐπὶ νήσου παρὰ τὴν παραλίαν καὶ εἶναι τὸ κέντρον μεγάλης ἐμπορίας ἰχθύων. Ἦδη ὁ διάσημος γεωλόγος Βούχ, ἐπισκεφθεὶς τὴν Νορβηγίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστῶσης ἑκατονταετηρίδος, παρετήρησε μετ' ἐκπλήξεως ὅτι ἡ πόλις εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ ὄχθης ἄμμου ἀναδυσάσης, διότι ὅλα τὰ ὀστρακοδέσμα, τὰ διατελοῦντα ἐνταῦθα ξηρὰ, ἀνευρίσκονται ἐν τῇ θαλάσσει ζῶντα· πρὸς δὲ ἡ παραλία παρίστησι δύο γραμμάς ὀριζοντίους ὑπερτεθειμένας, ἐξ ὧν ἐνδείκνυται ἡ τῆς παραλίας ἔξαρσις. Αἱ γραμμαὶ τῶν ἀρκτικωτάτων κολπίσκων τῆς Νορβηγίας κατεμετρήθησαν εἰς 20 περίπου λεύγας ὑπὸ τοῦ Αὐγούσου Βραβαίου, τοῦ ὁποίου τὴν πρόσφατον τελευταίαν θρηνεῖ ἡ ἐπιστήμη. Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ παραλία τῆς Νορβηγίας, ὡς ἡ τῆς Σουηδίας, ἐξαίρεται βραδέως, ἀλλ' ἀνίσως, ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἡ ἔξαρσις αὐξάνει καθ' ὅσον προχωροῦμεν εἰς τὰ ἐνδότερα· οὕτω παρὰ τὴν Ἀμμερφέστην, ἀρκτικώτατον χωρίον τῆς Λαπωνίας, αἱ γραμμαὶ αὗται, εἰς σχῆμα ἀνδρήρων, ὑψοῦνται ἢ μὲν κατωτέρα ἕως 14μ. 1, ἢ δ' ἀνωτέρα ἕως 28μ. 6, ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Παρὰ τὴν Βοσσεκόπην, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κολπίσκου Καά, τὰ αὐτὰ ἀνδρῆρα ὑψοῦνται εἰς 27 μ. 7, καὶ 67μ. 4; ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης· ἀλλ' ἐντὸς τοῦ περιωρισμένου διαστήματος ὅπου δύναται νὰ φθάσῃ ὁ ὀφθαλμὸς, αὗται αἱ γραμμαὶ φαίνονται παντάπασι ὀρι-

ζόντειοι. Εἰς ἔκθεσίν τινα ἀναγνωσθεῖσαν ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν τὴν 31 ὀκτωβρίου 1842 ὁ Κ. Ἡλίας Δε-Βομόνδ εἶχεν ἀναδείξει ὄλην τὴν σπουδαιότητα τῶν παρατηρήσεων τοῦ Βραβαίου περὶ τῆς γήινης φυσικῆς καὶ τῆς γεωλογίας. Ὁ Κ. Ουόγγτιος βλέπει ἐκεῖ τὴν ἀπόδειξιν βραδείας ἀλλὰ διαρκοῦς ἐξογκώσεως τῶν βράχων οἵτινες ἀπαρτίζουσι τὸν σκελετὸν τῆς Σκανδιναυικῆς χερσονήσου. Τῶντι ἐὰν ἡ ἔξαρσις τῆς παραλίας ἦν ἀποτέλεσμα δυνάμεως ἐνεργούσης κάτωθεν πρὸς τὰ ἄνω ὑπὸ τὸν γήινον φλοιὸν, αἱ γραμμαὶ αἱ τὸ πάλαι ἰσόπεδοι τῇ θαλάσῃ ἔπρεπε νὰ διατελῶσι παράλληλοι πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐκτελουμένης προσέτι τῆς ταλαντώσεως, ἥτις προέρχεται ὑπὸ μείζονος ἐντάσεως τῆς δυνάμεως ἐν τοῖς σπλάγχχνοις τῆς γῆς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει οὕτως· αἱ γραμμαὶ δίστανται, δίκην ἀκτίνων ῥιπιδίου, συναντηθειῶν ἐν θαλάσῃ εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τῆς παραλίας. Ὁ Κ. Ουόγγτιος λοιπὸν παραδέχεται ἐξόγκωσιν βραδείαν καὶ διαρκῆ τῆς μάζης ἕνεκα τῆς διηθήσεως τῶν ὑδάτων εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη· αὗται αἱ διηθήσεις φέρουσιν εἰς τὰ ἐνδότερα οὐσίας διαλελυμένας, αἵτινες ἐπενεργοῦσαι ἐπὶ τῶν στερεῶν ὑλῶν προξενοῦσι νέας κρυσταλλώσεις· διὰ τῆς κρυσταλλώσεως ἐπαυξάνει ὁ ὄγκος καὶ ἐπομένως ἐξογκοῦται ἡ μάζα ἅπασα. Ὁ Κ. Ουόγγτιος, θεωρῶν ὄλους τοὺς γρανίτας λίθους τῆς Νορβηγίας ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν ἐκ καθιζήσεως λίθων εἰς κρυσταλλώδεις, ἀνευρίσκει εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν μετασχηματισμὸν τὸ αἷτιον τῆς ἐξάρσεως τῆς Σκανδιναυικῆς παραλίας. Δὲν θέλομεν τὸν ἀκολουθήσει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ιδεῶν του· διότι χρήζουσιν αὗται, ὅπως γένωνται καταληπταί, εἰδικῶν γεωλογίας γνώσεων· ἀλλὰ συνιστῶμεν αὐτὰς εἰς τὴν προσοχὴν τῶν γεωλόγων, οἵτινες ἐμελέτησαν τὸ σπουδαῖον ζήτημα τῆς ἐξάρσεως καὶ τῆς μεταμορφώσεως τῶν λίθων.

Ἐν Τρομσῳ εἶδον τὸ πρῶτον οἱ περιηγηταὶ Λάπωνας νομάδας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν κατοικοῦσι τὸ θέρος τὸν τόπον τοῦτον, κύκλω δὲ βόσκουσιν αἱ ἀγέλαι αὐτῶν· ἀλλ' ἡ χειροῆθεια τούτων τῶν ζῶων οὐδέποτε ἀποβαίνει ἐντελής, διότι περιπλανῶνται κατὰ τὸ δοκοῦν ἀκολουθοῦσαι τυφλῶς τὸν ὀδηγοῦντα αὐτὰ ἀρχηγόν. Ὁ Λάπων ἐπαγρυπνεῖ καὶ ἐπιτηρεῖ αὐτὰ διὰ κυνῶν ἐπὶ τούτῳ ἐξησχημένων, οὐσπερ ἀγοράζουσι πολλάκις ἀντὶ 250 φράγκων.

Ἡ πορεία ἀγέλης ρέννων παρέχει περιεργότατον θέαμα. Φαντάσθητε ζῶα ἰσομεγέθη πρὸς ἐλάφους, ἔχοντα τὴν κεφαλὴν περικεκοσμημένην διὰ μεγαλοπρεπεστάτων κεράτων, συμπυκνούμενα ἐπὶ τῶν βημάτων τοῦ ὀδηγοῦντος αὐτὰ ἀρχηγοῦ· κρότος ὁμοιος πρὸς τὸν τῆς χαλάζης, ὅστις πλήττει τὰς ὑέλους τῶν παραθύρων, ἢ μᾶλλον χιλιάδων ἠλεκτρικῶν σπινθήρων, προξενούμενος ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἀρμῶν αὐτῶν συνοδεύει τὴν πορείαν των. Δειμαλέα καὶ σφεδανὰ, δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ πλησιάσῃ αὐτὰ ἄλλος ἢ οἱ κύριοι αὐτῶν, οἵτινες ἀναγκάζονται νὰ μεταχειρίζωνται βρόχον τινα, ὅπως τὰ συλλάβωσιν. Ὅταν περιτυλιχθῇ ὁ βρόχος περὶ τὰ κέρατα, ῥίπτεται τὸ ζῶον κατὰ γῆς, τότε δὲ διαμένει ἀκίνητον καὶ ἀμέλγεται. Ἀτίθασσος καὶ δειλὸς ὁ ρέννος εἶναι ὑποζύγιον ἀκατάλληλον, διότι τῇ προτροπῇ τοῦ ὀδηγοῦ κινεῖται ὀρμητικῶς, μὴ ὑπέικων πάντοτε εἰς τὴν διευθύνουσαν αὐτὸν χεῖρα. Ἐτυχε ν' ἀνατραπῇ τὸ μικρὸν ἔλκνηρον, ὅπερ σύρει ὀπισθὲν του; τὸ ζῶον ἐξακολουθεῖ οὐχ ἤττον τὸν δρόμον του, ἢ ἐπιστρέφον κερατίζει τὸν ὀδηγόν του, ἐὰν οὗτος ἐναντιοῦται πάρα πολύ. Ὅθεν ἂν καὶ ἡ ταχύτης αὐτοῦ ἦναι μεγάλη, διότι διατρέχει ἕως 120 χιλιομέτρα τὴν ἡμέραν, ὁ ρέννος εἶναι σχεδὸν ἄχρηστος· ὅσοι δὲ περιηγηταὶ ἐξετέλεσαν δι' ἐλκῆθρου ἐκδρομὰς εἰς Λαπωνίαν κατὰ τὸν χειμῶνα ὀμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ὀδοιπορίας, ὡς ἐπιπονωτάτου καὶ ἐπικινδυνωδестаίου. Ἡ πραγματικὴ ἀξία τῶν ρέννων εἶναι ἡ σὰρξ αὐτῶν, ἅτε ὑγιεινοτάτη καὶ ἐξαιρετος. Αἱ οἰκογένειαι τῶν Λαπῶνων ζῶσι διὰ τῶν ἀγγελῶν αὐτῶν, αἵτινες τοῖς παρέχουσιν ἐνδυμασίαν συνάμα καὶ τροφήν· τὰ δὲ κέρατα καὶ τὸ δέρμα ἀγοράζονται ὑπὸ Νορβηγῶν ἐμπόρων.

Ἀφικόμενοι εἰς τὴν ἄκραν τῆς κοιλάδος ἠρξάμεθα ν' ἀναρριχώμεθα ἐπὶ πρανοῦς δυσβάτου. Αἱ σημύδαι καθίσταντο σπανιώτεραι· ἐφθάσαμεν δ' ἐπὶ τέλους εἰς ζώνην ἔνθα ὄλαι ἦσαν ξηραὶ, καίτοι ὄρθια. Μία δ' ἐξ αὐτῶν ἔφερεν ὑπερμεγέθη μύκητα· ἐθεώρησα τὸ σημεῖον τοῦτο ὡς ὄριον, ὑπὲρ τὸ ὅποιον ἡ κοινὴ σημύδα δὲν δύναται νὰ διαμένῃ διαρκῶς. Εὕρισκόμεθα 365 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Μόλις ὑπερβάντες τὴν χώραν τῆς λευκῆς σημύδης ἀπηντήσαμεν τὴν τῆς συγγενοῦς αὐτῆς χαμαισημύδης καὶ τῆς καχεκτικῆς ἀρχεούτου τῶν ὀρέων· ἐπὶ ὕψους 555 μέτρων εὕρομεν μεγάλους ὄγκους χιόνος· ἀλλ' ἀπέλειπον μεταξύ αὐτῶν

νήσους, ὧν τὸ ἔδαφος ἐκαλύπτετο ὑπὸ τάπητος ποώδους καὶ εὐανθοῦς. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀφικόμεθα εἰς ζώνην βράχων πεφυρμένως ἐπισεσωρευμένων, ἐπὶ δ' αὐτῶν πολυάριθμοι λειχθῆνες ἐβλάστανον. Εἰς ὕψος 780 μέτρων ὑπερέβημεν τὸ ὄριον τῆς ἀρκευθου· ἡ ἀνδρομέδα καὶ ἡ ἀμφιβληστροειδῆς ἰτέα εἰσέτι ἐβλάστανον· ἐν τέλει δ' ἐπὶ ὕψους 845 μέτρων εὐρομεν τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς χαμαισημύδης καὶ τῆς ἀμφιβληστροειδοῦς ἰτέας. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου δὲν ἐγκατελίπομεν τοῦ λοιποῦ τὴν χιόνα· περικυκλούμενοι ὑπὸ πυκνῶν νεφῶν, ἅπερ μόλις ἐπέτρεπον εἰς ἡμᾶς νὰ βλέπωμεν ὀλίγον πρὸ ἡμῶν, ἀνεβαίνομεν τυχαίως σχεδόν, ὅπως φθάσωμεν εἰς ἀόρατον κορυφήν. Ἐνίοτε εὕρισκόμεθα αἴφνης ἐπὶ τοῦ χείλους κρυσταλλῶνός τινος, οὗ ἡ βᾶσις ἐξηφανίζετο ἐντὸς τῶν νεφῶν καὶ ἐφαίνετο ὡς καταδυομένη εἰς τὸ κενόν· τότε δ' ἐξετρεπόμεθα τῆς διευθύνσεως ἡμῶν, ὅπως λάβωμεν ἄλλην τινά, ἣν αὐθις ἠναγκαζόμεθα νὰ καταλίπωμεν. Ὁ ὁδηγὸς ἀμχανῶν, ὡς ἡμεῖς, μικρὸν ὀπισθεν ἡμῶν σιγηλῶς ἐβάδιζεν· ὁ κύων, ὅστις ἐκουσίως συνώδευεν ἡμᾶς μετὰ κεφαλῆς κεκλιμένης καὶ κρεμαμένης γλώσσης, ἐφαίνετο ὡς μεταμελούμενος πικρῶς διότι παρηκολούθησε περιηγητὰς τοσοῦτον ἐπιχειρηματίας. Πολλάκις ἐσκέφθημεν νὰ παραιτηθῶμεν τῆς ἀναβάσεως τῆς κορυφῆς, ἣτις ἐφαίνετο ἀνυψουμένη καθόσον ἐπλησιάζομεν αὐτήν. Ἄλλ' εἰς τοὺς ὀρεσιβάτας ἡ κορυφή εἶναι ἐχθρὸς νικῶμενος μόνον ἀφοῦ ποδοπατηθῆ κατὰ κεφαλῆς. Διὸ ἀνεῤῥιχώμεθα θαρρῶντως τὰ νέα χιονοστιβῆ πρηνῆ τὰ πρὸ ἡμῶν ἐκτυλισσόμενα, καίπερ περικυκλούμενοι ὑπὸ νεφῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συμπυκνουμένων· ἐπὶ τέλους ἠκούσαμεν τῆς φωνῆς ἑνὸς τῶν συναδέλφων, καλοῦντος ἡμᾶς μετὰ μεγάλης φαιδρότητος. Εὐρίσκετο δ' οὗτος παρά τινα πυραμίδα λίθων γυμνῶν ἐπὶ στενῆς ἀκρωρείας· αὕτη ἦν ἡ κορυφή τοῦ Τρομδαλστίνδου. Ἀναρτήσας τὸ βαρόμετρον ἐπὶ τῆς ποιμαντορικῆς ράβδου μου εἶδον ὅτι ἡ στήλη τοῦ ὑδραργύρου εἶχε μῆκος μόνον 652 χιλιοστομέτρων. Τὸ θερμομέτρον ἐδείκνυεν ἕνα βαθμὸν ὑπὸ τὸ μηδενικόν. Ἡμεθα εἰς 1234 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης· ἐκαθίσταμεν δ' ἐπὶ τῶν πετρῶν στερούμενοι τοῦ ἐξαισίου θεάματος, ὅπερ θὰ παρεῖχον εἰς ἡμᾶς τὰ ὄρη καὶ ἡ θάλασσα, ἂν ὁ οὐρανὸς ἦν αἴθριος. Ὁ κύων κατεκλίθη πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν, ἐγευματίσαμεν δὲ μετ' ὀρεξίν ἀγνωστον εἰς τὰς κατωτέρας χώρας. Φιάλη

γαλλικοῦ οἴνου ἐκενώθη εἰς ὑγείαν ὄλων τῶν περιηγητῶν καὶ ἐγκατελείφθη ὑπὸ τὴν πυραμίδα μετὰ τῶν ὀνομάτων καὶ τῆς χρονολογίας τῆς ἀναβάσεως ἡμῶν. Καταβάντες δ' αὐθις ταχέως ἐφθάσαμεν πάλιν ἐπὶ τοῦ χείλους τῆς θαλάσσης, ἡ δὲ λέμβος ἀπεβίβασεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς ἀποβάθρας τῆς Τρομσόης. Διαμειναντες δ' ἐκεῖ τὴν ἐπαύριον ἐθεώμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν κορυφὴν τοῦ Τρομδολστίνδου διακρινομένην ἐπὶ τοῦ κυανοῦ καὶ ἀνεφέλου οὐρανοῦ· τὴν δ' ἐπιούσαν ἀπήλθομεν διευθυνομένοι εἰς τὸν κολπίσκον Καά.

Οἱ Κ. Κ. Βέρνας καὶ Οὐόγτιος ἠκολούθησαν ἄλλο δρομολόγιον· διηυθύνθησαν εἰς τὴν Λιγγένην, ὅπου εὐρον πάλιν Λάπωνας, ἐπεσκέφθησαν ἕνα κρυσταλλῶνα καὶ ἄσμενοι ἐπεδόθησαν περὶ τὴν θύραν διαφόρων ἐνύδρων πτηνῶν. Ἡ κατάκτησις τῆς φωλεᾶς ἀετοῦ προσκεκολλημένης εἰς τὴν κορυφὴν βράχου εἶναι διήγησις παθητικὴ καὶ δραματικὴ, ἣτις πρέπει νὰ συγκινή τοὺς ῥωμαντικοὺς ὀρνιθολόγους καὶ θηρευτὰς, τοὺς ἀπαξιούοντας νὰ θηρεύσωσιν εἰς τὰς καλλιεργημένας πεδιάδας ἡμῶν. Παραδέχομαι τὴν γνώμην των· διότι εἰς τὰς κλασικὰς ταύτας θήρας ὅλη ἡ δόξα ἀποδίδεται ὀριστικῶς εἰς τοὺς καλῶς ἐξησχημένους κύνας, ὁ δὲ ἄνθρωπος φονεῦει μόνον, ἔργον ἔξεως, ἀλλ' οὐχὶ ἀγχινοίας.

Μία ἐπίσκεψις ἐπὶ τῆς νήσου Λοπένης δύναται νὰ παράξῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν νησιδίων τούτων, ἐν τοῖς ὁποίοις τὰ θαλάσσια πτηνὰ, οἶον στεγανόποδες, λάροι, κολυμβηταί, λιπαρόχηνες, νήσσαι, ἔρχονται νὰ ὠστοκήσωσι τὸ θέρος. Αἱ κλιτύες τῶν βράχων, παρεμφερεῖς πρὸς ἐδώλια θεάτρου, κἀλύπτονται ὑπὸ θηλέων ἐπωαζόντων, πρὸς τὴν θάλασσαν ἐσραμμένων, τοσοῦτο πολυαριθμῶν, τοσοῦτο συμπεπυκνωμένων, ὡς πανήγυρις θεατῶν τὴν ἡμέραν πρώτης τινὸς παραστάσεως. Πρὸ τοῦ βράχου τὰ ἄρρενα σχηματίζουσι νέφος πτηνῶν, ἄνω τῆς θαλάσσης ἰπταμένων καὶ καταδυομένων πρὸς ἀναζήτησιν τῶν μικρῶν μαλακίων, ἅπερ χρησιμεύουσιν ὡς πρωτίστη τροφή τῶν ἐπωαζόντων. Ἡ περιγραφὴ τοῦ θορύβου, τῆς βοῆς, τοῦ ταραχου, τῆς περιδονήσεως τῶν ἀπειροπληθῶν τούτων πτηνῶν τῶν τοσοῦτο διαφόρων κατὰ τὸ μέγεθος, τὴν χροιάν, τὸ βάδισμα, τὴν φωνήν, ἀποβαίνει ἐντελῶς ἀδύνατος. Ὁ θηρευτὴς ἰλιγγιῶν, ἐκπληκτος ἀπορεῖ ποῦ νὰ σκοπεύσῃ ἐντὸς ταύτης τῆς ζώσης

δίνης, ἀμηχανεῖ νὰ διακρίνη, πολλῶ δ' ἤττον ν' ἀκολουθήσῃ τὸ πτηγὸν κατὰ τοῦ ὁποίου θέλει νὰ πυροβολήσῃ. Ἀπηυδηκῶς πυροβολεῖ κατὰ τοῦ νέφους· νέφη πτηγῶν κλινομένων ἐπὶ τῶν βράχων ἢ εἰς τὸ ὕδωρ καταδυομένων περιίπτανται ἀναμιξ μετὰ τῶν ἄλλων· ἀτελεύτητος δὲ θροῦς διήκει εἰς τὸν αἰθέρα. Τὸ νέφος ἐπὶ μᾶλλον περιδονεῖται, οἱ ὀνοκρόταλλοι ἀκίνητοι ἐπὶ τῶν ὑφάλων κινουῦνται θορυβωδῶς, οἱ λάροι πέτονται κύκλω περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ θηρευτοῦ, πλήττοντες τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τῶν πτερύγων των. Πάντα ταῦτα τὰ εἶδη τὰ τοσοῦτο ποικίλα, συνηθροισμένα εἰρηνικῶς ἐπὶ τοῦ μεμονωμένου τούτου βράχου ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων τοῦ Παγωμένου Ὠκεανοῦ, φαίνονται ὡσεὶ μεμφόμενα τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον μέχρι τῆς ἐσχατίας τῆς γῆς, ἵνα διαταράξῃ τὸ μεγαλόурγημα τῆς φύσεως, τῆς παραγωγῆς δηλαδὴ καὶ διατηρήσεως τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν. Παρέστην πρὸ τοῦ θεάματος τούτου ἐπὶ τῶν τιτανούχων πρανῶν τῆς νήσου Ἄρκτου, νησιδίου μεμονωμένου, κειμένου μεταξὺ Νορβηγίας καὶ Σπιτζεβέργης, ἔνθα ἡ συρρόη εἶναι πολλῶ μείζων, διότι μόνον κατὰ μακρὰ διαλείμματα ἐπισκέπτεται τὴν νήσον ἀλιεύς τις ρίψοκίνδυνος, ἐρχόμενος πρὸς ἀλιεῖαν τῶν φωκῶν, τὰς ὁποίας μάτην ἀνεζήτησεν ἐντὸς τῶν ὄρων τῆς Σπιτζεβέργης. Ἐρρέθη ὅτι ἡ Ἄρκτος διετέλει οὔσα τὸ μέγα ἐργαστήριον τῶν ἐθνῶν, ἅτινα μέλλουσι νὰ εἰσβάλλωσι περιοδικῶς εἰς τὰ τῆς Μεσημβρίας καὶ ν' ἀνακαινίζωσιν αὐτά. Ἐλπίσωμεν ὅμως, πρὸς τιμὴν τοῦ πολιτισμοῦ, ὅτι τοῦτο δὲν θέλει συμβῆ πλέον· ἀλλ' ἡ Ἄρκτος ἔσται πάντοτε τὸ μέγα τῶν πτηγῶν ἐργαστήριον. Ἐκεῖ πολλαπλασιάζονται ταῦτα τὰ ἀπειροπληθῆ ἔνυδρα εἶδη, ἅτινα, προάγγελοι τοῦ χειμῶνος, ζωογονοῦσιν ἀρχομένου τοῦ φθινοπώρου τὰς ἀκτὰς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ κατικίζουσι τὰ ἔλη, τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς λίμνας τῆς Εὐρώπης. Ἡκιστα μεριμνῶν περὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἁρμονίας ὁ Νορβηγὸς ἔμπορος ἐγκαθίσταται εἰς μίαν τῶν νήσων τούτων καὶ ἐγκαρποῦται αὐτὰς ὡς ἔπαυλιν. Εὐμήχανος, ἀλλὰ προνοητικὸς, καταστρέφει μεθοδικῶς, χωρὶς ὑπερβολῆς, ἀλλ' οὐδὲν ἐξ ὧν δυνατὸν νὰ πωληθῶσι διαφεύγει αὐτόν· συνάγει τὰ ὠὰ, ἅπερ εἰσὶ πρόσφορα πρὸς τροφήν, ὡς τὰ τῶν ὀρνίθων ἡμῶν, ἀγρεύει διὰ δικτύου τὰ πτηγὰ καὶ πωλεῖ αὐτὰ νωπὰ ἢ ταριχευτά. Τὰ πτηγὰ ταῦτα, ὧν ἡ ἐλαιώδης γεῦσις εἶναι ἀφόρητος εἰς τὸν τρυφερὸν

ἡμῶν φάρυγγα, εἶναι ἔδεσμα ἡδύτατον εἰς τοὺς πένητας ἀλιεῖς τοὺς δι' ἰχθύων καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν διατρεφόμενους. Ἐπὶ τῆς νήσου Λοπένης, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ ἐπιμελητοῦ, ἡ ἄγρα ἦν ἀτυχῆς κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔαρ, ἂν καὶ εἶχον φονεύσει ἑξακισχίλια πτηγὰ. Ὑπελόγιζε τὸ εἰσόδημα τῆς νήσου εἰς 30,000 φράγκων κατὰ μέσον ὄρον.

Καίπερ οὔσης ὀμίχλης καὶ νηγεμίας, οἱ περιηγηταὶ ἀφίκοντο μετὰ δύο ἡμέρας εἰς Ἀμμερφέστην, ἐσχάτην τῆς Εὐρώπης πόλιν. Κειμένη ἐπὶ τῆς νήσου Καλόης ὑπὸ τὴν 70° 30' βορείου πλάτους ἐν τῷ μυκῶ κολπίσκῳ μεγαλοπρεποῦς, ὅπου ὄλοι οἱ εὐρωπαϊκοὶ στόλοι ἤθελον δυνηθῆ νὰ σταθμεύσωσιν ἐν ἀνέσει, εἶναι τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς Νορβηγίας μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Οὐδέποτε πηγνυται ὁ λιμὴν αὐτῆς. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖ τὴν ἐπιθυμίαν μεθ' ἧς ἡ Ῥωσσία ἀπὸ Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἐπιδιώκει τὴν ἀποβρόφῃσιν τῆς βορείου Νορβηγίας. Κατὰ τὰς συνθήκας τοῦ 1815 ἡ Ῥωσσοικὴ Λαπωνία ἐκτείνεται μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Μουονίου, ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὸν Βοθνικὸν κόλπον, ἀφικνούμενος σχεδὸν μέχρι τῆς δυτικῆς παραλίας παρὰ τὸν κολπίσκον Καά· εἶναι λοιπὸν ἀκανθα ἐμπεπηγμένη εἰς τὸ σῶμα τῆς Νορβηγίας. Αὕτη κατανοεῖ τὸν κίνδυνον, διότι ὄλοι γινώσκουσι τὰς ἀπρηχαιωμένας παραδόσεις τῆς πολιτικῆς ταύτης, ἧτις φαντάζεται ὅτι ἡ ἰσχύς τόπου τινὸς εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, ἐνῶ ἡ πείρα διδάσκει ἡμῖν ὅτι αὕτη ἔγκειται εἰς τοὺς θεσμοὺς αὐτῆς, εἰς τὸν πλοῦτον τοῦ ἐδάφους τῆς, εἰς τὴν ἀγχίνοιαν τῶν κατοίκων τῆς καὶ εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν δυνάμεών τῆς. Ἡ Γαλλία εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς Ῥωσσίας· ἡ Ἀγγλία θεωρεῖ τὸ κράτος τῶν Ἰνδιῶν ὡς ἐπαχθὲς κληροδότημα τῆς ἐσφαλμένης πολιτικῆς οἰκονομίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐν τούτοις ἡ Ἀμμερφέστη κέκτηται μνημεῖόν τι, ὅπερ μεγίστην περιποιεῖ τιμὴν εἰς δύο αὐτοκράτορας τῆς Ῥωσσίας, Ἀλέξανδρον Α' καὶ Νικόλαον Α', καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σουηδίας Ὁσκάρ τὸν Α'. Εἶναι στήλη φιλανδικοῦ γρανίτου, γῆϊνην σφαιραν ὑποβαστάζουσα. Ἡ στήλη αὕτη δεικνύει τὴν βόρειον ἄκραν τοῦ τόξου τοῦ Μεσημβρινοῦ, ὅπερ ἀρχόμενον ἐξ Ἀμμερφέστης καὶ διερχόμενον διὰ τῆς Νορβηγίας, Σουηδίας καὶ Ῥωσσίας ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Ἡ τριγωνικὴ αὐτὴ καταμέτρησις, ἡ ἐπιμηκεστέρα ἐκ τῶν γενομένων ἐπὶ τῆ

γήνης σφαίρας, ἐδέησε τῆς συμπράξεως πολυαριθμῶν γεωμετρῶν καὶ τῆς ἀκαταπαύστου ἐργασίας τριάκοντα ἕξ ἐτῶν ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι τοῦ 1852. Ὁ Κ. Στροῦθος, διευθυντῆς τοῦ ἐν Πουλκὸν ἀστεροσκοπείου, διηύθυνε ταύτην τὴν ὑπερμεγέθη ἐπιστημονικὴν ἐπιχείρησιν. Ὅτε δ' ἐπερατώθη, ἀστρονόμοι διέμειναν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς οἰκίαν τινα, ὅπως ὀρίσωσι μετ' αὐστηροτάτης ἀκριβείας τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος τῆς ἄκρας τοῦ μεσημβρινοῦ τούτου. Ἡ Γαλλία δὲν ἀπεξενώθη ὀλοσχερῶς τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιχειρήσεως. Τὸ 1838 ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος Φίλιππος, ὅστις εἶχεν ἐπισκεφθῆ νέος ἐτι ὦν τὴν Λαπονίαν, ἀπέστειλεν ἐπιστημονικὴν ἐπιτροπὴν εἰς τὴν Ἄρκτον· αὕτη περιῆλθε τὴν Νορβηγίαν, τὴν Σουηδίαν, τὴν Ἰσλανδίαν, τὰς Φερόας καὶ τὴν Σπιτζεβέργην. Κατὰ τὸν χειμῶνα μέλη τινα τῆς ἐπιτροπῆς διεχειμάσαν ἐπὶ τῆς στερεᾶς εἰς Βοσσεκόπην ὀλίγον πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἀμμερφέστης, ἐκεῖ δ' ἀνίδρυσαν ἀστεροσκοπεῖον, ἡ θέσις τοῦ ὁποίου ὠρίσθη ἐπίσης διὰ μακρᾶς σειρᾶς παρατηρήσεων.

Ἡ διηνεκὴς καὶ ἀκριβὴς παρατήρησις τοῦ βορείου σέλαος ἀνὰ πᾶσαν νύκτα, ἐπὶ ἓνα χειμῶνα κατὰ συνέχειαν, χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης. Ὁ γήινος μαγνητισμὸς ἐμελετήθη παρ' αὐτῆς καθ' ὅλους αὐτοῦ τοὺς κλάδους, ὡς καὶ ἡ μετεωρολογία καὶ ἡ φυσικὴ ἱστορία. Ἐφωδιασμένοι ὑπὸ τῆς ἐλευθεριότητος τῆς τότε κυβερνήσεως δι' ὅλων τῶν ὀργάνων οἱ νεαροὶ περιηγηταὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην ἐθίξαν ὅλα τὰ ζητήματα, ὧν τὴν μελέτην ἐπιδιώκουσι σήμερον οἱ σοφοὶ Σκανδιναυοὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας. (Ἐπεταὶ τὸ τέλος.)

CHARLES MANTINS.

(Διασκευὴ Κ. Δ. ΣΤΑΘΡΟΠΟΥΛΟΥ.)

ΤΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ

ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ, παρίστησιν ἰδιαίτερόν τινα χαρακτήρα, μὴ ὑπάρχοντα ἐν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν. Ἐν ᾧ ἐναβρύνεται διὰ τὸ παρελθὸν αὐτοῦ, ἐν ᾧ χαίρει ὅτι κατοικεῖ τὴν γῆν τῶν φώτων Ἑλλάδα, ἐν ᾧ πάλλιν παλμούς καὶ χαίρει βλέπον ἀγερώχως κυματίζουσαν ἐν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ τὴν σημαίαν τοῦ φιλελληνισμοῦ, ἐξετάζει ἀφ' ἐτέρου καὶ τὴν ἠθικὴν ἢ διανοητικὴν κατάστασιν ἐν ἣ εὐρίσκεται νῦν, μελαγχολεῖ μὲν ἐνίοτε διότι βλέπει ἑαυτὸ ἐν ταῖς ὑστάταις τοῦ πολιτισμοῦ βαθμίαις εὐρισκόμενον συγκριτικῶς πρὸς τὰ τεραστίως προοδεύσαντα ἔθνη τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὰς τέχνας, ἀλλὰ παραμυθεῖται ἅμα πρὸς τὸ μέλλον στρέψῃ τὸ βλέμμα του καὶ ἴδη ὑποφώσκουσιν τὴν χρυσοῦν τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ ἀκτίνα.

Ἴσως ὑπερβολὴ τις πατριωτισμοῦ καὶ πλεονασμὸς αἰσθηματός, ὡς ἤθελεν εἶπει τις Φαλμμεράυερ, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ὀνειροπολῶμεν, ἂν ὀνειροπόλησις δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἀψευδὴς πραγματικότης. Ἴσως ὁ Ἕλλην πολλὰκις, παλινδρομῶν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ θαυμάζων τὰ ἔργα τοῦ αἰσιμνήτου τῶν προγόνων του ἑλληνισμοῦ, ὀρμητικὸς καὶ πρὸς τὸ μέλλον φέρεται, δημιουργῶν διὰ τῆς φαντασίας του πρόωρον τῆς πατρίδος του μέλλον.

Καὶ ὅμως, τί σημαίνει ἡ κοινὴ αὕτη, ἀλλ' ἐμφαντικωτάτη λέξις φιλελληνισμός; Πρὸς τί τάχα νὰ μὴ ὑπάρχωσι καὶ ἕτεροι ἐπίσης λέξεις: φιλογαλλισμὸς ἢ φιλογερμανισμὸς ἢ φιλαμερικανισμὸς; Εἶναι μόνον τὸ γόητρον τὸ ὁποῖον διεγείρουσι τὰ κλέη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, εἰσὶν οἱ γενναῖοι αὐτῆς καὶ ἀπαραμιλλοὶ ἀγῶνες οὓς ὑπὲρ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος κατέβαλλεν, εἶναι ἢ εὐγνωμοσύνη ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ Εὐρώπῃ ὀ-

φείλει ἔνεκα τῆς ὑγιούς γαλουχήσεως ἣν παρ' αὐτῆς ἔλαβεν, ὡς παρὰ φιλοστόργου μητρὸς, ἢ αἴτιον τούτων εἶναι καὶ ἡ συναίσθησις τοῦ ἑλληνικοῦ μέλλοντος, αἱ καταπληκτικαὶ πρόοδοι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τὰ θαύματα ὅσα αὐτὴ ἐξετέλεσεν ἐν βίῳ τεσσαρακονταετεί, ἢ ζωηρότης τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος καὶ αἱ ἀκαταμάχητοι ὑποσχέσεις ἅς περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ δίδωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος;

Τὸ καθ' ἡμᾶς, αἱ δύο αὗται αἰτίαι εἰσὶ τὰ δύο ἀρραγῆ καὶ ἀσειστα θεμέλια ἐφ' ὧν ἐπερείδεται τὸ ἀγλαότευκτον τοῦ φιλέλλητισμοῦ οἰκοδόμημα, εἰσὶν οἱ δύο ἀκαταδάμαστοι μοχλοὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐνεκα τούτων καὶ μόνων περιφανεῖς φιλέλληνες ἐξακοντίζουσι βέλη κατὰ τῆς μισέλληνος τοῦ Γερμανοῦ ἐκείνου γλώσσης, Σλάβον τὸν Ἑλληνα τολμήσαντος νὰ καταστήσῃ ἔνεκα τούτων συνίσταται ἐν Παρισίοις σύλλογος πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔνεκα τούτων ὁ περιφανῆς Ἐἰχθαλ, ποδοπατῶν συστήματα ἐρρύτιδωμένα ἐρασιμιτῶν καὶ ρεῦχλεισιτῶν, κινεῖ τὸ περὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης ζήτημα, ζητῶν νὰ παραστήσῃ τοῖς πλατειάζουσι καὶ ἰωτακίζουσιν εὐρωπαίοις ὅτι ἡ τῶν νεοελλήνων γλῶσσα δὲν εἶναι νεκρά, ἀλλὰ ζῶσα, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Πλατῶνων δὲν ἀπέθανεν οὐδ' ἐσβέσθη ὁ καλλιέλαιος αὐτῆς λύχνος, ἀλλὰ ζῆ εἰσέτι ἐν τῇ καθομιλουμένῃ ἔνεκα τούτων ἐπὶ τέλους πᾶν ὅ,τι ἑλληνικὸν ἐπισύρει τὴν προσοχὴν καὶ ἐφέλκεται τὸν θαυμασμόν, τοῦτο μὲν διότι ἡ Ἑλλάς μόλις πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀνεφύη ἐκ τοῦ κάλυκος τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς, τοῦτο δὲ διότι αἱ πρόοδοι τῆς Ἑλλάδος ἀνήκουσιν οὐ μόνον εἰς αὐτήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι τὸ τηλαυγὲς αὐτῆς μέλλον ἐξέρχεται τοῦ στενοῦ τῆς ἐθνικότητος κύκλου καὶ εἰς εὐρείαν κοσμοπολιτισμοῦ τροχίαν ἐξαπλοῦται.

Ἄλλ' ἂν καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὑπῆρξαν ὁμῶς ἱστορικοὶ πολλοὶ, Μοντέσκιοι, Μαλθὺ, Γιββῶνες καὶ Φαλμμεράυερ, οἵτινες ἐνόμισαν ὅτι ἅμα τὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ὑπερήφανον λάβαρον ἐκυμάτισεν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ἢ ἅμα ὁ Κωνσταντῖνος, ζητῶν νὰ σώσῃ τὸν ἑλληνισμόν ἀπὸ τῶν μεμολυσμένων αὐρῶν τοῦ ἐκπνέοντος ρωσισμοῦ, ἐχώρισε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ὑψωσε τῆς Νέας Ῥώμης

τὴν ὑπερήφανον σημαίαν τὴν ἐπὶ δέκα αἰῶνας ἐπιζήσασαν τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἢ ἅμα ὁ τῶν Παλαιολόγων ἔσχατος ἐκπνέων ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἔκλειε τὴν πολυσέλιδον ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὅτι ἐτάφη εἰς τὰ ἔγκατα τῆς λήθης ἢ μᾶλλον τοῦ παρελθόντος ὁ ἑλληνισμός, ὅτι διεκόπη ἢ ἄλυσσις ἢ συνδέουσα τὴν ἀρχαιότητα μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ ἢ νεοελληνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅτι οὐδεμία σχέσις μετὰξὺ Θουκυδίδου καὶ Προκοπίου, μετὰξὺ Ὅμηρου καὶ Πτωχοπροδρόμου, μετὰξὺ Περικλέους καὶ Ἰουστινιανοῦ, μετὰξὺ Φειδίου καὶ Ἀνθεμίου, μετὰξὺ Ἰκτινοῦ καὶ Ἰσιδώρου, μετὰξὺ Ἀριστοτέλους καὶ Μαξίμου, ὅτι ἅμα ἐξέλιπεν ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας τὸ ὄνομα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, συνεξέλιπε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅτι, ὡς τῆς ψυχῆς χωριζομένης τοῦ σώματος, χοῦς μένει σκωληκόβρωτος καὶ κενοτάφιον ψυχρὸν ὑψοῦται, οὕτω καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἰς Περσίαν ἐξορισθείσης, ἐκλιπούσης δὲ τῆς δημιουργικότητος τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὄνομα Ἑλλήν εἶναι λέξις κενή, ὅτι οἶαν σχέσιν ἔχει ὁ νέος Γαλάτης πρὸς τὸν ἀρχαῖον Κίμβρον, ἢ ὁ νέος Ἀγγλος πρὸς τὸν ἀρχαῖον Σάξωνα, ἢ μᾶλλον οἶαν σχέσιν ἔχει ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Ῥαφαήλ πρὸς τὸ πεπαλαιωμένον καὶ ἀκόλαστον ἄγαλμα, τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ ὁ νέος Ἑλλήν πρὸς τὸν ἀρχαῖον.

Αὐτὰ λέγουσιν οἱ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ, ὀδηγηθέντες ἐκ τῶν ἀσυναρτησιῶν τοῦ Προκοπίου ἢ ἐκ τῆς πολυλογίας τοῦ Μαλαλά, ἢ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ὕφους τοῦ Καλλίστου, ἢ ἐκ τοῦ γυναικείου ὕφους τῆς Κομνηνῆς, ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς ἐτοιμοσβέστου λαμπηδόνης ἧτις ἔστεφε πάντοτε τὸ διάδημα τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ νεοελληνικὴ ἱστορία δὲν πανηγυρίζει οὔτε Πλαταιάς, οὔτε Μυκάλην, οὔτε Σαλαμίνα, οὔτε Θερμοπύλας· ὅτι ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία δὲν ἀναλύει οὐδ' Ὅμηρου Ἰλιάδα, οὐδὲ Πινδάρου θεοείκελα εἶδη, οὔτε Θουκυδίδου εὐγλωττον ἱστορίαν, οὔτε Ξενοφῶντος εὐροίαν, οὐδ' Ἰσοκράτους ἀφέλειαν. Ἀληθέστερον ἐπίσης εἶναι ὅτι οὐδ' ἡ τοῦ Σωκράτους σκιά ἐναπέμεινεν ἡμῖν, οὐδὲ τὸ ὄνειρον τοῦ Ἀριστοτέλους, οὐδὲ τὸ φάντασμα τοῦ Περικλέους, οὐδὲ τὸ εἶδωλον τοῦ Φειδίου. Οὐδεμιᾶς δ' ἐπιδέχεται ἀντιρρήσεως ὅτι ἐνῶ οἱ τῶν νεοελλήνων πρόγονοι διδάσκαλοι τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξαν, ἐνῶ αὐτοὶ ἔθηκον τὸν

ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἔλαμψαν μεταξὺ ὄλων τῶν ἀρχαίων ἔθνων, οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν δανείζονται τὰ φῶτα παρὰ τῆς Εὐρώπης, καὶ ταύτη συγχροστατοῦσι καὶ ταύτης τὴν οἶονεὶ ἀερόπορον ἐν τῷ πολιτισμῷ πρόοδον ὄνειροπολοῦσιν.

Ἐν τούτοις τίς δύναται νὰ ἀρνηθῆ ἡμῖν ὅτι ἡ ὅλη ἑλληνικὴ ἱστορία εἶναι σειρὰ ἀλληλένδοτος γεγονότων, ὅτι, μ' ὄλας τὰς σφυρηλατήσεις τῶν μισελλήνων ἐπὶ τῶν κρίκων τῆς ἀλύσσεως, ἡ ἄλυσσις ἔμεινε στερεὰ, ἀκράδαντος, ἀδιάλυτος: Πολλάκις ἐπὶ τινος εὐρείας πεδιάδος σφοδρὸς πνέει λιθοφοῖνιξ· ὁ αἰθὴρ ὑπὸ κεραυνῶν διασχίζεται· ἡχεῖ τὸ ἄρμα τοῦ πυριφλεγέθοντος Ἡφαίστου· βομβοῦσι τὰ στοιχεῖα πάντα· λυσσῶσι καὶ μαίνονται οἱ ἀνεμοὶ· πρόρριζα συσπῶνται τὰ δένδρα· κυρτοῦνται οἱ καυλοὶ τῶν ἀνθέων· δεινὸς ἀνεμοστρόβιλος διεγείρεται· ὄρυς ὀλόκληρος εἰς πτώματα νεκρὰ μετατρέπεται· καὶ ὁ θνητὸς νομίζων ὅτι βλέπει τὸν Ἄδην τοῦ Δάντου καὶ μετ' αὐτοῦ εἰσέρχεται εἰς τὰ φοβερὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, φρονεῖ ὅτι ἡ φύσις ὅλη ἀνετράπη, ὅτι ἐτάφησαν τὰ θέλγητρα αὐτῆς. Ῥίπτει λοιπὸν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τοῦ οἴκτροῦ ἐκείνου τῆς καταιγίδος θύματος καὶ φεύγει, φοβούμενος, ὡς ἡ γυνὴ τοῦ Λῶτ, νὰ στραφῆ εἰς τὰ ὀπίσω μὴ εἰς στήλην ἄλατος καὶ οὗτος μετατραπῆ. Παρέρχεται εἰς μὴν, ὁ ὁδοιπόρος ἀναγκάζεται νὰ διέλθῃ καὶ πάλιν ἐκεῖθεν· ἀλλ' ἀντὶ βράκων πορφύραν ἐπὶ τῆς φύσεως βλέπει, ἀντὶ παρεβρίμμένων ἀνθέων θάλλοντα ἴα, ἀντὶ ἀντετραμμένων δρυῶν, ὑψίκορμα δένδρα, ἀντὶ οὐρανοῦ νεφελώδους γαλήνιον αἰθρίαν, ἀντὶ λιθῶν ριζοβόλου γλυκύπνοον αὔραν, ἀντὶ νεφῶν μελανῶν λευκοειδεῖς καὶ ὠχροχρῆσους ἀράχνας. Ἐξίσταται μὲν κατ' ἀρχάς, νομίζει ὅτι ρεμβάζει, ἢ ὄνειροπολεῖ, ἢ μάλλον ὅτι τὸ ἴνδαλμα βλέπει τῶν προτέρων καλλονῶν τῆς φύσεως ἢ ὅτι περιέπεσεν εἰς ὀπτικὴν ψευδαπάτην, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ ὄνειρα διαλύονται ἀπέναντι τῆς καθαρᾶς πραγματικότητος. Εἰς παρομοίαν πλάνην περιπίπτει καὶ ὁ ἀνατέμνων τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ξένος ἱστορικός, ὁδὸς μὲν ἡ νεοελληνικὴ ἱστορία δὲν κατετάχθη ὑπὸ ἐπιστημονικὸν εἰσέτι σύστημα καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰς φλέβας του ῥέει αἷμα ξένον, οὐχὶ ἑλληνικόν. — Θαυμάζει πρῶτον τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους, βλέπει ἐκεῖ χορείαν ὄλην φιλοσόφων, ἱστορικῶν, ποιητῶν, λιθογράφων, καλλιτεχνῶν, βλέπει τὸν Παρθενῶνα καὶ εἰς ὑπερνεφέλους τοῦ ἰδανικοῦ χώρος

μετεωρίζεται, βλέπει τὴν Ἀθηῶν καὶ νομίζει ὅτι ἀσπάζεται τὰ κράσπεδα τῆς θεᾶς τῆς σοφίας, παρίσταται ἐν γένει ἀπέναντι μεγαλοπρεποῦς μωσαϊκοῦ, ὅπου ἀπορεῖ τί πρῶτον νὰ θαυμάσῃ. Προκατελιημμένος ἐξ ἐκείνου τοῦ θεσπεσίου τῶν καλλονῶν συμπλέγματος, τεθαμβωμένος ἐκ τῆς μαρμαιρούσης ἐκείνης λαμπηδόνης, κατέρχεται ἐπὶ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ νομίζει, πεπλανημένος ἐκ τῶν ἐπιφανειῶν καὶ ἐπιπολαίως κρίνων τὰ πράγματα, ὅτι πᾶσα ἐκείνη ἢ λαμπηδῶν διελύθη εἰς σκότους ἀδύτους κευθμῶνας, ὅτι ἐπομένως μεταβαίνει εἰς ἄλλοῖον ἔθνος, ἄλλοῖον κράτος, ἄλλοῖαν ἱστορίαν, ἄλλοῖον χαρακτήρα, ἄλλοῖαν φύσιν. Τοῦτο ὑπέστησαν πάντες οἱ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν συγγράψαντες ἱστορικοί. Διότι δὲν εὗρον πανταχοῦ καὶ πάντοτε Περικλεῖς καὶ Πλάτωνας, αὐθάδη ὑψωσαν ἄκμονα, ἐζήτησαν νὰ καταθραύσουν τοὺς συνδέοντας τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς μέσης ἑλληνικῆς ἱστορίας κρίκους καὶ μεσότοιχον ν' ἀνεγείρωσι μετὰ ξὺ ἀρχαίου καὶ νέου ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' ὦ καλοὶ κάγαθοὶ Εὐρωπαῖοι, μὴ καὶ παρ' ὑμῖν οὐραὶ ἡμίσεστοι φωτεινοὺς δὲν ἠκολούθησαν κομήτας; Μὴ ὁ Βλουντ δὲν προηγῆθη τοῦ Λευκίου, ὁ Cumberland τοῦ Ἀδδισῶνος, ὁ Στροῦμ τοῦ Κεπλέρου, ὁ Περρῶλτος τοῦ Μοντεσκιου, ὁ Δαγεσσῶ καὶ ὁ Μερσήνας τῶν Ρουσσῶ καὶ τῶν Βολταίρων; Μὴ σεῖς μόνοι, ὦ Γάλλοι, δὲν εἶπετε ὅτι τὰ πάντα δὲν κείνται ἐπὶ ῥόδων; Μὴ τοῦ Λουδοβικείου αἰῶνος δὲν προηγῆθη ὁ τῶν Ὀστρεγότθων καὶ ὁ τῶν Βανδάλων; καὶ πᾶσα ἐκείνη ἢ βαρβαρότης καὶ ἢ ἀμάθεια, τὸ σκότος καὶ ἡ δεισιδαιμονία, ἡ στασιμότης καὶ ἡ ὀπισθοδρόμησις, ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ φεουδοκρατία; Πῶς λοιπὸν διὰ μόνον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπαιτεῖτε σωρὸν χρυσῶν αἰῶνων; Ἄλλ' ὡς φαίνεται, οὕτως ἔδοξε τῷ Γιββῶνι καὶ τῷ Μαλβύ, οὕτως ἔδοξε τῷ Μοντεσκιῷ καὶ τῷ ψυχροαίμῳ Γερμανῶ νὰ διυλίσωσι τὸν κώνωπα ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ καὶ οὕτω ν' ἀποδείξωσιν αὐτὸν κρᾶμα βαρβάρων γεγονότων, ξένον τοῦ ἐλαχίστου ἴχνους τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἄλλ' οὕτω καὶ ἡμῖν δοκεῖ ν' ἀνασκευάζωμεν τὰ ἀπὸ καθέδρας δόγματα αὐτῶν, καταδεικνύοντες ὅτι μελανὰ σημεῖα καὶ στίγματα, ἔστρωσαν καὶ ἀνεξίτηλα, παρ' οὐδεμιᾶς ἱστορίας οὐδενὸς ἔθνους ἐξέλιπον.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ οὐδὲν ἕτερον ἔχομεν

νά εἴπωμεν ἢ ὅτι ἐάν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς ὑπῆρξε γόνιμος, δημιουργικός, μεγαλοουργός, ἂν ἐκεῖνος ἐκαλλιέργησε πολιτισμὸν ἔθνους οὗ δορυφόροι ἦσαν φυλαὶ βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι, ὁ βυζαντινὸς ὑπῆρξεν ἐνδοξος, καθ' ὅσον σχηματίσας κράτος κεχωρισμένον τοῦ ῥωμαϊκοῦ, ἐκαλλιέργησε καὶ τὴν μοναρχίαν καὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ὑποθρέψας τὸν λύχνον τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀείποτε τὴν Κωνσταντινούπολιν καταστήσας καθέδραν τοῦ πολιτισμοῦ, νέας, οὕτως εἰπεῖν, Ἀθήνας, μὴ στερουμένας οὐδὲ φιλοσόφων, οὐδ' ἐπιστημόνων, οὐδὲ νομικῶν, οὐδὲ καλλιτεχνῶν.

Ἐν τρίγωνον φαεινὸν ἦν οἰοῖται γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ λαβάρου τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας: μοναρχία, ἐκκλησία, ἐπιστήμη. . . Ἡ μοναρχία παρομοίαζε τὴν τῆς Εὐρώπης τιμαριωτικήν, οὐδ' ἀντιπροσώπευεν ἀπόλυτον δυνάστου σύστημα. Ὁ μονάρχης ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τε τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Συγκλήτου συμβουλευόμενος ἐν δειναῖς περιστάσεσι καὶ ταύτην καὶ ἐκείνην. Ἡ Ἐκκλησία ἔτρεπε τὸ φάσμα τοῦ παπισμοῦ καὶ πατρικὸν προσκτωμένη χαρακτήρα, ἦν ξένη τοῦ ἐλαχίστου ἴχνους τῆς ἐπαράτου κοσμικῆς ἐξουσίας. Αἱ δ' ἐπιστήμαι καὶ τὰ γράμματα ἐκαλλιεργούντο, ὡς περὶ αὐτὴν Μεδίκων, συνωθουμένων τῶν σοφῶν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν μεγακλεῶν Αὐτοκρατόρων. Καὶ νομικοὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ ἱστορικοὶ ἤχησαν ἐν τοῖς τότε χρόνοις καὶ τοῦτο οὐδ' οἱ Εὐρωπαῖοι ἀρνοῦνται. Σχολαὶ νεοπλατωνικῶν, σχολαὶ ἐκλεκτικῶν, σχολαὶ πυθαγοριστῶν, ἀνιδρυμέναι πανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐλευθέρως ἐξασκοῦσαι τὰ φιλοσοφικά αὐτῶν συστήματα μαρτυροῦσι τὴν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις καλλιέργειαν τῆς φιλοσοφίας. Τότε ἤχησεν ὁ Πορφύριος, ὁ Ἰάμβλιχος, ὁ Ἱεροκλῆς, ὁ Πρόκλος, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, ὁ Μάξιμος, ὁ Γαζῆς, ὁ Συνέσιος.

Ἐν γένει ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς παρουσιάζει πανόραμα οὐχ ἥττον φωτεινὸν ὡς τὸ τοῦ ἀρχαίου, καθ' ὅσον μάλιστα ὁ μεσαιῶν τῆς Δύσεως δὲν κολακεύει τόσο πολὺ τὴν περιφλαυτιάν τῶν Εὐρωπαίων.

Οὐχ ἥττον καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἡμέτερος μεσαιῶν ἦν εἰδεχθῆς ὡς τὸν περιγράφει ὁ Γίββων, ἄγονος ὡς τὸν παρίστησιν ὁ Μοντεσκιῆς, οὐδέποτε ὅμως δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ὅταν ἐκλείπεν ἡ ἱστορία ἐκείνου ἤρξατο νέα διὰ τοὺς Ἑλληνας

ἐποχῇ ἀναγεννήσεως καὶ παλιγγενεσίας. Ἐὰν καυχώμεθα διὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ἐπίσης ἐναδρυνόμεθα καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως.

Εἶναι λαμπρὸς ὁ ἥλιος ὅταν μεσουρανή. Καὶ ὅμως ὁποίας γλυκερὰς ἀναμνήσεις διεγείρει ὅταν τὸ πρῶτ' ἀνατέλλῃ καὶ ἀναγγέλλῃ τὴν ἐμφάνισίν του διὰ τῆς ῥοδοπέπλου ἡοῦς; Τοιαύτη περίπου εἶναι καὶ ἡ παλιγγενεσία ἐνὸς ἔθνους. Διότι θεωρούμενον πρῶτον ὡς ψυχοβράχου, μεμαραμμένον καὶ μονοτονῶν ἐκπνέον, ἰδοὺ ἤδη νέας ἀναλαμβάνει δυνάμεις καὶ ἐγείρεται νεάζον, θαλερόν, πλήρες δυνάμεως καὶ σφρίγους. Ἡ ἀναγέννησις αὕτη ἐνεσαρκώθη καὶ ἐν πολλοῖς μὲν ἄλλοις, ἀλλ' ἰδιαζόντως ἐν τῇ νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ, περὶ ἧς ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος.

Προκειμένου περὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, προλαμβάνω νὰ εἶπω ὅτι τὸ θέμα εἶναι τόσο πλούσιον ἀφ' ἐνός, τόσο δ' ἀφ' ἑτέρου δυσχερὲς καὶ ἀκανθῶδες, ὥστε ἀπαιτεῖται συλλογὴ ἐπὶ τὸ αὐτὸ γνώσεων, ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς, ἵν' ἀνατεῖλῃ ἐκ τοῦ τριπλοῦ αὐτοῦ συμπλέγματος σύγγραμμα σπουδαῖον περὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Περιορίζομαι νὰ εἶπω ὅτι ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἐριτιμωτέρων μαργαριτῶν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, καὶ δι' αὐτῶν μόνων ἐσμέν ἄξιοι καὶ τῆς τιμῆς καὶ τοῦ θαυμασμοῦ ὃν ἀπονέμει ἡμῖν ἡ ἐσπερία Εὐρώπη.

Ἐπεδόθημεν εἰς τὴν ῥητορικὴν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν φιλολογίαν, τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις εἰς τὴν ποίησιν, δι' ἧς συναγωνιζόμεθα πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους, ποίησιν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἄνευ δισταγμοῦ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐπατήσαμεν τὴν πρώτην βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐὰν βεβαίως τὸ πρῶτον ἄνθος τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ποίησις, ἐὰν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ φιλολογία ἤρξατο ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ πρῶτοι οἱ Ὀρφεῖς καὶ οἱ Μουσαῖοι ἠνέωξαν τὴν θύραν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἂν καὶ αὐτῶν τῶν Γαλατῶν τὴν φιλολογίαν οἱ Δρυῖδαι ἐνεκαινίασαν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμεῖς οἱ νέοι Ἑλληνας ἠρξάμεθα ἐκπολιτιζόμενοι πρῶτον διὰ τῆς ποιήσεως, καὶ μόνῃ ἡ ποίησις ἀνῆλθεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκείνου τῆς τελειότητος, ἕνεκα τοῦ ὁποίου φαινόμεθα ἔθνος ἐν ἀκμῇ.

Ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία ἀπένειμεν ἤδη τὸν στέφανον τῆς νίκης εἰς ἄνδρας ὧν τὸ σύμπλεγμα προσωποποιεῖ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ἐχομεν τὸν Κοραῆ καὶ καυχώμεθα δι' αὐτὸν, ἔχομεν τὸν Οἰκονόμον καὶ καυχώμεθα δι' αὐτὸν, ὡς φιλόλογον, ἔχομεν τὸν γεραρὸν Ἀσώπιον, ἔχομεν τὸν ὑψίνου Βερναρδάκην, ἔχομεν τὸν Ζαμπέλιον, ἔχομεν τὸν Φίλιππον Ἰωάννου.

Μόνον τὸ σεπτὸν ὄνομα τοῦ Κοραῆ, μόνῃ ἢ γεραρὰ σκιά του καὶ ἡ φήμη τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ περιάπτει τὸσαύτην αἰγλήν εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν, ὅσην δὲν περιάπτει εἰς τὴν γαλλικὴν ὄλον τὸ σύμπλεγμα τῶν Βιλλεμαίνων, τῶν Γυιζῶτων, τῶν Κουζίνων, τῶν Γιραρδίνων.

Τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ εἶναι συνδεδεμένον μετὰ τῆς ἐλληνικῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς παλιγγενεσίας.

Κολυμβήθρα τοῦ ἐλληνισμοῦ, κολυμβήθρα τοῦ δυτικισμοῦ, ἰδοὺ τὰ δύο ὄνειρα τοῦ Κοραῆ.

Ὡς πρὸς τὸ ἔθνος του ὁ Κοραῆς ἓνα πύρινον ἔστεφε πόθον: τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀναγεννήσεως ταύτης. Ἀνάγνωτε τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ, ἀνάγνωτε τὰς σοφὰς ἐπιστολάς του, ἀνάγνωτε τὰς συγγραφάς του καὶ ἐν πᾶσι τούτοις μίαν θὰ ἴδητε λέξιν: πατρίς, καὶ ἐν ὄνομα συνοδεῦον αὐτὴν: ἀναγέννησις.

Μυρίους σοφοὺς τὰ ἔθνη γεραίρουσι. Καὶ ὁμως ἀποβάλλοντες πᾶσαν περιαιτολογίαν, ξένοι πατριωτισμοῦ καὶ αἰσθημάτων, γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν λέγοντες, ἐρωτῶμεν: τίς ὡς τὸν Κοραῆ εἰργάσθη δι' ἀναγέννησιν ἔθνους ὀλοκλήρου; Ἐχουσιν οἱ Γάλλοι τὸν Καρτέσιον, ἔχουσιν οἱ Γερμανοὶ τὸν Λεϊβνίτιον, οἱ Ἰταλοὶ τὸν Γαλιλαῖον, οἱ Ἀγγλοὶ τὸν Βάκωνα καὶ ἄλλοι ἄλλους. Ὁ Κοραῆς ὁμως δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν φιλοσοφίαν, ἢ τὴν ἱατρικὴν, ἢ τὰ καλὰ γραμματικὰ, ἢ ἄλλην οἰανδήποτε ἐπιστήμην. Ὁ Κοραῆς εἰργάσθη διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν δι' αὐτὴν καὶ μόνην ἔγραψε· καὶ τὸν βίον του ὄλον μόνον δι' αὐτὴν καθιέρωσε. Καὶ τοιοῦτος ὑπάρξας εἶναι ὁ φωτεινότερος λύχνος τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, εἶναι αὕτη αὕτη ἡ μεγαλοφυΐα ἐξαντληθεῖσα ἐπὶ καλῶ τοῦ ἔθνους.

Εἰ καὶ πολὺ κατώτερος τοῦ Κοραῆ ὁ μέγας Οἰκονόμος, ἐν τούτοις καὶ οὗτος εἶναι εἰς ἐκ τῶν καλῶν φιλολόγων τῆς νεο-

τέρας Ἑλλάδος. Συνδυάζων ποικίλας γνώσεις μετ' εὐροσύνης εὐγλωπίας, ὡς φιλόλογος ὠφέλησε τὴν Ἑλλάδα καὶ τινὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀπολαμβάνουσι καὶ εὐρωπαϊκῆς ὑπολήψεως, ἰδίως τὸ περὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ὀγκῶδες καὶ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα. Ἀλλὰ πρὶν ἢ παρέλθω τὸ ὄνομα τοῦ Οἰκονόμου, ὀφείλω νὰ εἶπω ὅτι θὰ ὠφέλει πλείοτερον τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ ἐτίμα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἰ εἰργάζετο μόνον διὰ τὴν ἐλληνικὴν φιλολογίαν καὶ δὲν ἀνεμιγνύετο εἰς τὴν κλυδωνίσασαν τὸ ἐλληνικὸν σκάφος ἐκκλησιαστικὴν καταϊγίδα, κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐμελλε ν' ἀναγορευθῆ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησία. Ὅποιας ὠφελείας θὰ παρεῖχεν εἰς τὸ ἔθνος εἰ μὴ κατέτριβε τὴν μεγαλειτέραν μερίδα τοῦ βίου αὐτοῦ εἰς δυσχιλίαν μὲν σελίδας Ἑρμηνευτῶν, χιλίας δὲ καὶ πεντακοσίας ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων καὶ εἰ ἠκολούθει τὸ φιλολογικὸν αὐτοῦ ἔργον, συγγράφων πρὸς τοῖς γραμματικοῖς, τῇ ῥητορικῇ, τῇ περὶ νεοελληνικῆς γλώσσης διατριβῇ του καὶ ἄλλας φιλολογικὰς συγγραφάς; Ἄλλ' ἐμελλε νὰ δύση τοῦ Οἰκονόμου ὁ ἀστὴρ, σβεννύμενος εἰς πέλαγος ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων καὶ καταπολεμῶν αἰρέσεις ἀνυπάρκτους, σκάνδαλα χιμαιρικά. Καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἐξακολουθεῖ πιστὸν καὶ ἀκράδαντον ἐμμένον εἰς τὴν ἀγιωτάτην θρησκείαν τῶν Πατέρων αὐτοῦ, θρησκείαν δι' ἣν τοσοῦτον ἀγῶν ἐβρέυσεν αἷμα καὶ τοσοῦτοι κατεβλήθησαν ἀγῶνες.

Πραγματευόμενος περὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας δὲν δύναμαι ἐν σιγῇ νὰ παρέλθω τὸ γεραρὸν τοῦ γεραροῦ Ἀσωπίου ὄνομα. Ψυχρὸς μέχρι γερμανικοῦ αἵματος, σοφὸς μέχρι γερμανικῆς πολυμαθείας, εὐγλωττος, γλαφυρὸς καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐνθερμος πατριώτης, ὁ Ἀσώπιος ἐπλούτισε διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν καὶ γεραίρει αὐτὸν πᾶσα ἡ τῶν μαθητῶν χορεία, ἀνέτως τὴν πάτριον γλῶσσαν σπουδάζουσα ἐν τοῖς σοφοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν.

Ἐν γένει ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία ἀνεπτύχθη μέγਾਲως, ἀξία γενομένη εὐρωπαϊκῆς προσοχῆς καὶ ὑπολήψεως. Ὁ δὲ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Παρισίοις σύλλογος εἶναι μάρτυς τῶν λεγομένων ἀλάνθαστος!

Πρὸς ταῖς συνήθεσι τοῦ φωτός πηγαῖς ὑπάρχει καὶ ἕτεραί τις, ἣν ἠλεκτρισμὸν καλοῦσι. Περὶ τοῦ φωτός τούτου, τοῦ ἠλεκτρικὸν φῶς καλουμένου, ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος.

Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἠλεκτρισμοῦ εἶναι ἀρχαιοτάτη· εἰς αὐτὸν τὸν Θαλήν ἀνάγει τὰς ἀρχάς του, ἀλλὰ μόλις περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνός μας ἀνεκάλυψαν ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς εἶναι πηγὴ φωτός. Καί τοι δὲ ἡ ἀνακάλυψις εἶναι νεωτάτη τὴν ἡλικίαν, γιγαντιαίοις ὅμως προώδευσε βήμασι, καὶ αἱ χολοσιαῖαι αὐτῆς πρόοδοι πολλὰς τῇ κοινωσίᾳ παρέσχον λειτουργίας.

Τὰ μέσα δὲ ὧν τὴν σήμερον ἡ ἐπιστήμη ἐπιτυχᾶνει νὰ λάβῃ ἠλεκτρισμὸν, εἰσὶ πολυάριθμα καὶ ποικίλα. Ἄλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ τέχνη ὀπισθοδρομεῖ ἐνώπιον τῆς φύσεως, ἥτις δι' ἀστραπηδόλου ταχύτητος εἶναι ἱκανὴ νὰ παραγάγῃ ἠλεκτρισμὸν. Τί εἰσιν οἱ αἰθαλόεντες κεραυνοὶ καὶ αἱ σφοδραὶ καταιγίδες καὶ αἱ φωτοβόλοι ἀστραπαὶ αἱ διὰ γιγαντιαίας ταχύτητος διασχίζουσαι τὴν ἀτμοσφαῖραν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων θολοῦσαι;

Πράγμα δὲ ἀξιοσημεῖωτον! καὶ αὐταὶ αἱ χημικαὶ ἐνέργειαι ἠλεκτρισμὸν παράγουσιν!

Τὰ δὲ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα στήλαι ὄργανα, τὸ πρῶτον ὑπὸ τινος τῆς Βολόγνης ἀνατόμου, Γαλβάνη τούνομα, ἐφευρεθέντα, ἐπὶ τῆς παραγωγῆς ταῦ ἠλεκτρισμοῦ στηρίζονται.

Ὁ δὲ Βόλτας, ἐνδοξὸς φυσικὸς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ σύγχρονος τοῦ Γαλβάνη, ἀνήρесе τὴν θεωρίαν του. Καὶ ἡ ἐπιστήμη, θέλουσα νὰ διαιωνίσῃ τοῦ ἐνδόξου φυσικοῦ τὸ ἀείμνηστον ὄνομα, ἀπεκάλεσε τὰ ὄργανα, τὰ διὰ χημικῶν ἐπενεργειῶν ἠλεκτρισμὸν παράγοντα, Βολταϊκὰς στήλας.

Ἄλλ' ὁ ἐν τοῖς ὄργανοις τούτοις γεννώμενος ἠλεκτρισμὸς εἶναι ῥῶς διάφορος τοῦ ἐν ταῖς θυέλλαις ἢ ταῖς ἠλεκτρομηχαναῖς

παραγόμενος. Διότι ἐν μὲν ταῖς μηχαναῖς ἢ ταῖς θυέλλαις αἱ ἠλεκτρικαὶ ποσότητες, σημαντικαὶ οὔσαι, ἐπισωρεύονται, χωρὶς νὰ τείνωσιν ὅπως κινήθωσι μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐξαφανίζονται· αἱ δὲ ἐν ταῖς βολταϊκαῖς στήλαις, σμικρόταται οὔσαι, τείνουσι πάντοτε ὅπως κινῶνται μετὰ μεγάλης ταχύτητος. Ἐν ἐκείναις μὲν ὁ ἠλεκτρισμὸς εἶναι ἐν καταστάσει ἡρεμίας· ἐν ταύταις δὲ ἐν καταστάσει κινήσεως.

Ὅπως δὲ τὸν ἀναπτυχθέντα εἰς τινα στήλην ἠλεκτρισμὸν θέσωσιν εἰς κίνησιν, ἐνοῦσι διὰ τινος μεταλλικῆς κλωστῆς τὰ δύο ἄκρα τῆς στήλης, ἅπερ πόλους ἀποκαλοῦσιν. Τότε διέρχεται σιωπηλῶς τὸ ρεῦμα διὰ τῆς κλωστῆς.

Ἐὰν ἀντὶ νὰ ἐνώσωμεν τοὺς δύο πόλους τῆς κλωστῆς διὰ συνεχοῦς κλωστῆς, προσκολλήσωμεν δύο μεταλλικὰ νήματα εἰς τὰς δύο τῆς στήλης ἄκρας καὶ ἀφ' οὗ θέσωμεν τὰ νήματα εἰς συνάφειαν, βάλωμεν τὰ ἐλεύθερα ἄκρα των εἰς μικρὰν τινα ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, τότε παράγεται σπινθήρ τις· ὁ σπινθήρ οὗτος εἶναι συνεχῆς, διότι ὁ ἐν τοῖς πόλοις γεννώμενος ἠλεκτρισμὸς εἶναι μόνιμος.

Πρῶτος ὁ περιώνυμος χημικὸς Οὐμφρις Δάβις, τὸ 1801, ἀνεκάλυψε τὴν ιδιότητα ταύτην τῶν ρευμάτων τοῦ παράγειν φῶς.

Ὁ σχηματισθεὶς σπινθήρ εἶχεν ἔντασιν τινα τῆς λάμψεως· ἀλλ' ὁ Δάβις παρετήρησεν ὅτι αὐξάνει πολὺ ἡ φωτεινὴ δύναμις του, θέτων εἰς τὴν ἄκραν τῶν μεταλλικῶν νημάτων οὐσίαν διαλύσιμον ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος.

Ὁ Δάβις ἔθετεν εἰς τὰς ἄκρας τῶν νημάτων τῆς στήλης τεμάχια ξυλάνθρακος. Εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀέρα τὰ τεμάχια ταῦτα ἐδαπανῶντο πολὺ ταχέως, καὶ κεκλεισμένα εἰς σφαῖραν, κενὴν ἀέρος, ζοφοῦσι, διὰ τοῦ ἀφθόνου καπνοῦ τοῦ φυτικοῦ ἀνθρακος, τὰς παρεΐας τῶν ἀγγείων.

Τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον παίζει ὁ ἀνθραξ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός εἶναι ἀρχούντως σημαντικὸν καὶ εὐκόλον, κατὰ συνέπειαν, ἵνα τὸ ἐννοήσωμεν. Αἱ ὑπὸ τῶν διαφορῶν καιόμενων σωμάτων παραγόμεναι φλόγες δὲν εἶναι φωτειναὶ ἀφ' εαυτῶν· τὸ ὑδρογόνον καὶ τὸ οἶνόπνευμα ἔχουσι φλόγα μόλις δρατὴν. Ἄλλ' ἂν αἰωρήσωμεν στερεόν τι σῶμα, οἷον πλατίνην ἢ ἀνθρακα, ἐπιτυχᾶνομεν τότε πῦρ ζωηρότερον. Εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

ἵνα παραχθῇ ὁ σπινθήρ, πρέπει νὰ φέρωμεν εἰς συνάφειαν τοὺς δύο ἀνθρακίους μολύβδους· καὶ τοῦτο κατορθοῦμεν τιθέντες αὐτοὺς εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόσασιν, ὅπως παραχθῇ τὸ φῶς.

Γεννᾶται δὲ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς διὰ τῆς ὑπερβολικῆς θερμότητος τῆς ἀναπτυσσομένης ἐν τῷ ρεύματι τῶν στηλῶν Βούνσεν.

Ἀποδεικνύομεν πειραματικῶς τὴν ἔντασιν τῆς θερμότητος ταύτης, ποιοῦντες α'. νὰ διέλθῃ τὸ βολταϊκὸν ρεῦμα εἰς λεπτόν τι νῆμα πλατίνης· τὸ μέταλλον τοῦτο εὐθέως γίνεται ἐρυθρόν· ἀναλύεται καὶ ἐξατμίζει μάλιστα· ἀλλ' ἡ πλατίνη εἶναι μέταλλον ἐκ τῶν δυσκόλως τηχομένων· πρὶν δὲ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἠλεκτρικῶν ρευμάτων ἐθεωρεῖτο ὡς ἀτήκτον· β'. ἐὰν ἀντὶ τῆς πλατίνης λάβωμεν σῶμά τι ἐκ σιδήρου ἢ χάλυβος, τὰ σώματα ταῦτα τήκονται ἀμέσως καὶ καίονται· καὶ γ'. ἔλαμά τι λευκοσιδήρου καίεται ἐπίσης μετὰ μεγίστης εὐκολίας.

Ἐπειδὴ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς δὲν ἀπαιτεῖ τὴν διάφλεξιν τῶν ἀνθράκων ὡς δυναμένην παραχθῆναι ἐν τῷ κενῷ ἢ ἐν τῷ ὕδατι, βλέπομεν ὅτι οἱ ἀνθρακες φθείρονται, καὶ τὸ ρεῦμα τοῦτο συμπαρασύρει μεθ' ἑαυτοῦ ἀρκετὴν ποσότητα ἀνθράκων. — Σπουδάζοντες τὴν φθορὰν ταύτην, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ εἰς τῶν ἀνθράκων δαπανᾶται δύο φορές ταχύτερον τοῦ ἑτέρου.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ μεταξὺ τῶν ἀνθράκων διάλειμμα γίνεταί μεγαλειότερον καὶ τὸ ρεῦμα δὲν διέρχεται πλέον, ὡς ἐκ τούτου ἐζήτησαν μέσον τι δι' οὗ μῆχανικῶς τοὺς ἀνθρακας νὰ προσεγγίζωσι.

Πλείστοι ὅσοι σοφοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδίως διακρίνονται οἱ Κ. Κ. Φουκώλτ, Δελεύλ, Μαρτίνος Λεβρέτος, Δυβόσκis, κατόρθωσαν τοῦτο δι' ὀργάνων ἅπερ εὐθυνητῆρας τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός ἀπεκάλεσαν. Οἱ πρῶτοι δ' ἐξ αὐτῶν κατεσκευάσθησαν τὸ 1844.

Δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἰδιαιτέρων τούτων ὀργάνων, ὡς πλείστα ὅσα ἄτοπα ἐχόντων. Τὸ κυριώτερον δὲ εἶναι ὅτι, ὅταν οἱ ἀνθρακες ἔλθωσιν εἰς συνάφειαν, οὐδ' αὐτοὶ εἰσὶν ἱκανοὶ νὰ διαχωρίσωσιν αὐτοὺς καὶ, κατὰ συνέπειαν, ὁ φωτεινὸς σπινθήρ δὲν παράγεται.

Τὸ πρόβλημα ἐθίξαν ὅλοι οἱ σοφοὶ ἄνδρες μεταξὺ τῶν ὁποίων διαπρέπει ὁ Κ. Σεβρίνου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄργανον παράγει ἀξιόλογον λάμπιν.

B.

Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὰς ἐφαρμογὰς τοῦ ἠλεκτρικοῦ φανοῦ τοῦ Κ. Σεβρίνου.

Ἡ πρώτη ἰδέα, ἡ ἐπερχομένη φυσικῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ νοί, εἶναι ἡ τοῦ δημοσίου φωτισμοῦ. Ἄλλὰ τὸ ζήτημα πολλὰς παρουσιάζει δυσχερείας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ κατανικήσωμεν καὶ πολλὰ ἄτοπα νὰ ἀποφύγωμεν. Ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός, ἡ παρεικάζουσα αὐτὸ πρὸς τὸ τοῦ ἡλίου, ἔχει τόσην ἔντασιν ὥστε οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν δύνανται νὰ στραφῶσι πρὸς αὐτόν, ὡς δὲν δύνανται νὰ στραφῶσι πρὸς τὴν φλογοβόλον τοῦ ἡλίου ἐστίαν. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ζῶα καταπλήσσονται, οἱ δὲ ἵπποι ἀφηνιάζουσιν.

Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῶν ὑακινθίνων τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός ἀκτίνων, αἵτινες δυσαρέστους ἐντυπώσεις παράγουσιν εἰς τὸν ὀφθαλμόν, ὡς μὴ ὄντα συνειθισμένον εἰς αὐτάς. Πρέπει ἄρα νὰ εὑρεθῇ μέσον δι' οὗ τὸ χρῶμα τῶν ἀκτίνων νὰ μετατραπῇ εἰς τὸ τῶν ἡλιακῶν.

Ὅπως φωτισθῶσιν ἐπεὶτα αἱ ὁδοί, αἱ δημόσιαι θέσεις, αἱ αἰθουσαι τοῦ θεάτρου, ἀπαιτεῖται νὰ φέρωσιν εἰς μέγαν ἀριθμὸν σημείων φῶτα μέσης ἐντάσεως, ὥστε ἡ λάμπis νὰ εἶναι πανταχοῦ ὡς ἐγγιστα ἴση. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας ἡ ἰδιότης τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός εἶναι τὸ συγκεντρῶν εἰς ἓν καὶ μόνον σημεῖον ἐστίαν φωτεινὴν λίαν ἔντονον.

Κατ' ἀρχὰς καὶ ἕτερον ἄτοπον ἐκώλυε τὴν χρῆσιν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός· τοῦτο δὲ ἦν ἡ ἀκριβὴς τιμὴ του. Ἄλλὰ τὸ ἄτοπον τοῦτο σήμερον ἀνηρέθη· διότι ἀντικατέστησαν τὰς στήλας Βούνσεν διὰ τῶν μαγνητο-ἠλεκτρικῶν μηχανῶν αἵτινες εὐκόλως παράγουσι ρεύματα, ἱκανὰ νὰ παραγάγωσι μεγάλας ποσότητας φωτός.

Πλὴν δὲ τοῦ δημοσίου φωτισμοῦ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς εἰς πολλὰς ἄλλας ἐργασίας δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ. Περὶ τῶν ἐφαρμογῶν αὐτοῦ ἰδοῦ τί ὁ Κ. Βέκκερελ λέγει:

α. Ἐὰν δὲν ὀφείλωμεν νὰ σκεφθῶμεν τὴν χρῆσιν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός διὰ τὸν δημόσιον φωτισμόν, τοῦλάχιστον δυνάμεθα νὰ ὠφεληθῶμεν ἐξ αὐτοῦ εἰς πολλὰς ἄλλας εἰδικὰς χρήσεις· θέλω ἀρκεσθῆναι νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα τὸν φωτισμόν τῶν νυκτερινῶν ἐρ-

γασίων, τῶν ὑπὸ τὸ ὕδωρ ἐξασκουμένων ἐργασιῶν, Δυνατὸν ἐπίσης εἶναι νὰ ἐφαρμόσωμεν αὐτὸν πρὸς φωτισμὸν τῶν μεταλλείων, διὰ συνθήματα τῶν πλοίων, καὶ διὰ πλῆθος ἄλλων περιστάσεων. »

Ἀφῶμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τὸν δημόσιον φωτισμὸν καὶ εἰς ἄλλας ἐνασχοληθῶμεν ἐφαρμογὰς.

Ἐν τοῖς στρατοπέδοις, τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς ἐπιτρέπει εἰς τοὺς πολιορκουμένους μιᾶς πόλεως νὰ ἰχνογραφῶσι τὰς γραμμάς των διὰ νυκτός· δύναται δ' ἐπίσης νὰ φωτίσῃ εἰς μακρὰν ἀπόστασιν σημεῖόν τι ὅπερ δύναται τις νὰ διακρίνῃ καὶ ἐφ' οὗ δύναται νὰ σκοπεύσῃ τὰ πυροβόλα των.

Τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς δύναται ἐπίσης νὰ φωτίσῃ στρατιωτικὸν τινα σταθμὸν, ἢ τὴν δίοδον πόρου τινός, ἢ ὁδὸν δύσβατον καὶ ὄρεινῃν, ἢ νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς διάκρισιν τῆς θέσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἢ πρὸς λήψιν τῶν ὅπλων ἐν καιρῷ νυκτός, ἢ πρὸς παρατάσιν μάχης ἐπικερδοῦς, ἥτις, ἀνευ αὐτοῦ, ἤθελε διακοπῇ διὰ τὸ νυκτερινὸν σκότος, ἢ τέλος πρὸς σχηματισμὸν συνθημάτων ἀντικαθιστῶν οὕτω τὸν ἀέριον τηλεγράφων.

Ἐπίσης δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ διὰ τοὺς φάρους, διὰ τὰ ὄργανα δηλ. ἐκεῖνα τὰ τεθειμένα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης καὶ προωρισμένα τὴν ὁδηγίαν τῶν πλοίων ὅταν ταῦτα προσεγγίσωσι τὴν ξηράν. Εἶναι δὲ ἀσυγκρίτως προτιμότερον τοῦ ἐλαίου τῶν φάρων ὡς πρὸς τὴν τοῦ διαπερᾶν τὰς ὁμίχλας ιδιότητά του. Ὁ διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός φωσφορισμὸς τῆς θαλάσσης ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως ἤθελεν εἰδοποιεῖ τὸν πλοίαρχον ὅτι πλησιάζει εἰς φάρον καὶ πληροφορεῖ αὐτὸν ὅπως ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδὸν του καὶ γνωρίσῃ τὸν τόπον ἐν ᾧ εὐρίσκεται.

Εἶναι περιττὸν νὰ ἐπιμεινῶμεν ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ζητήματος, διότι οἱ πάντες γνωρίζομεν τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν θυμάτων ὅσα κατ' ἔτος ἀπόλλυνται συνεχῶς ἐνώπιον τῆς πατρίδος των. Ἄλλ' ἢ φλογώδης τοῦ ἠλεκτρισμοῦ αἴγλη ὑπόσχεται ἡμῖν νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ λοιποῦ τὰς μυρίας ἐκατόμβας αἰτίνες κατ' ἔτος τῷ σκληρῷ καὶ ἀτεράμνῳ Ποσειδῶνι θύονται.

Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ φάροι τίθενται οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν νήσων καὶ ἐπὶ τῶν βράχων δυνάμεθα διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός ν' ἀνάπτωμεν αὐτοὺς πόρρωθεν καὶ νὰ μὴ ἔχωμεν ἀνάγκην ν' ἀποστέλλωμεν ἐκεῖ ἄνθρωπον ὅς-

τις αὐτὴν τὴν ζώην του νὰ ριψοκινδυνεύῃ ἐν καιρῷ μάλιστα καταγίδος.

Ἄπαξ τὸ πλοῖον εἰσελθὼν εἰς τὸν λιμένα, ἂν ὁ Αἰολος ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ εὐρέος ἄντρου τοὺς πολυκλύδοντας ἀνέμους, τὸ πλοῖον ἔχει ἀνάγκην ὅπως δεθῇ στερεῶς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ κυβέρνησις τῶν λιμένων τίθησι τοὺς σημαντήρας. Ἄλλὰ τὴν νύκτα, πλοῖόν τι δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ αὐτοὺς, καὶ ἱπομένως εἶναι ἐπικερδέστατον ὅπως φωτίζωμεν αὐτοὺς διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Ἀφοῦ λοιπὸν τοιαῦτά εἰσι τὰ μεγάλα τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός πλεονεκτήματα, διατί νὰ μὴ ἐφαρμόζωσιν αὐτὸ εἰς τοὺς ἀπεράντους τῶν θαλασσῶν ὄγκους, οὓς καθ' ἑκάστην ἀνάριθμα πλοῖα καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἀροτριῶσιν; Διατί νὰ μὴ θέτωσι τέρμα εἰς τὰς διαφόρους τῶν πλοίων συγκρούσεις;

Ἐλπίζομεν ἐν τούτοις ὅτι θέλουσιν ἐνθαρρῦναι τοῦ λοιποῦ τὴν πρόοδον ταύτην καὶ ἀναπτύξει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν πολύτιμον τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός ἐφαρμογὴν.

Γ.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐφαρμογὰς τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός ἤδη πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ εἰς τὰς θεατρικὰς παραστάσεις, διότι ἐν αὐτοῖς τὸ πρῶτον ἐφηρμόσθη ἡ ἐφαρμογὴ του ἔλαβε χώραν ἐν Παρισίοις ἐν τῷ θαυμασίῳ λεγομένῳ φανῶ καὶ ἀπὸ τινός ἐγενικεύθη ὑπὲρ τὸ δέον. Οἱ σκηνογράφοι μὲν ἀλλήνην συγχομίζονται ἐξ αὐτοῦ τὴν ὠφέλειαν· αἱ λάμπεις τῆς σελήνης ἀντικαθίστανται θαυμασίως ὑπὸ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Ἡ Φωτογραφία ἐπίσης εὗρεν ἰσχυρὸν βοηθὸν ἐν τῷ ἠλεκτρικῷ φωτί· οὐ μόνον ἐπέτρεψε νὰ φωτογραφῶσι τὴν νύκτα ἀντικαθιστῶν τὸν ἥλιον, ἀλλὰ, διὰ τῆς βοηθείας του, ἐφωτογράφησαν τόπους εἰς αἰώνιον σκότος βεβυθισμένους, καὶ τῶν ὁποίων τὸ πανομοίωμα οὐδέποτε ὀφθαλμὸς ἀνθρώπου ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἴδῃ, ἐνῶ τὴν σήμερον, χάρις εἰς τὴν θαυμάσιον ἐνέργειαν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός, ὁ κόσμος ὅλος ἐκπλήσσεται θεώμενος τὰς κρύπτας καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν πυραμίδων τῆς Αἰγύπτου.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀέρος καὶ ἱπομένως δύναται καὶ ἐν τῷ κενῷ νὰ παραχθῇ ὡς καὶ ἐν τῷ ἀέ-

ρι δυνάμεθα πολύ εύκόλως να εφαρμόσωμεν αυτό εις την άλιείαν.

Άκούσωμεν τί περι τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ Κ. Ίοβάρδος λέγει :

« Ἡ θάλασσα εἶναι ἀνεξάντλητος ὡς καὶ οἱ ἰχθύς αὐτῆς. Ὅταν ἤθελεν ἐκλείψει ἐκ μέσου γῆς ὁ τε ἄρτος καὶ τὸ κρέας, ἡ θάλασσα ἤθελε δυνηθῆ να διαθρέψη τὴν γῆν· δὲν μένει δὲ ἡ τὸ να γνωρίζωμεν να συλλαμβάνωμεν τοὺς ἰχθύς εύκόλως, ταχέως καὶ ἀφρόνως. Ἄλλ' αἱ ἡμέτεροι τῆς ἀλιείας μηχαναὶ εἰσι γελοῖαι· ἐπέστη ἐπομένως ἡ ὥρα καθ' ἣν ὁ ἠλεκτρισμὸς μέλλει ν' ἀντικαταστήσῃ ὅλα τὰ παιδαριώδη ἡμῶν ὄργανα· θέλομεν ἀναπτύξει εἰς τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης ἠλεκτρικὸν φῶς· οἱ δὲ ἰχθύς θέλουσι περικυκλώσει τὸ μαγικὸν φῶς· ὅταν δὲ θεωρήσωμεν αὐτοὺς ἀρκετοὺς, τότε ὑψοῦμεν τὴν λέμβον καὶ οὕτω συλλαμβάνομεν ἀπείρους ἰχθύς.»

Ἄλλ' ἐπειδὴ βεβαίως ἡ γνώμη τοῦ Κ. Ίοβάρδου δὲν εἶναι τόσον ὀρθὴ διότι οἱ ἰχθύς, τρομάζοντες ὑπὸ τῆς ἐντάσεως τοῦ φωτὸς ὀρμαίως θέλουσι φύγει, ἀρκεῖ οἱ ἀλιεῖς να διαθέσωσι τὸ φῶς ἔξω τοῦ ὕδατος. Οἱ ἰχθύς τότε βλέποντες τὸ ὑπὸ τὸ ὕδωρ φῶς θέλουσιν ἔλθει να παρατηρήσωσι πόθεν τὸ φῶς προέρχεται καὶ μάλιστα ὠθήσει τὴν περιέργειάν των μέχρι τοῦ να πηδῶσιν ἔξω τοῦ ὕδατος να πλησιέστερον τὸ ἴδωσιν· ἀλλὰ τότε παραυτίκα ἤθελε τιμωρεῖσθαι ἡ ἄλογος περιέργειά των, συλλαμβανομένων ὑπὸ τῶν ἀλιείων.

Ἄλλ' ἐὰν δυνάμεθα διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς να ἀλιεύσωμεν, ἐπίσης πρέπει καὶ να θηρεύωμεν δι' αὐτοῦ.

Διηγοῦνται ὅτι Ἄγγλος τις ἀπηυδηκῶς να πυροβολῆ κατὰ τῶν πτηνῶν, ἀνέπτυξεν ἐπὶ τινος δίφρου ἠλεκτρικὸν φῶς, καὶ διέτρεχε νυκτὸς τὰς κοιλάδας τῶν δασῶν του. Τότε τὰ πτηνὰ ἔσπευδον ἐπὶ τοῦ ὀχήματος· ὁ δὲ Ἄγγλος ἠδύνατο ἤδη να τὰ πνίγη διὰ τῶν χειρῶν του.

Ἴσως τὸ ἀνέκδοτον συγγενεῦει πρὸς μῦθον· ἀλλ' εἶναι θετικὸν ὅτι τὰ πτηνὰ τείνουσι να κάμωσιν ἐπὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς, ὅτι ποιοῦσιν αἱ μύϊαι καὶ αἱ χρυσαλλίδες ἐπὶ τοῦ λύχνου.

Ἐκτὸς τῆς ἀλιείας, ἐκτὸς τῆς θήρας, τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς ἠδύνατο να χρησιμεύσῃ καὶ εἰς τὰς ὑδραυλικὰς ἐργασίας, ὅπως σήσωσι θεμέλια εἰς τοὺς βυθοὺς ποταμοῦ τινος, καὶ ἐργασθῶσιν

εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὅπως ἀναζητήσωσι πλοῖον ἐξοκείλαν, λάβωσι δὲ τὰ περιεχόμενα αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ μεταλλουργοί, να πολυτιμοὺς θησαυροὺς ἀποσπάσωσιν ἐκ τῶν σπλάγγων τῆς γῆς, βυθίζονται εἰς τὸ σκότος, εἰς μεταλλεῖα ἔχοντα βάθος ἑκατοντάδων μέτρων, ἐπειδὴ δὲ αἱ μεθ' ὧν συνοδεύονται λυχνίαι πρῶτον μὲν δύνανται ν' ἀνάψωσι τὰ εύφλεκτα ἀέρια τὰ εἰς τὰς κοιτάδας τῆς γῆς ἐνυπάρχοντα, δεύτερον δὲ ὀλίγον φῶς διαχέουσιν εἰς τοὺς ἐργάτας οἵτινες να πορευθῶσι ταχύτερον καὶ περισσότερον κερδίσουσιν ἄργυρον, αὐτὴν τὴν ζωὴν των διακινδυνεύουσι, διὰ τοῦτο μεγάλως ἤθελον ὠφελῆθῃ ὑπὸ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Ἐπίσης δὲ τοῦτο ἤθελεν ὠφελῆσει καὶ τὰς τῶν σιδηροδρόμων ἐργασίας, πρὸς κατασκευὴν τῶν ὀπίων οὐ μόνον εἰς ζοφῶδη ὑπόγεια ἐργάζονται, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταχύτεραν διεκπεραίωσιν των ἐργάζονται καὶ διὰ νυκτὸς καὶ ἐπομένως ἔχουσιν ἀνάγκην ζωηροῦ φωτισμοῦ.

Περατοῦντες δὲ τὸ θέμα ἡμῶν δὲν πρέπει να παραλείψωμεν καὶ ἐν τελευταῖον τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς πλεονέκτημα. Συγκεντροῦντες διὰ παραβολικῶν κατόπτρων εἰς ἐν σημεῖον θερμότητα ὑπερβολικὴν δυνάμεθα ἐξ ἀποστάσεως ν' ἀνάψωμεν διάφορα ἀντικείμενα, οἷον νάρθηκα (ὕσκα ν), θρυαλλίδα ἢ πυρόκονιν.

Ἴδου λοιπὸν αἱ μεγάλα ὠφέλεια τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός, ἃς πρέπει να λάβωσι πάντες ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψίν. Διότι τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς εἶναι τῆ ἀληθείᾳ μέγας εὐεργέτης διὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

A. GUEBARD.

(Ἐράνισμα καὶ διασκευὴ ΘΕΑΙΤΗΤΟΥ.)

Η ΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ.

Τὰ ἐκ τῆς μαγείας τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐκπηγάζοντα δεισιδαίμονα ἔθη ὑπῆρχον καὶ ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων θρησκείᾳ, ἐν τῇ ὁποία μάλιστα ἐπλεόναζον. Ἡ μαντεία ἐξησκεῖτο παρ' αὐτοῖς εἴτε ἐν εἰδικοῖς ἰδρύμασι, δηλαδὴ τοῖς χρησμολόγοις ἐκείνοις ἱερατηρίοις, τὰ ὁποία ἐκάλουν μαντεῖα, εἴτε ὑπὸ ἐξ ἐπαγγέλματος μάντεων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν περιφερόμενοι ἐπώλουν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἀπατηλὸν αὐτῶν ἐμπόρευμα· ἱεροτελεστίαι καὶ γοητεῖαι, σκοποῦσαι τὴν ἐπερώτησιν τῆς θείας βουλήσεως, συνάδευον πάντοτε τὰς θυσίας, ὑπερβάλλουσα δὲ ἦτο καὶ εἰς μαγικούς τινας τύπους καὶ γοητεύματα καὶ ἢ εἰς τὴν ἐπιβρόχην χειρονομιῶν τινων πίστις, τὰ ὁποία πάντα μετεχειρίζοντο κατὰ τῆς βασκανίας, πρὸς ἐπικλήσιν θεῶν, ἴασιν ἀσθενειῶν, πληγῶν ἐπούλωσιν καὶ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς κακοποιουῦ δῆθεν ἐνεργείας διαφόρων πράξεων· γοητεία ἐνυπῆρχε καὶ εἰς τὰς τελετουργίας ὅσαι συνειθίζοντο ἐν ταῖς κατὰ τὴν λειτουργίαν καθάρσεσι, τῇ πρώτῃ ταύτῃ ἀφστηρίᾳ τῶν μυστηρίων, διὸ καὶ ἀπεδίδοτο εἰς τὸν Ὀρφέα, ὑποτιθέμενον θεμελιωτὴν αὐτῶν, ἢ σύνθεσις πλείστων μαγικῶν ἀσμάτων· οἱ δὲ μάντεις, οἱ ὁποῖοι ἐνίστε ἀπετέλουν ὀλοκλήρους τάξεις, ἐφρόνουν ὅτι ἠδύναντο νὰ πολεμήσωσι κατὰ τῆς φύσεως, γοητεύοντες τοὺς ὄφεις, ὡς οἱ ψύλλοι οἱ περὶ τὸ Πάριον καὶ τὴν Λιβύην· ἐδίωκον διὰ τινων ἐπώδων τοὺς ἀνέμους καὶ ἀνθρώπους κατάρθουν νὰ μεταμορφώσωσιν εἰς κτήνη· ἐντεῦθεν τὸ δόγμα τῆς λυκανθρωπίας, ἔχον ἀρχαιοτάτην χρονολογίαν ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἴσχυσε καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Τὴν εἰς τοὺς μάντεις ἀποδιδομένην ταύτην ἰσχὺν εὐρίσκομεν εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας μυθολογικὰς παραδόσεις τῆς Ἑλλάδος, εἰς τοὺς μύθους τῆς Μηδείας καὶ Κίρκης. Ἴδιᾳ δὲ ἐφημιζόντο εἰς τὴν τέχνην τῶν μαγγανειῶν αἱ θεσσαλίδες γυναῖκες, αἵτινες

ἠδύναντο νὰ συνθέσωσι δηλητήρια καὶ διὰ τῶν μαγικῶν αὐτῶν ὤδων νὰ καταβιβάσωσιν ἐξ οὐρανῶν τὴν σελήνην. Ὁ Μένανδρος ἐν τῇ κωμῳδίᾳ αὐτοῦ «ἡ Θεσσαλὶς» παρίστα τὰς μυστηριώδεις ἱεουργίας δι' ὧν αἱ γόησαι αὐταὶ κατάρθουν τὴν σελήνην ν' ἀφήσῃ τὰ οὐράνια, θαῦμα καταστὰν τόσῳ ἐξοχόν, ὥστε ὁ Νόννος ἀναφέρει αὐτὸ ὡς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων ἐνεργούμενον.

Πρὸς δὲ ὑπῆρχον καὶ μάγοι κατωτέρας τάξεως, οἱ γόητες, οὕτως ἐπικληθέντες ἐκ τῶν θορυβωδῶν καὶ πενθίμων κραυγῶν, δι' ὧν ἐπεκαλοῦντο τοὺς θεούς· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ἀληθεῖς Ἑλληνες μάγοι, οἱ ἄμεσοι κληρονόμοι τῶν μάγων τῆς βαρβάρου ἐποχῆς· λίαν δὲ ἐφοβοῦντο ἅπαντες τὴν ἰσχύον των, διότι πάντοτε ἐφρόνουν αὐτοὺς ἐμφορούμενους ὑπὸ κακῶν καὶ ἐγκληματικῶν προθέσεων, ἐγίνωσκον, ὡς αἱ γυναῖκες τῆς Θεσσαλίας, νὰ συνθέτωσι φίλτρα καὶ ἀντι ἀργυρίου προσέφερον τοῖς τυχοῦσι τὰς διαβολικὰς των ἐκδουλεύσεις· ἀλλ' ἡ ἐπίσημος ἐθνικὴ θρησκεία ἐπολέμει τὴν ἐπέμβασιν των, καὶ πλειστάκις ἐξεδόθησαν νόμοι κατὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς κινδυνώδους τέχνης αὐτῶν. Αἱ μαγικαὶ δὲ δεισιδαιμονίαι ἰδίως ἐκρατύνοντο ὑπὸ τῆς ἐπιβροχῆς ἢ ἐξήσκουν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς πολυθείας αἱ θρησκείαι τῆς Φρυγίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἦσαν δὲ στενότερον συνδεδεμένοι αἱ δεισιδαιμονίαι αὐταὶ μετὰ τῆς ἐν τῇ ἰδίῳ λεγομένη Ἑλλάδι· αἱ προσευχαὶ ἐλάμβανον χαρακτῆρα ἐπικλήσεως καὶ ἐξορκισμοῦ, διατηροῦσαι τὴν χρῆσιν μυσταγωγικῶν τινων λογίων, ὁποῖα τὰ ἐφέσια καὶ τὰ μελήσια, φημιζόμενα ὡς θαυμασιῶν ἀποτελεσμάτων παραγωγὰ· οἱ ἱερεῖς τῆς Μικρασίας προσήγγιζον περισσότερο ἀπὸ τοὺς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς μάγους καὶ γόητας, πρότυπον τῶν ὁποίων μᾶς παρουσιάζουσιν οἱ Γελχίνες, προσωποποιήσεις μυθικαὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτινῶν, τὰς ὁποίας μετεμόρφου εἰς γόητας ἢ φαντασίαν τῶν ποιητῶν· ἄλλως τε ἀποκεκλεισμένοι τῆς ἐθνικῆς θρησκείας αἱ πρὸς λατρείαν εἰσαχθεῖσαι παρὰ τοῖς Ἑλλήσι ξένοι θεότητες ἔφερον χαρακτῆρα πνευμάτων δευτερευούσης τάξεως ἢ δαιμόνων, τοὺς ὁποίους δὲν ἐτίμων διὰ νομίμων καὶ κανονικῶν ἱεροπραξιῶν, ὥστε αἱ ξένοι θρησκείαι ἐλάμβανον ἐν Ἑλλάδι τὸν χαρακτῆρα μαγικῶν ἐνεργειῶν, καὶ ἐπειδὴ διετηρεῖτο ἡ χρῆσις τῶν ἐκ τῆς γεννετείας χώρας τύπων καὶ λογίων, αἱ προσευχαὶ καὶ αἱ ἐπικλήσεις ἐφαίνοντο εἰς τοὺς Ἑλληνας ὡς λόγοι μυητριώδεις κεκτημένοι ὑπερφυσικὴν δύναμιν.

Ἐπῆρχε πρὸς τοῦτοίς ἐν Ἑλλάδι καὶ τις λατρεία, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐσα μαγεία ἀληθῆς, ἡ λατρεία τῆς Ἐκάτης· ἡ θεότης αὕτη, προσωποποίησις τῆς σελήνης, τῆς προπεμπούσης τὰς μυστηριώδεις αὐτῆς ἀκτῖνας εἰς τὰ σκότη τῆς νυκτός, ἦτο ἡ τῶν μαγισσῶν προστάτις· εἰς αὐτὴν ἀπεδίδοτο τὸ δῶρημα τῶν θαυμάτων καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῶν μαγειῶν· αὕτη ὑπετίθετο ὡς στέλλουσα τὰ εἰδῶλα καὶ τὰ φαντάσματα, ὅσα ὁ φόβος γεννᾷ ἐν τῇ σκοτίᾳ· τὰ δὲ ἰδιαίτερα μυστήρια τὰ εἰς τόπους τινὰς τῆς Ἑλλάδος τελούμενα πρὸς τιμὴν αὐτῆς ἦσαν πλήρη ἱεροπραξιῶν μαγικῶν καὶ θαυματουργικῶν, αἵτινες πᾶσαι εἶχον σκοπὸν τὴν ἐκπληξιν τῆς φαντασίας καὶ θάμβωσιν τῶν αἰσθήσεων, τὴν διατροφήν καὶ ἀναβρίψισιν τῶν τραχυτέρων καὶ ζοφερωτέρων δεισιδαιμονιῶν· καὶ ἐντεῦθεν σημαντικὰ εἶναι ἐν τῇ λατρείᾳ αὐτῆς τὰ ἔρπετά καὶ τὰ ἀκάθαρτα ζῶα, τὰ φίλτρα καὶ αἱ λοιπαὶ ἀηδεῖς συνθέσεις, οἱ ἐξορκισμοὶ καὶ οἱ ἀλλόχοτοι τύποι, διὰ τῶν ὁποίων ἐπειθανάγκασον τὴν θεὰν νὰ ἐπιφανῆ εἰς τοὺς λάτρεις αὐτῆς ἱκανοποιούσα τὰς ἐπιθυμίας των καὶ χειραγωγούσα τὰ διαθήματά των· ἰδοὺ ὡς ἀπόδειξις χρησμός τις δοθεὶς κατὰ Πορφύριον ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκάτης « στήσατε ἄγαλμα ἐκ ξύλου ἐστιλβωμένου καὶ ποιήσατε τὸ σῶμα τοῦ ἀγάλματος ἀπὸ ρίζαν ἀγρίου πηγάνου στολίζοντες αὐτὸ μὲ μικρὰς κατοικιδίους σαύρας· μύβραν, στύρακα καὶ λιθωνιτὸν συντρίψατε μετὰ τῶν ζώων τούτων τὸ μίγμα καὶ ἄφετε εἰς τὸν ἀέρα κατὰ τὴν αὔξουσαν σελήνην· ἀπευθύνετε τότε τὰς εὐχὰς σας οὕτω πως (ἐνταῦθα δὲν διεσώθη ὁ τύπος)· ὅσας διαφόρους μορφὰς ἔχω τόσας σαύρας θέλετε μεταχειρισθῆ καὶ μετ' ἐπιστασίας κατασκευάσατέ μοι διαμονὴν μὲ κλάδους αὐτοφύτου δάφνης, θέλετε δὲ μὲ ἰδεῖ καθ' ὑπνους ἀπευθύνοντες τῷ εἰδῶλι θερμὰς προσευχάς, » τὸν δὲ τύπον τῆς ἐπικλήσεως μὴ διασωθέντα παρ' Εὐσεβίῳ εὕρισκόμεν ἐν τοῖς φιλοσοφομένοις, πραγματεία ἀποδιδομένη ὅτε μὲν τῷ Ὠριγένει ὅτε δὲ τῷ Ἱππολύτῳ. « Ἐλθὲ, ὑποχθονία γῆνιν καὶ οὐρανία Βομβῶ, θεὰ τῶν ὀδῶν καὶ τριόδων, σὺ ἡ φέρουσα τὸ φῶς τὸ ὁποῖον ἐχθρεύεσαι, καὶ ὀδεύουσα διὰ νυκτός τῆς ὁποίας εἶσαι φίλη καὶ σύντροφος, σὺ ἡ τερπομένη εἰς τὴν ὕλακὴν τῶν κυνῶν καὶ τὴν αἰμοχυσίαν, ἡ ἐν σκοτίᾳ ἀνὰ τοὺς τάφους πλανωμένη, αἰμοχαρὴς καὶ τοῖς ἀνθρώποις φοβερὰ Γοργῶ, Μορμῶ, σελήνη μυριόμορφος, ρίψον ἐν βλέμμα σου ἕλεων εἰς τὰς θέσεις

μας. » Τοῦ αὐτοῦ ὕφους εἶναι καὶ ἡ παρ' Εὐριπίδῃ ἐπικλήσις τῆς Μηδείας, τὴν ὁποίαν ἐμιμήθη καὶ ὁ Ὀβίδιος·

Οὐχὶ δὲ δυσκόλως ἀναπαριστῶντο τὰ φαντάσματα, ὑπὸ τὰ ὁποῖα προσεφάνετο ἡ Ἐκάτη, εἰς τὴν τότε φαντασίαν, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ εἰς ξένον καὶ ἀρχαῖκόν συντεταγμένοι ἐκείνοι τύποι ἐφόβουν καὶ ὁ δόλος συνέτρεχε τοὺς φόβους αὐτούς. Εἰς τὰ Φιλοσοφούμενα ἐπίσης εὕρισκόμεν ποῖα τεχνάσματα μετεχειρίζοντο, τοῦλάχιστον ἐπ' ἐσχάτων, πρὸς συναρμογὴν πάσης αὐτῆς τῆς φαντασμαγορίας· «δὲν ἀποσιωπῶ, γράφει ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς, τὴν πανουργίαν, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ διὰ τῆς λεκανομαντείας μαγεία· προσλαμβάνοντες οἱ μάγοι θάλαμον κλειστὸν μὲ ὀροφὴν οὐρανοχρόου βαφῆς καὶ φέροντες ἐκεῖ σκευὴ ὁμοίχροα, θέτουσι χαμαὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ θαλάμου λεκάνην πλήρη ὕδατος, ἀντανακλῶντος τὸ κυανοῦν τῆς ὀροφῆς ὡσανεὶ ἦτο τὸ τοῦ οὐρανοῦ· ἐν τῷ ἐδάφει, ἐφ' οὗ τέθειται ἡ λεκάνη ὑπάρχει κρυφία ὀπή· ὁ δὲ πυθμὴν τῆς λιθίνης λεκάνης εἶναι ὑέλινος· κάτωθεν τούτων πάντων ὑπάρχει μέρος κρύφιον, ἐν ᾧ οἱ συνέταιροι εἶναι μετεσχηματισμένοι εἰς θεοὺς καὶ δαίμονας, τῶν ὁποίων δῆθεν τὴν ἐμφάνισιν θέλει ἐνεργῆσαι ὁ μάγος· ὁ ἀπατώμενος ἐν τῇ θεᾷ τῶν προσώπων τούτων κυριεύεται ὑπὸ τρόμου καὶ πιστεύει ἀμέσως πᾶν τὸ λεγόμενον. Ἴδου δὲ πῶς κατορθοῦσι τὴν ἐν ταῖς φλοξίν ἐμφάνισιν τοῦ δαίμονος· ζωγραφοῦσιν ἐπὶ τοῦ τοίχου τὸ ἐπικλητέον πρόσωπον, τὸ δὲ ζωγράφημα τοῦτο ἐπιχρῶσιν ἀκολούθως μὲ σύνθεσιν τινα ἐκ λακωνικοῦ, ἀσφάλτου καὶ βαλσάμου, ἐνῶ δὲ δῆθεν ἐνεργοῦσι τὴν ἐπικλήσιν, πλησιάζουσι τὴν λυχνίαν εἰς τὸν τοῖχον, δι' ἧς τὸ χρίσμα ἀνάπτει καὶ καίει.

» Ἴδου, ἐξακολουθεῖ ὁ χριστιανὸς συγγραφεὺς, πῶς κάμνουσιν ὥστε νὰ περιπίπτται ἡ Ἐκάτη ἐν εἰδεί πυρός ἀερίου· κρύπτει ὁ μάγος ἓνα τῶν συντρόφων εἰς ὠρισμένον μέρος δωματίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ τοὺς πελάτας, τοὺς ὁποίους πείθει ὅτι ἡ θεὰ θέλει ἐμφανισθῆ ἐναέριος ὑπὸ μορφήν πυρός, παρακαλῶν μόνον αὐτοὺς νὰ ἐπιστήσωσι πολλὴν προσοχὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀμέσως ν' ἀποστραφῶσι κύπτοντες χαμαὶ τὸ πρόσωπον, μέχρις οὗ καλέσῃ πάλιν αὐτούς· μεθ' ὃ ψάλλει ἐν τῷ πυκνῷ ἐκείνῳ σκότει τὸν τύπον τὸν μαγικόν, ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ ὁποίου ἐνάρξει φαίνεται πῦρ κυματούμενον ἐν τῷ ἀέρι. Περίτρομοι ὡς ἐκ τῆς θεᾶς τοῦ ὑπὸ τῆς θεᾶς ἐνεργουμένου θαύμα-

τους· οἱ προσερχόμενοι πίπτουσι ἀφῶνοι χαμαί, ἀποκρύπτοντες τὸ πρόσωπον· πᾶν δὲ τὸ τέχνασμα στηρίζεται εἰς τὸ ὅτι ὁ σύντροφος, ἅμα τελειώσῃ ἢ ἐπίκλησις, ἀφίνει νὰ φύγῃ ἐκ τῶν χειρῶν του ἱερακά τινα ἢ γύπα περιεκαλυμμένον μὲ πεφλεγμένην στύπην· τὸ πτηνὸν τρομασμένον ἐκ τῆς φλογὸς ὑψοῦται ἰπτάμενον ὄλονεν ταχύτερον καὶ καταπλήττει τοὺς εὐήθεις ἐκείνους ἀποκρύπτοντας τὸ πρόσωπον, κτυπᾷ ἐπὶ τοῦ προσυχόντος καὶ μεταδίδει τὸ πῦρ εἴτε ἐντὸς τοῦ θαλάμου, εἴτε εἰς τὰ περίξ αὐτοῦ.»

Ἄναμφιβόλως δὲ παρόμοια μέσα μετεχειρίζοντο καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς ἐπικλήσεις· ἰδίως προσέτρεχον εἰς τὸ περίφημον ἄντρον τοῦ Τροφωνίου, εἰς τὴν διὰ νεκρῶν μαντείαν, τὴν μαγικὴν δηλαδὴ νεκυομαντείαν, καὶ ὑπῆρχον ἔν τε Ἑλλάδι καὶ Ἰταλίᾳ διάφορα χρηστήρια, ἐν τοῖς ὁποίοις ἠρώτων τὰ περὶ μέλλοντος διὰ τῶν νεκρῶν· οἱ ψυχαγωγοὶ ἢ ἐπικλήτορες ψυχῶν κατῴρθουν ὡς αἱ Πυθώνισσαι τῶν Ἑβραίων διὰ τινῶν ἐπωδῶν νὰ παρουσιάσωσιν ἐμφανιζόμενα διάφορα φαντάσματα, ἅτινα ἐνομίζοντο ὡς ψυχαὶ ἐξεληθοῦσαι ἐξ ἄδου, τῆς ὑποχθονίου κατοικίας τῶν σκιῶν, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετεχειρίζοντο τὴν ἐγγαστριμυθίαν ὅπως ἀποδώσωσιν αὐτοῖς καὶ φωνήν. Τὴν νεκυομαντείαν, ἢ χρησις τῆς ὁποίας ἐξηκολούθησεν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τῆς ὁποίας ἡ Ὀδύσεια μᾶς παρουσιάζει μίαν σκηνὴν περιέργον (Λ. 29), ἐπανευρίσκομεν ἐν τῇ νεκρομαντείᾳ τοῦ Μεσαίωτος, καὶ τελευταῖον ἐπαναφαίνεται νέαν περιβεβλημένη μορφήν.

Ἄλλ' ἢ Ἑλληνικὴ αὕτη μαγεία δὲν εἶχε τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ ἑρρύθμον χαρακτήρα τῆς τῶν Ἀσσυρίων καὶ Περσῶν, οὐδὲ συνωδεύετο ὑπὸ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀστρῶν, τὴν ὁποίαν ἠγνόουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες, ἐπορίσθησαν δὲ τὴν γνῶσιν αὐτῆς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Περσίᾳ· πλείστοι φιλόσοφοι, ἐν οἷς ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Δημόκριτος, κατῴρθωσαν νὰ μυηθῶσιν εἰς τὰ μυστήρια τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ζωροάστρου, καὶ Ἕλληνές τινες μάντιες ἀπῆλθον εἰς τὰς Περσικὰς χώρας πρὸς μάθησιν τῆς μαγικῆς τέχνης. Ἄλλ' ἰδίᾳ ἐχρησίμευσαν πρὸς διάδοσιν τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν, πρὸς εἰσαγωγὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τῆς λέξεως μαγεία, οἱ ἱερεῖς μεθ' ὧν συνωδεύοντο ὁ Δαρεῖος καὶ ὁ Ξέρξης εἰς τὰς ἐκστρατείας αὐτῶν· ὁ Πλίνιος καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἀποδίδουσι τὴν εἰσαγωγὴν τῆς μαγείας ἐν Ἑλλάδι εἰς τινα Ὀσθάνην, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀρχοῦντως δει-

κνυσι τὴν περσικὴν καταγωγὴν. Μαθητὴς τοῦ Ζωροάστρου ἠκολούθησε τὸν Ξέρξην εἰς τὴν Εὐρώπην, καθ' ὅσον οὐδέποτε ὁ βασιλεὺς ἀπῆρχετο εἰς πόλεμον χωρὶς νὰ συνοδεύηται ὑπὸ ἱερέων, οἵτινες τῷ ἐξησφάλιζον τὴν θεῖαν εὐνοίαν καὶ ἐπηρώτων τὸ μέλλον· ὁ δὲ Οὐάρρων, ὡς μνημονεύεται παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ, μετέφερον ἐκ Περσίας εἰς Ἑλλάδα καὶ Ἰταλίαν τὴν τέχνην τοῦ προσκαλεῖν καὶ ἐπικαλεῖσθαι τοὺς νεκρούς. Ἀφ' ἑτέρου ὅταν οἱ Σελευκίδαι εἰσήγαγον εἰς Ἀσσυρίαν τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Ἑλλάδι διοικήσεως, μὴ τόσο εὐνοϊκὰς εἰς τὴν θεοκρατίαν, ἢ δὲ ἀνάμιξις τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας μετήλλαξε τὴν ἀρχαίαν ἀνατολικὴν θεολογίαν καὶ ἡ Βαβυλῶν ἐπαυσε τοῦ νὰ ἦναι πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ τῆς Σελευκίας, οἱ Χαλδαῖοι μάγοι ἀπώλεσαν τὴν προτέραν βαρύτητα, ἐκλονήθη ἡ ὑπόληψις των καὶ ἡ ἐπιστήμη των δὲ φαίνεται ὅτι ὑπέφερον ἀρκετὰ ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς ἰσχύος των· οἱ μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν ἱερατικῶν συλλόγων δεσμοὶ ἐχαλαρώθησαν καὶ ἐγεννήθησαν σχίσματα καὶ ἀνεφάνησαν σχολαὶ πολλαί. Οἱ Ἀσσύριοι ἱερεῖς πρῶτοι διεσκορπίσθησαν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος προσῆλθον ν' ἀποκατασταθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Μικρασίαν· βεβαιοῦται μάλιστα ὅτι ὁ Χαλδαῖος ἀστρολόγος Βηρωσσὸς ἐθεμελίωσεν ἐν Κῷ σχολὴν ἀστρονομίας· πᾶσαι δ' αὐταὶ αἱ χῶραι τάχιστα ἐπλήσθησαν ἀστρολόγων καὶ μάγων μάντεων, ἐρχομένων ἐξ Ἀνατολῆς, οἵτινες ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν περιφερόμενοι μετήρχοντο τὰς γοητείας των καὶ ἐπώλουν ἀντὶ ἀργυρίου προβόρησις μαντικὰς καὶ ἐδίδασκον ἀκόμη καὶ τὴν τέχνην των. Τὰ ἀποτελεσματικά, δηλ. αἱ περὶ τῆς ἐπιβροῆς τῶν ἄσρων γνώσεις, κατήντησαν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῦ συρμοῦ, τὸ δὲ ὄνομα Χαλδαῖοι περιέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ὠροσκόπου καὶ προφήτου τῶν τυχῶν, ὅθεν πλείστοι ἀγύρται οὐδέποτε ἰδόντες τὴν Βαβυλῶνα προσέλαβον τὸν τίτλον τοῦτον ὅπως ἐμπνεύσωσι πλείονα πίστιν τοῖς πελάταις αὐτῶν. Τότε διεδόθησαν ἐν Εὐρώπῃ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀστραμφύχου, Γωβρία καὶ Παζαθᾶ καὶ ἄλλων πολλῶν μάγων, ὧν ἡ μαντικὴ ἰκανότης ἀφῆκεν ἐντύπωσιν. Ταῦτα τὰ ὀνόματα μὲ τὸ τοῦ Ζωροάστρου ἀκολούθως πλαστογραφικῶς παρενετέθησαν ἐν τοῖς συγγράμμασι μεταγενεστέρων πρὸς κῦρος περισσότερον. Εἰς τοὺς Χαλδαίους προσέτρεχον πρὸς θεραπείαν ἀνιάτου νόσου, πρὸς ἀπόλαυσιν χρηματοφόρων προσόδων ἢ συμβι-

βασμὸν μετὰ τοῦ ὀργισθέντος θεοῦ, ὡς ἐκ τινος ἐγκλήματος· ὁ Θεόφραστος εἰς τοὺς Χαρακτῆρας αὐτοῦ μᾶς περιγράφει ἕνα τῶν δεισιδαιμόνων τούτων ἐρωτῶντα περὶ πάντων τοὺς Χαλδαίους· τούτους κατὰ προτίμησιν προσεκάλουν ἐν τῇ γεννήσει τέκνων καὶ κατὰ παράδοσιν διασωθεῖσαν παρὰ τῷ Αὐλῷ Γελλίῳ ὁ πατὴρ τοῦ Εὐριπίδου εἶχεν ἐρωτήσει αὐτοὺς περὶ τῆς τύχης τοῦ τέκνου του.

Οὕτως ἡ αἰγυπτιακὴ μαγεία καὶ ἀστρολογία εἰσῆχθη παρὰ τοῖς Ἑλλησιν· οἱ μαθηματικοὶ, δηλ. οἱ σοφοί, οὕτω καλούμενοι κατὰ προτίμησιν τῶν ἀστρολόγων τῆς Αἰγύπτου, ἐπίσης ἤρχισαν νὰ φημιζωνται ὡς οἱ τῆς Χαλδαίας· ἡ διδασκαλία ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν συνηνώθη εἰς μίαν μόνην ἐπιστήμην ὀνομασθεῖσαν ἐπὶ τέλους δικαστικὴν ἀστρολογίαν.

Εὐκόλως δὲ ἐξηγοῦμεν τὴν ἐν Ἑλλάδι καλὴν ὑποδοχὴν τῶν ἀστρολόγων πάσης χώρας· ἦτο τότε ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς πίσις διεσαλεύετο, τὰ πνεύματα ἠσπάζοντο νέους μύθους, οἵτινες καὶ ἐκ μόνου τοῦ νέου αὐτῶν ἦσαν ἀρεστοί, ἐστρέφοντο δὲ εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὅθεν ἐζήτουν δόγματα ἀντὶ τῶν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἤδη διασεισθέντων ὑπὸ τὸ ψευδῶνυμον τοῦ Ὀρφέως, ἰδέαι ἐκυκλοφόρουν, ἐξ Αἰγύπτου καὶ Ἀσίας ἔχουσαι τὴν καταγωγὴν, ἐγκεντριζόμεναι μὲ τὰ ἀρχαῖα ὀμηρικὰ συναξάρια, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀφελέστερα καὶ μᾶλλον ποιητικὰ ἱεροπραξίαι, ὅπως μυστικισμοῦ ἀπόζουσαι ἀνατολικοῦ, ἀντικαθίσταν τὰς πομπὰς τῶν πρὶν χρόνων, συνεπιφέρουσαι καὶ φανατικόν τινα ἐνθουσιασμόν ἀντὶ τῆς ζωῆς καὶ ἐλευθέρας ἐκφράσεως τῆς τοῦ λαοῦ εὐθυμίας· ὁ ὄρφισμὸς κατέστησε κοινούς τοὺς καθαρμούς, τὰς ἐπικλήσεις, τοὺς ἐξορκισμούς καὶ τοὺς ἐξαγνισμούς· οἱ ὄρφισιοτελεσταὶ κατήντησαν ἀληθεῖς μάγοι, μάντιες καὶ χρησμολόγοι, πωλοῦντες τὰ τε μυστήρια, τὰ φάρμακα καὶ τὰς προσευχὰς των· καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιβροχὴν τῶν οὕτω διαδοθεισῶν ἰδεῶν τὰ ἑλληνικὰ μυστήρια ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα ἀληθοῦς γοητείας. Βαθμηδὸν δὲ συνεβιάσθησαν αὐθαιρέτως πῶς πᾶσαι αἱ ἀντιφατικαὶ καὶ χιμαιρικαὶ τῆς Ἀνατολῆς θεωρίαι, ἐξ οὗ προῆλθε συνδυασμὸς ἀσυνάρτητος θεολογικῶν διδαχῶν διαφόρου χρονολογίας καὶ καταγωγῆς ἐπὶ τῆς ἐπιβροχῆς τῶν ἀστρων, τῆς συνθέσεως τῶν φυλακτῶν, τῆς ἐπικλήσεως τῶν πνευμάτων, τῆς μεταμορφώσεως τῶν ὄντων καὶ ἰδίως τῆς ἐνερ-

γείας βοτάνων τινῶν καὶ ἱατρικῶν παρασκευασμάτων· εἰς τὸ χάος δὲ τοῦτο ἐδόθη ἐπὶ τέλους τὸ ὄνομα μαγεία.

Ὀνόματα ξένων θεοτήτων, λέξεις ἐκ γλωσσῶν τῆς Ἀσσυρίας, Περσίας, Φρυγίας καὶ Αἰγύπτου, τύπος εἰς τὰς γλώσσας ταύτας συντεταγμένος καὶ μεταμορφωμένος ἐν τοῖς στόμασιν ἀνθρώπων, προφερόντων αὐτὰς χωρὶς νὰ τὰς καταλαμβάνωσιν, εὐρίσκονται οὕτως ἀναμιξ μετὰ τῶν παρὰ τοῖς ἔλλησι τελουμένων ἱεροπραξιῶν πρὸς τιμὴν τῶν χθονίων καὶ ὑποχθονίων θεοτήτων. Τῆς ἐκπτώσεως ὅμως καὶ ταπεινώσεως τῶν ἄλλων θεαινῶν δὲν συμμετέσχε καὶ ἡ Ἑκάτη, ἣτις ἐβασίλευεν εἰσέτι μετὰ τῶν φαντασμάτων λατρευομένη ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἄπυος, τῆς Κυβέλης καὶ τῆς Ἴσιδος καὶ τῶν ὑποχθονίων θεοτήτων, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία εἶχε χαρακτῆρα μυστηριώδη καὶ μαγικόν.

Τοὺς ἐπιφαινομένους θεοὺς ἐν ἀγαθοῖς εἰδώλοις ὑπὸ μορφᾶς ἀπλᾶς καὶ ὡραίας οἱ πλείστοι ἐθεώρουν ὡς πλάσμα τῶν ποιητῶν, ἐφεύρημα τῶν ἱερέων, ἀλλ' ἐκείνων ὅσοι ἀπεκάλυπτον τὴν παρουσίαν των διὰ φαντασμάτων εἰδεχθῶν, μορφῶν ἀσχημῶν καὶ παραδόξων, δὲν ἠδύναντο νὰ διαμφισβητήσωσι τὴν πραγματικότητα, διότι τοὺς ἐφοβοῦντο. Ἐνεκα τῶν ἀσυνήθων καὶ ἀλλοκότων ἤχων των αἱ πρὸς ἐπικλήσιν τῶν ξένων θεοτήτων χρησιμεύουσαι λέξεις ἐξέπληττον τὴν φαντασίαν πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὸ τετριμμένον ὄνομα ἑνὸς Ἀπόλλωνος, ἑνὸς Ἡρακλέους, μιᾶς Ἀθηνᾶς ἢ ἑνὸς Ἡφαίστου. Γνωρίζοντες αὐτοὺς ἀμυδρῶς οἱ Ἕλληνες καὶ βλέποντες ὅτι οἱ ποιηταὶ δὲν τοὺς ἐταξινόμουν μετὰ τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, κατέτασσαν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀόριστον ἐκείνην καὶ ἐλαστικὴν τάξιν τῶν δαιμόνων, ὑφ' ἣν ἐνόμιζον πεπλησμένον τὸ σύμπαν. Καὶ γενικῶς μὲ τοὺς δαίμονας προσωμοιάζον τοὺς τῶν βαρβάρων θεοὺς, ἐὰν δὲν ἐπέθετον ἔνεκα τῆς ἀναλογίας τῶν προσόντων ὅτι ἦσαν οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἰδικούς των, φέροντες μόνον ἄλλα ἐπίθετα. Δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος οἱ ξένοι δαίμονες καὶ πάντοτε ἡ λατρεία των ἔμνε διακεκριμένη τῆς τῶν ἐθνικῶν θεοτήτων· δὲν ἐπεκαλοῦντο τὴν προστασίαν καὶ ἐπέμβασιν των οἱ Ἕλληνες εἰμὴ μόνον διὰ μαγικὰς καὶ μαντικὰς ἐπιχειρήσεις, δι' ἣν καὶ εἰσῆχθησαν παρ' αὐτοῖς, ὥστε οἱ θεοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Αἰγύπτου παρέστησαν ἀπέναντι τοῦ ὄχλου ὡς θεοὶ μαγειῶν, ἄρχοντες ἰδίᾳ τῶν φυλακτῶν καὶ τῶν θαυμάτων.

Ἦσσαν ἐκτεθειμέναι ἦσαν εἰς τὰ σκώματα καὶ τὰς προσβολὰς τῶν φιλοσόφων αἱ θεότητες τῆς μαγείας καὶ ἀστρολογίας ἀπὸ τὰς τοῦ Ὀλύμπου, καθόσον τὰ θρυλλούμενα κατὰ τῶν σκανδαλωδῶν μύθων τῶν ἑλληνικῶν θεῶν, τῶν ψευδῶν χρησμῶν των καὶ τῶν ἀνηθίκων κατηγορημάτων των, δὲν ἠδύνατο νὰ προσαφθῶσι καὶ εἰς μυστηριώδη πνεύματα, ἐπιδεικνύοντα τὴν ἐνέργειάν των διὰ θαυμάτων καὶ τὴν ὑπερτάτην νοσημοσύνην των διὰ τῆς μεταδιδομένης εἰς τοὺς μύστας ἐμπνεύσεως. Ἡ μαγικὴ θεολογία οὕτω διέφευγε τὰς ἐπικρίσεις διὰ τῶν πέπλων, δι' ὧν περιεκαλύπτετο. Ὑπῆρχον καὶ τινες ὑψηλότερον βαίνοντες καὶ μὴ πειθόμενοι εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν μαγείων, ἀλλ' ἦσαν γενικῶς ἐπικούρειοι, ἀρνούμενοι ἀπολύτως τὴν τῶν θεῶν ὑπαρξιν· πολλοὶ ἐπίσης ἠρνοῦντο τὴν ἀστρολογίαν, πάντες ὅμως σχεδὸν σκεπτικοὶ, μᾶλλον μετεωρολέσχαι σοφοὶ θεωρούμενοι· διότι δυστυχῶς οἱ ἀπηλλαγμένοι τῶν προλήψεων τῆς ἐποχῆς των συγχέονται μὲ τοὺς ὄνειροπόλους καὶ ἀπέναντι τῶν τόσων πλεονεκτημάτων καὶ τῆς μαθήσεώς των ὀφλισκάνουσι γέλωτα, ὥστε οἱ κακοὶ ἄνθρωποι συνεβουλεύοντο τοὺς ἀστρολόγους καὶ ἐφοβοῦντο τοὺς μάγους, τὰ δὲ γράφοντα κατὰ τῶν ἰδεῶν των διηλθον ἀπαρατήρητα, μολονότι δὲν ἦσαν ἀξιοκαταφρόνητοι αἱ πραγματεῖαι αὐταί, χορηγήσασαι τὴν ὕλην τῶν κατὰ τῆς ἀστρολογίας ἐπιχειρημάτων Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ. Ἐπίσης ἔγραψαν κατὰ τῆς δεισιδαιμονίας ὁ Κάτων καὶ ὁ Ἐννιος, κατὰ τῆς ἐπιστήμης δὲ τῶν Χαλδαίων ὁ Παναίτιος καὶ ὁ Σκύλαξ. Εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα ὁ φιλόσοφος Δαβορίνος, περὶ οὗ μνημονεύει ὁ Αὔλος Γέλλιος, ἀπηνήθη τὴν ἀστρολογίαν καὶ διημφισβήτησε τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήγον αὐτὴν. Σῆξτος ὁ ἐμπειρικὸς ἐπίσης ἐχλεύασε τοὺς μαθηματικοὺς, ὅπως τοὺς ὀνομάζει, ἀλλ' ἄσκοπον τὸ ν' ἀποδεικνύη τις ὅτι οὐδεμία πρόγνωσις ὑπάρχει περὶ τῶν μελλόντων, οὐδεμία γνῶσις τοῦ ἀοράτου κόσμου, εἰς ἀνθρώπους καταγινομένους εἰς τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῶν· πάντοτε ὁ ἀμφιβάλλων θὰ τύχη παρ' αὐτοῖς χειροτέρας ὑποδοχῆς, ὅσον εὐγλωττος καὶ ἂν ἦναι, ἀπὸ τὸν ἀγύρτην τὸν διαβεβαιῶντα ὅτι ἠμπορεῖ νὰ τοὺς εὐχαριστήσῃ· ἄλλως τε καὶ οἱ ἀστρολόγοι ἀντέταττον τοὺς λόγους των εἰς τὰς ἀπαρνήσεις τῶν σοφῶν, ἔχοντες ἄλλως τε ἱκανοὺς ὑπερασπιστὰς ἐν τοῖς πεπαιδευμένοις, καὶ μία τῶν ὑπὲρ αὐτῶν δημηγοριῶν διε-

σώθη ἡμῖν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ, ἂν καὶ ἐλλείπη ἀπ' αὐτὴν ἡ δηκτικὴ εἰρωνεία καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἄλλων συγγραφεῶν τοῦ ρηθέντος λογογράφου.

ALFRED MAURY.

(Μετάφρασις Δ. Κ. ΕΥΘΥΒΟΥΛΟΥ.)

Η ΡΩΣΣΙΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

Ὁ κόμης Μακδονέλλος ἐξέδωκε πρό τινος τὴν εἰς τὸ ἀγγλικὸν μετάφρασιν σπουδαιοτάτου καὶ μέχρι τοῦδε σπανιωτάτου συγγράμματος τοῦ Φ. Γ. Κώρβ, ὁ ὁποῖος μετέβη εἰς Μόσχαν ὡς γραμματεὺς τῆς ἐκεῖ αὐστριακῆς πρεσβείας, καθ' ἣν ἐποχὴν Πέτρος ὁ Μέγας ἐπανήρχετο οἴκαδε ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν τῇ Εὐρώπῃ περιηγήσεώς του. Μελετήσας ἀκριβῶς καὶ ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν Ῥώσων κατάστασιν, ὁ Φ. Γ. Κώρβ συνέγραψεν εἰς στρυφνὴν καὶ ἐνιαχοῦ δύσληπτον λατινικὴν διάλεκτον πάντα ταῦτα, ἅμα δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐκεῖ διατριβὴν του συμβάντα, ἐν εἶδη ἡμερολογίου, ὅπερ ἐδημοσίευσε μετὰ τὴν εἰς Βιέννην ἐπάνοδόν του. Διὰ τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας λεπτομερείας περὶ τοῦ τραγικοῦ τέλους τῶν Στρελιζίων, ὁ Μ. Πέτρος, ἐξέφρασε τὴν δυσἀρέσκειάν του πρὸς τὴν αὐτὴν τῆς Βιέννης, ἣτις ἀμέσως διέταξε νὰ καῶσι πάντα τὰ τέως μὴ πωληθέντα ἀντίτυπα. Ἐντεῦθεν ἡ σπανιότης τοῦ συγγράμματος, τοῦ ὁποίου δύο μόνον ἀντίτυπα περιεσώθησαν ἐν Γερμανίᾳ, ἕτερον ἐν τῷ βρετανικῷ μουσεῖῳ καὶ τρία ἴσως ἢ τέσσαρα ἐν ἄλλαις δημοσίαις ἢ ἰδιωτικαῖς βιβλιοθήκαις.

Ἀρχόμενος ὁ αὐστριακὸς διπλωμάτης ἀπὸ τῆς εἰς τὴν ὁδοπορίαν προπαρασκευῆς του, διηγεῖται ἐν ἐκτάσει τὰ κατ' αὐτὴν. Βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, δι' ἧς ἔμελλον νὰ διέλθωσιν, εἶχε πρὸ μικροῦ ἀναγορευθῆ Αὐγουστος ὁ ἰσχυρὸς, ὁ κατισχύσας τῆς φαρτρίας τοῦ Γάλλου πρίγκηπος Κονδαίου· ἡ ἠττηθεῖσα ὁμῶς καὶ ἐκδίκησιν πνέουσα ἐναντία αὐτῆ μερὶς καθίσα τὴν διάβασιν λίαν ἐπισφαλῆ καὶ ἐπικίνδυνον.

Φρίσσει ἡ καρδιά τοῦ ἀναγινώσκοντος τὴν τότε περιγραφὴν τῆς Πολωνίας. Ἡ δυστυχὴς αὕτη χώρα ἔπασχε μυρία κακὰ ὑπὸ τῶν στασιαζόντων καὶ ἀλληλοσφαγούντων αὐτῆς υἰῶν. Στασιάρχει διαβόητοι ἦσαν οἱ τὰ χωρία ἀλλήλων δηοῦντες εὐπατρίδαι

Σαπιέχας καὶ Ὀγίνσκης, τῶν ὁποίων οἱ ὄπαδοί, ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἀπεγύμνουσαν τοὺς ἄλλως τε ἀθλίους κατοίκους. «Ἐκ τῶν μὴ θελόντων ἢ μὴ δυναμένων νὰ συνεισφέρωσιν ἄργύρια, οἱ μὲν κατεσφάζοντο ἀνηλεῶς, πολλοὶ δὲ καὶ ἀνηρητῶντο ἀπὸ τῆς γλώσσης ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν!» Αἱ ἀλλεπάλληλοι καὶ νυχθημερόν καταπίπτουσαι τῆς χιόνος νιφάδες καθίστων ἀδιάβατον τὴν ὁδόν· ἀθλια δὲ, πενιχρὰ καὶ δυσώδη ἦσαν τὰ ἐνιαχοῦ ἀπαντῶμενα καταλύματα. Ναυτίαν διήγειρε τὸ ῥυπαρὸν καὶ ἀπόζον ἄχυρον, ἐφ' οὗ ἅπαντες κατεκλίνοντο· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ οἰκοδεσπόται ἐκοιμῶντο ἐπὶ φρουρίων ἐν τινι ζοφερᾷ τῆς οἰκίας γωνίᾳ.

Ἄφθονον ὕλην αἱματηροτάτων διαπληκτισμῶν παρεῖχε τὸ μέτρον ὅπερ ἐλάμβανον τότε αἱ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀρχαί, ἵνα ἀγγαρεύσωσι τὰ ὀχήματα τῶν χωρικῶν. Ὁ λαὸς ἀπ' ἐναντίας ἐδείχθη λίαν προσηγῆς καὶ φιλόξενος· λαμπρὰ προπομπὴ Μοσχοβιτῶν συνώδευε τὴν πρεσβείαν, εἰσελθοῦσαν εἰς Μόσχαν τῇ 10 ἰουνίου 1699. Ἐνῶ δὲ αὕτη διήρχετο διὰ τοῦ πύργου τοῦ Τσάρου, τοῦ καλουμένου Κρεμλίου, ἡ αὐτοκράτειρα καὶ πολλοὶ ἡγεμονόπαιδες ἐθεῶντο ἀπὸ τῶν παραθύρων.

Τὴν 4 μαΐου ἐώρταζον οἱ Ῥῶσοι τὸ Πάσχα, κατασπαζόμενοι ἀλλήλους, τρώγοντες τὰ συνήθη αὐτοῖς ἐρυθροβαφῆ ὠὰ καὶ πίνοντες ἀπνευστί ἀμετρον ποσότητα βρακῆς, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετο αἰτία σκανδάλων καὶ πολλῶν δυσἀρέστων σκηνῶν. Παιδαμένων τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν συμποσίων, ἐξεβράγη κατὰ τὸν ἰούνιον ἡ τῶν Στρελιζίων στάσις, ἀπόντος ἐτι τοῦ Τσάρου. Κατὰ τούτων ἀντεπεξῆλθον ὁ στρατάρχης Σκέϊν καὶ ὁ στρατηγὸς Γόρδων, ἔχοντες 8,000 ἀνδρῶν. Οἱ Στρελιζιοὶ, βοηθήσαντες τῷ 1682 τὴν τοῦ Τσάρου ἀδελφὴν Σοφίαν, ἵνα καταλάβῃ αὐτὴ τὸν Ῥωσικὸν θρόνον, ἐστερήθησαν πολλῶν προνομίων, ὧν ἀπῆλαιον πρότερον· τούτου δὲ ἔνεκα ἐβουλεύθησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀπουσίας τοῦ Τσάρου καὶ ἀνακτήσωνται ὅσα ἀπέβαλον. Εἰς μάτην ἐπροσπάθησαν ὁ τε Σκέϊν καὶ ὁ Γόρδων νὰ τοὺς ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τῆς περαιτέρω πορείας των· τελευταῖον προσβαλόντες αὐτοὺς διὰ τοῦ πυροβολικοῦ, τοὺς ἠνάγκασαν νὰ παραδοθῶσι.

Τὴν ἐκρηξίν τῆς στάσεως ἀκούσας ὁ Πέτρος, ἔσπευσεν ἀμέσως, κατὰ τινὰς μὲν ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ταμίσεως, κατ' αὐτὸν δὲ τὸν συγγραφέα Κώρβ ἀπὸ Βιέννης, ἐνθα διέτριβε μελετῶν νὰ

μεταβῆ καὶ εἰς Ἰταλίαν. Στραφεὶς πρὸς τὸν Φραγκίσκον Λεφόρτ (τὸν μόνον ἴσως ἄνθρωπον, πρὸς ὃν κατεδέχετο νὰ προσφέρηται μετὰ τινος οἰκειότητος), ἠρώτησεν αὐτὸν, διὰ τίνος βραχυτάτης ὁδοῦ ἠδύνατο ὅσον ἐνῆν τάχιον νὰ ἔλθῃ εἰς Μόσχαν, ὅπως τιμωρήσῃ τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ λαοῦ του διὰ ποινῆς ἀξίας τοῦ πονηροῦ του ἐγκλήματος. «Οὐδεὶς (ἔλεγε) θὰ διαφύγῃ τὴν ὀργὴν μου. Περὶ τὸ βασιλικόν μου ἄστυ, οὔτινος τὴν καταστροφὴν » ἐμελέτησαν οἱ ἀσεβεῖς, ἐπ' αὐτῶν τῶν τειχῶν καὶ τῶν προμαχῶνων, θέλω στήσει σταυροὺς καὶ ἀγχόνας καὶ πάντας κακοὺς » κακῶς θέλω καταστρέψει.» Τῷ ὄντι δὲν ἐβράδυνεν ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου του. Τραπεῖς τὴν βραχυτάτην ὁδὸν, ὁποῖαν ὑπηγόρευσε αὐτῷ ὁ Λεφόρτ, διήνυσεν εἰς τέσσαρας ἐβδομάδας περὶ τὰ 300 γερμανικὰ χιλιόμετρα, ἀβλαβῆς δὲ καὶ ὑγιαίνων ἐφθασε τὴν 4 Σεπτεμβρίου, μονάρχης μὲν προσηγῆς τῶν πιστῶν αὐτοῦ ὑπηκόων, ἀμείλικτος δὲ τιμωρὸς τῶν ἀποστατησάντων.

Τὴν ὑστεραίαν (5 Σεπτεμβρίου) ἀνηγγέλθη τοῦ Τσάρου ἡ ἀφιξίς. Γελοία καὶ ἀλλόκοτος ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πράξις, δι' ἧς ἤρξατο νὰ ἐξασκῇ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν. Προσελθόντων πολλῶν μεγιστάνων ὅπως τῷ συγχαρῶσι, διέταξεν ἅπαντας ἵνα κείρωσι τὸν πώγωνα αὐθωρεῖ. Εἰς ἓνα μόνον ἡ δύο ἐπέτρεψεν ἵνα μὴ ξυρίσωσι τὴν κινάβραν, ὡς ἔλεγεν. Εὐλόβεια ἴσως ἡ δεισιδαιμονία παρεκίνησεν αὐτὸν ὅπως ἐξαίρεση τοῦ σκληροῦ τούτου καὶ γενικοῦ κανόνος τὸν Πατριάρχην. Πάντες ὁμως οἱ λοιποὶ, εἰ καὶ δυσφοροῦντες, συνεμορφώθησαν πρὸς τὸ σχῆμα τῶν ξένων ἐθνῶν. Ταῦτα ἐπραξεν ὁ μεγαλεπήβολος ἀναμορφωτῆς, ἅμα ὑποστρέψας οἶκαδε πρὶν ἴδῃ μέλος τι τῆς οἰκογενείας του καὶ πρὶν εἰσέτι ἀσπασθῆ τὸν νήπιον αὐτοῦ υἱόν.

Ἀκολούθως ἐπεθεώρησε τὰ στρατεύματά του καὶ τὰ ἐδίδαξεν αὐτὸς τίνι τρόπῳ ὤφειλον νὰ κινῶσι ταχύτερον καὶ χαριέστερον τὰ ὄλως ἀγύμναστα καὶ βαρέα σώματά των· ἐγευματίσε δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν παρὰ τῷ πιστῷ αὐτοῦ Λεφόρτ. Ἡμέρας τινὰς ὕστερον συνέφαγε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν παρὰ τῷ στρατάρχῃ Σκέϊν, ἐνθα πάλιν πολλοὶ ἐκείραντο τὸν πώγωνα, οἱ δ' ὀλίγοι ἀπειθήσαντες ἐφιλοδωρήθησαν διὰ ραπισμάτων. Ἄλλην φορὰν εὐωχούμενος παρὰ τῷ Λεφόρτ, εἶπε πρὸς τὸν ἐκ Πολωνίας πρεσβευτὴν, ὅτι ἡ γλισχρότης τῆς ἐν Πολωνίᾳ διαίτης κατέστησεν αὐτὸν ἰσχνὸν καὶ κατάξηρον. Ὁ πρεσβευτῆς τῷ παρετήρη-

σεν, ὅτι ἐν Πολωνίᾳ τὸναντίον εἶχε παχύνει· ἀλλ' ὁ Τσάρος ἀποτόμως ἀπεκρίνατο· «Οὐχὶ ἐκεῖ, ἀλλ' ἐν Μόσχᾳ ἐγίνες ὁλοστρόγγυλος.» Τοιαύτη ἢ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ξένων δυνάμεων συμπεριφορὰ αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ τέλους τῆς εὐωχίας, ἀποδοκιμάσας τοὺς κατ' αὐτὸν ἀτόπως γενομένους ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Σκέϊν στρατιωτικοὺς διορισμοὺς, προέβη εἰς τοσοῦτον μανίας, ὡς τε ἐσπάσατο κατ' ἐκείνου τὸ ξίφος ἐνώπιον πάντων τῶν συνδαιτυμόνων. Ἐντρομοὶ οἱ παρακαθήμενοι ἀπεπειράθησαν νὰ κατευνάσωσι τὴν θηριωδίαν του· ἀλλ' ὁ Πέτρος, ἀφείς τὸν στρατάρχην, καὶ ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἐπιπεσῶν, τοῦ μὲν Ῥωμαδονόβσκη ἀπέκοψε τὸν δάκτυλον, ἄλλου συνέτριψε τὴν κεφαλὴν, καὶ ἄλλου πάλιν ἐθραυσε τὸν βραχίονα. Τελευταῖον ὁ στρατηγὸς Λεφόρτ, ὁ μόνος ὅστις ἀπετόλμα ἐνίοτε νὰ παρεμβαινῇ, ἐκράτησεν αὐτὸν βιαίως καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἀρκεσθῆ ἀπλῶς εἰς ἀπειλάς. Δὲν παρήλθον ὀλίγα λεπτά, καὶ ὁ Πέτρος, ὡσανεὶ ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ δαιμονίου πονηροῦ, μετέβη εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον, ἀρξάμενος νὰ μειδιᾷ καὶ χορεύῃ, καὶ διατάξας τινὰς τῶν στρατιωτῶν νὰ εἰσαγάγῃσι πάλιν δύο νεάνιδας, αἵτινες ἀπὸ φόβου εἶχον ἐξέλθει λαθραίως ἐκ τοῦ συμποσίου. Πέντε καὶ εἰκοσι τηλεβόλων ἐκπυρσοκροτήσεις ἀνήγγειλαν τὰς γενομένας προπόσεις· ἡ δὲ εὐθυμία τῶν συνευωχουμένων παρετάθη μέχρι τῆς ἕκτης ὥρας τῆς ἐπιούσης πρωΐας.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκείωσαν ὅπως δείξωσι τοὺς ἀλλοκότους τοῦ Τσάρου τρόπους κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἐπανάδου αὐτοῦ ἡμέρας. Ἀπὸ τὴν 25 Σεπτεμβρίου ἐφρόντισε περὶ ἄλλων κατ' αὐτὸν σπουδαιοτέρων· θελήσας δὲ νὰ ἀνακρίνῃ αὐτὸς τοὺς ἀποστατήσαντας Στρελιζίους, προσέταξε νὰ τοὺς μεταφέρωσιν ἐνώπιόν του ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Μόσχαν φρουρίων. Τὴν πρώτην ὀκτωβρίου πεντεκαίδεκα τούτων συνετριβήσαν ἐπὶ τοῦ τροχοῦ· δύο ἡμέρας βραδύτερον ἐπεσκέφθη ὁ Τσάρος τὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατάκλειστον ἀδελφὴν του Σοφίαν, ἐβασάνισε δὲ καὶ τινὰς τῶν ἱερέων κατηγορηθέντας ἐπὶ μετοχῇ τῆς συνωμοσίας. Τὰς ἄλλας ἡμέρας διήγαγε βασανίζων τοὺς Στρελιζίους. Οἱ ἐκτελεσταὶ τῶν διαταγῶν του, μαστιγώσαντες τοὺς δυστυχεῖς τούτους ἀνηλεῶς, ἐπέθησαν πῦρ ἐπὶ τῶν τραυμάτων, ὅπως φρύξωσιν αὐτά. Ἀκολούθως μαστιγοῦσιν αὐτοὺς καὶ δεύτερον, καὶ πάλιν ἐπιθέτουσι πῦρ. Ὁ Τσάρος, μὴ ἔχων εἰς μὴδένα ὑπάλληλόν του πεποίθησιν

περὶ τῆς αὐστηρᾶς τῶν ἀνακρίσεων διεξαγωγῆς, τὰς διηύθυνεν αὐτὸς οὗτος. Τριάκοντα περίπου καθ' ἑκάστην πυραὶ ἐκαίοντο ἐν Βεβρασκέντσκω, ἔνθα ἐγίνοντο αἱ ἀπάνθρωποι ἱεροκριαίαι.

Αἱ φρικώδεις τῶν καθημερινῶν βασάνων διηγήσεις ἔφθασαν ἤδη καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Πατριάρχου, ὅστις ἔκρινε καθήκον του νὰ καταπραύνη τὸν λίαν ἐξημμένον Τσάρον. Παραστάς ὁμῶς ἐνώπιον αὐτοῦ μετὰ τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, διετάχθη νὰ λάβῃ τὴν εἰκόνα του καὶ νὰ ἀπέλθῃ.

Τὴν 10 ὀκτωβρίου περιστοιχισμένος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του ἐν Βεβρασκέντσκω, ὁ Μέγας Πέτρος ἐθανάτωσεν ἰδίαις χερσὶ διὰ τοῦ πελέκεως πέντε τῶν κατ' αὐτοῦ συνομοσάντων καὶ ἀπηγχόνισεν ἄλλους 280· τὴν 13 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξήρσε μὲν τῆς κεφαλικῆς ποινῆς 500 τῶν νεωτέρων, ἀπέκοψεν ὁμῶς τὰ ὦτα αὐτῶν καὶ τὰς ρίνας, καὶ οὕτως ἔχοντας ἀπέστειλεν ἅπαντας εἰς Σιβηρίαν. Τὴν 17 πολλοὶ ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ὁ Τσάρος ἐξετέλεσεν αὐτὸς τὴν θανατικὴν ποινὴν διαφόρων προδοτῶν· μετὰ τούτων ἦτο καὶ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Καρπακάου, ὁ ὁποῖος, καταβληθεὶς τὸ πρῶτον διὰ σκληρῶν βασάνων, ἐθεραπεύθη ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ τοῦ Τσάρου· ὕστερον δὲ ἀποπειραθεὶς αὐτοχειρίαν, ἰάθη, ὅπως ὑποστῆ νέας βασάνους καὶ θανατωθῆ. « Τὴν ὕστεραίαν ὁ Τσάρος ἐγευματίσει παρὰ τῷ στρατάρχῃ Λεφόρτ, καὶ ρίψας αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὸν ἐλάκτισεν· ἕτερος ἀνὴρ παρὰ τὸ πῦρ ἰστάμενος ἐκινδύνευσε νὰ καῖ. Διακόσιοι τριάκοντα, ἧ, ὡς ἀλλαγῶν ἱστορεῖται, 250 Στρελιζιοὶ ἀπηγχονίσθησαν τὴν 21 ἐπὶ τῶν πυλῶν τοῦ λευκοῦ καλουμένου τείχους, ὅπερ περιβάλλει τὸ ἄστυ τῆς Μόσχας. »

Μετὰ δύο ἡμέρας ἐγένετο καὶ ἡ πέμπτη ἐκτέλεσις τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἧτις διέφερε πασῶν τῶν προηγουμένων. Τριακόσιοι καὶ τριάκοντα κατάδικοι ἀπήχθησαν συγχρόνως εἰς τὸν διὰ πελέκεως θάνατον· ὄλην δὲ τὴν πεδιάδα ἔβαψε τὸ ἐμφύλιον αἷμα τῶν ἀσεβῶν. Πάντες οἱ Βογιάροι, γερουσιασταὶ τοῦ βασιλείου, καὶ οἱ μετασχόντες τοῦ κατὰ τῶν Στρελιζίων συγχροτηθέντος συμβουλίου προσεκλήθησαν παρὰ τοῦ Τσάρου εἰς Βεβρασκέντσκον, ὅπως παράσχωσι χεῖρα βοηθείας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Τούτων τινὲς κατέφερον τὸν πέλεκυν ἐλάφρως καὶ τρεμούσαις χερσίν· βογιάρους τις, πλήξας Στρελιζιον ἐπὶ τῶν νάτων ἀντὶ τοῦ τραχήλου, παρ' ὀλίγον τὸν ἐδιχοτόμει· δραμῶν

δὲ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Τσάρου Ἀλεξάσκας, τὸν ἐφόνευσεν ὀλοσχερῶς. Ὁ πρίγκιψ Ῥωμαδονόβσκης διετάχθη νὰ κατατομήσῃ ἓνα ἐξ ἐκάστου τῶν τεσσάρων ταγμάτων.

Ὁ Τσάρος αὐτὸς, ἐφιππος καὶ ἄδακρυ ἔχων τὸ ὄμμα, ἐθεᾶτο τὴν τραγικὴν καὶ φρικαλέαν κρεουργίαν μεγάλου πλήθους ἀνδρῶν, ὠργίζετο δὲ ὁσάκις ἔβλεπε τοὺς βογιάρους ἐκτελοῦντας τὸ ἄχαρι ἔργον μετ' ἀποστροφῆς, διότι (ἔλεγεν) οὐδὲν εὐαρεστότερον θῦμα ἠδύνατο νὰ προσενεχθῆ εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Θεοῦ ἢ ἄνθρωπος πονηρός. Τὴν ἐπιούσαν ὁ Τσάρος ἐν τινι συμποσίῳ θέλων ν' ἀστευεθῆ, προσέταξε τὸν συνταγματάρχην του Τσέμπερς νὰ κρατήσῃ σφιγκτὰ ἐντὸς τῶν βραχιόνων του τὸν Βογιάρον Γόλουϊν, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆ τὴν ὀσμὴν τοῦ ὄξους· αὐτὸς δὲ ὕστερον ἐβρίφη βιαίως ἄλας καὶ ὄξος εἰς τὸ στόμα καὶ τοὺς ῥώθωνας τοῦ δυστυχοῦς, μέχρις οὗ μετὰ σφοδρὸν βῆχα τὸ αἷμα ἐβρέυσεν ἀπὸ τῆς ρινός.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν δύο θαλαμηπόλοι τῆς ἡγεμονίδος Μάρθης ἐτάφησαν ζῶσαι ὡς ἔνοχοι τῆς τῶν Στρελιζίων συνωμοσίας. οἱ δὲ κατηγορηθέντες ἱερεῖς ἀπηγχονίσθησαν. Τρεῖς ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως, ἀλληλογραφοῦντες κρύφα μετὰ τῆς Σοφίας καὶ λαμβάνοντες παρ' αὐτῆς τὰς ἐπιστολάς ἐντὸς ἄρτων, ἐξελεγχθέντες ὅτι προσεκάλεσαν αὐτὴν ὅπως ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, ἀπηγχονίσθησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ μοναστηρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ Σοφία ἦτο κατάκλειστος, καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ παράθυρον τοῦ δωματίου τῆς. Μετ' ὀλίγον οἱ δῆμιοι, συντρίψαντες τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας δύο ἄλλων στασιαρχῶν, ἔθηκαν αὐτοὺς ζῶντας ἐπὶ τοῦ τροχοῦ, ὅπως τίσωσι ποινὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ δόλιον αὐτῶν ἐπιπόνημα.

Ὁ Κῶρβ αὐτὸς φαίνεται, ὅτι δὲν ἐβδελύσσετο πολὺ ταῦτας τὰς πράξεις· ὁ πρεσβευτὴς ὁμῶς τῆς Πολωνίας ἐξέφρασε πлагίως τὴν ἀποδοκιμασίαν του πρὸς τὸν Τσάρον, ὅςτις ἀμέσως τῷ ἀπήντησεν· « Ἐὰν σὺ ἦσο ὑπήκοός μου, θὰ σὲ προσέθετον ὡς συνωμότην μετὰ τῶν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἤδη κρέμανται ἐπὶ τῆς ἀγγόνης, διότι καλῶς γινώσκω ὅτι διὰ τῶν λόγων σου ὑπαινίττεσαι. » Νέαι βάσανοι καὶ θάνατοι ἠκολούθησαν ἀδιακόπως· ὁ Τσάρος, ἀρνούμενος συνωμότην τινὸς νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐνοχὴν του, ὤθησε τὴν ράβδον του ἐντὸς τοῦ στόματος τοῦ βασανιζομένου, κραυγάζων. « Ἐξομολογήθητι, θηρίον, ἐξομολογήθητι. » Ἄλλο-

τε πάλιν 200 περίπου τῶν ἀποστατῶν ἀπεκεφαλίσθησαν, ἀποκόψαντος μὲν αὐτοῦ τοῦ Τσάρου τὰς κεφαλὰς 84 ἐξ αὐτῶν, κρατοῦντος δὲ τοῦ Βογιάρου Πλεκόπου ἕκαστον αὐτῶν ἀπὸ τῆς κόμης, ἵνα μὴ κασαφέρηται εἰς μάτην ὁ πέλεκυς. Πέντε πρὸς τούτοις ἐκ τῶν στασιαρχῶν ἐκατατομήθησαν, ἀφοῦ πρότερον ἀπεκόπησαν χεῖρας καὶ πόδας.

Σημειωτέον, ὅτι κατ'ἐκείνους τοὺς χρόνους αἱ ποιναὶ ἐν Ῥωσσίᾳ ἦσαν βαρβαρώταται καὶ σκληρόταται καὶ δι' αὐτὰ τὰ συνήθη καὶ κοινὰ ἐγκλήματα. Τοὺς κιβδηλοποιούς λ. χ. ἐτιμῶρουν ἀναλύοντες τὰ κιβδηλα νομίσματα καὶ ἐγγέοντες αὐτὰ εἰς τὰ στόματά των. Περί τινος μητρὸς καὶ θυγατρὸς, αἵτινες προσήνεγκαν 30 λεπτά ἐκάστη εἰς δύο φονεῖς, ἵνα θανατώσωσιν ἕνα ἄνδρα, λέγεται ὅτι, ἀφ' οὗ διὰ τῆς βασάνου ὠμολόγησαν τὸ ἐγκλημά των, ἐτάφησαν ζῶσαι. Ἡ μὲν μήτηρ ἔζησε μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας, ἡ δὲ θυγάτηρ μέχρι τῆς ἑκτῆς· μετὰ τὸν θάνατον, τὰ λείψανά των ἐξεβλήθησαν ἐκ τῶν λάκκων, καὶ ἐκρεμάσθησαν κατὰ κεφαλῆς ἐπὶ τῶν ποδῶν τῶν δολοφόνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον θανατωθῆ διὰ βρόχου. Ὁ Τσάρος, ἐπισκεφθεὶς πρότερον τὰς γυναῖκας, ἀπηύθυνεν ἐρωτήσεις τινὰς πρὸς τὴν πνέουσαν τὰ λοίσθια καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν του ὅπως εἰς τῶν στρατιωτῶν πυροβολήσῃ κατ' αὐτῆς καὶ οὕτω τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς ἀγωνίας· ἀλλ' ὁ στρατηγὸς Λεφόρτ τὸν διεκώλυσε λέγων, ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο ἐξευτελιστικὸν ἔργον εἰς τὸν στρατιώτην· ὁ Τσάρος λοιπὸν διέταξεν ὅπως τὸ δυστυχὲς πλάσμα διαμείνῃ ἐντὸς τοῦ λάκκου, μέχρις οὗ τὸ καταλάβῃ ὁ θάνατος.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἤχθησαν ἀπὸ τῆς Ἀζοφικῆς τινὲς τῶν ἀποστατῶν, ἐν οἷς καὶ ἱερεῖς τις, τὸν ὁποῖον ὁ Τσάρος ἰδίαις χερσὶν ἐφόνευσε διὰ τοῦ πελέκεως. Ὁσαύτως ἐξ κιβδηλοποιοῖ ὑπέστησαν τὴν ἐσχάτην ποινήν· τὸ κιβδηλον νόμισμα ἐνεχύθη ἀναλελυμένον εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ λαιμοῦ των. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας γυνή, φονεύσασα τὸν σύζυγον καὶ τὴν μητέρα της, καὶ μηδαμῶς πτοηθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεάματος δύο ἄλλων γυναικῶν, αἵτινες ἀνέμενον τὸν βραδυποροῦντα θάνατον ἐν τοῖς λάκκοις των, ὠμολόγησε κομπάζουσα τὸ ἐγκλημά της, ἐφ' ᾧ ἡ συνήθης ποινὴ τῆς κατορύξεως ἐγένετο αὐστηροτέρα καέντων πρότερον τῶν ἑαυτῆς μελῶν.

Παραλείποντες τὴν περαιτέρω ἀφήγησιν τῶν φρικωδῶν σκη-

νῶν, μεταβαίνομεν εἰς τὴν περιγραφὴν ῥωσικοῦ τινος ἔθους, καθ' ὃ ὁ Τσάρος μετὰ 200 ὀπαδῶν του διήρχετο τὰς ὁδοὺς προσωπιδοφορῶν καὶ ψάλλων κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὰ συνήθη καὶ παρ' ἡμῖν ἄσματα. Οἱ μὲν ψάλλοντες ἐλάμβανον χρηματικὰ δῶρα παρὰ τῶν οἰκοδεσποτῶν, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἐκώμαζον κατὰ τὴν ἐσπέραν· ὁ δὲ Τσάρος δὲν ἐφαίνετο ὄλως ἀδιαφορῶν περὶ τοῦ ποσοῦ. Βαθύπλουτος ἔμπορος προσήνεγκε ποτε 12 ρούβλια· ἀμέσως ὁ Τσάρος στείλας ἑκατὸν ἐκ τῶν ἀκολούθων του εἰς τὸν οἶκον ἐκείνου, διέταξεν αὐτὸν ἵνα δώσῃ εἰς ἕκαστον τούτων ἓν ρούβλιον.

Ἐτι ἀλλόκοτος καὶ ἀήθης ἦτο ἡ πομπὴ ἡ γενομένη μετὰ τὴν τελείαν ἀνέγερσιν τοῦ παλατιοῦ τὸ ὁποῖον ὁ Τσάρος διεννοεῖτο νὰ φιλοδώρησῃ πρὸς τὸν στρατηγὸν Λεφόρτ. Ἠγεῖτο τῆς πομπῆς Βάκχος ὀλόγυμνος καὶ φέρων μίτραν περὶ τὴν κεφαλὴν. Τὴν ἐπιούσαν ὁ Τσάρος, παρακαθήμενος εἰς τὸ συμπόσιον, ἤλεγγε τὰς ἔξεις τῶν ὑπηκόων του κατὰ τὸν συνήθη βραχὺν καὶ ἀπότομον τρόπον του. «Βλέπων ἀξιωματικούς τινας καινοτομοῦντας περὶ τὸν ἱματισμὸν καὶ φέροντας πλατέα ἐνδύματα, ἀπέκοψε τὰ μακρὰ αὐτῶν περιχειρίδια εἰπών· «αὐτὰ εἶναι μέγα ἐμπόδιον· οὐδαμοῦ εἴσθε ἀσφαλεῖς δι' αὐτῶν· ὅτε μὲν κρημνίζετε τὸ ποτήριον· ὅτε δὲ λανθάνοντες τὰ ἐμβάπτετε εἰς παρυκεύματα· κατασκευάσατε ἐξ αὐτῶν περικνημίδας.»

Ὁ στρατηγὸς Λεφόρτ, προσβληθεὶς ὑπὸ πυρετοῦ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν τῷ νέῳ παλατίῳ μετοίκησίν του, ἀπέθανεν, ἐκστὰς τῶν φρενῶν καὶ αἰτήσας ἐν τῇ παραφροσύνῃ του οἶνον καὶ μουσικὴν. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἡ σύζυγός του ἀνέφερε περιεργόν τι διήγημα περὶ τῆς ὑπερφουοῦς προγνώσεως τῆς μελλούσης συμφορᾶς του. Τὰ ἐπιπλα τοῦ δωματίου του, ἀπόντος αὐτοῦ, ἐρρίπτοντο βιαίως κατὰ τοῦ ἐδάφους· μυστηριώδεις ὑπόκωφοι θρηνοὶ ἤκούοντο δι' ὅλης τῆς νυκτός· οὐδεὶς δὲ τῶν ἀποσταλέντων ἵνα ἐξακριβώσωσι τὴν αἰτίαν δὲν ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τινὰ ἐν τῷ δωματίῳ τοῦ στρατηγοῦ. Πρὸς τὸν Λεφόρτ ὁ Τσάρος διέτρεφε μείζονα πεποιθήσιν ἢ πρὸς πάντα ἄλλον· μαθὼν τὴν ἀποβίωσιν αὐτοῦ, ἀνέκραξε θρηγῶν· «Ἦδη ἔμεινα παντέρημος πιστοῦ ἀνδρός· πρὸς ποῖον θὰ ἐμπιστευθῶ τοῦ λοιποῦ;» Ἐν τῇ κηδεῖᾳ, ἣν ἠκολούθει ὁ αὐστριακὸς πρεσβευτὴς (καὶ ὁ Κῶρβ ἀναμφιβόλως), ὁ Τσάρος ἔχυσε κρουνοὺς δακρῶν. Παρατηρῶν δὲ τοὺς

Βογιάρους ἀπερχομένους σπουδαίως μετὰ τὸ τέλος τῆς κηδείας ὠνείδισεν αὐτοὺς ὡς μὴ ἔχοντας τὴν ἱκανότητα νὰ κρύψωσι τὴν ἐνδόμυχον αὐτῶν χαρὰν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Λεφόρτ, καὶ προσποιηθῶσιν ἐξωτερικὴν τινὰ τοῦλάχιστον λύπην.

Ὁ Τσάρος, εἰ καὶ πολλάκις περιφρονήσας τὰς θρησκευτικὰς προλήψεις τοῦ καθολικοῦ Κῶρβ, ἐτιμήθη ὅμως ὑπὸ τούτου οὐχὶ μικρόν. Ἐν τῇ βίβλῳ του ὁ Κῶρβ τὸν ἐγκωμιάζει ὡς ἡγεμόνα παρ' οὗ πλεῖστα ἠδύνατο νὰ ἐλπίσωσιν οἱ Μοσχοβῖται, οἵτινες ὤφειλον καὶ νὰ μακαρίζωσιν ἑαυτοὺς διὰ τὴν κτῆσιν τηλικούτου θησαυροῦ. Ἀληθεύει, ὅτι ὁ Τσάρος, καθ' ὅλας τὰς ἀναμορφώσεις ἄς εἰσῆγαγεν εἰς Ῥωσσίαν τῇ συνδρομῇ τῶν ξένων, ἠναγκάζετο πρότερον ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὴν ἀντιπάθειαν καὶ τὴν ζηλοτυπίαν μεθ' ἧς οἱ Ῥῶσσοι προσεφέροντο πρὸς τοὺς ξένους, ἀποκαλοῦντες πολλοὺς τούτων Γερμανοὺς, καὶ αὐτὸν τὸν Λεφόρτ, ὁ ὁποῖος ἦτον Ἑλβετός. Ἡ ἐπίμονος τῶν Ῥώσσω ἀντίστασις πρὸς πᾶσαν βελτίωσιν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν θεσμῶν καὶ ἐθίμων τεκμηριοῖ μὲν τὴν μεγαλόνοιαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ Πέτρου, ἀμφιδάλλομεν ὅμως ἂν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ἀσθενῆς ἀπολογία τῆς πρὸς τοὺς ὑπηκόους του βίας καὶ ἀπανθρώπου ὠμότητος αὐτοῦ. Εἶναι βέβαιοι, ὅτι οἱ ξένοι ἦσαν πιστότεροι πρὸς αὐτὸν, δραστηριώτεροι καὶ νοημονέστεροι· ἀλλὰ καὶ τὸ κατ' αὐτῶν μῖσος τῶν ὑπηκόων του ἦτο φυσικώτατον, οἷον εὐρίσκομεν αὐτὸ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἅτινα ἔχουσι συνείδησιν τῆς ἑαυτῶν ἐθνικότητος.

Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Κῶρβ περιέχει πολλὰς εἰσέτι πληροφορίας περὶ τῆς σπουδαιοτάτης ἐκείνης περιόδου τῆς Ῥωσσιῆς αυτοκρατορίας. Ἡ σύζυγος καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Τσάρου ἐτηροῦντο αὐστηρῶς μακρὰν πάσης κοινωνίας· ἤδη δὲ πρῶτον ἐπετρέπη εἰς αὐτὰς νὰ μετέχωσι τῶν μοσχοβιτικῶν συναναστροφῶν καὶ χορῶν. Τοιαῦται κοινωνικαὶ ἐξεις ἦσαν πιθανῶς ἔχνη ἀρχῆς ἀνατολικῆς.

Τὰ μὲν Ῥωσσικὰ δικαστήρια ἱστοροῦνται ὡς παντάπασι διεφθαρμένα, ὁ δὲ Ῥωσσικὸς κληρὸς λίαν εὐτελής. Οἱ μοναχοὶ καὶ αἱ μοναχαὶ ἔχουσι αὐστηρότατα ἤθη (λέγει ὁ Κῶρβ), νησεύοντες δὲ συχνάκις, πενιχρῶς καὶ γλίσχρως διαιτώμενοι, ὑπερβαίνουσι κατὰ τὴν ἐγκράτειαν μόνον τοὺς μοναχοὺς ἡμῶν (δηλ. τοὺς τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας), ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ τὴν εὐσέβειαν. Οὐχ ἦττον ὅμως ὑπάρχουσιν ἐποχαὶ καθ' ἃς ἐπιτρέπεται

αὐτοῖς πᾶσα ἀκρασία, π. χ. τὸ πίνειν ἀφθόνως ἐν δημοσίοις τόποις καὶ ἄλλως ἀκοσμεῖν ἀναφανδὸν ἐν ταῖς ὁδοῖς. Ὁ Κῶρβ, ἀποκαλῶν αὐτοὺς ἐν γένει ὑποκριτὰς καὶ φαύλους, διαβεβαίωσεν ὅτι λαλεῖ ἐκ πείρας μακροχρονίου.

Περὶ τοῦ Ῥωσσικοῦ στρατοῦ λέγει, ὅτι εὗρεν αὐτὸν ἄνευ πειθαρχίας, θοροβώδη κτηνῶν ἀγέλην· πάντες οἱ προσκαλούμενοι εἰς ὑπηρεσίαν ὤφειλον αὐτοὶ νὰ πορίζωνται ἰδίαις δαπάναις τὰ ἐπιτήδεια. Καθ' ὅλου δ' εἶπεῖν, ἡ Ῥωσσία κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μόλις εἶχε τακτικὸν στρατόν, οἱ δὲ Ῥῶσσοι στρατιῶται ἦσαν εἶδος τι ἐθνοφυλακῆς, ἀπὸ τὴν μὲν ὀπλοφοροῦντες, ἀπὸ τὴν δὲ γεωργοῦντες.» Ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Ῥωσσίας οἱ κίνδυνοι, τὰ δυστυχήματα, αἱ πυρκαϊαὶ καὶ αἱ δολοφονίαι ἦσαν συχνόταται.

Ὡς ἐπεισόδιον παραθέτω καὶ τὸ ἐξῆς ἀλλόκοτον διήγημα τοῦ Κῶρβ.

« Δυσκόλως δύναται τις νὰ πιστεύσῃ ὅσα ἱστοροῦνται περὶ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ τῆς ἀμετατρέπτου ἐπιμονῆς τῶν Ῥώσσω καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς φρικωδέστεραις βασάνοις. Πρὸ τῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν περιηγήσεων τοῦ Τσάρου ἐνοχός τις ἐν τῇ ἀποστασίᾳ τοῦ 1696 τετράκις ὑπέστη τὰς ἐσχάτας βασάνους ἀπαράχως καὶ χωρὶς νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐνοχίαν του· ὁ Τσάρος, περιελθὼν εἰς ἀπόγνωσιν, προσέφυγεν εἰς τὸ ἐξῆς τέχνασμα· ἀσπασθεὶς τὸν βασανιζόμενον, εἶπεν αὐτῷ· « Δὲν λανθάνει με ὅτι σὺ ἐμυήθης τὴν κατ' ἐμοῦ μελετηθεῖσαν προδοσίαν. Ἀρκούντως ἐτιμωρήθης. Ἐξομολογήθητι ἤδη ἐκουσίως διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν ὀφείλεις πρὸς τὸν Ἡγεμόνα σου· ὁμνύω σοι δὲ τὸν Θεόν, ὅτι οὐ μόνον θὰ συγχωρήσω τὸ ἐγκλημά σου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἰδιαιτέραν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιεικείας μου θὰ σὲ ἀναδείξω συνταγματάρχην.» Τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο τῆς φιλίας δείγμα παρ' ἡγεμόνος παντοδυνάμου ἔκαμψε τὴν ἀμείλικτον φύσιν τοῦ σιδηροῦ ἀνδρός, ὅστις, ἀναθάρρῆσας, ἀνταπέδωκε τῷ Τσάρῳ τὸν ἀσπασμὸν καὶ εἶπεν· Αὕτη εἶναι δι' ἐμὲ ἡ μεγαλειτέρα πασῶν τῶν βασάνων. Δι' οὐδεμιᾶς ἄλλης θὰ ἠδύνασο νὰ δαμάσῃς τὴν στερεὰν ἀπόφασίν μου. Ἀκολούθως προέβη ἀναπτύσσων καὶ διηγούμενος ὅλην τὴν συνωμοσίαν.

» Ὁ Τσάρος, ἐκπλαγείς πῶς ἠδύνατο ἄνθρωπος ὑποστάς ἀγογγύστως τὰς φοβερωτάτας καὶ σκληροτάτας βασάνους νὰ μαλαχθῇ διὰ μικροῦ δείγματος φιλοφροσύνης, ἠρώτησεν αὐτὸν

ποία καρδιά ὑπέφερε τσαύτας μαστιγώσεις καὶ τὴν τρομερὰν βάσανον τῆς ἐπὶ τῶν νώτων ἐπιθέσεως τοῦ πυρός. Τότε ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος διηγήθη τῷ Τσάρῳ, ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ συνωμόται εἶχον σχηματίσει ἐταιρίαν τινά, ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐδεὶς ἐγένετο δεκτός, ἐὰν μὴ πρότερον ἐβασανίζετο· ὅτι εἰς αὐτὸν, τὸν ἀναδειχθέντα διὰ τῆς πείρας καρτερικώτατον, ἀπενεμήθησαν ἀνώτεροι τιμαὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν, ὅτι ὁ ἅπαξ βασανιζόμενος ἦτο ἀπλοῦς συνεταῖρος, ὅτι ὁ ἐπιθυμῶν βαθμοὺς ἀνωτέρους ὤφειλε πρότερον νὰ ὑποστῇ νέας βασάνους, ἀποδεικνύων, ὅτι ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἐτι πλείονας ἀναλόγως πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀξιώματος· ὅτι αὐτὸς, ἐξάκεις βασανισθεὶς, ἐγένετο πρόεδρος ὅλης τῆς ἐταιρίας· ὅτι ἡ μαστιγὴ δὲν ἦτο οὐδεμία σχεδὸν τιμωρία, οὐδὲ αὐτὴ ἢ μετὰ τὴν μαστίγωσιν καύσις τῆς σαρκός· ὅτι αὐτὸς διήλθε διὰ πολλῶν σκληροτέρων βασάνων ἢ οἱ συνεταῖροί του· διότι ὁ δριμύτερος τῶν πόνων εἶναι ὁπόταν ὁ καίων ἀνθραξ τίθηται εἰς τὸ οὐχ οὐχ ἤττον δὲ ἀλγεινὸν εἶναι, ὅταν ἐπὶ ξυρισμένης κεφαλῆς ἀφίνηται νὰ καταπίπτῃ βραδέως καὶ κατὰ σταγόνας ὕδωρ ψυχρότατον ἀπὸ ὕψους δύο ὀργυιῶν. Ἐν πᾶσι τούτοις, εἶπεν, ἐγένετο ἀνώτερος τῶν συνεταίρων του· τοὺς δὲ ἐπιθυμοῦντας μὲν νὰ γίνωσι μέλη τῆς ἐταιρίας, φαινομένους δὲ ἀνικάνους ὅπως ὑποστῶσι τὰ πρῶτα βασανιστήρια, ἐφόνευον διὰ δηλητηρίου ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, φοβούμενοι μήπως προδοθῶσιν ὑπ' αὐτῶν· ὅτι 400 τοῦλάχιστον τοιοῦτοι ὑποψήφιοι εἶχον φονευθῆ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἐταίρων του. Τοιοῦτω τρόπῳ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὑπέστη δεκάκεις τὰς πλέον ἀνηκούστους βασάνους· ἐξάκεις παρὰ τῶν συνεταίρων του καὶ τετράκεις ἐν τῇ ἀνακρίσει τοῦ Τσάρου. Εἰσέτι ζῆ καὶ εἶναι, ὡς προεῖπον, τῇ ἐπιεικείᾳ τοῦ Τσάρου συταγματάρχης καὶ μακρὰν, ἐν τῇ Σιβηρίᾳ.

Φ. Α. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ,

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ.

Ἀναρίθμητοι πλάναι βασιλεύουσι, καθ' ἡμᾶς, ἐπὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ἐπειδὴ δὲ δι' αὐτῶν ἐπισκοτιζεταὶ ἐν τῶν μεγαλειτέρων ζητημάτων τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας, νομίζομεν ὠφέλιμον ἵνα ἐπιθεωρήσωμεν αὐτὰς ἀκροποδητὶ καὶ καταπολεμήσωμεν ἐν ἀνάγκῃ διὰ τοῦ ὀρθοῦ συλλογισμοῦ. Νεώτεροί τινες συγγραφεῖς θεωροῦσι τὴν δημοκρατίαν ὡς τὴν ἀναγκαίαν ἀνάπτυξιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν· κατ' αὐτοῦ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀνέθορον ἐκ τῶν σπλάγχχνων τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ μᾶλλον αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι ἐνσέσαρκωμένον ἐν τῇ ἐπαναστάσει. Αἱ σκέψεις αὗται ἴσως ἀποβρέουσιν ἐκ γενναίας φρενός, ἴσως κολακεύουσι τὰς παραφορὰς τῆς φαντασίας καὶ τῆς καρδίας, ἀλλ' εἰσὶ λίαν ἀτελεῖς καὶ ὑπερβολικαί. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι μὲν ἔργον τι μέγα, ἀλλὰ καὶ ἡ δημοκρατία εἶναι ἕτερον μέγα ἔργον. Φευκτέον λίαν τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν ἐὰν δὲν ἐπιθυμῶμεν νὰ εἰσαγάγωμεν τὴν σύγχυσιν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν. Ἡ ἐπανάστασις ἀνάγει τὰς ρίζας αὐτῆς εἰς ἅπαν τὸ παρελθὸν τῆς Γαλλίας, ἢ, ἂν θέλητε, εἰς πᾶσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου.

Διὰ τὸν ἱστορικὸν φιλόσοφον, ἡ καταγωγὴ τοῦ ἔθνους ἡμῶν εἶναι θέμα ἐθνολογικὸν ἢ φυλετικόν· κατὰ τὴν σχολὴν τῶν δημοκρατῶν εἶναι δόγμα πίστεως. Αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι εἰσηγον πᾶσαι τὴν θεμελιώσιν αὐτῶν εἰς ἓνα Θεὸν ἢ υἱὸν Θεοῦ. Ἡ φαντασία ζητεῖ καὶ διὰ τὰ νεώτερα ἔθνη, ἰδίως διὰ τὸ ἡμέτερον, παρομοίαν καταγωγὴν καὶ οὕτως ἀνάγουσι τὴν γέννησιν τῶν λαῶν καὶ τῶν νεωτέρων πολιτισμῶν εἰς τὰς προῤῥήσεις τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς μεταμορφοῦται εἰς πρῶτον Γάλλον πολίτην!

Ἄναμφιβόλως, ἔνεκα σοβαρῶν αἰτιῶν ἡ γαλλικὴ δημοκρατία προσήγγισεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν. Αὐτὰ εἰσὶ τὰ δύο μεγάλα

ιστορικά και θρησκευτικά γεγονότα τὰ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ κόσμου ἀναφανέντα.

Κατὰ πρῶτον λόγον ὀφείλομεν νὰ μάθωμεν ἂν ὁ χριστιανισμός, ἀφιέμενος εἰς τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Δὲν τὸ πιστεύομεν, καθ' ὅσον ἦν ἀνάγκη διαμαρτυρήσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, παραβιαζομένης ἀπὸ αἰώνων ἐν τοῖς θεμελιώδεσιν αὐτῆς νόμοις. Ἐκ τῆς διαμαρτυρήσεως ταύτης, συνδεομένης μετὰ τοῦ αἰσθήματος τῆς δικαιοσύνης ὅπερ ἀνεπτύσσετο ἐν ταῖς ἀνωτάταις χώραις τῆς συνειδήσεως, ἐξῆλθεν ἐπὶ τέλους κίνημα πρωτοφανὲς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ χριστιανισμός, λειτουργούμενος μόνον ὑπὸ πνευματικῶν ὀπλῶν, οὐδέποτε ἠδύνατο ἵνα πραγματοποιήσῃ μεμονωμένος γεγονός, ὅπερ κατ' ἀρχὴν μὲν μετεῖχε θρησκευτικῆς τάξεως, δικαίωματι δὲ ἠθικῆς καὶ πράγματι ὑλικῆς.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, λίαν ἀδίκως δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν οἱ ἀγῶνες τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ αὐτῆς τῆς δυνάμεως καὶ τῆς φορᾶς τῶν γεγονότων ἐν τῷ διανοητικῷ ἐκείνῳ πυρετῷ, ὅστις προπαρασκευάσε τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ ἦν πράγματι δημοκρατικόν· πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἵνα καλυφθῇ ὁ ἀρχικὸς οὗτος σκοπὸς καὶ κραταιωθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ἐματαιώθησαν ἀπέχοντι τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ πρᾶγμα ἐγράφη, καὶ ὁπόταν ἡ ἰδέα ἐσπάρη, ἀπαιτεῖται ν' ἀναφανῇ· οὐδεμία ἐπίγειος δύναμις δύναται νὰ τὴν καταπνίξῃ.

Ἐπίκειται σχέσις τις μετὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασεως· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι οὐδὲ νέαι τις ἰδέαι, οὐδὲ κατάκτησις τις ἱστορικῆ τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Εἶναι γνωστὸς ὁ λόγος τοῦ Καμίλλου Δεμουλέν· « Ἐχω τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀβραχάμου Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰμὶ δελητριάκοντα καὶ δύο ἐτῶν. » Αὐτὸς δὲ ὁ Μαρᾶτος σκέπτεται ὡς ἐξῆς· « Ἐὰν ἡ θρησκεία, ἔλεγεν, ἐπηρέαζε τὸν ἡγεμόνα ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ἢ ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκομένη ἀγάπη θὰ ἐμετρίαζεν ἀναμφιβόλως τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἀπολυταρχικῆς ἐξουσίας. Ἡ θρησκεία ἀσπάζεται τοὺς μάντις ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀγάπης, αἶρει τὸν διαχωρίζοντα τοὺς λαοὺς προμαχῶνα καὶ συνασπίζει ὡς ἀδελφὴ ἀπαξάπαντας τοὺς χριστιανούς. »

Δέκα καὶ ἑπτὰ ἔτη πρὸ τοῦ Βολταίρου, ἀνθρωπὸς τις τοῦ

λαοῦ, υἱὸς τέκτονος· ἔλεγε τοὺς ἐξῆς ἀξιωματικοὺς λόγους· α Ἔστε πάντες ἀδελφοί, ἕνα καὶ μόνον ἔχοντες πατέρα, τὸν ἐν οὐρα οἶς. » Ἄρα ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐξεπλήρωσε τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ Θεὸς ἐρίψε τοὺς ἰσχυροὺς ἐκ τῶν ὀρόνων αὐτῶν ἵνα ὑψώσῃ τοὺς ταπεινοὺς.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους οἵτινες ἠκολούθησαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ χριστιανισμὸς ἐβάδιεν εἰς τὰ βήματα τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ. Ἐπεκράτει κοινοκτημοσύνη, ἢ αὐτὴ τράπεζα ἀνῆκεν εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, οὐδεὶς ἔπασχε πτωχὸς καὶ οὐδεμία ὑπῆρχε διαφορὰ μετὰξὺ δεσπότου καὶ δούλου. Ἡ Ἐκκλησία ἐθεμελίωσε τοὺς πρώτους αὐτῆς θεσμοὺς ἐπὶ τῆς ἰσότητος ταύτης. Ἡ ἱστορία αὐτῆ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ ἐτελεύτησε μετὰ τοῦ κράτους ἐν ᾧ ἀνέτειλε. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, μόνη ἡ Ἐκκλησία ἦν ἢ ἐν τῷ κόσμῳ διαμεμορφωμένη κοινωνία· ἀντικατέστησε δὲ συνεπῶς τὴν ἐξαφανισθεῖσαν.

Ὁ πόλεμος ἀπήστραπτε περίξ τῆς ἀκαταπαύστως ἐπερχομένης νέας κοινωνίας. Τὸ κράτος μετεμορφώθη εἰς στρατόπεδον· ἡ κυβέρνησις κατέστη στρατιωτικὴ. Ἡ θρησκευτικὴ ἐπιβρόχῃ ἐμετρίαζε μικρὸν τὴν δύναμιν τοῦ ξίφους, μὴ δυναμένη ὀλοσχερῶς ἵνα τὴν καταβάλλῃ. Φυλετικὴ ἀριστοκρατία ἀντικατέστησε τὴν ἀρχαίαν ἰσότητα. Μόνος ὁ χριστιανισμὸς, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐχρησίμωσεν ὡς ἀσπίς τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Τὰ μοναστήρια, ἐν μέσῳ τῶν πολιτικῶν κλυδῶνων ἐν οἷς ἐβασίλευε τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἦσαν τὰ μόναι ἄσυλα ἐν οἷς ἀνέπαυε τὴν κεκμηκυῖαν κεφαλὴν τῆς ἢ ἐπισήμη, ἢ ὑπερτάτη αὐτῆ ἀνεξαρτησία. Οἱ μοναχοὶ ἔγραφον ἐν τοῖς κελλίοις των δελητικωτάτας κατάρας, καθαπτομένας τῶν δυναστῶν καὶ τῶν βασιλέων. Ἐπὶ τὸ σκίῳφος δὲ τῶν ἰδεῶν τούτων ἀνίδρυσεν καὶ Δάντης ὁ Ἀλιγιέρης τὸ τολμηρότερον μνημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ἰδέας κατὰ τὸν ἦ' αἰῶνα, τὴν θείαν Κωμωδίαν.

Καίτοι ἡ Ῥώμη δὲν ἐνόησε τότε τὸ ὕψος τοῦ προσώπου ὅπερ ἐπρόκειτο νὰ διαδραματίσῃ, ἐπενέθη ἐν τούτοις μετὰ τῶν βασιλέων καὶ τῶν λαῶν, ὡς ἐπεμβαίνει ὁ θηριοφύλαξ ἐν μέσῳ τοῦ ἀγρίου θηρίου καὶ τοῦ θύματος αὐτοῦ. Ἐν μέσῳ πασῶν τούτων τῶν τυφλῶν καὶ βαρβάρων δυνάμεων μόνη ἢ τῶν ῥωμαίων παπῶν ἐπεκαλέσθη, πρὶν βληθῇ εἰς ἐνέργειαν, ἐν δικαίωμα, ἕνα λό-

γον υπάρξεως, μίαν δικαιοσύνην· τοιαύτη δὲ ἀναντιρρήτως δύναμις προσεγγίζει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐπισείουσα ἐν τισι περιστάσει τὴν τέφραν καὶ τὸ ἀνάθεμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν βασιλέων, καθίστα τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἰερωτέραν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἐπιρροήν, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, ὀφείλεται καὶ ἡ κίνησις τῶν ζαυροφοριῶν, ἥτις διετήρησεν ἐλευθερίαν τινὰ ἐν ταῖς ἐκς κρατείαις, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν κοινοτήτων.

Καὶ ὁμοίως ἡ χριστιανικὴ παράδοσις, ἐπισκοπιζομένη ἐν μέσῳ τῶν ἀγώνων τούτων, ἀπεμακρύνετο ἐπὶ μᾶλλον τῆς εὐαγγελικῆς δημοκρατίας. Ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἀνεφαίνοντο ἄνθρωποι διαμαρτυρούμενοι κατὰ τῆς διαγωγῆς τοῦ κλήρου· ἀλλ' ὡς ὄντες ὀλιγάριθμοι, ἐθεωρήθησαν αἰρετικοί. « Τὸ ἔτος 1320, λέγει ὁ Bellefores, εἶδομεν νεωτεριστὰς, οἵτινες μέχρι τοιούτων ὀνειροπολήσεων προήχθησαν ὥστε ἐδίδασκον ὅτι οἱ κληρικοί οὐδὲν κτήμᾳ τῶν ὀφείλουσι νὰ διατηρήσωσιν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐθεμελιώθη ἐν πτωχείᾳ, τοῦθ' ὅπερ δὲν λαμβάνει τὴν σήμερον ὑπ' ὄψιν Κατὰ συνέπειαν οἱ πάπαι, οἱ Καρδιναῖοι, οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καταχρηστικῶς εἶναι πλούσιοι. » Ἐν τῷ φωτὶ τῆς δημοκρατικῆς ταύτης παραδόσεως ἀνήφθη ἡ πυρὰ τοῦ Οὐίκελφίου, τοῦ Ἰωάννου Οὐσσίου καὶ τοῦ ἐκ Πράγας Ἰερωνύμου, ἀνδρῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐπαναφέρωσιν τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς σύστημα. Ἡ ἀπόπειρα ἦν γενναία, ἀλλὰ θρασεῖα. Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ κράτος συνεταύτισαν ἐπὶ τοσοῦτον τὰ συμφέροντά των, ὥστε τῶν μὲν ὁ κλονισμὸς συνεπήγετο καὶ τὴν διατάραξιν τῶν ἄλλων· ὁ πάπας ἦν βασιλεὺς, καὶ ὁ βασιλεὺς ἦν « κληρικὸς καὶ ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας. » Οὕτως οἱ νέοι ἀναμορφωταὶ ἐθεωρήθησαν ὡς ἐπαναστάται καὶ ἐτραυματίσθησαν διὰ θανατικῆς ποινῆς. Τοὺς ἐκτύπησαν ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας δι' ὀξυθήκτου ξίφους ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκείνου δηλονότι ὅστις ἀπ' ἐναντίας εἶπε· « Βάλετε τὴν μάχαιραν εἰς τὴν θήκην! »

Αἱ μεγάλαὶ αὗται ἐπαναστατικαὶ τάσεις μετ' οὐ πολὺ ἀπὸ ἰδέας μεταμορφοῦνται εἰς γεγονότα. Αἱ φιλελεύθεροι συγγραφῆται ἀνδρῶν τινῶν, καὶ ἰδίως τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, ἐκυοφόρησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων. Πρὸς τοῖς ἑτεροδόξοις συγγραφεῦσιν, οἵτινες ἀντεστρα-

τεύοντο ἐν αὐτοῖς τοῖς κόλποις τῆς Ἐκκλησίας πάντα τὰ κοσμικὰ περισσεύματα ὅσα ὁ χρόνος καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐπεσώρευσαν ἐπὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, ἐσχηματίσθη σχολὴ τῶν φιλοσόφων, οἵτινες διὰ τοῦ ὀρθοῦ συλλογισμοῦ αὐτῶν ἀκολουθοῦντες ἐκουσίως μᾶλλον τὸν Ἀριστοτέλην ἢ τὸν Σωτῆρα, προπαρεσκεύασαν τὸ μέγα ἔργον τῶν συγγραφέων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος· τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Μιχαὴλ Μονταίγιος, ὁ Στέφανος de la Boëtie, ὁ Charron, ὁ Ραβελαιοῦς, καταλήξαντες εἰς τὸν Καρτέσιον, τὸν Βαύλ, τὸν Μοντέσκιον, τὸν Ρουσσώ, τὸν Διδερῶτον, τὸν Βολταῖρον. Οἱ θρησκευτικοὶ ἀγῶνες, αἱ θεολογικαὶ συζητήσεις διήγειραν, ἐν τοῖς αἰῶσι τῆς πίστεως, πλεῖον ἐνδιαφέρον ἢ πάντα τὰ ζητήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῆς συζητήσεως, κεραυνοβοληθὲν μέχρι τοῦδε ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰωάννου Οὐσσίου, διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ὀρθοδοξίας εὔρεν, ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἰσχυρὸν βοήθον κατασπαράξαντα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα. Ὁ Μαρτίνος Λούθηρος ἐγεννήθη. Τὰ θρησκευτικὰ πνεύματα γινώσκουσιν ὅποια συγγένεια ὑφίσταται μετὰ τῆς αἰρέσεως καὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ὤθει δύο τάξεις γεγονότων. Ἐνταῦθα μάλιστα αἱ δύο κινήσεις ἐταυτίσθησαν. Ἡ αἵρεσις ἐζήτηε παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας ὅ,τι ἡ ἐπανάστασις παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους. Οἱ λαοὶ οἱ ἰδόντες ἀποινεῖ καθαπτομένην τὴν ἀγιότητα τοῦ Πάπα δὲν ὀπισθοχώρησαν ἀπέναντι τῆς μεγαλειότητος τοῦ βασιλέως αὐτῶν. Ὁ κατὰ τοῦ Λέοντος Ι' ἀγὼν παρήγαγε τὴν κατὰ τοῦ Καρόλου Α' ἐπανάστασιν. Ὁ Λούθηρος ἀπώλεσε τὸν Κρόμβελλον.

Οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι τοῦ ΙΕ' καὶ ΙΓ' αἰῶνος ἦσαν προανακρούσματα ἢ μᾶλλον ἀπόπειραι ἐμφυλίων πολέμων. Οἱ λαοὶ ἐταράσσοντο ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Ἀπὸ τίνος αὐτὴ ἡ βασιλεία ἐπροσάτευε τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν πολεμίων αὐτῆς. Ἐν γένει θεωροῦμεν ὡς προόδους τῆς ἐλευθερίας τὰς ἐν τῷ μεσαίῳ ἐπιδρομὰς τῶν αὐτοκρατόρων. Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, ἀποσυνθέσαν τὴν ἐξουσίαν, ἀπαιρητήτως ἤθελε φέρει τὴν τυραννίαν εἰς τὴν ἀναρχίαν. Ὅποταν δὲ ἡ τυραννία θραυστέρα ἀποβαίη, ὅποταν πανταχοῦ ἐπισηεῖ τὸ λάβαρον τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς, τότε δὴ ἐπερχομένη ἡ ἐπανάστασις θέλει καταθραύσει τὴν κεφαλὴν τῆς. Ἡ ἐκ Μεδίκων Αἰκατερίνα, δημο-

τικῆ ὡς μισοῦσα τοὺς εὐγενεῖς, ἐπαναστατικῆ ὡς ἐκ γυναικείου ἐνστίκτου, δεισιδαίμων ἠλείψει πεποιθήσεων, ἐπεδίωξεν—ἀδαῆς αὕτη—τὸ ἔργον τοῦ Λουδοβίκου ΙΑ'. Ἡ νύξ τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου ἀληθῶς ἔχει διαφορικὴν σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. «Δὲν ὑπῆρχε πλέον θρησκεία, λέγει χρονογράφος τις ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ· τὸ προσωπεῖον ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ πόθος πάντων ἦν ὁ θάνατος τῶν εὐγενῶν τῆς Γαλλίας. Ἡ νύξ λοιπὸν αὕτη ἦν προανάκρουσμα τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ σααγῆς τῶν εὐγενῶν. Οἱ κώδωνες τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου ἤχησαν τὴν πρωίαν τῆς 2 Σεπτεμβρίου.» «Ἡ ἐκ Μεδίκων Αἰκατερίνα κατηγορήθη, λέγει ὁ Montluc, ὡς ἔνοχος τῶν πρώτων κινήματων.» Ἐντεῦθεν ἀπορρέει πᾶσα ἡ σειρά τῶν ἐνόπλων συγκρούσεων τῶν Οὐγενώτων. Ὅσακις πρόκειται περὶ ἐλευθερίας, περὶ προόδου, πρέπει νὰ περιμένωμεν πάλην. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι σελὶς γραφομένη ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς γραφίδος καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ αἵματος.

Ὁ Ρισχελιὲ ἐπανελάβε τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς τῶν τιμαριούχων ἐκεῖ ὅπου ἐγκατέλιπεν αὐτὸ ὁ Λουδοβίκος ΙΑ' καὶ ἡ ἐκ Μεδίκων Αἰκατερίνα. Ὁ φεουδαλισμὸς μετεφυτεύθη διὰ τοῦ ξίφους· κατεγράφη διὰ τοῦ πελέκεως. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ καταργήσῃ τοὺς τιμαριώτας τοῦ στέμματος, ἠθέλησε νὰ ἐξαφανίσῃ αὐτὸν τὸν βασιλέα. Ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' ἐξηφανίσθη ὀπισθεν τοῦ ὑπουργοῦ του. Ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ' μέχρι τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἔνεσιν ἡθικῶς μεσοβασίλειά.— Ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' ἦν ἡ σκιά ἑνὸς βασιλέως· δὲν ἀπέθανεν, ἐξηφανίσθη. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἠθέλησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸ δεκαπενταετίας διαφυγούσας τὰς χεῖρας τῆς βασιλείας ἡνίας· ἀλλ' εὗρεν ἀπέναντι αὐτοῦ ἰσχυρὰν ἀριστοκρατικὴν μερίδα. Ἐγένετο σύγκρουσις. Ἡ μοναρχία ἐνίκησε. Μετὰ ταῦτα ἐβρίφθη εἰς τοὺς κινδύνους τῶν πολέμων. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐνόμισεν ὅτι ἠθέλε καταπνίξῃ τὴν κίνησιν τῶν ἰδεῶν δι' ὀλίγου πατάγου καὶ δι' ὀλίγων νικῶν. Αἱ Βερσαλλίαι ἐγένοντο τόπος μεγαλείου καὶ δυνάμεως, ἀκτινοβολῶν ἐφ' ὅλης τῆς Γαλλίας.

Τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀποθανόντος, ἡ Γαλλία, κεκυφῖα ὑπὸ τὸ ξίφος του, ἠνώρθωσεν ὑπερήφανος τὴν κεφαλὴν. Αἱ Βουλαὶ ἔδειξαν ἀντίστασιν τινα. Ἔρχεται ἡ ἀντιβασιλεία, ἥτις ἀπενέκρωσεν ἐν τῇ σπατάλῃ πᾶν λείψανον τῆς ἀριστοκρατικῆς ἐξουσίας. Ὑπὸ τὸν Λουδοβίκον ΙΕ' ὁ λαὸς δὲν εἶχε κυρίου, συνωκείωθη πρὸς τὸ κυβερνασθαι ὑπὸ κυριῶν, τὰς ὁποίας μάλιστα κατεφρόνει.

Ὅποταν δὲ ὁ Λουδοβίκος ΙΣ' ἀνέβῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου, τὰ πνεύματα εὐρίσκοντο ἐν σφοδρᾷ ταραχῇ καὶ οὐδεμία γαλήνη ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτῶν. Τότε ἐπέρχεται ἡ ἐπανάστασις, Ἐριννὺς τῆς μοναρχίας.

Ἐπῆλθεν ἡδὴ ἡ στιγμή ἵνα ρίψωμεν παλινδρομικὸν τι βλέμμα ἐπὶ τῶν δύο τελευταίων αἰῶνων τῆς ἱστορίας ἡμῶν, ἵνα προσδιορίσωμεν τὴν ἐπιρροὴν τὴν ὁποίαν ἐξήσκησεν ἡ θρησκεία ἐπὶ τῶν δημοκρατικῶν γεγονότων. Ὁ χριστιανισμὸς παρέσχεν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν μίαν ἀρχὴν, τὴν ἰσότητά τῶν ἀνθρώπων, ἐν αἴσθημα, τὴν ἀδελφότητα. Ἴδου πᾶσα ἐν γένει ἡ ἐπιρροή του. Οὐδέλλως πρέπει νὰ συγταυτίσωμεν τὰς χριστιανικὰς παραδόσεις μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπανάστασεως. Οἱ χριστιανικοὶ ρήτορες τοῦ μεγάλου αἰῶνος ὁμιλοῦσι λίαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας· ἀλλὰ δὲν τὴν παρουσιάζουσιν ὑπὸ τοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἀρρενωποὺς χαρακτήρας διὰ τῶν ὁποίων αὕτη ἀπέτυχε πρὸ πενήτην ἔτων· ἡ ἐλευθερία αὕτη εἶναι προσωπικὴ, διδάσκουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐπὶ τῶν ἐνστίκτων αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀνάγνωτε εἰς τὸν Βοσουέτον τὰ ἐξῆς· «Οἱ ὑπῆκοοι δὲν δύνανται ν' ἀντιστῶσι κατὰ τῆς βίας τῶν ἡγεμόνων ἢ διὰ νουθεσιῶν, ἀνευ θρασύτητος καὶ πατάγου, καὶ δεήσεων διὰ τὴν ἀναμόρφωσιν αὐτῶν.» Ἴδου ποῖον ἦν ἐν τῇ πολιτικῇ τὸ αἴσθημα τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου· τὰ ὄπλα τῆς δεήσεως εἶναι τὰ μόνα ὅσα ἡ χριστιανικὴ ἐλευθερία κατασκευάζει ἐν τῷ ὀπλοστασίῳ τῆς. Ἄλλ' εἰς τὰ ὄπλα ταῦτα προσέθηκε λόγχας ὁ λαὸς τοῦ 89.

Ἡ φιλοσοφία ἀνεπλήρωσεν ἀναμφιβόλως τὰς ἠλείψεις τοῦ χριστιανισμοῦ. Αὕτη θεώρησε τὴν βασιλείαν ὡς πρᾶγμα, ὄχι ὡς δικαίωμα. Ὁ συλλογισμὸς ἐπολέμησε τὴν παράδοσιν. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐν τούτοις δὲν ὑπῆρξεν ἔργον μίας σχολῆς, ἀλλ' ἔργον τοῦ λαοῦ. Ἀναντιβῆρῆτως οἱ φιλόσοφοι τοῦ τελευταίου αἰῶνος ἐξήσκησαν ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἐξάψεως τῶν πνευμάτων. Ἄνευ αὐτῶν ὁ θρίαμβος τῶν δημοσιῶν ἐλευθεριῶν ἔμελλε ν' ἀναβληθῇ ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐνυπῆρχεν εἰς τὰς φλέβας τῆς Ἐπανάστασεως, οὐδὲν ἠθελον κατορθῶσι οἱ ἐξοχοὶ οὗτοι ἄνδρες. Οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὠθοῦσιν ἢ διευθύνουσι τὰ ἐνστικτα μίας ἐποχῆς, ἀλλὰ δὲν τὰ δημιουργοῦσιν. Ἡ ἐπέμβασις τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξεν οὐχ ἥτ-

τον ἀναγκαία εἰς τὰ γεγονότα· ἀνευ αὐτῆς, τοῦ χριστιανισμοῦ πνευματικὰ ὄπλα κεκτημένου εἰς λειτουργίαν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μόνον ὑπὸ τῆς τυφλῆς ἀντιστάσεως πεπρωκισμένης, οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῆ μία τοιαύτη πρόοδος, ἥτις ἀπῆται τὸν συνασπισμὸν πασῶν τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων. Οὕτω πως θεωρουμένη ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις προσκτάται, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, τὴν σπουδαιότητα γεγονότος διαταγμένου καὶ προπαρασκευασθέντος ἐν μέσῳ τῶν αἰῶνων ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα Ἐκείνου, ὅστις οὐδὲν προώρως ὠθεῖ, καθ' ὅσον, εἰάν οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι τὸ παρὸν, Οὐτός ἔχει τὴν αἰωνιότητα.

Πᾶσαι αἱ γινῶμαι, ἅπαντα τὰ συστήματα, πᾶσαι αἱ οὐτοπίαι τῶν τελευταίων χρόνων συνηντήθησαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οὕτω πως ὠρίσται· διότι ἡ ἐπανάστασις τοῦ 89 δὲν εἶναι μόνον τὸ πέρας παλαιοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκτινοβόλος ἀρχὴ νέου φωτεινοῦ κόσμου. Ὁ χριστιανισμὸς ἐξῆσχισε καὶ θέλει ἐξασκήσει ἀναμφιβόλως ἐπιβρόχην τινα ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς δημοκρατίας. Αὐταὶ εἰσι δύο δυνάμεις, αἵτινες ἀλληλοβοηθῶνται καὶ αἵτινες οὐδέποτε ὀφείλουσι νὰ διαχωρίζωνται. Οἱ ὄνειροπολοῦντες ν' ἀποβρόφῃσωσι τὸ Κράτος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ φαίνονται ἡμῖν ὡς ὑποτρέφοντες χιμαίρας ἐπίσης ἐπικινδύνους ὡς οἱ ἐπιθυμοῦντες ν' ἀποβρόφῃσωσι τὰς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Κράτει. Ὁ χριστιανισμὸς τῶν δέκα καὶ ὀκτῶ αἰῶνων οὐδέποτε ἔσται κοινωνικὴ τις διδασκαλία· στερεῖται τῆς ἀπαιτουμένης βάσεως, ἥτις εἶναι ἡ φύσις. Τὸ στάδιον τῶν πεποιθήσεων εἶναι ζῆλον ἱερὸν, εἰς ὃ ἡ συνειδήσις ὀφείλει νὰ εὐρη ἐν ἄσυλον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ συλλογισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ. Ἡ κοινωνία δὲν θεμελιούται ἐπὶ νεφελῶν οὐδ' ἐπὶ τάξεώς τινος ὑπερφυσικῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἀπαιτοῦσι τὴν θυσίαν πασῶν τῶν ἠθικῶν καὶ φυσικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία, ἥς τὰ ἴχνη μυστηριωδῶς πως διακρίνομεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικούς πατέρας, εἶναι τὸ εἶδωλον τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, τῆς καθαγιασθείσης ἐν τῇ ἐπαναστάσει. Ὅσοι ἐνόμισαν ὅτι εὖρον ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκκλησίᾳ τὸ ἄνθος τῶν δημοκρατικῶν πλανῶνται ἕνεκα τῆς ἀπλοικότητος αὐτῶν. Ὁ χριστιανισμὸς διαρκεῖ ἀναλλοιώτως, θρησκεία δηλονότι ἥς δέκα καὶ ὀκτῶ αἰῶνες δὲν ἐξῆντλησαν τὰς εὐεργεσίας καὶ τὰ φῶτα. Τὸ Εὐαγγέλιον διαμενεῖ βίβλος αἰωνία, ἐξ ἧς οἱ πολιτικοὶ κώδηκες ἀρού-

ται τὸ σπέρμα τῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὠφελίμων νόμων. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην ἀπόκειται τοῦ λοιποῦ τὸ δικαίωμα τῆς διοργανώσεως τῆς δημοκρατίας καὶ ἡ ἐξακολούθησις τοῦ προγονικοῦ ἔργου.

Ἡ δ' Ἐπανάστασις εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον ὠπλισμένον ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς δικαιοσύνης.

Μεταξὺ τῶν συστηματικῶν ἀντιπάλων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὑπάρχουσιν ἀναμφιβόλως πολλοὶ ἄξιοι λόγου· ἐν τούτοις ἡ κρίσις των δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα. Ἡ ἐπανάστασις εἶναι ἐν μυστήριον, ὅπερ ὁ θεὸς ἀπέκρυψεν ἐκ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς ταπεινοὺς, εἰς τοὺς πένητας, εἰς τοὺς ἀδαεῖς. Ἡ ἀγία τῆς ἰσότητος παραφορὰ αἰτεῖ καρδίας ἀγνάς, προπαρασκευασμένας ἵν' ἀποδεχθῶσιν αὐτήν. Ὅ,τι εἶναι ἐν σκάνδαλον διὰ τοὺς ῥήτορας καὶ τοὺς φιλοδόξους, φαίνεται εἰς τὰς συγκεκινημένας συνειδήσεις τὸ θαῦμα τῆς σοφίας καὶ τῆς Θεῆς Προνοίας. Ἐνταῦθα συμβαίνει ἕκτακτόν τι. Εἰς τὴν ἔλευσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, πάντες οἱ θελήσαντες νὰ παρακλώσωσι τὴν πορείαν του ἐτιμωρήθησαν. Προσέβαλλον τὴν πίστιν τοῦ τέκτονος καὶ ἀπῆντων τὸ σκότος τῆς λήθης. Ὁ μεγαλείτερος πάντων Ἰουλιανὸς, ὅστις ἦν συνάμα καὶ εἰς ἐκ τῶν σοφῶν τοῦ κόσμου, οὐδὲν ἄλλο ἐπέτυχεν ἢ ν' ἀμαυρώσῃ τὸ ὄνομά του δι' ἐπαχθοῦς ἐπιθέτου. Οἱ μεταγενέστεροι τὰ αὐτὰ θέλουσι ποιῆσει καὶ εἰς τοὺς ἀντιστρατευσομένους τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ μαχόμενοι κατ' αὐτῆς μάχονται ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Ἐλεύσεται ποτ' ἤμαρ ὀπόταν, τετραυματισμένοι οὗτοι διὰ τῶν ἰδίων των ὀπλων, οἱ ἐχθροὶ οὗτοι τοῦ μέλλοντος τῆς ἀνθρωπότητος μόνον θέλουσιν ἐσφενδονίσει τὸ αἷμά των πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐκφωνοῦντες· «Ἐπανάστασις, ἐνίκησας!»

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις πρὸς οὐδεμίαν τῶν ἐπαναστάσεων ὄσαι ἐτάραξαν τὸν κόσμον ὁμοιάζει· ἐκεῖναι ἦσαν ἀποκατάστασις τῆς ἐξουσίας· αὕτη δὲ ἀναγόμεναι συστήματος ἰδεῶν. Τὸ αἷμα ὅλον τῶν εὐγενῶν τῆς Γαλλίας δὲν ἤρκει ν' ἀποπλύνῃ τὰς πληγὰς τοῦ ἀρχαίου συστήματος ὅσας παρέσχε καὶ εἰς τὸν λαόν καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Οὐδ' ἡ παραφορὰ τῆς ὀργῆς οὐδ'

ἡ ἐκδιήκρις διήθουε τὰ ἐνεργητικὰ ἐκεῖνα μέτρα δι' ὧν ἡ ἐπαναστασις προσέβαλε τοὺς ἑαυτῆς ἐχθρούς· ἡ αὐστηρότης τῶν ραπισμάτων προήλθεν ἐκ τῆς ἀντιστάσεως ἣν προσέβαλλον εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς. Ὁ ἀμητός ἦδη ὠρίμασε καὶ ὁ Θεὸς ἀπέστειλε τοὺς λειψιάς. Ἔλθομαι ἀκούων ὅτι ἡ Ἔθνοσυνέλευσις ἐκυριάρχησε διὰ τῶν ὀπλῶν. Ἀπ' ἐναντίας οὐδεμία κυβερνήσις ἐδείξε διὰ τοῦ ἐναργεστερου τρόπου τὴν ἀδυναμίαν τῆς ὑλικῆς αὐτῆς ἐξουσίας. Ἀναμειβόλως διὰ τοῦ πυροβόλου ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὸ πυροβόλον· ἐλλείπει στρατοῦ, τὸ ἱκρίωμα περιέστειλε τὴν ἐπανάστασιν· τίνα ἔχει σχέτιν πρὸς τὸ σύστημα τῶν ἀμυντικῶν καὶ ἐπιθετικῶν ὀπλῶν ὅσα αἱ τακτικαὶ λεγόμεναι κυβερνήσεις μεταχειρίζονται πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ὑπάρξεώς των; Ἡ δύναμις τῆς Ἔθνοσυνελεύσεως ἦν ὅλως ἠθικῆ· ἀπέστειλε μὲν ἐπὶ τῶν μεθοριῶν στρατὸν— πτωχὸν στρατὸν ἀνευ ἄρτου καὶ πυροβόλων— ἐγκατέσπειρε τὸν τρόπον δι' ἐπαχθῶν ὀργάνων· ἀλλὰ μᾶλλον πυροβόλα τῶν νέων ἰδῶν ἐκεραυνοβόλησαν τὸ ἐξωτερικόν, τὸ δὲ βῆρος τῆς κοινῆς γνώμης κατεπίεσεν ἔσωθεν τοὺς συνωμώτας καὶ τοὺς προδότας.

Ἀποκρούω τὸ ἱστορικὸν σύστημα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀνάγκης. Ἡ ἰσχὺς δὲν γεννᾷ τὸ δικαίωμα, ἡ δ' ἀνάγκη μόνον τὰς ἀμφιβόλους συνειδήσεις παρηγορεῖ. Τὸ καθήκον εἰς ἀνωτέρας ἔγκειται χώρας. Ὁ γαλλικὸς λαὸς ἐξεπλήρωσε διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μίαν μεγάλην ἀποστολήν· κατέκτησε διὰ θυσιῶν καὶ δακρύων νέαν ἀλήθειαν, νέαν ὑπαρξιν. Οἱ λαοὶ ὁμοιάζουσι τοὺς ἀνθρώπους· οἱ μὲν γεννῶνται διὰ τὸν ἐγωϊσμόν, οἱ δὲ διὰ τὴν ἀφοσίωσιν. Ἡ Γαλλία εἶναι ἔθνος ἀφωσιωμένον· ἐργάζεται καὶ ἀποθνήσκει διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Ἐάν οἱ ἄνθρωποι τοῦ 93 ὑπερησπίσθησαν τὴν ἑαυτῶν πατρίδα διὰ τεραστίου ἠρωϊσμοῦ, εἴτε ἐπὶ τοῦ βήματος, εἴτε ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τοῦτο ἔπραξαν διότι ἡ Γαλλία ἐφαίνετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των ὡς δάπεδον μιᾶς ιδέας· ἀφέλετε ταύτην καὶ ἡ χώρα ἐν ἀκαρεῖ ἐρημοῦται. Ὁά εἶπη τις ἐμάχοντο πρὸ βωμοῦ καὶ ἐστίας; Πρὸ βωμοῦ; Ἄλλ' οἱ βωμοὶ ἀνετράπησαν; Πρὸ ἐστίας; Ἄλλὰ ποῦ ἐστίαί δι' αὐτούς;

Ἐπὲρ τίνος ἄρα ἐμάχοντο; ὦ! τὸ γινώσκομεν πάντες, ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας διετήρησε τὰ μεθόριά μας.

Μετὰ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ συνεδέθησαν αἱ τύχαι τῶν ἄλλων λαῶν, μετὰ τῆς Ἐπαναστάσεως συνεδέθη ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τίς ἠδύνατο εἰς τοῦτο ν' ἀντιστῆ; Ἡ ἐπανάστασις τοῦ λοιποῦ οὐδένα ἐφοβεῖτο· αὐτὴ βιαίως εἰσέρχεται εἰς τὰ πνεύματα διὰ τοῦ φωτός καὶ διεισδύει εἰς τὰς καρδίας διὰ τοῦ ἔρωτος. Ἦδη οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐκάμφθησαν καὶ ἐπῆλθεν ἡ ὥρα καθ' ἣν πάντες ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ θέλομεν ἐναγκαλισθῆ ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῆ σκιάν τοῦ δένδρου, οὗ ἔθηκε τὰς ρίζας ἐν μέσῳ ἀναθυμιῶντων καὶ αἰμοβριθῶν ἐρειπίων.

ALPHONSE ESQUIROS.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ ΠΕΡΙ ΠΕΝΘΟΥΣ.

Ἄστειον εἶναι νὰ παρατηρῆ τις τὰ συμβαίνοντα ἐν καιρῷ τοῦ πένθους ὑπὸ τοῦ ὄχλου· διότι ἅπαντες ὀδύρονται ἀνοήτως, νομίζοντες τὰ μετὰ θάνατον ἄξια λύπης.

Οἱ πολλοὶ ἐπόμενοι εἰς τοὺς μύθους τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου νομίζουσιν ὅτι ὑπὸ τὴν γῆν ὑπάρχει τόπος τις εὐρύχωρος καὶ σκετείνος, καλούμενος Ἄδης. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον βασιλεύει ὁ Πλούτων, ἀδελφὸς τοῦ Διός. Οὗτος κληρωθεὶς βασιλεὺς τοῦ Ἄδου κρατεῖ διὰ στενῶν δεσμῶν τοὺς θνήσκοντας μὴ ἐπιτρέπων εἰς οὐδένα ἔξοδον εἰμὴ σπανίως καὶ κατ' ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις· εἰς τινὰς. Ἡ χώρα αὐτοῦ περικλύζεται ὑπὸ μεγάλων καὶ φοβερῶν ποταμῶν, ὧν μόνον τὸ ὄνομα δεικνύει τὴν ποιότητα, διότι οἱ μὲν καλοῦνται Κωκυτοί, οἱ δὲ Πυριφλεγέθοντες καὶ καθεξῆς. Πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπάρχει ἡ Ἀχερουσία λίμνη, τὴν ὁποίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ διαπλεύσῃ τις ἄνευ πορθιμῆος, διότι εἶναι βαθεῖα καὶ οὐδὲ τὰ νεκρὰ ὄρνεα δύνανται ἱπτάμενα νὰ διέλθωσιν αὐτήν. Πλησίον εἰς τὴν εἰσοδὸν κάθηται εἰς ἀδαμαντίνην πύλην ὁ Αἰακὸς ἐπιτετραμμένος τὰ τῆς φρουρᾶς καὶ παρ' αὐτὸν κύων τρικέφαλος, φίλος μὲν εἰς τοὺς εἰσερχομένους, φοβερὸς ὅμως εἰς τοὺς προσπαθοῦντας νὰ δραπετεύσωσι. Πέραν τῆς λίμνης πρὸς τὰ ἔσω ὑπάρχει λειμὼν μέγας κατάφυτος ὑπὸ ἀσφοδέλου, καὶ ἐντὸς τούτου ποτόν τι ἀποσοβοῦν τὴν μνήμην καὶ καλούμενον ὕδωρ τῆς λήθης.

Εἰς τοὺς βασιλεῖς τοῦ μέρους τούτου Πλούτωνα καὶ Περσεφόνην ὑπηρετοῦσι πολλοὶ, ὡς λ. χ. αἱ Ἐριννύες, αἱ Ποιναί, οἱ Φόβοι καὶ ὁ Ἑρμῆς, ὅς τις ὅμως δὲν εἶναι πάντοτε παρών. Πρὸς τούτοις ὑπάρχουσιν ὑπαρχοὶ, σατράπαι καὶ δικασταί, οἱ υἱοὶ τοῦ Διὸς Μίνως καὶ Ῥαδάμανθους. Οὗτοι τοὺς μὲν καλοὺς, ἀφ' οὗ δικάσωσι, στέλλουσιν εἰς τὸ Ἠλύσιον πεδῖον, τοὺς δὲ κακοὺς

παραδίδουσιν εἰς τὰς Ἐριννύας ἵνα τοὺς τιμωρήσωσιν ἀναλόγως τῶν πράξεών των. Ἐντεῦθεν ἄλλοι μὲν στρεβλόγονται καὶ καίονται, ἄλλοι κατατρώγονται ὑπὸ τῶν γυπῶν, ἄλλοι καταξοσχίζονται ὑπὸ τροχοῦ καὶ ἄλλοι κυλίουσι λίθους πρὸς τὰ ἄνω. Ὁ δυστυχῆς Τάνταλος ἵσταται κινδυνεύων ν' ἀποθάνῃ ὑπὸ τῆς δίψης πλησίον αὐτῆς τῆς λίμνης. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ τινες, οἵτινες πλανῶνται ἐν μέσῳ τοῦ λειμῶνος ἄνευ σώματος, ἀλλὰ μόνον σκιαὶ ἀφανιζόμεναι ὡς καπνὸς εἰς τὴν ἐλαχίστην ἐπαφὴν συγγενῶν. Ἄν τις λοιπὸν δὲν ἔχη συγγενεῖς ἐπὶ τῆς γῆς, διαγάγει τὸν βίον τοῦ λιμῶντων· τούτου ἕνεκα λοιπὸν δταν ἀποθάνῃ τις ἐν πρώτοις οἱ συγγενεῖς του θέτουσιν ἐπὶ τοῦ στόματός του ὄβολόν, ἵνα οὗτος χρησιμεύσῃ ὡς ναῦλος· τούτο δὲ κάμνουσι χωρὶς νὰ ἠξεύρωσι τί νόμισμα ἰσχύει παρὰ τοῖς κάτω· ἂν λ. χ. ἰσχύῃ ὁ Ἀττικὸς ἢ ὁ Μακεδονικὸς ἢ ὁ Αἰγυπτίος ὄβολός. Ἀφοῦ δὲ λούσωσιν αὐτὸν καὶ χρίσωσι μὲ κάλλιστον μῦρον, στεφανόνοισι δι' ὠραίων ἀνθῶν καὶ ἐνδύουσιν ἵνα μὴ αἰσθανθῇ ψῆχος κατὰ τὴν ὁδόν, ἢ φανῇ γυμνὸς εἰς τὸν Κέρβερον. Ἀκολούθως ἄρχονται οἱ κλαυθμοὶ τῶν θανόντων· ἐπειτα ἔρχεται ἡ μήτηρ ἢ ὁ πατὴρ ἐν τῷ μέσῳ ἄλλων καὶ ἀνακράζει· «Φίλτατε υἱέ, ἀπέθανες ἄωρος, ἀφήσας ἐμὲ τὸν ἄθλιον, μὴ νυμφευθεὶς οὐδὲ τεκνοποιήσας, οὐδὲ στρατεύσας ἢ γεωργήσας ἢ γηράσας. Δὲν θὰ διασκεδάσῃς λοιπὸν πλεόν, οὐδὲ θὰ μεθύσῃς εἰς συμπόσιον μετὰ τῶν συνηλικιωτῶν σου.» Λέγει δὲ ταῦτα νομίζων ὅτι ὁ υἱὸς του ἐπιθυμεῖ πάντα ταῦτα, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ τ' ἀπολαύσῃ. Ἐνεκα δὲ τούτου πολλοὶ ἵππους, γυναῖκας καὶ οἰνοχόους ἔσφαξαν μετὰ τὸν θάνατόν τινος τῶν φίλων καὶ ἐνδύματα κατέκαυσαν ἢ κατέχωσαν ἵνα τὰ μεταχειρισθῶσιν οὗτοι κάτω. Τόσον δὲ κραυγάζει ὁ πατὴρ, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ νεκρὸς θὰ ὠμίλει ἂν ἢ ὀθόνῃ δὲν ἔσφιγγε τὰς σιαγόνας του. Μετὰ τὸν θρῆνον ἔρχεται ἢ καταστροφή τοῦ σώματος. Ἐνταῦθα πᾶν ἔθνος ἔχει ἰδιαίτερον τρόπον· ὁ μὲν Ἕλληνας καίει, ὁ δὲ Πέρσης θάπτει, ὁ δὲ Ἰνδὸς χρίει δι' ἐλαίου, ὁ Σκύθης τρώγει καὶ ὁ Αἰγύπτιος ταριχεύει. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀφοῦ ξηράνῃ τὸν νεκρὸν συντρώγει καὶ πίνει μετ' αὐτοῦ· πολλάκις δὲ ἐλθὼν εἰς χρηματικὴν ἀπορίαν ἐνεχυριάζει αὐτόν. Πολλοὶ καὶ λέγουσιν ἐπιταφίους λόγους ἐπὶ τῶν μνημάτων ὡσάν συναγορεύοντες ἢ συμμαρτυροῦντες παρὰ τοῖς κάτω δικασταῖς περὶ τοῦ νεκροῦ. Μεθ' ὅλα ταῦτα ἐτοιμά-

ζεται τὸ φαγητὸν, ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ παρόντες προσπαθοῦσι νὰ πείσωσι τοὺς γονεῖς νὰ γευθῶσι, λέγοντες αὐτοῖς τοὺς ἐξῆς πορηγόρους λόγους· «Μέχρι τίνος, φίλε, θὰ κλαίωμεν; ἄφες τοὺς δαίμονας τοῦ μακαρίτου νὰ ἀναπαυθῶσιν. Ἄν δ' ἀπεφάσισαι νὰ ἐξακολουθήσῃς τὸν ὄδυρμόν, πρὸ πάντων ἔχεις ἀνάγκην τροφῆς, ἵνα ἀνθέξῃς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ πένθους.» Τότε λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ἐξῆς στίχους τοῦ Ὁμήρου·

Καὶ γὰρ τ' ἠύχομος Νιόβη ἐμνήσατο σίτου

ἢ τὸν

Γαστέρι δ' οὕτως ἐστὶ νέκυν πενθῆσαι Ἀχαιοῦς.

Οἱ δὲ γονεῖς ὑπέικοντες εἰς τὰς πολλὰς παρακλήσεις λαμβάνουσιν ἐκ τῶν φαγητῶν, αἰσχυρόμενοι κατ' ἀρχάς, διότι καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῶν φιλτάτων ἐμμένουσιν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη. Ταῦτα καὶ πολὺ γελοιωδέστερα τούτων δύναται τις νὰ ἀπαντήσῃ παρατηρῶν, ἔνεκα τῆς ἰδέας ἣν ἔχουσιν οἱ πολλοὶ, ὅτι ὁ θάνατος εἶναι τὸ μέγιστον τῶν κακῶν.